

**Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar**

**Pszichológiai Doktori Iskola
Elméleti Pszichoanalízis Program**

**A MOZINÉZŐI VÁLASZOKAT MEGHATÁROZÓ NARRATÍV
ÉS SZEMÉLYISÉGTÉNYEZŐK**

A fokalizációs stratégia és a kötődési jellemzők hatása a filmszereplőre
vonatkozó nézői válaszok mintázatára

Bálint Katalin

Doktori (Ph. D) értekezés

TÉMAVEZETŐ: PROF. DR. ERŐS FERENC

2012

Pécs

Tartalomjegyzék

I. ELMÉLETI BEVEZETŐ	6
A disszertáció felépítése	7
A MŰBEFOGADÓI VÁLASZOK TAXONÓMIÁJA	11
A BEFOGADÓI VÁLASZOK SZINTJEI	13
IDENTIFIKÁCIÓ FOGALMA ÉS ÁTALAKULÁSA A FILMELMÉLETBEN.....	16
A KARAKTERREL VALÓ NÉZŐI KAPCSOLAT MINT EMPÁTIA VÁLASZ	23
MENTALIZÁCIÓ A FIKTÍV KARAKTERREL	27
A MŰBEFOGADÓI VÁLASZOK MÉRÉSE.....	30
FOKALIZÁCIÓ, A BEFOGADÓI VÁLASZOKAT MEGHATÁROZÓ NARRATÍV TÉNYEZŐ	35
NÉZŐPONT.....	35
FOKALIZÁCIÓ	36
A FOKALIZÁCIÓ VIZUÁLIS KÓDJAI	37
FOKALIZÁCIÓ ÉS A NÉZŐI VÁLASZ KAPCSOLATA A FILMELMÉLETBEN	38
A FOKALIZÁCIÓ PSZICHONARRATOLÓGIAI VIZSGÁLATAI.....	44
FOKALIZÁCIÓ ÉS MENTALIZÁCIÓ	47
KÖTÖDÉS, A BEFOGADÓI VÁLASZOKAT MEGHATÁROZÓ SZEMÉLYISÉGTÉNYEZŐ	54
A KÖTÖDÉSELMÉLET ALAPFOGALMAINAK BEMUTATÁSA	55
KÖTÖDÉS ÉS EMPÁTIA	62
KÖTÖDÉS ÉS MENTALIZÁCIÓ	63
KÖTÖDÉS ÉS MŰBEFOGADÁS	67
II. FILMBEFOGADÁS VIZSGÁLATOK	70
1. VIZSGÁLAT	72
KÉRDÉSEK	72
MÓDSZER	74
EREDMÉNYEK.....	77
A VIZSGÁLAT EREDMÉNYEINEK ÉRTELMEZÉSE.....	97
2. VIZSGÁLAT	106
KÉRDÉSEK.....	106
MÓDSZER	107
EREDMÉNYEK.....	112
A VIZSGÁLAT EREDMÉNYEINEK ÉRTELMEZÉSE.....	130
3. VIZSGÁLAT	136
KÉRDÉSEK.....	136
MÓDSZER	137
EREDMÉNYEK.....	145
A VIZSGÁLAT EREDMÉNYEINEK ÉRTELMEZÉSE.....	162
III. DISZKUSSZIÓ	169
BIBLIOGRÁFIA	189
MELLÉKLETEK	209

Köszönetnyilvánítás

A munka elkészültében köszönettel tartozom témavezetőmnek, Erős Ferencnek, aki az elmúlt években támogatásával és bizalmával segítette az útkeresés hosszú időszakát. Köszönettel tartozom Kovács András Bálintnak, aki nagy hatással volt a tudományról való gondolkodásom alakulására, és akinek visszajelzései, tanácsai és biztatása nélkül ez a dolgozat nem készülhetett volna el. Köszönettel tartozom Csabai Mártának és Pólya Tibornak, akiktől rengeteget tanultam a közösen megtervezett és feldolgozott kutatások során. Hálával gondolok László Jánosra, aki értékes visszajelzéseivel és támogató hozzáállásával lendületet adott a dolgozat elkészítésének utolsó, legnehezebb időszakában. Stark András, Bókay Antal és Székács Judit a filmről, irodalomról, pszichoanalízisről való gondolkodásomat jelentősen alakította, amiért örömmel gondolok rájuk. Nagy köszönettel tartozom a doktori iskola két hallgatójának, kutatótársaimnak: Fecskó Edinának és Papp-Zipernovszky Orsolyának, akiktől rengeteget kaptam a közös szakmai és személyes élmény során, tanulva az együttműködés megvalósítását. Fecskó Edinának külön köszönöm a dolgozatomról való közös gondolkodásra szánt hasznos időt. Köszönettel tartozom Gal Raznak és Nagy Tamásnak, akik az adatok statisztikai feldolgozásában voltak a segítségemre. Az adatbevitelben Koczogh Boglárka, Rodek Fanni és Kósa Judit kitartó segítsége nagyban megkönnyítette a munkámat. Természetesen köszönettel tartozom a kutatásban részvevő vizsgálati személyeknek.

Kimondhatatlanul sokat köszönhetek a családomnak, és legfőképpen Mezei Gábornak, aki a disszertáció elkészítésének minden fázisában és az élet mindenféle helyzeteiben mellettem áll.

Ábrajegyzék

1. ábra: A disszertációban bemutatott befogadásvizsgálatok felépítése	7
2. ábra: A nézői válaszok taxonómiája.....	30
1. grafikon: A fokalizáció és a kötődési elkerülés (ECR-R) interakciós hatása a diegetikus válaszokra.....	79
2. grafikon: A fokalizáció és a kötődési elkerülés (ECR-R) interakciós hatása a szereplőkre vonatkozó értékelő válaszokra	80
3. grafikon: A fokalizáció és a kötődési elkerülés (ECR-R) interakciós hatása a szereplőkre vonatkozó empátiaválaszokra	82
4. grafikon: A fokalizáció és a kötődési elkerülés (ECR-R) interakciós hatása a szereplővel való mentalizáció válaszaira.....	83
5. grafikon: A fokalizáció és a kötődési elkerülés (ECR-R) interakciós hatása a mimikri válaszokra....	84
6. grafikon: A fokalizáció és a filmbefogadás közben megjelenő válaszok főkategóriáinak interakciója.....	86
7. grafikon-8. grafikon: A fokalizáció és a kötődési elkerülés (ECR-R) interakciós hatása a diegetikus és non-diegetikus válaszok mintázatára	87
9. grafikon: A diegetikus választípusok gyakorisága a fokalizáció két stratégiáját követő filmek során	89
10. grafikon: A fokalizáció és a szereplőre vonatkozó választípusok interakciós hatása	90
11. grafikon: A kötődési elkerülés (ECR-R) interakciós hatása a szereplőre vonatkozó választípusok mintázatára	91
12. grafikon: A fokalizáció és az empátiás választípusok interakciója.....	92
13. grafikon: A kötődési elkerülés (ECR-R) és az empátia választípusainak interakciója.....	93
14. grafikon: Az empátiás választípusok előfordulási gyakorisága a belső fokalizációt alkalmazó és a belső fokalizációt nem alkalmazó filmek esetében az alacsony kötődési elkerülésről beszámoló csoportnál.....	94
15. grafikon: Az empátiás választípusok előfordulási gyakorisága a belső fokalizációt alkalmazó és a belső fokalizációt nem alkalmazó filmek esetében a magas kötődési elkerülésről beszámoló csoportnál.....	94
16. grafikon: A fokalizáció és a kötődési szorongás (ECR-R) interakciós hatása az érzelmiállapot változására	96
17. grafikon: Az egyes választípusok százalékos előfordulási aránya a négy jelenetben.....	113
18. grafikon: Interakció a szereplő fokalizációs szintje és a vizsgálati személy neve között az értékelő válasz előfordulási gyakoriságában.....	116
19. grafikon: Interakció a jelenetek valenciája, a szereplők neve és a szereplők fokalizációjának szintje között az értékelő válaszok előfordulási gyakoriságában	117
20. grafikon: Interakció a jelenet valenciája és a szereplő fokalizációjának szintje között a mentalizációs válaszok gyakoriságában	120
21. grafikon: Interakció a filmszereplők neve és a szereplő fokalizációs szintje között a mentalizációs válaszok gyakoriságában	121
22. grafikon: Interakció a vizsgálati személy neve, a filmszereplők neve, a jelenet valenciája és a szereplők fokalizációs szintje között a mentalizációs válaszok előfordulási gyakoriságában.....	123
23. grafikon: Interakció a jelenetek valenciája és szereplők fokalizációs szintje között a mimikri válaszok előfordulási gyakoriságában.....	124
24. grafikon: Interakció a szereplők neve, a szereplők fokalizációs szintje és a vizsgálati személy neve között a mimikri válaszok előfordulási gyakoriságában.....	126
25. grafikon: Az empátiás, értékelő és non-diegetikus választípusok gyakorisági mintázata az alacsony és a magas empátiás törődésről (IRI) beszámoló személyek összehasonlításában ..	128
26. grafikon: Az empátiás, értékelő és non-diegetikus választípusok gyakorisági mintázata a férfiak és a nők összehasonlításában.....	129
27. grafikon: A főszereplővel való érzelmi elköteleződés mértéke a különböző szintű belső fokalizációt alkalmazó filmek esetében	147
28. grafikon: A főszereplővel való mentalizáció mértéke a különböző szintű belső fokalizációt alkalmazó filmek esetében	149
29. grafikon: A bőrellenállásszint-változás mértéke az egyes filmeknél	150

30. grafikon: A három film, különböző fokalizációs stratégiával bemutatott főszereplőjével való érzelmi elköteleződés mértéke a gyengébb érzelmi képességgel rendelkező kötődési csoportok esetében.	152
31. grafikon: A három film, különböző fokalizációs stratégiával bemutatott főszereplőjével való érzelmi elköteleződés mértéke az erősebb érzelmi képességgel rendelkező kötődési csoportok esetében.	153
32. grafikon: A különböző fokalizációs stratégiát alkalmazó filmek főszereplőivel megélt érzelmi elköteleződés mértékének mintázata az alacsony és a magas érzelemfelismerési képességgel rendelkező csoportoknál.	154
33. grafikon: A kötődési szorongás, a kötődési elkerülés (ECR-R) és a film fokalizációja közötti interakciós hatás a szereplővel való mentalizáció válaszgyakoriságára.....	156
34. grafikon: Az érzelmi intelligencia (TEIQ-SF), a kötődési elkerülés (ECR-R) és a filmek fokalizációs stratégiájának interakciós hatása a mentalizációs válaszokra	157
35. grafikon: Az érzelemfelismerési képesség (Szemből olvasás), a kötődési szorongás (ECR-R) és a filmek fokalizációs stratégiájának interakciós hatása a mentalizációs válaszokra.....	158
36. grafikon: A kötődési elkerülés, a kötődési szorongás és a filmek fokalizációjának interakciós hatása a bőrellenállásszint változásának mértékére.....	161
37. grafikon: A kötődési szorongás és a kötődési elkerülés dimenzió mentén képzett csoportok három film alatt mutatott összességében bőrellenállásszint-változás értéke.....	162
1. táblázat: A vizsgálati szövegek tartalomelemzéséhez felhasznált kategóriarendszer.....	71
2. táblázat: A tartalomelemzési kategóriák leíró statisztikája és a páronkénti összehasonlítás statisztikai eredményei (t-próba, Wilcoxon próba).	77
3. táblázat: A kevert típusú ANOVA próbák parciális eta négyzet értéke alapján megállapított hatásméretetek.	97
4. táblázat: A kevert típusú ANOVA próbák parciális eta négyzet értéke alapján megállapított hatásméretetek.	102
5. táblázat: A vizsgálatban szereplő filmjelenetek jellemzői	108
6. táblázat: A filmbefogadói választípusok előfordulási gyakoriságának leíró statisztikája a négy jelenet szerinti nemi bontásban és összesítve.	112
7. táblázat: A filmbefogadói választípusok leíró statisztikája a négy jelenet szerinti, illetve a válasz iránya menti bontásban és összesítve.	113
8. táblázat: Az empátiás képesség dimenzióinak leíró statisztikája, és a kétmintás t-próba eredményei	114
9. táblázat: A kevert típusú ANOVA próbák parciális eta négyzet értéke alapján megállapított hatásméretetek összefoglaló táblázata.	130
10. táblázat: A lineáris regresszió eredményei. Az egyes választípusok gyakoriságát szignifikánsan meghatározó tényezők	141
11. táblázat: A belső fokalizáció vizuális kódjainak megjelenése a vetített filmekben.....	146
12. táblázat: A mentalizációs válaszok gyakorisága a kötődési jellemzők és a film fokalizációs stratégiájának interakciójában	156
13. táblázat: A mentalizációs válaszok gyakorisági táblázata a kötődési elkerülés (ECR-R), az érzelmi intelligencia (TEIQ-SF) és a filmek fokalizációs stratégiájának interakciójában.....	158
14. táblázat: A mentalizációs válaszok gyakorisági táblázata a kötődési szorongás (ECR-R), az érzelem felismerési képesség (Szemből olvasás teszt) és a filmek fokalizációs stratégiájának interakciójában.....	159
15. táblázat: A mentalizációs válaszok gyakorisági táblázata a kötődési szorongás (ECR-R), az érzelem felismerési képesség (Szemből olvasás teszt) és a filmek fokalizációs stratégiájának interakciójában.....	160
16. táblázat: Bőrellenállás-szint eredmények gyakorisági táblázata a kötődési dimenziók (ECR-R) és a film fokalizációs stratégiájának interakciójában.....	154

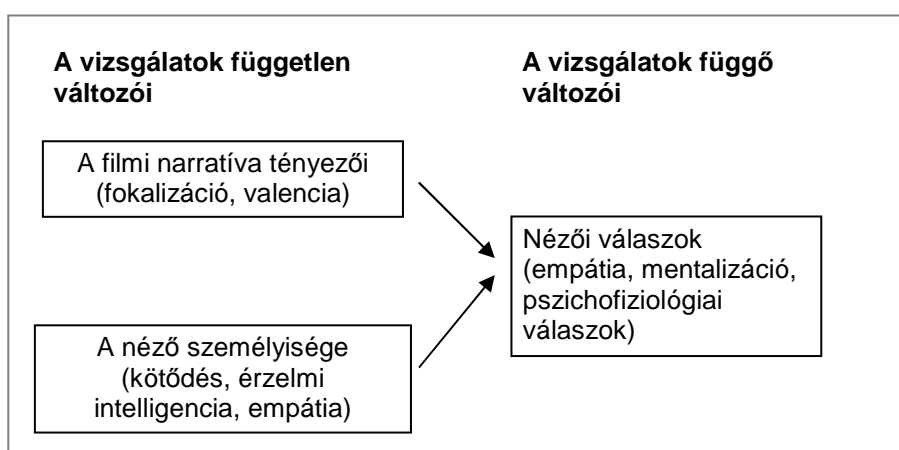
I.

Elméleti bevezető

1.1.

A disszertáció felépítése

A disszertáció célja megvizsgálni, hogy a film narratív jellemzői és néző személyiségtényezői hogyan befolyásolják a befogadói válaszmintázatokat. A dolgozat a film- és irodalomelméleti szerzők által azonosított választípusok több szintjét is tanulmányozza, különös hangsúlyt helyezve a fikciós karakterre vonatkozó kognitív és érzelmi reakciókra. Az elbeszélést meghatározó számos elv közül az elemzés középpontjába a mű fokalizációs stratégiája került. A fokalizáció irodalomelméletből kölcsönzött fogalma alatt a narratíva azon funkcióját értem, amivel az elbeszélés a filmszereplő mentális és perceptuális folyamatairól közölt információ mennyiségét szabályozza. A művészetpszichológia számára releváns nézői személyiségjellemzők széles spektrumából a dolgozat kiemelt figyelmet szán a befogadó kötődési jellemzőinek, feltételezve, hogy a kötődési elkerülés és a kötődési szorongás dimenzióinak érzelemszabályozó funkciója a fiktív szereplőkkel való találkozás során is érvényesül. A kötődési jellemzők mellett egy-egy vizsgálatba bevontam a befogadó érzelmi intelligencia és empátiás képesség mutatóit is. Az 1. ábra összefoglalja a disszertáció alapját képező vizsgálatok három komponensét.

1. ábra: A disszertációban bemutatott befogadásvizsgálatok felépítése

A pszichológia és a film történetén végig tekintve a két terület számos kapcsolódási pontjával találkozhatunk. A modern filmelméleti gondolkodás a kezdetektől fogva alkalmazza a pszichológia különböző elméleti paradigmáinak (pszichoanalízis,

kognitív pszichológia, narratív pszichológia, evolúciós pszichológia) fogalmi eszközkészletét (Casetti 1998). A pszichológiai kutatások pedig igen korán felismerték a mozgókép erős válaszkiváltó potenciálját. A modern pszichológiai kutatások – érzelmekutatás (Gross és Levenson 1995), autizmuskutatás (Baron-Cohen munkacsoportja 2001), stb. – számos területén filmrészleteket alkalmaznak a mentális folyamatok viselkedéses és biológiai válaszainak vizsgálatára. A legutóbbi időkben a pszichoterápiában (McNeilly és Wengel 2001; Miller 1999) és a pszichiátriában is (Bhugra 2003) felismerték a filmben rejlő pályaszocializációs (Alexander, Lenahan, Pavlov 2005; Csabai, Csörsz és Szili 2009) és pszichoterápiás (Fecskó 2008, Wedding és Niemiec 2003) lehetőségeket. A jelen dolgozat kérdésfelvetései egyaránt irányulnak a film és a pszichológia területére, és remélhetőleg a belátásai is mindkét térfél számára tanulságokkal szolgálnak.

A művészeti alkotások pszichológiai szemléletű kutatása tárgyát tekintve három nagyobb kategóriára bontható: a szerző (pl. Kőváry 2011), az alkotás (pl. Bálint 2009) és a befogadó vizsgálatára (pl. Papp-Zipernovszky 2011). A művészetpszichológia befogadásvizsgálataiban általában a mű textuális, kontextuális vagy befogadói jellemzői közül egyet kiemelve tanulmányozzák a nézői/olvasói válaszok alakulását (Dixon és Bortolussi 2008; Halász 2002). A dolgozat alapvető célja a textuális-narratív és befogadói tényezők kölcsönhatását tetten érni, meghaladva és integrálva a nézői válaszok szövegcentrikus és befogadócentrikus megközelítéseit. Ez az integratív törekvés legszorosabban a Bortolussi és Nixon (2003, 24.) által leírt pszichonarratológia módszertani keretében valósítható meg, ami a kognitív pszichológia módszereit kifejezetten a narratív tényezők – azaz a narratíva textuális, vizuális és strukturális jellegzetességei – valamint a műbefogadó mentális folyamatai közötti összefüggések megértéséhez használja fel.

A disszertáció a pszichonarratológiai keret mellett, a tudományos narratív pszichológia tartalomelemzési módszeréhez kötődik, komolyan véve a nyelvhasználat és a személyiségállapotok közötti kapcsolatot, komplex pszichológiai tartalmak hordozójának tekintve a filmbefogadói szövegeket, feltételezve, hogy a mód, ahogyan a mozinéző a film története, szereplői kapcsán és a film befogadása során megnyilvánul, kölcsönhatásában mutatja meg a film és a befogadó sajátosságait (Ehmann 2002; László 2008a; 2008b; 2011).

A dolgozat elméleti bevezetője három nagyobb részből áll. Az első fejezetben, miután röviden áttekintem a mozi nézőről való gondolkodás filmelmélet-történeti

kontextusát, a filmtudomány és a pszichológia elméleteire egyaránt alapozva bemutatom a műbefogadói válaszok szintjeit és típusait, nagyobb hangsúlyt adva az érzelmi bevonódás, identifikáció, empátia és mentalizáció konstruktumainak. Az ismertetést követően a nézői válaszok típusait taxonómiában foglalom össze. Erre a taxonómiára alapul a vizsgálatok során gyűjtött nézői megnyilvánulások pszichológiai tartalomelemzése.

A második fejezetben a műbefogadás vizsgált narratív tényezője, a fokalizáció kerül bemutatásra, ami a filmelmélet narratív-kognitív meghatározását követve, a szereplő szubjektivitásához való hozzáférés eszközeként definiálódik (Bordwell és Thompson 2008). A fejezet első részében a nézőpont és a fokalizáció viszonyát tisztázom, majd rátérek a fokalizáció különböző szintjeinek és vizuális kódjainak ismertetésére. Ezt követően két film textuális elemzésén keresztül röviden kitérek a fokalizáció szereplők közötti viszonyokat szabályozó működésének bemutatására. A fokalizáció legtöbbet tárgyalt vizuális kódja, a nézőponti beállítás szinte valamennyi filmelméleti paradigmában problematizálódott. A fejezet következő részében a különböző megközelítések mentén röviden áttekintem a fokalizáció és a nézői válasz között feltételezett elméleti összefüggéseket, és ismertetem a fontosabb empirikus vizsgálatokat. A fejezet záró részében a fokalizáció és a mentalizációs válasz közötti lehetséges kapcsolatokra világítok rá, a perceptuális fokalizáció vizuális komponenseinek – a tekintetirány és az emberi arc – fejlődéslélektani jelentőségéből és idegtudományi vizsgálataiból kiindulva.

A disszertáció harmadik elméleti fejezetében a kötődésemélet alapfogalmait, illetve az egyes kötődési stílusokhoz kapcsolódó, viselkedéses és fiziológiai szinten is megragadható érzelemregulációs stratégiákat tekintem át. Az áttekintés célja azon megállapításom megalapozása, miszerint a kötődési rendszer az interperszonális helyzetekbe való érzelmi bevonódás szabályozójaként a fiktív szereplővel kapcsolatban megélt érzelmi közelséget is alakítja. A fejezet következő részében az empátias és a mentalizációs válaszok kötődéssel való viszonyát mutatom be, majd rátérek a kötődés műbefogadásban betöltött szerepét vizsgáló empirikus kutatások rövid bemutatására.

A kutatás három pillérének – a nézői választípusoknak, a vizsgált narratív és személyiségtényezőknek – bemutatását követően a disszertáció második egységében ismertetem a témában végzett empirikus kutatások hipotéziseit, módszertanát, eredményeit, valamint azok értelmezését.

Az első vizsgálat résztvevői két filmet láttak, melyek eltérő fokalizációs stratégiával mutatták be főszereplőiket: az egyik filmelbeszélésben a bruneri értelemben vett tudatosság mezeje került előtérbe, a szereplő mentális folyamatait a karakter belső

narrációja szinte teljesen transzparenssé tette, míg a másik filmben a cselekvési mező vált hangsúlyossá: a karakter különböző helyzetekben, interakciókban látható, anélkül, hogy az elmetartalmairól bármit is megosztana a film a nézővel. A vizsgálat során egyrészt gyűjtöttük a filmbefogadás közben megjelenő nézői válaszokat a hangos gondolkodás módszerének alkalmazásával, másrészt a filmek által kiváltott érzelmi hatást a film előtt és után felvett érzelmek lista kérdőívvel ragadtuk meg. A célunk annak vizsgálata volt, hogy a nézői választípusok előfordulási gyakoriságát, illetve az érzelmiállapot-változás nagyságát milyen mértékben határozza meg a két film közötti narratív különbség, a kötődési jellemzők, illetve a két tényező interakciója.

A második vizsgálatban az egyazon filmben megjelenő, de különböző fokalizációs stratégiával bemutatott karakterek által kiváltott nézői válaszok mintázatát vizsgáltuk. A résztvevők négy filmjelenetet láttak, amikben hasonló dialógusok azonos vizuális megformáltságban hangzanak el, viszont a jelenetek valenciája és az eltérő pszichológiai mélységben bemutatott szereplők neme szisztematikusan variálódott. A nézői válaszokat félig strukturált interjú helyzetben gyűjtöttük, a filmjelenet bizonyos pontjain megállítva a filmet. Az empátiás válaszmintázatok konstruktum validitását ellenőrizendő multidimenzionális empátia skálát vettünk fel.

A harmadik vizsgálat résztvevői három hasonló tematikájú filmet láttak, amikben a belső fokalizáció vizuális kódjai (arcközele, nézőponti beállítás, stb.) eltérő gyakorisággal jelentek meg a főszereplő ábrázolása során. A vizsgálat során a nézői válaszok három típusát gyűjtöttük: az érzelmi arousalt (fiziológiai mérés), a néző észlelt érzelmi elköteleződését (kérdőív) és a szereplővel való mentalizációt (verbális válasz). A kutatás fő kérdése az volt, hogy a filmek fokalizációs stratégiája, valamint a befogadó kötődési jellemzői és érzelmi intelligencia mutatói hogyan befolyásolják a nézői válaszok vizsgált típusait.

A vizsgálat záró fejezetében összegzem a bemutatott vizsgálatokból kinyerhető belátásokat, a disszertáció újdonságértékét és korlátait.

1. 2.

A műbefogadói válaszok taxonómiája

A következő fejezetben az érzelmi bevonódás és a fikciós karakterre vonatkozó nézői válaszok különböző szintjeit és típusait tekintem át. A rendszerezés során először az esztétikai bevonódásra, majd a néző-szereplő kapcsolatra vonatkozó film- és irodalomelméleti koncepciókat mutatom be, majd áttérve a pszichológiai elméletekre az interperszonális interakció két legfontosabb folyamatát, az *empátiás* és a *mentalizációs* válaszok pszichológiai jellemzőit ismertetem.

A fikciók által átélésre felkínált érzelmi élmény valószínűleg a filmnézés egyik legfőbb motivációja (Bartsch és Viehoff 2010; Tannenbaum 1980). A filmbefogadó affektív élménye a mozi tapasztalat centrális eleme. A filmbefogadás közben megtapasztalt érzelmi állapotok elválaszthatatlanok a kognícióktól, így a filmi jelentés interpretációjában is együttesen vesznek részt. A megélt érzelemnek nagyon erőteljes retorikai funkciója van, ami a film ideológiai hatásában is közreműködik (Plantinga 2009a). A mű és a befogadó érzelmeinek dinamikus kölcsönhatása a befogadás több szakaszában is megragadható (Mar, Oatley, Djikic, Mullin 2010). A befogadó emocionális állapota a fikció befogadása előtt befolyással lehet a megnézendő mű kiválasztására (Zillmann 1988), a mű befogadása közben a cselekmény és a karakterek megértésére (Albritton és Gerrig 1991; Kneepkens és Zwaan 1995), az élmény élvezeti értékére (Feagin 1996; Vorderer, Klimmt és Ritterfeld 2004); valamint a felkeltett emóciók összefüggésben állhatnak a befogadás után megjelenő mentális folyamatokkal, például az attribúcióval (Forgas, Bower, Gordon, Moylan, Stephanie 1990), attitűdváltozással (Gerrig 1999), vagy a szubjektív szelfélmény megváltozásával (Miall és Kuiken 2002).

Bár a filmteoretikusok mindig is foglalkoztak a befogadás kérdéseivel, a filmelméletnek mégis hosszú utat kellett bejárnia, mire a mozi néző problematikája elméleti konstruktként is megfogalmazódott (Stam 2000). A film befogadója az 1970-es évek sajátos kulturális és politikai közegében vált a filmelméletek főszereplőjévé. A szerzői elméletek korábbi hangsúlyos jelenlétét a francia strukturalista mozgalom hatása szorította háttérbe, teret adva a jelentést meghatározó konvenciók, kódrendszerek vizsgálatának (Bordwell 1996; Casetti 1998). A strukturalizmus lehetővé tette a filmi jelentés konstituálódásáról való gondolkodást, az 1968-as politikai események pedig

szükségessé tették, hogy a strukturalizmus tudását a mozi hordozta rejtett jelentések, ideológiák működésének megértésére alkalmazzák. A mozi néző mint az ideológiák hatását elszenvedő individuum vált az elméleti írások gócpontjává (Aaron 2007; Plantinga 2009b).

A korabeli filmes írások legfőbb célja annak feltárása volt, hogy a filmben hogyan válnak látens, felfejtésre váró tartalommal az ideologikus jelentések, és hogyan hatnak a mozi helyzet közvetítette ideológiák a mozi nézőjére, azaz a néző hogyan ismer fel önmagát mint szubjektumot a mozi által közvetített társadalmi jelentésrendszerben (Mayne 2002). Ezen folyamatok megértéséhez a hatvanas években formálódó strukturalista elmélet jó eszköznek bizonyult, mivel az elmélet állítása szerint az emberi cselekedeteknek, ugyanúgy, mint a nyelvnek jelentése van, és ezt a jelentést egy konvenciókat meghatározó látens rendszer teszi lehetővé (Aaron 2007; Mayne 2002; Stam Burgoyne, Flitterman-Lewis 1992).

A mozi ideologikus intézménye és a mozi néző közötti kapcsolat megértésére két filmelméleti válaszmod jelent meg. Az Apparátus-elméletek képviselői (pl. Christian Metz, Jean-Louis Baudry, Laura Mulvey) főleg Louis Althusser (1996) *Ideológia és ideologikus államapparátusok* és Jacques Lacan (1993) *A tükörszínház mint az én funkciójának kialakítója* című szövegeit felhasználva a mozi helyzetben rejlő kontextuális hatásokat igyekeztek felfejteni, míg a Roland Barthes (1996, 1997) köré csoportosuló szerzők (pl. Thierry Kuntzel, Raymond Bellour, Jean-Pierre Oudart) a filmszövegek egyedi mikrostruktúráiban igyekeztek tetten érni a néző ideológiák mentén való pozicionálását, amihez Barthes (1997) *S/Z* című szövege szolgált modellként (Allen 2004; Mayne 2002).

A filmelmélet nézőkonceptiójának új szakasza kezdődött meg, amikor - részben a kognitív tudomány hatására - a filmi narratíváról mint információadagoló rendszerről, és ezzel párhuzamosan a mozi nézőről mint mentális műveleteket végző aktív ágensről kezdtek el gondolkodni (Bordwell 1989, 1996). A film megértéséről, a nézői konstrukciókról való gondolkodás elég hamar nyilvánvalóvá tette az érzelmek döntő szerepét a filmbefogadásban. Ekkor fedezték fel újra Hugo Münsterberg *A moziarab: pszichológiai tanulmány* című 1916-os írását, ami a Gestaltpszichológia és William James érzelemelméletéből származó meglátásokat felhasználva a színészi érzelmek kifejezéséről és a néző érzelmi válaszainak típusáról gondolkozott. A mozi nézői érzelmekkel foglalkozó első könyv Noël Carroll *The Philosophy of Horror, or Paradoxes of the Heart* című 1990-es írása volt, amit számos további rendszerező mű követett (Grodal 1999; Plantinga 2009a; Plantinga és G. Smith 1999; Greg M. Smith 2003; Tan 1996).

A befogadói érzelmekre irányuló tudományos érdeklődés számos problémakörre rávilágított, mint például az esztétikai érzelmek és a „valós” érzelmek kérdéses viszonyára, a befogadó és az alkotó érzelmeinek kapcsolatára, az alkotás struktúrájának érzelmkiváltó jellegére, a befogadó szerepére, valamint az úgy nevezett paradox érzelmek jelenségére (Frijda és Schram 1995).

A befogadói válaszok szintjei

Miall és Kuiken (2002) az irodalmi élmény énfomáló szerepéről gondolkodva a műbefogadás közben átélt érzelmek négy szintjét különbözteti meg: az értékelő érzések a már értelmezett szövegre adott öröm, elégedettség válaszai, a narratív érzések az interpretációt befolyásoló empátia és szimpátia válaszai, az esztétikai érzések a szöveg formai aspektusára adott reakciók, a személyes azonosulásokon keresztül létrejövő szelf-módosító érzések pedig a befogadó önértelmezését befolyásolják. A műbefogadás érzelmi válaszait Ed Tan (1996, 2000) aszerint különíti el, hogy az adott emóciót a történet, vagy a történet reprezentációjának módja váltotta ki. A szerző F(ikciós)–érzelmeknek nevezi azokat a nézői reakciókat, amik a filmkarakter helyzetének átéléséből, a cselekmény megértéséből származnak, és A(rtefakt)-érzelmeknek nevezi azokat a befogadói válaszokat, amik a műalkotás tárgyára érkeznek, annak materialitását (pl. a kompozíciót, a színészi játékot, vágást) ragadják meg.

Az artefakt válaszok vizsgálata a kísérleti esztétikai kutatásoknak köszönhetően hosszú múltra tekint vissza a pszichológiában. A művészetpszichológia tudományos hagyományát elindító Gustav Theodor Fechner az 1870-es években a pszichofizikai laboratóriumi módszereit az esztétikai befogadás vizsgálatára alkalmazta: az esztétikai ingert elemeire bontva vizsgálta a szemlélőben kiváltott hatást, és ez alapján fogalmazta meg az esztétikai tetszés néhány alapelvét (Schuster 2005). A fechneri kísérleti esztétika hatása felismerhető az alaklélektani iskola, a matematikai információelmélet (pl. Birkhoff (1932): *Esztétikai mérce*), az alkalmazott percepció elmélet és az új kísérleti esztétika vizsgálódásaiban (Bornstein 1997; Crozeir és Chapman 1998). Rudolf Arnheim (1979) az alaklélektani iskola elveit követve nem az ingerek elemi hatását vizsgálta, hanem formai

szerveződési azon elvein gondolkodott, melyek hozzájárulnak a befogadó tetszési válaszainak alakulásához.

Az Új Kísérleti Esztétika felelevenítette a műalkotások esztétikai értékét a befogadói válaszokon keresztül vizsgáló fechneri érdeklődést. Az irányzat Berlyne (1998) munkássága köré szerveződött, akinek alapfeltételezése szerint az esztétikai élvezet, a műalkotás hedonikus értékét az ingerminták strukturális vagy formai aspektusa határozza meg. Az esztétikai preferencia univerzális jellege folytán levezethető a központi idegrendszer működéséből, amit az arousal szintjén keresztül lehet megragadni. Az esztétikai inger hedonikus értékét az általa kiváltott arousal potenciál határozza meg. A kiváltott arousalszintet az inger pszichofizikai jellemzői (erősség, világosság, telítettség), kollatív tulajdonságai (újdonosság, komplexitás, meglepőesség, nehezen megfejthetőség) és ökológiai sajátosságai (jelentése, jelzőértéke) befolyásolják. Az arousal és a hedonikus érték kölcsönviszonya a Wundt-görbe alapján írható le: közepes arousal szint jár együtt a legnagyobb élvezettel. Berlyne elmélete speciális ingermintákkal alátámasztható volt, komplex műalkotásokkal kevésbé. Az 1970-es években Martindale (1998) és Boselie (1997) kognitív szemléletű munkássága ugyanúgy megmarad a preferencia kérdéskörénél, Martindale az esztétikai inger prototipikusságát hangsúlyozza, Boselie az ismerőségét. Hazánkban Farkas András (1998) képzőművészeti alkotások újraalkotásán keresztül vizsgálta az esztétikai preferencia válaszait.

A filmalkotások formai aspektusaira érkező befogadói válaszok vizsgálata nem igazán kutatott terület. A filmbefogadás-vizsgálatokban a preferencia kérdése leginkább a műfajválasztással, azon belül is a műfaj által átélhető érzelm preferálásával és a választást befolyásoló egyéni különbségekkel – leginkább a befogadó nemével – foglalkozik (Oliver 1993, 2008).

A szakirodalomban eltérő álláspontokat találhatunk azzal kapcsolatban, hogy vajon az értékelő artefakt válaszok és a beleélés fikciós válaszai egymást kizáró, vagy egymást erősítő folyamatok. Plantinga (2009a) amellett érvel, hogy ezek a választípusok egymással párhuzamosan, egymást erősítve is megjelenhetnek, a néző egyszerre gyönyörködhet a kompozíció szépségében és élheti át a dráma feszültségét. Ennek ellentmondanak Cupchick (2005, idézi László és Fülöp 2007) eredményei, miszerint a műbefogadás közben intenzív szorongást átélő egyének hajlamosak a mű formai jegyeire irányítani a figyelmüket védekezés képpen. Lazarus, Opton, Nomikos, Rankin (1965) azt találták, hogy ha a stressz keltő filmek befogadói reakcióit előzetes instrukciókkal manipulálják, akkor

azok az egyének, akiknek a feladatuk az volt, hogy a film technikájára figyeljenek (intellektualizációs instrukció), a kontroll csoporthoz képest kisebb fiziológiai arousalt és szubjektív érzelmi bevonódást éltek meg. Elképzelhető, hogy a két választípus közötti viszony eltérő mintázatot mutat az inger valenciájának függvényében, azaz az artefakt válaszok elhárító funkciója inkább csak a kellemetlenek megélt (düh, félelem, undor) fikciós érzelmek esetében érvényesül.

A művészetpszichológia kognitív szemléletét követő Oatley (1995, 1999) a műbe való bevonódást kontinuumként gondolja el, ahol a befogadó a megfigyelői szerephez helyezkedés és az identifikálódás között mozog. A megfigyelői szerep a műalkotás külső membránjával való találkozásként értelmeződik, egyfajta konfrontáció a művel, amit az asszimiláció vagy akkomodáció kognitív folyamatai jellemeznek. A mű külső membránján átlépve a befogadó az együttérzést, az emocionális emlékek előbukkanását és a szereplővel való identifikációt tapasztalhatja meg. Az esztétikai érzelmeknek hasonló „téri” szemlélete bontakozik ki Scheff (1979) pszichoanalitikus elméletében. Scheff (1979) az *esztétikai távolság*¹ fogalmával írja le a dráma és a befogadója között végbemenő érzelmeregulációs folyamatot, mely a befogadóban egyszerre megjelenő részvevői és megfigyelői viszonyulásmód arányát írja le. A szerző alapvetően a dráma szerkezetének tulajdonítja a karakterrel való azonosulás szabályozó funkcióját, melynek célja az optimális távolság kialakítása: elkerülve a túl kicsi (részvevői pozíció túlsúlya, érzelmi elárasztottság) és a túl nagy (megfigyelői pozíció túlsúlya) esztétikai távolságot.

A fikcióra adott válaszok közül Tan (1996) az érdeklődéssel kapcsolatos reakciókat tartja a legjelentősebbnek, ami véleményem szerint szintén értelmezhető az élménybe való kognitív és érzelmi bevonódás formájaként. A szerző érdeklődésnek nevezi a néző hajlandóságát arra, hogy a mentális kapacitását az audiovizuális inger elaborációjára fordítsa, annak reményében, hogy az aktuális esemény az elvárt eseménnyé válik (86.). Nico Frijda érzelmelméletét követve, Tan az érdeklődéssel együtt járó cselekvési tendenciát hangsúlyozza, mely arra irányul, hogy tudást vagy bizonyosságot szerezzünk az adott helyzetben.

Gerrig (1999) a narratív bevonódás operacionalizálására a transzportáció fogalmát vezette be. A transzportáció megnevezéssel Gerrig az utazás során megtapasztalható élményre utalt, amikor az itt és most-tól való távolsággal, a hozzáférés ahhoz a helyhez ahonnan az utazó elindult egyre nehezebbé válik, és hazatérve az utazás valamit

¹ Az esztétikai távolság fogalmának történetéről áttekintést ad Cupchik (2002).

megváltoztat az utazóban. A szerző az irodalmi narratívák transzportációs erejét a fikciós karakterek vonásainak állandóságában, és a cselekmény kimenetelének flexibilitásában látja, amik intenzív részvételi válaszokat váltanak ki a befogadóból. Green és Brock (2000) létrehozta a transzportációs élmény mérésére alkalmas skálát, ami a bevonódás hatására létrejött változást a befogadó hiedelmeinek megváltozásában igyekszik megragadni. Green (2004) a transzportáltság állapotát a kognitív és emocionális bevonódással, és a bevonódást kísérő gazdag mentális képek megjelenésével jellemzi, ami leírásában közel áll többek között Csíkszentmihályi (2010) flow, Tellegen és Atkinson (1974) abszorpció, valamint Agarwal és Karahanna (2000) kognitív abszorpció fogalmához.

Gerrig (2001) és Green (2004) a narratív bevonódottság következményének tartja a befogadói hiedelmek megváltozását. Cupchik és László (1994) vizsgálatában a vizsgálati instrukciókkal manipulálták a személy bevonódásának mértékét különböző típusú – akciókat vagy mentális állapotokat leíró – novellák olvasása során. Az eredmények arra engednek következtetni, hogy a bevonódott olvasási mód a szövegek gazdag jelentésteli részeinek alaposabb feldolgozásával jár együtt.

Az identifikáció fogalma és átalakulása a filmelméletben

A műbefogadó fikciós válaszainak fontos csoportját képezik a narratíva szereplőjére vonatkozó reakciók. Az néző és a karakter kapcsolatáról szóló művészet- és filmelméleti diskurzusok legtöbbször az *identifikáció* pszichoanalitikus fogalmához való teoretikus viszony kialakításából indulnak ki (Smith 1995). Ehhez kapcsolódva Cupchick (1997) megkülönbözteti a funkionalista és pszichodinamikus megközelítéseket, ez utóbbihoz sorolva azokat a szerzőket, akik az identifikáció fogalmát problematizálás nélkül alkalmazzák a befogadó és a szereplő viszonyának magyarázatában. Az identifikáció pszichodinamikus felfogása freudi közvetítésen keresztül a művészetpszichológiában, és lacani közvetítésen keresztül a filmelméletben is nagy jelentőségre tett szert, majd a filmelmélet későbbi paradigmáiban átalakuláson ment keresztül.

Az identifikáció (azonosulás) terminusa alatt a pszichoanalízisben azt pszichológiai folyamatot értjük, „melynek során a szubjektum magáévá teszi egy másik személy valamely nézőpontját, tulajdonságát, jellegzetességét, és – teljesen vagy részben – átváltozik annak képére. A személyiség kialakulása és elkülönülése azonosulások sorozatán keresztül megy végbe.” (Laplanche és Pontalis 1994, 61.). Freud írásaiban az

identifikáció kitüntetett jelentőségű, melynek legteljesebb leírását az 1921-es *Tömegpszichológia és énanalízis* (2003) című tanulmányában adja. A freudi elméletben az azonosulásnak fejlődés-lélektanilag az Ödipusz-komplexus előkészítésében van szerepe, amikor a gyermek az azonos nemű szülője felé tárgymegszállást, az ellenkező nemű szülője felé pedig azonosulást fejleszt ki, „a kisfiú [...] olyan szeretne, mint az apja, és szeretné minden tekintetben átvenni a helyét.” (Freud 2003, 551.). Anna Freud (1994) az azonosulást a felettes én kialakulásához kötötte, illetve az agresszorral való azonosulást az elhárító mechanizmusok egyik fontos példajaként említi. Az identifikáció nem csak a személyiség kialakulásában, hanem a neurotikus tünetképződésben is többféle módon szerepet játszhat, melyeknek közös gyökere, hogy az azonosulás regresszív helyzetekben, mint „a tárgyhoz való érzelmi kötődés legkorábbi formája” (Freud 2003, 554.) képes a libidinózus tárgykapcsolatot helyettesíteni. Freud tehát az identifikáció három értelmezését adja: az identifikáció egyrészt a tárggyal való érzelmi kapcsolatra vonatkozik, második értelemben a libidinális kötődés regresszív helyettesítője, valamint utalhat minden olyan esetre, amikor a személy felismeri egy másik személlyel való hasonlóságát (Laplace és Pontalis 1994).

Az identifikáció művészetpszichológiai alkalmazását sokan Scheff (1979) munkáihoz kötik (Cupchik 1997). A szerző Arisztotelész katarzisz-elméletét követve állítja, hogy az elfojtott érzelmeket formába öntő drámai alkotás képes megérinteni a nézőket, akik a drámát átélve megszabadulhatnak elfojtott érzéseiktől. Scheff gondolataiban felfedezhetjük Freud (2003) 1906-ban írt *Pszichopata alakok a színpadon* c. írásának gondolatait, miszerint a művészetbefogadás legfőbb célja az egyéni affektusok kitombolása, az elnyomott impulzusok megélése. A dráma során átélt szenvedés, mazochista öröm, valójában a hős szenvedéseinek és kielégülésének átélése, a vele való azonosulás. Freud elkülöníti a pszichológiai drámát, ahol a néző a hős belső lelki küzdelmét éli át, a pszichopatológiai drámától, ahol egy tudatos és egy tudattalan impulzus harcol egymással, és amiben csak a neurotikus néző találhat örömet, a nem neurotikus megismétli az elfojtást. „Az abnormális alakok alkalmazásának határait csak két tényező jelölheti ki: a közönség neurotikus labilitása, illetve a költő művészete, hogy kikerülje az ellenállásokat és előörömet keltsen” – írja Freud (2003, 790.).

Cupchik (1997) a pszichodinamikus identifikáció felfogáshoz sorolja mind Scheff (1979), mind Kreitler és Kreitler (1983) művészetpszichológiai munkáit. Scheff (1979) mint korábban bemutattam az esztétikai távolság fogalma mentén gondolja el a nézői részvétel és megfigyelés belső arányát, és valóban feltételezi annak lehetőségét, hogy a

befogadót eláraszák a részvétel szelf-fókuszú érzései. Kreitler és Kreitler (1983) a művészi élményt meghatározó személyes átélés komponensei között, a beállítódás (tkp. ráhangolódás) mellett említi a beleézés és azonosulás szükséges feltételeit, mely „jelenségek olyan pszichofiziológiai folyamatokkal járnak, melyek révén ideiglenesen az ember külső tárgyakkal és külső eseményekkel úgy képes együtt lenni, mintha a külső tárgyak és események dinamikája, motívumai és élményei magában a befogadóban zajlanának le, *miközben az egyáltalán nem veszti el önmaga azonosságának jól körvonalazott érzetét és tudatát.*” (kiemelés tőlem, 563.). Tehát a Kreitler szerzőpáros azonosulás fogalma nem tartalmazza az én és a másik teljes egybeolvadásának sokat vitatott motívumát.

Az 1970-es években körvonalazódó pszichoanalitikus filmelmélet azonosulás fogalmát kevésbé az eredeti freudi identifikáció, mint inkább Jacques Lacan tükörstádium elmélete alakította. Itt az identifikáció már nem mint az érzelmi bevonódás legintenzívebb pontja, hanem mint a képmás által kiváltott, determinált választípus jelenik meg, mely a néző teljes azonosulásával és önelvesztésével jár. Lacan (1993) az 1936-ban előadott tükörstádium koncepcióját Henri Wallon korabeli fejlődépszichológiai kísérleteire alapozta, ahol a tükörteszt szolgált a humán testmodell és éntudat genezisének elgondolásaihoz (Marton 1970). Lacan (1993) az emberi szubjektum kialakulását ahhoz a pillanathoz köti, amikor a gyermek 6 és 18 hónapos kora között felfogja saját tükörképét. Ez a felfedezés Lacan szerint hozzásegíti a gyermeket ahhoz, hogy mentálisan létrehozza a testi egység képzetét, az első én-vázlatot. A tükörstádiumnak nevezett fázisban, vagy inkább fordulóponton, az ego formálódás a saját test tükörképével való azonosuláson keresztül jön létre. A folyamat alapját a gyermek töredékes szelférzete és a tükörkép egészségessége közötti feszültség adja, ami a gyermekben agressziót kelt, és ezzel az agresszióval a tükörképpel való azonosuláson keresztül tud megküzdeni. Lacan szerint ez valójában nem egy fejlődési stádium, hanem minden élményünk központi magja, mely leképezi a szubjektum alapvető struktúráját és a külvilággal kapcsolatos élményeinek szerveződését. Az ego tehát a tükörképben megtapasztalt koherencia illúziójára alapulva jön létre, terepét adva az ontologikus hiánnyal való állandó küzdelemnek. Lacan nem csak azt mondja, hogy elvesztettük az egység érzetét, hanem hogy a szubjektivitás ebben a veszteségben konstituálódik és folyamatosan küzd az egység újbóli megtapasztalásáért (Evans 1996; Homer 2005; Laplace és Pontalis 1994).

A tükörstádium elméletben az észlelt kép szerepe központi jelentőségű, ami a filmelmélet számára különösen vonzóvá tette. A pszichoanalitikus filmelméleten belül az

Apparátus Elméletek képviselői szerint a vászon és a vetítő a lacani tükörstádiumban leírtak mintájára az énformálódás esszenciális fázisát reprodukálja (Aaron 2007; Mayne 2002). Ezt a meglátást Louis Althusser (1996) *Ideológia és ideologikus államapparátusok* című nagyhatású írása készítette elő, mely a mozit – az egyház, a család, az iskola, a kultúra, a jog és a politika mellett – az ideológiai államapparátusok részeként jelölte meg, elkülönítve az erőszak és elnyomás révén működő marxista államapparátus elemeitől. Althusser az ideológia feladatát abban látta, hogy a konkrét egyéneket megszólítva szubjektumokká alakítsa, akik aztán szubjektumokként imaginárius viszonyba kerülnek létük valós feltételeivel.

Jean-Louis Baudry és Christian Metz az Apparátus-elméletek két jelentős képviselője a mozi helyzetet azonosulások sorozataként fogta fel. Baudry (2006) érvelése szerint a kamera kijelöli az ideális látvány helyét, és megteremti a folytonosság illúzióját, ami transzcendentális teremtő funkcióval ruházza fel a nézőt. A film speciális funkciót teljesít, a nézőnek a filmképpel való elsődleges, majd a kamerával való másodlagos azonosulás útján megteremti a szubjektumot egy illuzórikus központi hely felruházásával. A film lelki pótkészülék, ami ezt az érzést képes koherens módon megteremteni. Egy 1975-ös *Az apparátus* című írásában Baudry (1999) a mozi helyzetet a platóni barlang hasonlat felhasználásával az álomhelyzethez hasonlítja. Az álom az anyaméhbe való időbeli regressziót képes létrehozni, ahol képzet és észlelet még nem válik ketté, a mozi az álomhoz való hasonlatosság útján pedig ezt idézi fel, mesterséges regressziót teremtve. Az analógiát Baudry Bertram Lewin álomernyő elméletével támasztja alá. A mozi ezek szerint a lelki szerkezet alvás közbeni apparátusát teremti újra. Metz vitázva Baudry-val, a saját mindent-észlelő nézői tekintettel való azonosulást tekinti az elsődleges kinematografikus azonosulásnak, amit a szereplőkkel való másodlagos azonosulás követ (Metz 1981).

Láthatjuk, hogy a filmelméletben használt azonosulás fogalom már mennyire távol esik Freud eredeti identifikáció meghatározásától. A filmelmélet kognitív fordulatát követően az identifikáció fogalmát a filmelmélet igyekezett kivetni magából, arra hivatkozva, hogy nagyon homályos, szerteágazó, elhasznált terminus, ami nem teszi lehetővé a filmi narratíváról és az egyéni különbségekről való árnyalt gondolkodást (Coplan 2008). Gaut (2006) amellet érvel, hogy érdemes lenne megtartani az azonosulás elnevezést, hiszen a laikus filmnézők legtöbbször ezen keresztül fogalmazzák meg saját filmélményüket. Az azonosulás definíciójában viszont már Gaut sem a szereplői élmények totális replikációját, hanem a nézői fantáziatevékenységet hangsúlyozza, ami nem követeli

meg a néző és a fiktív szereplő identitásának összeolvadását. A szerző elkülönítette a szereplő perceptuális (amit lát), affektív (amit érez), motivációs (amit akar) és episztemológiai (amit hisz) élményeivel való azonosulás síkjait, amik véleménye szerint nem feltétlenül korrelálnak a nézői élményben. Ez a felosztás, mint később látni fogjuk, a szereplő fokalizációjáról való gondolkodásban is megjelenik.

Torben Grodal (1999) elméletében már a nézői identifikáció mellett az empátia fogalma is megjelenik. A nézőnek a szereplő céljaival, perspektívájával való azonosulás központi jelentőséget kap az esztétikai érzelmek magyarázatában, bár a terminológia már a kognitív és idegtudományi eredmények alkalmazásával értelmeződik. Grodal rendszerében a narratív struktúra egy adott mentális aktivitást és egy hozzátartozó affektív tónust aktiváló komplex ingerhalmazként jelenik meg. A narratív struktúrák tipologizálásában a befogadói identifikáció módjait, a protagonista funkcióját, az ábrázolt fiktív világ jellemzőit és az érzelmi bevonódás irányát a szerző egyaránt figyelembe veszi.

Tan (1996) elutasítja az identifikációnak a néző és a szereplő mentális összeolvadását feltételező jelenségét, hangsúlyozva, hogy a néző végig az események megfigyelője, szemtanúja marad, és akként is reagál. Carroll (2008) véleménye szerint a néző karakterrel való identifikációja – tehát a néző és a szereplő érzelmeinek teljes azonossága – létező, de nagyon ritka jelenség. A néző érzelmei nagyon ritkán azonosak a szereplőével, mivel a néző és a szereplő rendelkezésére álló információ sokszor eltérő mennyiségű, emiatt a néző vágyai és céljai is eltérhetnek a karakterétől. A néző így inkább külső megfigyelője, és nem átélője a szereplő érzelmeinek. A szerző egyrészt amellel érvel, hogy a szereplőével konvergens emocionális állapotok megélése (együttérzés, aggodalom, törődés, szolidaritás) sokkal jellemzőbb viszonyulási mód, másrészt azt hangsúlyozza, hogy ha a néző esetleg mégis a szereplőével azonos érzelmi állapotot él meg, akkor azt nem a szereplővel való identifikáció, hanem a nézőnek a helyzetről alkotott független értékelése eredményezi. Ez az értékelés Carroll szerint úgy jön létre, hogy a filmrendező bizonyos események és akciók elhelyezésével megteremt egy ismerős narratív sémát (ami tulajdonképpen a film műfaját is meghatározza), ami egyrészt bizonyos érzelmeket hangol elő, másrészt bizonyos típusú érzelmek prototipikus helyzeteit mutatja be.

Carroll felfogása összhangban van Greg M. Smith (2003) elméletével, mely szerint a film hangulatot (asszociatív mezőt) teremt bizonyos érzelmi markerek alkalmazásával (pl. egy horrorfilmben felröppenő fekete holló), és erre a hangulatra ráhangolódva él át a néző érzelmeket. Visch és Tan (2009) empirikus eredményei alátámasztják az eddigieket,

kísérletükben nonfiguratív animációkat kellett műfajokba sorolnia a vizsgálati személyeknek, majd be kellett számolniuk a saját érzelmeikről. A szerzők azt találták, hogy a nézők műfajbesorolása szignifikánsan meghatározta az átélt érzelmi élményt.

Az identifikáció fogalmával és operacionalizálásával legújabban a médiakutatás felől érkező szerzők befogadás-vizsgálataiban találkozhatunk (Cohen 2001, Tal-Or és Cohen 2010). Cohen (2001) az identifikáció fogalmának meghatározásakor újból visszanyúl a pszichoanalízis fejlődéseméleti koncepciójához, nem érintve a fogalommal kapcsolatos filmelméleti polémiát. A szerző meghatározása szerint az identifikáció „a mediatizált karakterre adott imaginatív válasz, ami időszakosan, és hullámzó intenzitással jelenik meg a befogadás alatt. A közönség azonosulás közben magát az adott karakternek képzeletben és saját személyes identitását felcseréli a karakter identitásával és funkciójával. Az erős azonosulás azzal jár, hogy a közönség tagja saját szociális szerepéről megfeledkezve átmenetileg (de rendszerint ismételt) átveszi a karakter perspektíváját” (Cohen 2001, 250-251. saját fordítás).

Cupchick (1997) a műbefogadó funkcionalista és pszichodinamikus felfogását integrálhatónak tartja az *erős és a gyenge identifikációs formák* megkülönböztetésével. A szerző erős identifikációnak tekinti azt, amikor a befogadó emocionális szükségletei és személyes története is bevonódik a személyes és ábrázolt témák egymásra rezonálásának következtében, ami aktivizálhatja a befogadó elhárítási reakcióit. A gyenge identifikáció esetében a befogadó a karakter helyzetébe beleélve magát, mentális reprezentációt hoz létre a szituációról, és a szereplő mentális állapotához illeszkedő válaszokat produkál. Az integratív elmülethez illeszkedő vizsgálati paradigmában Cupchik, Oatley és Vorderer (1998) különböző instrukciókkal manipulálták az olvasók bevonódási módozatait: az erős azonosulás során a személynek el kellett képzelnie, hogy milyen lehet a főszereplő bőrében lenni, (identifikációs instrukció), a gyenge azonosulás során együtt kellett éreznie a főszereplővel. A befogadók James Joyce-szövegek leíró és érzelmi állapotot bemutató részeivel találkoztak, és a szöveg olvasása közben jelölniük kellett, ha valamilyen érzelmi emlék, vagy érzelmi állapot megjelenését tapasztalták. A szerzők a bevonódási mód, a szövegtípus és a személyiség interakcióira mutattak rá. Az érzelmi állapotot bemutató szövegrészek egyenlő arányban hívtak elő érzelmi állapotot és érzelmi emléket, a leíró szövegrészek viszont több érzelmi állapotot hívtak elő, mint érzelmi emléket.

Murray Smith (1995) írásában a Cupchick-féle integráció kognitív értelmezési keretben jelenik meg. A filmkarakterrel kialakuló érzelmi kapcsolat szintjeinek rendszerezett tárgyalása során Smith elkülöníti az empátiát és a szimpátiát egymástól. Az

empátiás válasz megfeleltethető az identifikáció erős módjának, amiben a befogadó megkettőzi a karakter érzelmi élményeit, míg a szimpátiás válasz a szereplő morális értékeléséből kiindulva a karakter érzelmi élményével kongruens választ produkál. Míg Smith az empátiaválasz értelmezése során befogadói reakciókat tárgyal, a szimpátia válaszstruktúrájának bemutatása során a taxonómia nézői reakciótypusokat és narratív funkciókat is tartalmaz. A szerző érvelése szerint az együttérzés a narratív szituáció kognitív megértését és kiértékelését feltételezi, ahol a befogadó a felismert érzelmre egy adekvát, de attól eltérő érzellel reagál. A szerző a szimpátia struktúráját három összetevőre bontja fel: karakter fizikai felismerése, karakter morális értékelése, karakter belső világának megismerése. Ez utóbbi alkategória egyrészt vonatkozik a tudásadagolás hatókörére, azaz arra, hogy a narráció egy vagy több karakter akcióját követi, illetve a tudásadagolás mélységére, azaz, annak fokára, hogy mennyi információt közöl a narratíva az adott karakter szubjektivitásáról. Láthatjuk, hogy Smith rendszerében nem különül el a textuális jellemző és a befogadói reakció egymástól, ami megnehezíti a taxonómia empirikus tesztelését.

Smith rendszerében a szereplő értékelését a morális dimenzió határozza meg. Konijn és Hoorn (2005) vizsgálata rámutat arra, hogy a néző-karakter viszonyban a morális értékelésen túl az esztétikai és episztemológiai dimenzió is szignifikáns meghatározó tényező. A szerzők a karakterek etikai (jó/rossz), esztétikai (szép/csúnya) és episztemológiai (reális/nem reális) jellemzőinek szisztematikus variálása alapján nyolc filmösszefoglalót vetítettek le, majd mérték, a nézői viszonyulást (hasonlóság, relevancia, érzelmi viszonyulás valenciája) és a néző szimpátia válaszait az ábrázolt szereplő felé, valamint a nézői érdeklődés mértékét. Az eredményekből megállapítható, hogy valamennyi manipulált jegy releváns a filmkarakterekre adott szimpátia válaszok szempontjából. A karakterjegyek ambivalenciája növelte a nézői érdeklődés válaszait, a morálisan jó és rossz karakterek esetében már kölcsönhatás mutatkozott a szimpátia és az érdeklődés között. Ha a néző számára a szereplő története kevésbé volt releváns, akkor csökkent a morális dimenzió erős hatása a nézői válaszokra. Konijn és Hoorn (2005) vizsgálata felhívja a figyelmet arra, hogy az eltérő tulajdonságokkal bíró szereplők ugyanabból a személyből eltérő empátiás választ válthatnak ki, illetve, hogy a szereplők értékelése a nézői válaszok fontos alcsoportját képezik.

A mozi néző szereplővel való kapcsolatának magyarázatára számos filmelméleti rendszerezés született. A jelenség magyarázatául sokáig Freud identifikációról vallott

felfogása és Lacan tükörstádium-elmélete szolgált, míg a filmelmélet kognitív fordulatával a filozófia területén megjelenő elmefilozófiai irányok szimulációs elmélete (Currie 1995; Oatley 1999), később a pszichológia empátia elmélete (Coplan 2004, 2011; Zillmann 1991), és az idegtudomány vizsgálatain keresztül népszerűvé váló tükörneuronok szerepe kezd hangsúlyossá válni a nézői folyamatok leírásában (Coplan 2008).

A karakterrel való nézői kapcsolat mint empátia válasz

Az érzelmi élmények egyik speciális csoportját alkotják azok az állapotok, melyek kiváltó okai egy megfigyelt másik érzelmi állapotában, vagy szituációjában keresendők (Hoffmann 1988, 2008). Az „empátia lényege, az az állítás, hogy az ember sajátos képességével bele tudja élni magát a másik ember lelkiállapotába, ez a beleélés sajátos pszichés folyamatokat indít meg, amelyek révén fel tudja idézni magában az ember a másokban zajló indulatok, érzelmek és gondolatok tartalmát és azok összefüggéseit, és a felidézés lehetővé teszi számára a másik ember sajátos és mélyreható megismerését” (Buda 1980, 58.). Az empátiáról való pszichológiai gondolkodásra hatással voltak az empátia filozófiai (pl. David Hume, Adam Smith), illetve fenomenológiai és hermeneutikai felfogásai (Coplan és Goldie 2011). A klinikai pszichológiában az empátia az 1930-as évektől kezdve a pszichoterápiás hatás legfőbb eszközeként jelenik meg, melynek tematizálásában Ferenczi Sándornak, Bálint Mihálynak, Heinz Kohutnak és Carl Rogersnek kiemelkedő szerep jutott (Buda 1993; Clark 2007). A filmelmélet egyik legújabb trendjében a fikciós szereplőre vonatkozó nézői viszonyulásokat a szerzők a pszichológia empátia fogalmán keresztül igyekeznek megragadni (Coplan 2004, Coplan és Goldie 2011).

Amikor az esztétikai alkotásra adott érzelmi válaszok magyarázatára pszichológiai elméleteket alkalmazunk, felmerülhet a kérdés, hogy vajon meg kell-e különböztetnünk a műbefogadás emocionális folyamatait a hétköznapi érzelmi tapasztalatoktól. Plantinga (2009a) a különbséget hangsúlyozva azzal érvel, hogy a néző tisztában van azzal, hogy semmilyen módon nem tudja befolyásolni az eseményeket, így a cselekvési tendenciák gátlás alá kerülnek. Halász László (2002) szerint viszont nincs két elménk a fiktív és a valós események feldolgozására. Érdekes mindenesetre, hogy az érzelemkutatásokban nem problematizálják a fikció által kiváltott érzelmek státuszát, hiszen az érzelmi állapotok

laboratóriumi vizsgálatára előszeretettel használnak fikciós filmeket (Adelmann és Zajonc 1989; Rottenberg, Ray, Gross 2007).

„Nagyon messze vagyunk még attól, hogy az identifikálódás problémakörét kimerítsük, hisz előttünk áll még az a folyamat is, melyet a pszichológia >>beleérzésnek<< hív, az a folyamat, amelynek segítségével az énidegen más személyeket meg tudjuk érteni, fel tudjuk fogni” – írja Freud (2003, 554.) az identifikáció fogalmának kifejtésekor. Freud itt korának nagyhatású filozófusára Theodor Lipps-re utal, aki az *Esztétika. A szép és a művészet lélektana* című esztétikai filozófiai írásában az esztétikai tárgyak megtapasztalását és mások elmeállapotának megismerését egyaránt az *Einfühlung* (beleérzés) jelenségével magyarázza. Lippsre nagy hatással volt Vischer esztétikai elmélete, aki így ír: „Lelkünk olyan természetű, hogy teljes egészében áthelyeződik a külső természet jelenségeibe vagy az ember által létrehozott formákba, ezeknek a jelenségeknek, amelyeknek semmi közük semmiféle kifejezéshez, bizonyos hangulatokat tulajdonít, önkéntelen és tudattalan aktus révén átmegy hangulatával a tárgyba. A léleknek ez a kölcsönződése, ez az áthelyeződése, ez a beleérződése az élettelen formákba az, amiről az esztétikában főképpen szó van.” (Vischer é.n. idézi Vigotszkij 1968, 332.).

Lipps jelentősége abban is áll, hogy az esztétikai tapasztalatot és a másik elme problémáját szorosra fonta egymással, mindkét esetben azt feltételezve, hogy az egyén a tárgyak szemlélésekor testtartások, izomtónusok felvételén keresztül jut el a tárgy, illetve a másik elme állapotához. Az *Einfühlung* fogalma Edward Titchener fordítása révén az angolszász pszichológia nyelvezetébe empátiaként vonult be (Lábadi 2011).

Az empátia modern meghatározásai egyaránt hangsúlyozzák az élmény kognitív és affektív dimenzióit (Hoffman 2008; Davis 1996), valamint az empátia neuropszichológiai vonatkozásait (Decety és Jackson 2004). Hoffman (2008) állítása szerint az empátiás válasz főleg a szelf-fókuszú folyamatokon alapszik, viszont ez a válaszmód jobban ki van téve az egoisztikus váltás veszélyének. Decety (2009) hangsúlyozza, hogy az empátia a másik és szelf-fókuszú folyamatok interrelációjából jön létre. Az empátia ily módon való meghatározása könnyen kapcsolatba hozható Scheff (1978) előzőleg már bemutatott esztétikai távolság fogalmával, ami a koncepciót szintén az én-fókuszú részvevő és a másik fókuszú megfigyelő folyamatok belső arányával írja le. Davis (1996) multidimenzionális felfogásában az empátia a másik affektív élményének átélésére való tartós diszpozícióként kerül meghatározásra. A szerző által kidolgozott mérőeszköz faktorai az empátiás választ alkotó komponensek elkülönítéséhez is jó kiindulópontul szolgálnak. Davis más szerzőkkel egybehangzóan az empátiát a szelf-fókuszú (empátiás distressz) és másik-fókuszú

(empátiás törődés, perspektíva felvétel) folyamatok oszcillációjaként fogja fel. A következőkben röviden bemutatom az empátia különböző válaszkomponenseit.

Az *empátiás distressz* fogalmán Davis (1996) azt a stresszválaszt érti, amit az egyénben a másik a negatív érzelmi állapotának, szenvedésének látvány vált ki. Hoffman (2008) ír az empátiás *overarousal* jelenségéről, amely az egyén distresszének arra a fokára utal, ami már gátolja az empátiás válasz kialakulását, és a szenvedő alanytól való elfordulást eredményezi. Az empátiás *overarousal* lehet az alapja a vikariáló traumatizáció modern szakirodalmakban is tárgyalt jelenségének, ahol az áldozat segítője a másik történetével áttételesen találkozva traumatizálódik (a vikariáló traumatizációról lásd pl. Chrestman 1995). Az empátiás distressz válaszait a filmbefogadás vizsgálatokban leginkább a negatív érzelmeket kiváltó filmek paradoxonának elemzésekor gyűjtötték. De Wied, Zillmann és Ordman (1995) a lélektani drámákra adott tetszési válaszokat vizsgálta. A szerzők a vizsgálati személyek alacsony és magas empátiás hajlammal rendelkező csoportjai számára egy tragédia kibontakozását és megoldódását mutatták be filmen. A film három pontján empátiás válaszokat (diszkrét emóciók intenzitása, empátiás distressz), a film után pedig a tetszés válaszait gyűjtötték. De Wied és munkatársai azt találták, hogy alacsonyakhoz képest a magas empátiás hajlammal jellemezhető egyének több empátiás distressz választ adtak a filmbefogadás közben, viszont jobban is tetszett nekik a film. A szerzők az eredményeket Zillmann (Zillmann, Mody és Cantor 1974) izgalomátvitel elméletével magyarázták, mely szerint a drámai konfliktus kibontakozása során megélt arousal átalakul a dráma megoldódását kísérő örömmé. Egy későbbi vizsgálatban Sparks (1991) fiziológiai mérések bevonásával is alátámasztotta ezt a feltételezést.

Az *érzelmi átterjedés* válasza az empátiás arousal létrejöttének alacsony szintű folyamataihoz kapcsolódik (Hoffman 2008), a megnevezés az érzelmi állapotok automatikus, önkéntelen szinkronizációjának jelenségére utal, mely a társas helyzetekben mindennapi jelenség (Hatfield, Cacioppo és Rapson 1994). Az érzelmi átterjedés valószínűleg a mozi nézői válaszok jelentős részét képezi, mivel szenzoros észlelésre alapul. Az érzelmi átterjedés automatikus válasz, ami nem tartalmazza az én és a másik elkülönítését, nem igényel kognitív kiértékelést, perspektíva felvételt, szimbolizációt, így megértéshez sem feltétlenül vezet (Coplan 2006, 2008, Plantinga 2009a). Levenson és Ruef (1992) vizsgálati eredményeiből viszont arra következtethetünk, hogy a másik érzelmi állapotára való testi ráhangolódás megnöveli az empátiás pontosságot. A

vizsgálatban résztvevő egyének házaspárok interakcióit nézték meg filmen. A házaspárok fiziológiai mutatóit a film felvétele során a szerzők rögzítették. A filmvetítés közben a résztvevőknek folyamatosan azonosítania kellett a filmen látható szereplőnek tulajdonított érzelmi állapotokat, miközben rögzítették a személyek pszichofiziológiai mutatóit is. Az eredményekből kiderült, hogy a negatív érzések azonosítása akkor volt a legpontosabb, hogy ha a megfigyelő és a szereplő fiziológiai mutatói hasonló mintázatot követtek. Ez az eredmény arra utal, hogy a filmbefogadó fiziológiai szintű bevonódása valamilyen szinten előfeltétele a szereplői élményvilág megértésének.

Hoffman (2008) az empátiás arousal primitív kialakulási módjait a csecsemőkorban kondicionálódó válaszokhoz köti. Az érzelmi áterjedés hátterében a másik arckifejezésének, testtartásának, vokális tónusának utánozására való erős hajlam és az utánozott viselkedésből eredő efferens visszajelzés állhat, mely folyamatok neurológiai háttereként sok kutató a tükörneuronok működését feltételezi (Hatfield, Rapson, Le 2009). A másik arckifejezésének kulcsszerepe ráirányítja a figyelmet a mozifilmek arcközeli használatának érzelmekiváltó potenciáljára (Plantinga 1999). Az érzelmi áterjedés nézői válaszána feltételezése több filmelméleti munkában is megjelenik (Carroll (2008): tükörreflexek, Plantinga (2010) és Smith (1995): mimikri válaszok). A pszichológiai szakirodalomban nincs egyetértés azzal kapcsolatban, hogy az érzelmi áterjedés része-e az empátiás folyamatnak. Smith (1995) filmes taxonómiájában a mimikri válaszokat az empátiához sorolja, elkülönítve az emocionális szimuláció komplexebb folyamatától. A szerző a mozi néző affektív és motoros válaszaival akaratlanul megtapasztalja a szereplő érzéseit, replikálja a filmkarakter érzelmi és testi állapotát. Coplan (2006) és Plantinga (2010) is felveti, hogy a film az irodalmi szövegeknél sokkal inkább hajlamos az érzelmi áterjedés válaszainak kiváltására, sőt ez az a potenciál, ami alapvetően megkülönbözteti az irodalmi és a mozgóképes szövegeket egymástól.

Az *empátiás törődés* válasza a megfigyelt másik érzelmi állapota által kiváltott együttérzés, aggodalom reakcióira utal (Davis 1996). Az empátiás törődés megfeleltethető annak az érzelmi válasznak, amire az angol 'sympathy' megnevezés utal, ami tehát nem a másik érzelmi állapotával azonos affektushoz vezet, hanem egy azzal komplementer válaszhoz. Az empátiás törődés az altruizmus-kutatásban és a morális fejlődés vizsgálataiban kapott fontos szerepet (Batson 1991; Hoffman 2008). Az empátia ezen komponense a filmelmélet több kognitív filmelméletében fontos helyet kap. Carroll (2008) és Smith (1995) a nézők együttérzését tartja a leginkább jellemző befogadói választípusnak.

Az empátiakutatások korai időszakában az empátia affektív komponensét, az érzelmi élmény átvételét hangsúlyozták (pl. Stotland 1969), majd a 1980-as évektől kezdett előtérbe kerülni az empátia kognitív komponense, azaz a másik érzelmi élményeinek pontos azonosítására való képesség hangsúlyozása is (pl. Ickes 1993, 1997). Davis (1996) *perspektíva felvétel* megnevezésű dimenziójával a nézőpontváltás kognitív képességére utal, azaz arra, hogy az egyén mennyire hajlamos az adott helyzetre a másik nézőpontjából is rátekintetni. A perspektívaváltás képessége nagyon szoros kapcsolatban van azzal a képességünkkel, amit arra használunk, hogy mások elméjének tartalmait megnevezzük (tkp. felveszem a másik perspektíváját, ha végig gondolom, hogy ő mit érezhet és gondolhat az adott helyzetben). Smith (1995) taxonómiájában a perspektíva felvételnek megfeleltethető funkció az *emocionális szimuláció*, mely egyfajta affektív próba-szerencse folyamat, amely során a néző hipotéziseket állít fel arról, hogy mit és miért érezhet a szereplő. A másik érzelmeinek azonosítása az empátia egyik alapkomponenseként jelenik meg Decety és Jackson (2004) tanulmányában, ahol a másik élményének átélése mellett a másik mentális állapotának felismerése is fontos tényezőként kerül említésre. Ezt a képességet a pszichológia szakirodalmában elmeolvasás, mentalizáció, vagy naív tudatelmélet néven emlegetik. A mentalizáció és az empátia konstruktumai között lévő kapcsolat bár nyilvánvaló, egyelőre kevésbé kutatott területe a pszichológiának (Decety és Svetlova 2012). Völlm és munkatársai (2006) agyi képalkotó eljárást alkalmazó vizsgálatában a vizsgálati személyek három elemből álló képregényeket szemléltek, és két alternatíva közül ki kellett választaniuk, hogy melyik képregénykocka lenne a megfelelő befejezése a látott eseménynek. Az események között volt tudatelméletet (mit gondol a másik), empátiát (mit érez a másik) és a fizikai világ összefüggéseinek ismeretét igénylő feladat. Az eredmények rávilágítanak arra, hogy az empátia és a mentalizáció elkülönült, de átfedő területekkel rendelkező agyi hálózatok aktivitásához köthető folyamatok.

Mentalizáció a fiktív karakterrel

Az emberi megismerés filozófiai és pszichológiai kutatásában fontos területté vált a naív tudatelmélet kérdése, azaz annak vizsgálata, hogy a hétköznapi életben hogyan értjük meg az elmét, illetve az elme és a viselkedés kapcsolatát. „A naív tudatelmélet az a kognitív-viselkedéses képességünk, amellyel elmeműködést feltételezünk, magunknak és másoknak különböző mentális (intencionális) állapotokat tulajdonítunk; a mentális

állapotok és a viselkedés között oki kapcsolatot feltételezve magyarázni, értelmezni, előre jelezni, vagy éppen befolyásolni, manipulálni tudjuk mások viselkedését.” (Egyed és Király 2008, 336.).² A tudatelmélet szóösszetétel 'elmélet' része arra utal, hogy valódi hozzáférésünk sosincs, csupán elméleteket gyártunk a másik szubjektivitásáról, ami konceptuálisan legitimizálja, hogy a filmkarakterekhez kapcsolódó nézői tudatelméletek során is alkalmazzuk ezt a pszichológiai konstruktumot.

A tudatelmélet elmefilozófia gyökerei többek között Brentano (1994) intencionalitás fogalmához köthetőek. Brentano az intencionalitás fogalmával a pszichikai jelenségek referenciális minőségére utalt, azaz arra a sajátos tulajdonságra, hogy a pszichikai jelenségek egy tárgyat foglalnak magukba, valamire irányulnak, valamire vonatkoznak. Dennett (1998) szerint a mentális állapotok létezése vitatható, de a mentális állapotok másoknak való tulajdonítása kikerülhetetlen mozzanat az emberi viselkedés megértésében. Dennett megkülönböztette egymástól a fizikai, a tervezeti és az intencionális hozzáállást. A fizikai hozzáállás a tárgy fizikai tulajdonságaira és a fizika törvényeire vonatkozó tudás mozgósítását jelenti, a tervezeti hozzáállás a tárgy funkciójára vonatkozó tudás aktivizálódását, az intencionális hozzáállás pedig a vágyakra és vélekedésekre vonatkozó tudást alkalmazza a cselekedetek magyarázatában.

A naív tudatelmélet működésének magyarázatára versengő elméletek léteznek, melyek részletes ismertetésére a dolgozat nem vállalkozik (lásd Kiss 2005 összefoglalóját). A modularista megközelítés velünk született feldolgozó mechanizmusokat feltételez (pl. Baron-Cohen 2001), az elmélet-elmélet a tapasztalatokból származó bizonyítékokra alapuló minielméletek létezését feltételezi, a szimulációs elmélet szerint pedig azonosulunk a másikkal és mások tapasztalatait a saját elménken lefuttatva mentalizálunk. Az irodalomelméletben (Oatley 1999b) és a filmelméletben (Currie 1995) leginkább a szimulációs elmélet vált népszerűvé a néző és a szereplő kapcsolatának magyarázatára. Goldman (2011) elkülöníti az elmeolvasás magas és alacsony szintű folyamatait, az alacsonyabb szintű folyamatokat Gallese és Goldman (1998) a tükörneuronok működéséhez köti, és a feltételezett mechanizmust a szimulációs elméletbe tartja beleilleszhetőnek.

A mentalizáció szociálpszichológiai megközelítéseivel a cselekvések oki attribúciójának vizsgálataiban találkozhatunk. Heider és Simmel (1944) három

² A naív tudatelmélet, naív pszichológia, mentalizáció, elmeolvasás fogalmait egymással szinoním értelemben használom.

geometrikus figura mozgását bemutató animációs filmet vetítettek le egyetemi hallgatóknak, majd a hallgatók egy csoportját arra kérték, hogy írják le szabadon azt, amit láttak a vásznon. Egy kivétellel valamennyi résztvevő emberi akciók és intenciók mentén konstruálta meg a jelenetet, ami rávilágít arra az alapvető emberi késztetésre, hogy az események ok-okozati láncolatát a személyeknek tulajdonított vágyak, szándékok mentén építsük fel. Az attribúciókutatás arra kereste a választ, hogy milyen tényezők játszanak szerepet abban, hogy az emberi cselekvések magyarázataiban külső vagy belső okokat tulajdonítunk, és az egyes attribúciós mintázatoknak milyen következményei lehetnek az interperszonális kapcsolatokra nézve (Egyed és Király 2008; Smith és Mackie 2005).

A mentalizációs folyamatok klinikai pszichológiai jelentőségét hangsúlyozza Peter Fonagy és Mary Target (Fonagy és Target 1998, 2005; Fonagy 2003). A szerzők reflektív funkciónak nevezik azt a képességet, mellyel a személy a másik és saját szelfjének állapotairól gondolkodik, „saját és mások viselkedéseire vonatkozó élményeit mentális állapotok konstruktumaiba szervezi” (Fonagy és Target 1998, 7.). A mentalizáció tehát a másik elméjének megértésén keresztül a saját elme megértését is lehetővé teszi. Ezt a folyamatot a mentalizáció pszichodinamikus elméletei a szülő és a gyermek közötti kötődési kapcsolat kontextusában értelmezik, a mentalizációs képességet az egyén családi kapcsolataiban elsajátított érzelemregulációjának indexeként kezelve (Jurist és Meehan 2008). A reflektív szelf egyre érettebb formáinak kialakulásában Fonagy és munkatársai az anya tükröző funkcióját és a családi kapcsolatok minőségét és a kötődési kapcsolatok mintázatát alapvető meghatározó tényezőnek tartják (Bouchard és mtsai 2008; Fonagy, Steele, Steele, Moran, Higgitt 1991; Fonagy és Target 1998). A kötődés és mentalizáció kapcsolatát az 1.4. fejezetben fejtem ki részletesebben. Az elmeolvasás kognitív fejlődéslélektani megközelítését az 1.3. fejezetben fejtem ki a fokalizáció vizuális kódjaival való összefüggések mentén.

A fejezet első felében bemutatott filmelméleti és pszichológiai szerzők rendszereire építve hoztam létre a nézői válaszok taxonómiáját (2. ábra) (Bálint 2011b). A vizsgálati szövegek tartalomelemzésekor ez a taxonómia szolgált a kódolások kategóriarendszeréül. A kategóriarendszer legfelső szintjén építve Oatley (1999a, 1999b) és Tan (1996) meglátásaira, elkülönítettem egymástól a non-diegetikus és a diegetikus válaszokat. A fikcióra vonatkozó diegetikus válaszokon belül megkülönböztetem a Tan által hangsúlyozott érdeklődést, a Konijn és Hoorn (2005), illetve Smith (1995) által fontosnak tartott értékelést, és az empátia válaszait. Az értékelés válaszaiba egyaránt beletartozóként

kezeltem a szereplő morális értékelését és szimpatikusságát kifejező válaszokat is. Az érdeklődés és az értékelés válaszokat nem bontottam további alcsoportokra, míg az empátián belül a mimikri válaszok, a mentalizációs válaszok és az empátiás törődés válaszai külön alkategóriát képeztek. A mentalizációs válasz valamennyi vizsgálatban a nézőnek azon válaszaira vonatkozik, amivel a filmszereplőnek mentális állapotokat tulajdonít.

A nézői válaszok taxonómiája
1. NON-DIEGETIKUS VÁLASZOK
2. DIEGETIKUS VÁLASZOK
2.1.ÉRDEKLŐDÉS
2.2.A szereplőre vonatkozó válaszok
2.2.1. ÉRTÉKELÉS
2.2.2. EMPÁTIA
2.2.2.1. Motoros és emocionális mimikri
2.2.2.2. Mentalizáció
2.2.2.3. Empátiás törődés

2. ábra: A nézői válaszok taxonómiája

A műbefogadói válaszok mérése

A narratívába való bevonódás vizsgálataiban egyrészt az egyén kvalitatív és kvantitatív módon gyűjtött önbeszámolóira, vagy az érzelmi arousal és figyelmi bevonódás biológiai markereire alapozhatunk. Mauss, Levenson, McCarter, Wilhelm és Gross (2005) vizsgálataiban a különböző szintű befogadói adatok korrelációját elemezték. A szerzők a kutatás során vidámságot és szomorúságot indukáló filmek vetítése közben folyamatosan gyűjtötték a nézők arckifejezésére, fiziológiai válaszaira és élményeire vonatkozó válaszokat, és azt találták, hogy míg a viselkedés és az élmény válaszai korrelálnak egymással, addig a fiziológiai válaszok intenzitása csak a vidámság esetében korrelált a megélt élmények intenzitásával, a szomorú élmények esetében nem. Ez felhívja a figyelmet arra, hogy a különböző adattípusok közötti kapcsolat feltételezése nem magától értetődő, valószínűleg az egyéni személyiségjellemzők is szerepet játszanak a megjelenő

diszkrepanciákban (lásd 1.4. fejezetet a különböző kötődési stílusú egyének eltérő pszichofiziológiai mintázatáról).

Az érzelmi válaszok mérése leggyakrabban a filmbefogadás után kitöltendő önjellemző skálák alkalmazásával történik. A műbefogadás után végzett adatgyűjtési formákkal kapcsolatban mindig felmerül az emlékezeti torzítás lehetősége. Számos kutató éppen ezért törekszik a filmbefogadás idői folyamatát lekövető folyamatos válaszgyűjtési módszerek alkalmazására. Ennek egy korai formája jelenik meg Tan és van den Boom (1992) vizsgálatában, ahol az érdeklődés intenzitásának mérésére számozott táblákat használtak, melyek segítségével a résztvevők folyamatosan jelezték az érdeklődési szintjük időbeli változását.

Az esztétikai bevonódás empirikus vizsgálatához a pszichofiziológiai mérések alkalmazása több szempontból is előnyösnek bizonyul: egyrészt lehetővé teszi a befogadás közben történő folyamatos adatgyűjtést, anélkül, hogy túlságosan megzavarná a befogadói élményt, viszonylag egyszerű eszközzel lehetővé teszi a komplex idegrendszeri folyamatok monitorozását, másrészt kikerüli a különböző instrukciókból adódó torzításokat (tkp. hogyan definiálja a kutató a bevonódást, érdeklődést a vizsgálati személy számára) (Ravaja 2004). Az autonóm idegrendszer narratív bevonódáshoz köthető figyelmi folyamatainak követésére a szívritmus, míg az érzelmi arousal változásainak követésére a bőrellenállás bizonyult a legmegbízhatóbb mutatónak (Andreassi 2006; Bouscein 2011; Dawson, Schell, Filion 1990).

A szívritmus emelkedéséből és csökkenéséből arra lehet következtetni, hogy az adott médiatartalom feldolgozása során az egyén kognitív kapacitása milyen mértékben aktivizálódott (Lang 1994; Potter és Bolls 2011). Az eddigi vizsgálatok többek között rámutatnak a figyelmi bevonódás és az olvasott internetes hírek idői szerkezete (Wise, Bolls, Myers, Sternadori 2009), az internetes reklámok animáció használati stratégiája (Chung 2007), a televíziós grafika hatása (Thorson és Lang 1992) közötti kapcsolatra. A filmbefogadás vizsgálatokban kiemelkedő jelentőségűek Suckfüll (2000, 2010) kutatásai, amiben a szerző a narratív struktúrák figyelmi és érzelmi folyamatokat kiváltó hatását vizsgálta egész estés és rövid animációs filmek vetítése során.

Az elektrodermális aktivitás (EDA) mérése az egyik legalkalmasabb eszköz a szimpatikus idegrendszer működésének regisztrálására. Ha a szimpatikus idegrendszer aktivitását az arousalszint változásaként definiáljuk, akkor az elektrodermális aktivitás az arousalszint operacionalizálásának tekinthető (Andreassi 2006, Bouscein 2011, Dawson, Schell, Filion 1990). Az elektrodermális válasz háttérben komplex idegrendszeri működés

áll, amit az idegrendszeri aktivitásért felelős *formatio reticularis*, az érzelmi válaszokat szabályozó limbikus struktúrák és a lokomóciós válaszokat irányító motoros kéreg együttes hatása határoz meg (Bouscein 2011). Sok pszichofiziológiai vizsgálat alkalmaz filmrészleteket arousal generálására és a fiziológiai válasz egyéni különbségeinek elemzésére (pl. Codispoti, Surcinelli, Baldaro 2008; Palomba, Sarlo, Angrilli, Mini, Stegagno 2000; Sparks, Pellechia, Irvine 1999).

A médiakutatás korábbi vizsgálatai számos különböző ingereggyüttes arousalkeltő mintázatra rávilágítanak, - pl. képek (Lang, Greenwald, Bradley, Hamm 1993), zene (Grewe, Nagel, Kopiez, Altenmuller 2007), számítógépes játék (Bailey, Wise, Bolls 2009), fikciós film (Codispoti, Surcinelli, Baldaro 2008). Carpentier és Potter (2007), valamint Potter és Choi (2006) auditoros ingerek strukturális komplexitásának (zenei tempó és műfaj) hatását vizsgálták az érzelmi arousal válaszokra, míg Ravaja, Saari, Salminen, Laarni és Kallinen (2006) videójátékok különböző valenciájú eseményeire adott arousalválaszait vizsgálták. A dolgozat fő kérdésfelvetése szempontjából tanulságos eredményekkel szolgál Lim és Reeves (2009) multiplayer számítógépes játékokat vizsgáló kutatása, amiben az avatár-választás, a nézőpontválasztás (belső vagy külső perceptuális fokalizáció) és a játékos neme közötti összefüggésekre kérdeztek rá. Az eredményekből megállapítható, hogy az avatárválasztás lehetősége főleg a férfiaknál emeli az arousalt, és főleg a külső fokalizáció esetében. Hubert és Meyer (1991) különböző filmtípusok (rajzfilm, suspense film) által kiváltott autonóm és endokrin válaszok együttjárását vizsgálta, azt találva, hogy a filmek közötti különbségek hozzájárulnak bőrellenállás szintjének eltéréseihez, de a nyál kortizoltartalmához nem.

A pszichofiziológiai adatgyűjtés számos előnye mellett hátrányként jelentkezik, hogy komplex érzelmi és kognitív reakciók megragadására nem alkalmazhatóak. Kovács és Papp-Zipernovszky (2010) a filmi narratívák kauzális reprezentációjára fókuszáló kutatásában adatgyűjtési módként a *hangos gondolkodás* módszerét vezeti be, ami az empátiás folyamatok válaszkomponenseinek megragadására is alkalmasnak bizonyul. A hangos gondolkodás a kvalitatív módszereken belül a protokoll analízis módszer családjába tartozó eljárás, mely a feladatvégzés közben mutatott viselkedés részletes rögzítésére alapul, és széles körben alkalmazzák a problémamegoldás, illetve az irodalmi szövegek befogadói válaszainak kutatásában (László, Meutsch és Reinhold 1988). A hangos gondolkodás verbális protokollja esetén a vizsgálati személy azt az instrukciót kapja, hogy a feladatvégzés közben valamennyi gondolatát folyamatosan mondja ki. Ez a fajta verbalizáció hétköznapi helyzetekben, még ha nem is gyakran, de spontánul is megjelenik,

kíséri a filmbefogadást, ezért kisebb valószínűséggel tűnhet természetellenesnek a vizsgálati személyek számára. A hangos gondolkodás előnye, hogy a vizsgálati személynek nem utólagosan, a műbefogadás után kell rekonstruálnia a mentális folyamatait. A hangos gondolkodás módszerét el kell különítenünk a Wundt és Titchener által bevezetett introspekció módszerétől, mivel ott a spontán verbalizáció helyett az alanyt speciálisan kiképezték arra, hogy minél szakszerűbben számoljon be észleleteiről (Green és Gilhooly 1996). A médiakutatásban Gabi Schaap (2004, 2009) a televíziós hírek interpretációs folyamatát vizsgálta a hangos gondolkodás és a gondolatlista (a mű egyes pontjain történő strukturált befogadói beszámoló) módszereivel, és azt találta, hogy a két adatgyűjtési mód közül a gondolatlista több nézői választartalmat produkál. László, Meutsch és Reinhold (1988) tanulmánya felhívja viszont arra a figyelmet, hogy a verbális adatot nem lehet egy az egyben a mentális folyamatoknak megfeleltetni. A befogadó verbális válaszai minden bizonnyal egy irányba mutatnak a mögöttes mentális folyamatokkal, de nem fedik le a teljes működést. A szerzők továbbá a hangos gondolkodás módszerével gyűjtött válaszok „generáltságát” is tárgyalják, ami szintén korlátja lehet a hétköznapi mentális működésekkel való megfeleltetésnek. Az első vizsgálatban a hagyományos hangos gondolkodás módszerét alkalmaztuk, a második vizsgálatban áttértünk az úgy nevezett önindította visszatekintésre (self-probed retrospection), mely az irodalomesztétikai vizsgálatokban már bevett adatgyűjtési mód (pl. Seilman és Larsen 1989). A módszer előnye, hogy csak azokon a pontokon kér verbális beszámolót az egyénektől, amiket a befogadó jelentősnek él meg, így talán el lehet kerülni azt, hogy az adatgyűjtés zavarja a műbefogadás természetes áramlását (László, Meutsch és Reinhold 1988).

A disszertációban bemutatásra kerülő vizsgálatok a befogadói szövegek tartalomelemzésére, és a tartalomelemzési kategóriaértékek független változókkal (narratív és személyiségtényezők) való összevetésére alapulnak. A kutatások designja implicit módon magában hordozza azt az előfeltevést, hogy a filmélményre vonatkozó verbális megnyilvánulásokat jellemző szóhasználat egyszerre fogja magán viselni a film narratív működésének és a befogadó személyiségműködésének nyomait. Az élettörténeti szövegeket vizsgáló narratív pszichológiai vizsgálatok bebizonyították, hogy a nyelvi viselkedés megbízható markere többek között az egyén érzelmi állapotának (Ehmann és mtsai 2011), megküzdési képességének (Pennebaker, Mayne, Francis 1997), a személyiség tartós zavarainak (Hargitai és mtsai 2005, Pohárnok 2004) és a személy érzelemregulációs képességének (Péley és László 2010, Pólya és mtsai 2007, lásd továbbá Pennebaker, Mehl,

Niederhoffer 2003 összefoglalóját). A vizsgálatok során előfeltételeztük, hogy a személyiségjellemzők nem csak az élettörténeti elbeszéléseket, hanem a filmbefogadás során gyűjtött verbális reakciókat is alakítani fogják.

3.3.

Fokalizáció

A befogadói válaszokat meghatározó narratív tényező.

A narratív forma egyik legmeghatározóbb jellemzője az a mód és ritmus, ahogyan a narratíva a megértéséhez szükséges információt adagolja a befogadónak (Branigan 1992; Bordwell és Thompson 2008). A tudáselosztás módját két dimenzióval lehet meghatározni: a narratíva által megosztott információ *hatókörével* és *mélységével*. A hatókör a tudáselosztásnak azt a hierarchiáját írja le, ami megmutatja, hogy a néző mit mikor tud meg a szereplő(k)höz képest. A tudásmegosztás mélysége pedig arra vonatkozik, hogy az elbeszélés milyen mértékben enged közel a szereplő szubjektivitásához, azaz, hogy a narratíva milyen mértékű hozzáférést ad a szereplő mentális folyamataihoz (Bordwell 1996; Bordwell és Thompson 2008). A disszertáció alapját képező vizsgálatok fókuszában a filmszereplő perceptuális és mentális vonatkozó információ mélységét szabályozó narratív eszközök manipulálása állt, a következő fejezetben az ehhez kapcsolódó filmelméleti, pszichonarratológiai és pszichológiai eredményeket ismertetem.

Nézőpont

A szereplő szubjektivitásának kifejeződését szabályozó eszközök közül a nézőpont vált a legszélesebben tárgyalt narratív tényezővé. Borisz Uszpenszkij *A kompozíció poétikája*³ című (1984, 6. o.) művében hangsúlyozza, hogy a nézőpont problematikája a reprezentációs művészetekkel közvetlen kapcsolatban áll. Az ábrázolás ezekben az esetekben mindig egy meghatározott – több szinten is kifejeződő – pozícióhoz kötött: valami ábrázolásra kerül valamilyen módon, valamilyen nézőpontból. A filmelméletben sokáig magától értetődőnek tűnt az a megállapítás, hogy minél nagyobb hozzáférést biztosít az elbeszélés a szereplő

³ Köszönöm László Jánosnak, hogy felhívta Uszpenszkij művére a figyelmemet.

(mentális és perceptuális) szubjektivitásához, annál nagyobb mértékű lesz a mozi néző érzelmi elköteleződése az adott filmkarakterrel.

A nézőpont fogalma számos elméleti kérdést vet fel: ki a nézőpont ágense? (alkotó, narrátor, karakter, néző); mi a nézőpont funkciója? (ideológiai, pszichológiai, észlelési); milyen szintjei vannak a nézőpontnak? (fabula, szüzsé, textus); és milyen hatással van a befogadói jelentésképzésre? (identifikáció, empátia, szubjektivitás, attitűdváltozás) (Branigan 1984). A filmelméletben a fogalom számos funkcióra utalhat, éppen ezért a következő bekezdésekben csak a nézőpontnak a vizsgálatok szempontjából releváns aspektusait tárgyalom, felhasználva Stam, Burgoyne és Flitterman-Lewis (1992) gondolatmenetét.

Fokalizáció

A korai szerzők még nem tettek igazán különbséget a nézőpont ágensei és narratív funkciói között. A fogalmi heterogenitását leküzdendő vezette be az irodalomelméletbe Gerard Genette (1996) a fokalizáció fogalmát, szétválasztva ezzel a narrátor (aki beszél) és a karakter (aki észlel, fokalizál) fikcióbeli aktivitását. Genette (1996) a fokalizáció három típusát különböztette meg: a belső fokalizációt, a külső fokalizációt és a zéró fokalizációt. A *külső fokalizáció* esetén a látványt nem lehet egy adott karakter percepciójához kötni, *belső fokalizáció* esetén a látványt a karakter percepciója közvetíti (Genette 1996). A belső fokalizáció korlátozódhat egyetlen szereplőre, jelenetenként váltakozhat, hogy melyik szereplő fokalizál, vagy ugyanazt a jelenetet láthatjuk több szereplő fokalizációján keresztül (Stam, Burgoyne, Flitterman-Lewis 1992).

Mieke Bal (1997) a fokalizáció észlelési oldalát hangsúlyozva két pólust különböztetett meg: a *fokalizáló* alanyt, aki néz, és a *fokalizált* tárgyat, aki nézve van, a fokalizáció maga pedig a viszony a két pólus között. Bal értelmezésében a fokalizáció a szereplői közvetítés szintjén megvalósuló nézőpont, az a látásmód, ahogyan a szereplő észleli a világot (Bal 1997; Füzi és Török 2006). Ez az elkülönítés alkalmas arra, hogy a nézőpontot a szereplői aktivitáson keresztül ragadjuk meg, és a vizuális jelek szintjén vizsgáljuk.

Francois Jost (1984 idézi Stam, Burgoyne, Flitterman-Lewis 1992) szintén a fokalizáció és a narráció funkcióit igyekezett szétválasztani az okularizáció fogalmának bevezetésével. Jost elméletében a fokalizáció arra vonatkozik, amit a karakter tud, az okularizáció pedig arra, amit a karakter lát. Az okularizáció a kamera által mutatott képek és a karakter által látott képek viszonyát definiálja. A belső okularizáció azokra a beállításokra vonatkozik, ahol a kamera a szereplő tekintetének pozícióját veszi fel, amikor pedig a kamera a szereplő pozícióján kívül helyezkedik el, akkor külső okularizációról beszélhetünk.

Genette és Bal a fokalizáció perceptuális oldalát hangsúlyozták, Rimmon-Kenan (1983) viszont a fogalmat kitágította a pszichológiai és ideológiai szintekre (facetekre) is. A fokalizáció perceptuális szintjén a film bemutatja, hogy a szereplő mit lát, a pszichológiai szinten információt ad a szereplő mentális tartalmairól, ideológiai szinten pedig a szereplő értékrendszeréhez ad hozzáférést. Seymour Chatman (1990) a filter fogalmának alkalmazását javasolja azokra a szereplőkre, akiknek a tudatán keresztül az események átszűrődnek.

A fokalizáció vizuális kódjai

Az egyes médiumok eltérő módon tudnak hozzáférést biztosítani az adott szereplő folyamataihoz, valamint az egyes médiumokon belül eltérő módon fejeződnek ki a fokalizáció különböző szintjei.

A szereplő tudatához, mentális tartalmához való hozzáférést az elbeszélésben megjelenő verbális tartalom (pl. dialógusok, belső narráció, feliratok) és vizuális tartalom (arc kifejezés, testtartás, stb.) egyaránt elősegítheti. A filmszereplő perceptuális fokalizációja a filmben textuális jellegű, azaz működése – a regénnyel ellentétben – expliciten megragadható a vizuális jelek szintjén. Deleyto (1991) szerint a filmben a perceptuális fokalizáció a tekintetek által megképezve, az elbeszéléssel egyidejűleg, de tőle függetlenül működik. A filmet az objektív ábrázolásra való törekvés, azaz a külső fokalizáció domináns jelenléte jellemzi, ami ritkán adja át a helyét a belső fokalizációnak. A külső fokalizáció teljes eltűnése jellemzi a szubjektív beállítást, a belső állapotokat (pl. részegség, szédülés) közvetítő észlelési beállítást (Branigan 1984), gyakori az álmok, fantáziák ábrázolásában. A belső fokalizáció eltűnése leginkább a nagy képkivágatú totálképek esetében jellemző, ahol az események legtöbbször egy külső nézőpontból kerülnek bemutatásra.

Deleyto (1991) felsorolja azokat a textuális kódokat, melyek alkalmasak arra, hogy a belső fokalizációt a külső fokalizáció meghagyásával hozzák létre. A belső perceptuális fokalizáció leggyakrabban 1) a szerkesztési eljárásokon keresztül pl. tekintetet követő vágás, beállítás-ellenbeállítás, szubjektív beállítás alkalmazásával; 2) a kameramozgáson keresztül; 3) a plánozással; 4) a *mise-en-scène* által, ezen elemek végtelen számú kombinációjában textualizálódhat (részletesebben lásd: Deleyto 1991, Füzi és Török 2006).

A további bekezdésekben a Deleyto (1991) által felsorolt kódok közül a *tekintetet követő vágást*, és annak egyik esetét a *nézőponti beállítást* mutatom be részletesebben. A tekintetet követő vágás két beállítást kapcsol össze, aminek hatására az az illúzióknak támad, hogy az egyik beállítás szereplője a másik beállításban szereplő tárgyat nézi. A tekintetet követő vágásnak fontos szerepe van a filmtér folytonosságának megteremtésében (Herman, Jahn, Ryan 2005; Bordwell és Thompson 2008). A tekintetet követő vágás szekvenciája rendszerint két beállításból áll: az egyik beállításban a fokalizáló szereplő premier plánját látjuk, amint képen kívülre néz (*glance shot*), a másik beállítás bemutatja azt amit, vagy akit az adott karakter lát (*object shot*). A tekintet alanyát ábrázoló beállítás megelőzheti (*prospektív forma*), vagy követheti (*retrospektív forma*) a tekintet tárgyát ábrázoló képet⁴ (Branigan 1984).

A nézőponti beállítás a tekintetet követő vágás olyan esete, mely során a kamera annak érdekében, hogy megmutassa a nézőnek azt, amit az adott karakter lát, felveszi a karakter téri pozícióját. Tehát a látott tárgy képét a karakter optikai nézőpontjából mutatja meg, és az ábrázolt mező ekkor erre a nézőpontra leszűkítve jelenik meg (Branigan 1984).

Fokalizáció és a nézői válasz kapcsolata a filmelméletben

A szereplő perceptuális nézőpontja, – azaz tulajdonképpen az a filmtény, hogy a szereplő mit néz, vagy épp melyik szereplő nézi az adott képet – a mozinézói elméletek egyik jelentős kereszteződési pontjává vált. Az alábbi bekezdésekből kitűnik, hogy a szereplő perceptuális nézőpontjával kapcsolatos elgondolások számos implicit előfeltételezéssel élnek a néző-szereplő viszonyról és magáról a filmbefogadás folyamatáról. A nézőpont jelentősége ezeknek az előfeltételezéseknek a fényében változik.

⁴ A nézőponti beállítások variánsairól lásd bővebben Branigan (1984) 5. fejezetét.

A pszichoanalitikus filmelmélet korai feminista irányában különleges hatalommal ruházódott fel a perceptuális nézőpontot birtokló szereplő. Az aktív szereplő tekintete Laura Mulvey (2000) szerint alapvetően meghatározza a nézői szubjektum pozícióját. A szerző a tekintet három szintjét különbözteti meg: 1) a kamera voyeurisztikus tekintete, 2) a filmbéli protagonista tekintete, 3) valamint a mozinéző tekintete, melyet az előző két tekintet facilitál. A mainstream filmek vizuális szerkezete a nézőt arra kényszeríti, hogy – saját nemétől függetlenül – az aktív szereplői tekintet férfi alanyával azonosuljon. Mulvey tétele magában rejti azt az előfeltevést, hogy a befogadó és a nézőpont eredőjében álló fikciós karakter kapcsolata kitüntetettebb, intimebb, mint a nézés tárgyát képező fokalizált karakterrel kialakított kapcsolata. A fokalizáló karakter előnyösebb pozíciójára Mieke Bal (1997) is felhívja a figyelmet, azt feltételezve, hogy a befogadó a fokalizáló karakter nézőpontján keresztül látja a filmet. Ez arra készíti a befogadót, hogy a karakter által prezentált látványt fogadja el a fikció valóságának. Empirikus irodalomesztétikai vizsgálatok részben alátámasztották a fokalizáló szereplő kiemelt jelentőségét: az olvasók sokkal jobb memóriával rendelkeznek az egyes szám első személyben megszólaló szereplő mondataira az egyes szám harmadik személyben leírt szereplőkhöz képest (Graesser és mtsai 2001).

Egy korábbi vizsgálat (Bálint 2010) során kísérletet tettem arra, hogy a Mulvey (2000) által konceptualizált férfi tekintetet lefordítsan az irodalomtudomány fokalizáció fogalmára, azaz bebizonyítsam, hogy a férfi tekintet megragadható a fokalizáló és fokalizált szereplőpárok nemének arányain keresztül. Mulvey (2000) állítása szerint „A fősodorbéli filmek vizuális struktúrája megismétli a patriarchátus hatalmi logikáját, miszerint a film nézőpontját a férfi protagonista kontrollálja, a női protagonista pedig a tekintet tárgyaként jelenik meg.” (12.). A fogalmi transzformációt az teszi lehetővé, hogy a férfi tekintet és a bal-féle fokalizáció terminus is magában foglalja a fokalizált/tárgy/nő és a fokalizáló/alany/ferfi perceptuális kapcsolatát. Ezek szerint a férfi tekintet felfogható a fokalizáció férfi alanya és a fokalizáció női tárgya közötti konstans kombinációnak egy adott filmen (filmcsoporton) belül. Ezt a feltételezést tesztelendő a Mulvey által idézett két Hitchcock film – a *Szédülés* (1958) és a *Marnie* (1964) – esetében megvizsgáltam a belső fokalizáció vizuális kódjainak nemi megoszlását. A *Szédülés* című filmben egyértelműen kiderült, hogy a férfi főszereplő fokalizációja a szereplők belső fokalizációját mutató filmidőnek több mint háromnegyedét fedi le, a maradék időn a három női szereplő belső fokalizációja osztozik. A női főszereplő

beállítás-ellenbeállítás helyzetben kerül csak fokalizáló helyzetbe. Érdekes eredmény, hogy a férfi főszereplő egyetlen helyzetben kerül fokalizált szerepbe, a női mellékszereplő akkor néz le rá egy nézőponti beállításban, amikor is a férfi a film története szerint egy súlyos trauma után elmeógyógyintézetbe kerül (1. kép).

1. kép

Az eredmények mintha Mulvey állítását támasztanák alá: a férfi kontrollálja a vizuális teret. Bár az értelmezést korlátozza az a tény, hogy a film történetének középponti motívuma a követés: a férfi követi a nőt, aminek adekvát képi megjelenítése a férfi belső fokalizációját kifejező képek bemutatása. Hitchcock *Marnie* című filmje viszont nem tartalmazza a követés motívumát. A belső fokalizáció időbeli megoszlása a következőképpen alakult: a női főszereplő az idő hetven, a férfi főszereplő az idő harminc százalékában volt fokalizáló pozícióban. A női főszereplő egy ravasz, tolvaj figurát alakít, aki ideje nagy részét a környezete explorálásával tölti, amit a film tekintetkövető vágásokon keresztül ábrázol (2. kép). Tehát a női főszereplő fokalizációja jelentősebb mértékű a film során, ami ellentmond Mulvey feltételezésének.

Ám ha közelebbről megnézzük azokat a jeleneteket, ahol a férfi és a női főszereplő kerül fokalizáló-fokalizált helyzetbe, akkor láthatjuk, hogy a filmben egyetlen olyan beállítás

sincs, ahogy a női főszereplő a férfi főszereplőt figyelné meg annak tudta nélkül, míg a fordított esetre számos példát találunk. (3. kép) A két szereplő tekintete beállítás-ellenbeállítás során találkozik, tehát olyan beállításokban, ahol mindkét fél kölcsönösen néz egymásra, de a férfi sosem kerül a nő által megfigyelt, nézett pozícióba. A két film textuális elemzésével egyrészt a fogalmak integrálhatóságára szerettem volna felhívni a figyelmet, másrészt Mieke Bal (1997) azon feltételezését szerettem volna alátámasztani, hogy a diegézis fontos aspektusát, a karakterek komplex és rejtett viszonyait mutathatja meg a fokalizáló-fokalizált viszonyok vizsgálata.

2. kép

3. kép

A nézőpont mint struktúraszervező eszköz fogalma Jean-Pierre Oudart-nak *A varrat* (2005) című, Lacan elméletén alapuló tanulmányában válik szintén hangsúlyossá. Bár a szerző nem használja a narratológia fogalmait, a szöveg mégis előfutára lehet annak az igénynek, hogy az egyes narratív eszközök pszichológiai funkcióját és hatását megismerjük. A szerző beállítás-ellenbeállítás filmszerkesztési eszközét és a befogadói állapotokat közvetlenül összefüggésbe állítja egymással. Oudart azt állítja, hogy a beállítás-ellenbeállítás azért vált a klasszikus hollywoodi montázsstruktúra legfőbb filmszerkesztési elvévé, mert képes a nézőben leginkább a filmi egység illúzióját, folyamatosságát létrehozni. A beállítás-ellenbeállítás szekvenciájában egymást követő képek mindig az előző képről hiányzó – és a hiány által vágyat és szorongást keltő – térrészletet mutatják meg. A hiány – behelyettesítés – újabb hiány stációin keresztül kialakul a varrateffektus, ami az eredeti lacani értelemben is valamiféle vágás, seb, eredendő hiány elfedésére szolgál. Oudart áttételesen a narratívába való bevonódást elősegítő vizuális feltételekről beszél, amivel meglepő módon egészen közel kerül egy-két kognitív-narratív filmelméleti szerző meglátásaihoz (Persson 2003).

A nézőpont problémaköre legjellemzőbben a filmi elbeszélés narratív szempontú vizsgálataiban tematizálódott, ahol a befogadó és a narratíva kapcsolatát kialakító fontos jelölőrendszerként és a tudáselosztás fontos eszközeként került leírásra (Stam, Burgoyne,

Flitterman-Lewis, 2000). Nick Browne (1975) a *Hatosfogat* című John Ford (1939) film elemzésén keresztül fogalmazza meg azt a kérdést, hogy az egyes jelenetek hogyan orientálják a nézői attitűdöt. A híres vacsorajelenet beállításainak vizsgálata során a szerző megállapítja, hogy nem a szereplők optikai nézőpontja vezeti a nézői viszonyulásokat, hanem egy magasabb szintű narrációs retorika, ami a plánozást, a nézőpontváltást, az időzítést egyaránt magába foglalja. Browne megállapításai egybe csengenek Smith (1995) azon meglátásaival, miszerint a nézői folyamatokat nem lehet egyetlen narratív technikához kötni, mivel a film számos narratív technikát magába foglaló elbeszélői stratégiákat valósít meg.

Edward Branigan (1984, 1998) a nézőpontot a filmi narratíva legszignifikánsabb nyelvi-logikai aspektusaként kezeli. A szereplői szubjektivitás kifejeződésében a szerző megkülönbözteti a nem-diegetikus⁵ (pl. narrátor hang) és a diegetikus eseteit (pl. nézőponti beállítás). A nézőpont textuális kifejeződésének jelentőségét a szerző abban látja, hogy amikor egy karakter rápillant valamire/valakire, és a *néző látja a pillantás tárgyát*, akkor a filmi tér elkerülhetetlenül szubjektivizálódik. A szubjektivitás Branigannél (1984) tehát a narráció egy specifikus szintje, amikor a tér adott leképezése egy adott szereplőhöz rendelődik hozzá. A néző így a karakter szituációján keresztül szembesül a reprezentációval, a narráció által kijelölt térrel. Azaz a nézőponti beállítás közvetíti és kontrolálja azokat az információkat a néző számára, amikből az anyag jelentéssé áll össze.

A filmszerkesztési eljárások vizsgálata során a narratív funkció és a nézői tudás egymást feltételező mozzanatok. Branigan a *Narrative Comprehension and Film* című könyvében a narrációt mint a tudás egyenlőtlen elosztását, a fokalizációt pedig mint ennek egyik eszközét határozza meg. Felismeri, hogy a karakter nemcsak fókusza lehet a cselekmény kauzális láncolatának, hanem forrása a kauzális láncra vonatkozó tudásunknak is, azon keresztül, ahogy a filmben valamit megtapasztal, és ezt a tapasztalatot a narráció a néző számára hozzáférhetővé teszi (Branigan 1992).

A korábbi fejezetekben bemutatásra került, hogy a kognitív filmelmélet szerzői az érzelmi elköteleződés milyen válaszstruktúrájában gondolkodnak. A paradigmán belül nincs

⁵ A filmelméletben diegetikusnak nevezzük azokat az elemeket, melyek a film belső fikciós világához tartoznak, a történet részét képezik. Például diegetikus hangnak nevezzük azt, amikor a szereplő leül a zongorához és játszani kezd, és non-diegetikus hangnak azt, amit a szereplők a történet szerint nem hallanak, pl. a hangulatfestő filmzenék legtöbbje ilyen.

egyértés abban, hogy az egyes narratív eszközök hatását lehet-e közvetlenül választípusokhoz kötni. Murray Smith (1995, 1997) a nézőponti beállítást közvetlen kapcsolatba állítja a néző erős azonosulási módjával, Choi (2005) ezzel szemben azt állítja, hogy minél több információt tud meg a néző a szereplőről, annál kevésbé kell a helyébe képzelnie magát, és átélnie a szereplő helyzetét. A szerző véleménye szerint a perceptuális fokalizációnál fontosabb tényező, hogy a befogadónak mekkora hozzáférése van a szereplő belső pszichológiai állapotaihoz, mekkora a szereplőről való tudás mértéke.

A fokalizáció pszichonarratológiai vizsgálatai

Számos irodalompszichológiai vizsgálat igyekezett megragadni az egyes narratív eszközök olvasói folyamatokra tett hatását (Dixon, Bortolussi, Twilley és Leung 1993; Gerrig 2001; Graesser, Bowers, Bayen és Hu 2001). Az empirikus irodalomesztétika szövegközpontú vizsgálatainak már sikerült összefüggést találnia az olvasói érzelmek és a narratív események sorrendje (Hoeken és van Vliet 2000), a szereplőre vonatkozó információt közlő narrátor szöveg (Andringa 1996), a szöveg érzelem vs. cselekvés orientáltsága (László 1995), és a narratív rejtély jelenléte (Gerrig, Love, McKoon 2009), a cselekmény csoportközi viszonyai (Somogyvári és László 2010) között. A filmalkotás műközpontú vizsgálatai többek között a zárójelenet zenei aláfestése (Schramm és Wirth 2010), a filmet kísérő zenei műfaj (Ellis és Simons 2005), a szereplő bemutatását kísérő filmzene időzítése (Tan, Spackman és Bezdek 2007), a filmszereplő külső és belső tulajdonságai (Konijn és Hoorn 2005), vagy a bemutatott jelenet színe (Simons és Reiss 2000) és a különböző érzelmi válaszok (tetszés, érzelmi bevonódás, szereplővel való együttérzés és empátia) szignifikáns kapcsolatát bizonyították. A fokalizáció narratív eszközeinek rendszerezett filmes vizsgálatára azonban még kevés példa áll rendelkezésünkre, ezért irodalmi szövegek vizsgálataiból tudunk leginkább bejósolásokat tenni a filmi fokalizáció működésére.

Graesser és munkatársainak (2001) a korábban már idézett vizsgálatában egyes szám első személyben és harmadik személyben megírt történeteket olvastattak a résztvevőkkel, akiknek később el kellett döntenie számos állításról, hogy az olvasott novella melyik szereplőjétől származik. Az eredmények arra utalnak, hogy az egyes szám első személyű narrátortól származó mondatokra nagyon jól emlékeznek az olvasók, míg azoknak a

mondatoknak a forrását, amik a nem narrátor szereplőtől, vagy az egyesszám harmadik személyben beszélő narrátortól származnak, jóval gyengébben képesek azonosítani. Gerrig (2001) eredményei arra mutatnak rá, hogy az olvasók ugyanannak a fikciós karakternek nagyobb szerepet fognak tulajdonítani ugyanannak az eseménynek az alakulásában, ha egyes szám első személyű narrátorral olvassák az elbeszélést összehasonlítva a szereplőről szóló egyes szám harmadik személyű elbeszéléssel. Az eredmények rávilágítanak arra, hogy a belső és a külső fokalizáció az elbeszélés különböző kauzális struktúrájú megértéséhez vezet. Gerrig ezt azzal indokolja, hogy az egyes szám első személyű elbeszélés nagyobb valószínűséggel vált ki az olvasóból résztvevői válaszokat (participatory response), mely fogalom alatt a narratívába való bevonódottság válaszait érti.

László (1986) az irodalmi szöveg megértése során konstruálódó mentális modellek empirikus vizsgálata során összehasonlította a belső fokalizáció és a külső fokalizáció stratégiájának hatását. A vizsgálat eredményei szerint a két fokalizációs stratégia nem okozott különbséget az olvasás idejében, amiből arra lehet következtetni, hogy a két szöveg komplexitásában nem különbözött egymástól, viszont az egyes szám első személyű elbeszélés, - ami a szereplő gondolataihoz, érzéseihez közvetlen hozzáférést nyújtott – intenzívebben mozgósította az olvasó személyes tapasztalatait összehasonlításban azzal a szöveggel, ami a szereplő mentális folyamatait közvetett módon, külső fokalizációjú leírással mutatta be. Ez a vizsgálat rávilágít arra, hogy a szépirodalmi művek perspektívaalkalmazata képes facilitálni az esztétikai élmény jelentős komponensének, az olvasóban keltett személyes rezonanciáknak (Seilman és Larsen 1989), sajátélményű tapasztalatoknak a megjelenését.

Kerr (2005) irodalombefogadást vizsgáló kutatásában a szöveg esztétikai távolságának hatását vizsgálta az olvasó válasza. Az esztétikai távolság fogalma az esztétikai élményt jellemzi: az optimális esztétikai távolság során a mű befogadója egyszerre résztvevője és megfigyelője a műnek, a két állapot egyenlő arányban van jelen; ha az optimális esztétikai távolság lecsökken, akkor az esztétikai élmény egyensúlya a résztvevő azonosulás állapota felé billen el, míg ha az esztétikai távolság megnő, akkor a megfigyelő pozíció kerül túlsúlyba. Kerr áttekintése rávilágít arra, hogy az optimális esztétikai távolság alakulását a mű formai jegyei és a befogadó személyisége egyaránt meghatározza. A szerző vizsgálataiban Alice Munro *Winter Wind* és Ambrose Bierce *An Occurrence at Owl Creek Bridge* című novelláinak esztétikai távolságát manipulálta. Az esztétikai távolság növeléséhez az egyesszám

elsőszemélyű elbeszélést egyesszám harmadikszemélyű elbeszéléssé változtatta, ami megfelel a belső fokalizáció külső fokalizációra való módosításának. Az esztétikai távolság csökkentése érdekében meghagyta a mű egyesszám elsőszemélyű elbeszélismódját, viszont megnövelte a szereplő lelki folyamataival kapcsolatos információ mennyiségét, azaz a belső fokalizáció pszichológiai szintjét elmélyítette. A vizsgálat egyik novella esetében sem tudta kimutatni a manipuláció főhatását, azaz nem talált szignifikáns különbséget a verziók között a nézői válaszok emóció tartalmában. A legtöbb érzelmi választ a novellák eredeti, optimális esztétikai távolsággal jellemezhető változatai váltották ki.

Andringa, Horssen, Jacobs és Tan (2001) a filmszereplő mentális folyamatairól való nézői tudás mértékét manipulálták, és vizsgálták ennek hatását a nézők szereplőről alkotott benyomásaira és érzelmi bevonódására. A vizsgálat során Peter Delpout *Emma Zunz* című rövidfilmjének három verzióját készítették el: 1) a főszereplő egyesszám elsőszemélyű hangalámondásával, 2) egy külső narrátor egyesszám harmadikszemélyű hangalámondásával, 3) hangalámondás nélkül az alámondott információ szöveges változatának kiosztásával, 4) hangalámondás nélkül (eredeti verzió). Az eredeti verzióhoz hozzáadott információk a főszereplő érzelmi folyamataihoz engednek nagyobb hozzáférést, illetve a film történetét ismertetik. A filmbefogadás után a résztvevőknek meg kellett ítélniük, hogy a főszereplőt mennyire találták jónak, furcsának, gyengének és célvezéreltnek. Az eredmények azt mutatják, hogy a film négy verziója nem okozott igazán nagy különbségeket a szereplő megítélésében és a vele való empátiás válaszok mértékében. A szerzők ezt végül annak tulajdonították, hogy a szereplő által hidegvérűen elkövetett gyilkosság gátolta a nézői empátiát, illetve hogy a non-diegetikus narrátor jelenléte vagy hiánya nem olyan erőteljes narratív eszköz, hogy a film egészének hatását módosítani legyen képes.

A szakirodalomban ez idáig nem találkoztunk olyan empirikus kutatással, ami a filmszereplő perceptuális nézőpontját a film vizuális szintjének megragadásával vizsgálta volna. A szociálpszichológia attribúcióelmélet-vizsgálatai között viszont hasonló kérdéssel találkozhatunk. Storms (1973) kísérletében két beszélgető színészt figyelt meg egy-egy résztvevő. A beszélgetést videószalagra rögzítették, majd a megfigyelők egy csoportjának újra lejátszották a felvételt hol ugyanabból, hol eltérő vizuális nézőpontból. Az eredmények alátámasztják a vizuális perspektíva döntő szerepét az attribúciós válaszmintázatok alakulásában, a megfigyelők diszpozíciós és szituációs válaszainak aránya

szignifikánsan megváltozott az új vizuális orientációval való találkozás hatására. Ez a vizsgálat tovább árnyalta Jones és Nisbett (1971) azon megállapítását, miszerint a cselekvők inkább a szituációnak, míg a megfigyelők a cselekvőnek hajlamosak tulajdonítani a viselkedés okát.

A fenti bekezdésekben rámutattam arra, hogy a tekintetet követő vágás és a nézőponti beállítás milyen kapcsolatban áll a néző-szereplő viszonytal a különböző elképzelésekben. A narratív (film)elmélet előnye, hogy képes rendszerezni e szerkesztési eljárások vizuális komponenseit, ám kevésbé alkalmas arra, hogy a befogadói oldalt magyarázza. A kognitív filmelmélet az érzelmi bevonódás árnyalt rendszerét állította fel, ami alkalmas arra, hogy kezelje a narratív struktúra különbségeit. A bemutatott filmelmélet paradigmákat tovább erősíthetné, ha képesek lennének a mozi nézők közötti egyéni különbségeket egységes teoretikus keretbe integrálni.

Az empirikus filmbefogadás vizsgálatok között kevés példát találunk a fókuszáció bármilyen fajta kutatására, ismereteink leginkább az empirikus irodalomesztétika eredményeiből származnak. A disszertáció első és második vizsgálatában az ingeranyag előállításának nagy eszközigénye miatt nem vállalkoztunk a bal-i értelemben vett belső és külső fókuszáció vizuális szinten megvalósuló manipulálására, hanem Andringa és munkatársai (2001) eljárásához hasonlóan a szereplő belső folyamatairól való tudás mértékét manipuláltuk, különböző közlékenységű filmekben szereplő karakterek által kiváltott válaszok összehasonlításával (1. vizsgálat), illetve egy filmjelenetben megjelenő különböző közlékenységű szereplők által hívott válszmintázatok vizsgálatával (2. vizsgálat). A vizsgálatok alapvető kérdése, hogy a fókuszáció irodalmi szövegek esetében tetten érhető hatása, mozgóképi szövegeken is kimutatható lesz-e.

Fókuszáció és mentalizáció

A szereplő perceptuális fókuszációját kifejező valamennyi vizuális kód (tekintetkövető vágás és variációi) a szereplő arcközelijének és tekintetirányának észlelésére alapul. A szereplő fókuszációját kifejező szerkesztési eljárások befogadóra tett hatásának mélyebb megértéséhez segíthet hozzá, ha megvizsgáljuk, hogy az emberi arc és tekintetirány mentális feldolgozása milyen pszichológiai funkciót tölt be az emberi fejlődésben. Így

közelebb juthatunk azokhoz a mentális feltételekhez is, amik lehetővé teszik, hogy a néző összekapcsolja a tekintetet követő vágás két beállítását és ezen keresztül felismerje, hogy az adott karakter szenzoros szűrőjén keresztül észleli az adott képet.

Noël Carroll (1993) evolúcióelméleti és fejlődéslélektani irányból közelít azokhoz a feltételekhez, melyek a hétköznapi befogadót alkalmassá teszik a nézőponti beállítás két elemének összekapcsolására, és a belőlük való egységes jelentés képzésére. Carroll az állatoknál és a korai anya-csecsemő kapcsolatban is információforrásként működő *tekintetirány és arckifejezés* adaptív, univerzális jelentőségére hívja fel a figyelmet. A szerző amellet érvel, hogy a nézőponti beállítás azért hatékony eszköze az érzelmek kommunikációjának, mert a fokolizáló szereplő premier plánja lehetővé teszi a néző számára a szereplő arcán kifejeződő alapérzelmek és a látott tárgyhoz való viszony leolvasását. Mivel a nézőponti beállítás az észlelés biológiai gyökerű jellegzetességeire épít, Carroll szerint így nem igényel semmilyen előzetes tudást, médiatapasztalatot a nézői tömegektől, ezért válhatott a szórakoztató tömegmédiá bevett strukturáló elvévé.⁶

Per Persson (2003) az *Understanding cinema: a psychological theory of moving imagery* című könyvében a nézőponti beállítás megértésének pszichológiai háttérfolyamait a csecsemőkutatások eredményeit bemutatva tárgyalja, közelebb hozva a fokolizáció és a néző-szereplő viszony mikromechanizmusait. A nézőponti vágás kiinduló beállítását, a képen kívülre néző karakter premier plánját a magyarázat középpontjába helyezve Persson azt állítja, hogy a másik ember tekintetirányának követésére és az abból származó információ kinyerésére való képesség a csecsemőkor alapvető kommunikációs módja.

Az emberi arc valószínűleg a legjelentősebb vizuális ingere a mindennapi szociális interakcióknak. Számos kutatás bizonyítja, hogy nagyon kifinomult képességgel rendelkezünk az arcok információinak feldolgozására. A szemrégió különösen fontos szerepet tölt be verbális és nem-verbális kommunikációban, ezen belül az érzelmek felismerésében (Calder, Young, Keane és Dean 2000). Egyes kutatások arra engednek következtetni, hogy a szemforma észlelése megelőzi az arcforma információinak feldolgozására való képességet (Taylor, Edmonds és munkatársai 2001). Baron-Cohen munkacsoportjának vizsgálatai bebizonyították, hogy az izolált szemrégió megfigyelése önmagában elég komplex érzelmek

⁶ A nézőponti beállítás filmtörténeti kontextusáról lásd Per Persson összefoglalóját (2003, 48-65. o.).

azonosításához (Baron-Cohen, Wheelwright, Raste, és Plumb 2001). A szemmozgásokat monitorozó vizsgálatok kimutatták, hogy az arcészlelés során a szem, orr és száj környékének megfigyelésére fordítják az emberek a legtöbb időt (Henderson, Williams és Falk 2005; Itier, Villate és Ryan 2007). Nagyon kicsi tekintetirány különbségeket is képes az ember megkülönböztetni, és nagyon erős késztetésünk van a tekintet irányának követésére, ami miatt egyes kutatók a tekintetirányra specializálódott detektorok létét feltételezik az agy bizonyos régiójában (superior temporal sulcus) (Hood, Macrae és mtsai 2003).

A tekintetkövetés filogenetikus és ontogenetikus jelentőségére más tudományterületen alkotó szerzők is felhívják a figyelmet. Az összehasonlító biológiai kutatások eredményei arra engednek következtetni, hogy a tekintet követésének képessége az állatoknál automatikus, a túlélés esélyét nagyban növelő reakció. A tekintetkövetés a legtöbb emlősnél megjelenő válasz, de széleskörben azonosítható egymással csak távoli rokonságban álló fajok között is (emberszabásúak, delfinek, hollók, háziasított kutyák, stb.). A tekintetkövetés evolúciós haszna legnagyobb valószínűséggel az, hogy ezek az egyedek képesek felhasználni a más egyedek megfigyeléseiből származó információkat (Gómez 2005; Zuberbühler 2008).

Az emberi csecsemő hat hónapos korban kezdi el mások tekintetét követni, de már az újszülöttek is érzékenyek mások tekintetének irányára, még ha nem is képesek követni azt, de a figyelmük kiéleződik a tekintet irányából érkező információra (Csibra és Gergely 2007). Trevarthen (2006) elsődleges interszubsztivitásnak nevezi a csecsemő és a gondozója közötti összehangolt, közvetlen szemtől-szembeni érzélem megosztását, amit a legújabb kutatások szerint 3-4 hónapos korban felvált a másodlagos interszubsztivitás módja, ahol a csecsemő már érzékennyé válik anyja tekintetének irányváltoztatásaira, és egyfajta szociális referenciaként használja azt. Ekkor anya és csecsemő már egy tárgy közös megfigyelésében osztoznak, és mindketten tudatában is vannak ennek, ami elősegíti a kettejük közötti kommunikáció fejlődését (lásd még Parsons és munkatársai összefoglalóját 2010).

Az embernél együttjárás figyelhető meg a tekintetkövetés képessége és más kognitív képességek között (Gómez 2005). Fejlődéslélektanilag a tekintetkövetés képessége része a közös figyelem képességének. A közös figyelem képességének köszönhetően tudjuk figyelmünket a másik ember figyelmének tárgyára irányítani. A közös figyelem képessége 12 hónapos korra fejlődik ki. A közös figyelem funkciója lehet intencionális referenciális aktus, tkp. ráirányítom a figyelmedet arra a tárgyra, amit én már megfigyelek, de lehet társas

referenciális aktus is, mivel a megfigyelő arckifejezéséből kikövetkeztethető a megfigyelt tárgy emocionális valenciája (Gómez 2005). A közös figyelem és a közös figyelem stádiumát megelőző megosztott figyelem az elmeolvasás képességének legkorábbi jelzéseként értelmezhető, ami a nyelvfejlődés alapját képezi (Baron-Cohen 2001).

Senju és Csibra (2008) vizsgálatai bizonyítják, hogy az újszülöttek a tekintetirány változását referenciális aktusként értelmezik, amennyiben az egy kommunikációs helyzeten belül jön létre. Ez az érzékenység felkészíti a csecsemőt arra, hogy a tekintetirányát megváltoztató személy mentális állapotaira következtetéseket tegyen a non-verbális jelzések alapján és, hogy a felismert mentális állapotot a megfigyelt eseménynek vagy tárgynak tulajdonítsa. A csecsemő így a kommunikációs helyzet elemeiből képes létrehozni egy koherens perceptuális-szemantikus mentális reprezentációt. Csibra és Gergely (2007, 22. o.) a tekintet követésére irányuló hajlandóság és az így létrejövő közös figyelem pedagógiai funkcióját emeli ki: "...funkciója nem az, hogy feltárja mások mentális állapotait a csecsemő előtt, sem nem az, hogy megossza élményeiket, hanem az, hogy a csecsemő számára specifikálja, mi az, amiről valamilyen releváns információt fog tanulni."

Baron-Cohen (2001) a tekintet követésére alapuló közös figyelem fázisának kialakulását a tudatelmélet fejlődésében tartja nagy jelentőségűnek. Az elmeállapot-tulajdonítás képessége olyan előzetes kognitív képességekből bontakozik ki, mint az említett tekintetkövetést igénylő közös figyelem, valamint a téri perspektíva-különbségek megértésének képessége. A tudatelmélet legkorábbi szintjén a gyermek megérti a téri perspektívák különbözőségét, felfogva, hogy a másik ember szemszögéből nem ugyanaz látszik, mint az övéből (Kiss 2005). A téri nézőpontváltás képességének alakulását és a gyermeki egocentrizmus állapotát szemlélteti Piaget és Inhelder (1967) „háromhegy-probléma” vizsgálata, ahol a gyerekeknek egy makett különböző perspektíváit ábrázoló fényképek közül kellett kiválasztania azt, hogy melyik ábrázolás egyezik meg a makett másik oldalán ülő játékbaba nézőpontjával.

Baron-Cohen (2001) az agy modularista elképzeléshez kapcsolódva egy Tekintetirány Detektor (EDD) létezése mellett érvel, melynek legalapvetőbb feladata eldönteni, hogy a másik ember tekintete ránk irányul-e. A szerző vizsgálatokat idéz arra vonatkozólag, hogy a másik ránk irányuló tekintete facilitálja az autonóm agyi aktivitást embereknél (Nichols és Champness 1971; Gale, Spratt, Chapman, Smallbone 1975). Baron-Cohen, Wheelwright és

Hill (2001) kísérletei valószínűsítik azt a feltevést, hogy a tekintet irányának feldolgozása nagyon fontos lépés a tudatelméleti képességek kialakulásában, és a tekintetirányból származó információ feldolgozásának deficitje a társas képességek deficitjével is együtt jár. Baron-Cohen és Cross (1992) a másik tekintetirányának észlelése és a megfigyelt másikkal tulajdonított gondolkodás közötti szoros kapcsolatot mutatta ki. Három és négy év közötti gyerekeknek mutatott fotópárokat: a fényképen látható egyik személy a kamerába nézett, a másik személy tekintetét a kamera fölötti pontra irányította. A résztvevőknek ki kellett választani a két fotó közül azt, amelyiken a szereplő gondolkodik. Az eredmények arra utalnak, hogy a képkereten kívülre irányuló tekintet alkalmas a Dennett-féle intencionális hozzáállás mozgósítására. A másik emberről nagyobb valószínűséggel feltételezzük, hogy gondolkodik, ha a tekintetét elfordítja a másik emberről, és nincs semmilyen tárgy a vizuális térben, amire a tekintete irányulhatna (Baron-Cohen 2001).

Baron-Cohen, Joliffe, Mortimore és Roberston fejlesztették ki 1997-ben a szociális kogníció képességének mérésére, valamint az autizmus kutatásához a *Reading the Mind in the Eyes* tesztet, melynek felújítását és hazai adaptálását G. Tóth Kinga (2008) végezte el (Szemből olvasás teszt). A teszt 36 képből áll, a fotók emberi tekintetek nagyközelijét (szuperplánját) ábrázolják. Az eredeti tesztben kilenc fotón a szereplő a kamerába néz, a többin pedig képen kívülre. A teszt kitöltő feladata az, hogy a képhez tartozó négy lehetőség közül kiválassza a tekintet által kifejezett állapotot legpontosabban leíró érzelmi címkét. A női és a férfi szempárok fele-fele arányban szerepelnek. A teszt előfeltevéseiben azzal az implicit tudással találkozhatunk, amit a filmművészet nagyon régóta használ: ha egy szereplő tekintetét közel hozza a beállítás a nézőhöz, akkor a nézőt arra facilitálja, hogy belépve a fikció terébe elkezdjen a szereplő érzelmi állapotáról gondolkodni.

A képalkotó technikák megjelenésével lehetővé vált a mentalizációért felelős agyi területek azonosítása, és annak vizsgálata, hogy a mentalizációért felelős agyterületek hogyan kapcsolódnak a társas kogníció szélesebb hálózatának idegrendszeri korrelátumaihoz.⁷ Az idegtudományi vizsgálatok arra engednek következtetni, hogy a társas kogníció elkülönült agyi régiók funkciója (Mitchell, Mason, Macrae és Banaji 2006).

⁷ Érdekes tény, hogy Wolf, Dziobek és Heekeren (2010) funkcionális mágneses rezonancia-vizsgálatukban (fMRI) társas interakciókat bemutató filmrészleteket használtak a szociális kognícióért felelős agyterületek kutatására, arra hivatkozva, hogy a korábban alkalmazott fotók, animációk, képregények nem igazán hasonlítanak a szociális kogníciót kiváltó komplex hétköznapi szituációkhoz.

A képalkotó technikákkal végzett kutatások eredményei egybevégezően az előzőleg bemutatott megállapításokkal arra világítanak rá, hogy az emberi arc és tekintetirány facilitálja a befogadó mentalizációs folyamatait. A tekintetirány feldolgozását és a tudatelmélet működését vizsgáló neuropszichológiai kutatások alapján nagy valószínűséggel megállapítható, hogy a két folyamat egymást átfedő agyi hálózatok működésén alapul (lásd Itier és Batty 2009 összefoglalóját; Calder és mtsai 2002, Pelphrey, Singerman és mtsai 2003). Több kutatás a sulcus temporalis superior (STS) jelentőségére világított rá a szem, száj és kézmozgásból (Pelphrey, Morris, Michelich, Allison, McCarthy 2005), az érzelmi reakcióból (Vander Wyk és munkatársai 2009) és a tekintetirányból (Mosconia, Macka, McCarthy és Pelphrey 2005) kikövetkeztethető intenciók feldolgozásában. Az STS agyi területe autizmussal élő egyéneknél nem mutat érzékenységet a tekintetirányból kikövetkeztethető intenciókkal kongruens és inkongruens események megkülönböztetésére (Pelphrey, Morris és McCarthy 2005). Ezek az eredmények arra utalnak, hogy azok a filmszerkesztési eljárások, melyek a nézőt afelé mozdítják, hogy kövesse a filmkarakter tekintetét, majd felvegye annak téri nézőpontját, valószínűleg azokat a mentális folyamatokat is fokozott működésbe hozzák, melyekkel a szereplőknek érzelmi és kognitív állapotokat tulajdonítunk.

A fenti megállapítások rávilágítanak arra, hogy a nézőponti szerkesztés megértését és jelentőségét milyen rendkívül korai kommunikációs mintázatok alapozzák meg (Bálint 2011). A filmteoretikusok régóta hangsúlyozzák, hogy a nézőponti beállítás alkalmazásának legfőbb funkciója az, hogy elősegítse a film terébe és narratívájába való (figyelmi és érzelmi) bevonódást (Persson 2003; Thompson 1988). Amellett, hogy a tekintetet követő vágás és a nézőponti beállítás téri kapcsolatot teremt különböző beállítások között, képes felhívni a néző figyelmét a karakter intencionalitására is. A figyelem tárgyának és/vagy a karakter reakciójának megmutatásával a szerkesztési eljárás „lehetővé teszi, hogy a néző érzelmeit, véleményeket, célokat és tudást tulajdonítson a szereplőknek, ami az első lépés a narratív művészi forma magját képező folyamatok felé, mint a szereplővel való elköteleződés, empátia és azonosulás.” (Persson 2003, 66.). A nézőponti vágás minél inkább magába foglalja a hétköznapi deiktikus tekintet elemeit, annál valószínűbben éri el a nézői megértést (Persson, 2003, 96-97.).

A fenti bekezdések eredményei a szereplői tekintet és arc ábrázolását a mentalizációs válaszokkal állítják szoros összefüggésbe. A filmelméleti szerzők a tekintetet és arcot is

bemutató nézőponti beállítást az erős azonosulás mimikri válaszaival hozzák összefüggésbe. Felmerül a kérdés, hogy a mentalizációs válaszok és a mimikri válaszok (érzelmi áterjedés, empátias distressz) milyen kapcsolatban állnak egymással: az a szereplő, amelyik sok mentalizációs választ hív, vajon erősebb érzelmi elköteleződést is kivált a befogadókban? Többek között ennek a kérdésnek a megválaszolására, azaz a belső fókuszáció vizuális kódjai, a mentalizáció és az érzelmi elköteleződés közötti kapcsolat feltárására hoztuk létre a harmadik vizsgálat elrendezését.

1.4.

Kötődés

A befogadói válaszokat meghatározó személyiségtényező.

„Az érzelmeket nem a műalkotás kelti bennünk, mint a hangokat a billentyűk a zongorán, a művészet egyetlen eleme sem plántálja belénk emocionális tónusát, hanem pontosan fordítva történik a dolog. Saját magunkból mi viszünk bele a műalkotásba, mi érzünk bele ilyen vagy olyan érzelmeket, amelyek lényünk legmélyéről fakadnak, s amelyek természetesen nem receptoraink felszínén helyezkednek el, hanem szervezetünk legbonyolultabb tevékenységével függnek össze.” (Vigotszj 1968, 332.)

A műbefogadó személyiségének vizsgálata régóta tárgya a művészetpszichológiai kutatásoknak. A tartós egyének közötti különbségek hatását a művészetpszichológia korai időszakában az esztétikai preferencia válaszaiban igyekeztek a kutatók tetten érni (Francès 1983, Rittelmeyer 1983). A filmbefogadás-vizsgálatokban szintén találkozhatunk a preferenciára irányuló kérdéssel, amik általában a befogadók nemének (Oliver 1998, 2001) vagy személyiségvonásainak (Hall 2005; Kremer és Kean 2005) műfajpreferenciában betöltött szerepét vizsgálják. Az érzelmi válaszok mintázatának empirikus kutatásai többek között az empátiás képesség (de Wied, Zillmann, Ordman, 1995), a kötődési stílus (Djicic, Oatley, Zoeterman, Peterson, 2009), az Eysenck-féle pszichoticizmus faktor (Bruggemann és Barry 2002), a represszor-szenzitizátor személyiségvonás (Sparks, Pellechia, Irvine 1999), a deperszonalizációs személyiségzavar (Giesbrecht, Merckelbach, van Oorsouw, Simeon 2010), az egyén morális diszpozíciója (Raney 2002), és a személy életkora (Mares, Oliver, Cantor 2008) szignifikáns hatását világítják meg. A film narratív eszközei és az általuk közvetített érzelmi hatások vizsgálata ritkábban képezi tárgyát az itt említett empirikus kutatásoknak, a vizsgálatok során többnyire nem teljes műalkotásokkal, hanem klipekkal, filmek rövidített változataival dolgoztak.

A fikció szereplője és a befogadó között létrejövő komplex kapcsolat régóta tárgya az esztétikai-filozófiai, irodalomelméleti és művészetpszichológiai diszkurzusnak. John Bowlby (2009) munkássága óta az intim kapcsolatok élményének bázisát a kötődés fogalmi mentén gondoljuk el. A kötődés az emberi viszonyulásmód egyik legalapvetőbb vonása, ami a legkorábbi szülő-csecsemő interakciós mintázatok beépülésén keresztül alakul ki, a fejlődés során sokszor a környezeti változásoknak ellenállva állandósul, és az egyén későbbi intim kapcsolataiban újraéled. A disszertációban bemutatásra kerülő vizsgálatok kiinduló feltételezése, hogy a fikciós karakterek által kiváltott válaszok mintázatában tetten érhető lesz a befogadó kötődési jellemzőinek hatása.

Az esztétikai élmény érzelmi aspektusa szempontjából releváns személyiségtényező kiválasztásában a pszichoanalitikus művészet- és filmelmélet, valamint a pszichoanalitikus irodalomkritika azzal kapcsolatos felvetései vezettek, melyek szerint a kreativitásban (Klein 1998), a szimbólumképzésben (Ferenczi 1998), a művészet funkciójában (Bollas 1978, Winnicott 1999), az irodalmi mű interpretációjában (Holland 1968, 1976, Gyöngyösiné és Németh 2009), illetve a mozi helyzetben (Baudry 1999) a személy infantilis élményvilága éled újjá, a szelf korai élményei aktiválódnak. A korai élmények kapcsolati jellemzői továbbá a felnőtt interperszonális kapcsolatok érzelmregulációját (Oatley és Jenkins 2001), a másik és a saját élményeinek felismerését (Fonagy és Target 2003) is erősen befolyásolják. A Bowlby (2009) által megteremtett kötődésemélet modern elgondolásai és mérőeszközei lehetővé teszik a korai élmények szerepének megértését a személy esztétikai élményében, különösen a személy és a fiktív másik érzelmi kapcsolatában.

A kötődésemélet alapfogalmainak bemutatása

A kötődésemélet a társas és érzelmi fejlődés általános elmélete. Bowlby (2009) a *kötődési viselkedési rendszer* fogalmával írja le azt a velünk született, evolúciósan adaptív rendszert, ami a csecsemő azon viselkedéseit szervezi (*kötődési viselkedés*), amivel képes biztosítani a közelséget azokkal a szignifikáns személyekkel (*kötődési személyek*), akik nagy valószínűséggel védelmet nyújtanak a lelki és fizikai fenyegetettségek ellen. A közelség keresés célja egyrészt a túlélés valószínűségének megnövelése, másrészt a személy belső

biztonságérzetének megteremtése, azaz a distressz downregulációja. A rendszer szabályozza a környezeti ingerek értékelését (fenyegető vagy sem), a viselkedési stratégia megválasztását, a rendszer aktiválódását és kikapcsolását. Bowlby (2009) állítása szerint a kötődési viselkedési rendszer működése a csecsemőtől a felnőttkoron át végig kíséri az egész életünket. Ez úgy történhet meg, hogy a kötődési személyekkel való kapcsolat reprezentációja egy úgy nevezett *belső munkamodell* formájában internalizálódik, ami optimális esetben szimbolikus szinten képes megteremteni a személy belső biztonságát, modellt nyújtva a későbbi szeretetkapcsolatainak működtetéséhez és a distresszel való megküzdés módjához is (Shaver és Mikulincer 2009). Bowlby a belső munka modell két formájaként említi *a másiktól* alkotott reprezentációkat, illetve *a szelfhez* kapcsolódó reprezentációkat tartalmazó modellt. A belső munka modell egyének közötti különbségeit a kötődési személlyel megtapasztalt interakciók jellegzetességei, legfőképpen a gondozó hozzáférhetősége, válaszkészsége alakítja: a célravezető közelségkeresési stratégiák megerősödnek, a nem célravezető stratégiák kisebb valószínűséggel jelennek meg újra (Bowlby 2009). Amikor az elsődleges kötődési személy nem bizonyul elérhetőnek, érzékenynek és válaszkésznek, akkor az elsődleges stratégiákat alternatív másodlagos stratégiák váltják fel. A másodlagos stratégiák két nagyobb formáját különböztetik meg: a kötődési viselkedési rendszer *hiperaktivációját* és a *deaktivációját* (Shaver és Mikulincer 2009).

A kötődési rendszer működésének szabályozására irányuló másodlagos stratégiák biológiai hátterének vizsgálatakor több szerző a jobb agyfélteke (Schoore 2001), az autonóm idegrendszer (Holland és Roisman 2010) és az endokrin rendszer kortizolválaszért felelős HPA-tengelyének (hipotalamusz-hipofízis-mellékvese tengely) szerepét hangsúlyozza (Dewitte, Houwer, Goubert, Buysse 2010; Diamond 2001; Kidd, Hamer és Steptoe 2011). A kortizoltermelés és az interperszonális stresszjelek észlelése közötti összefüggést több kutatás kimutatta (Dickerson és Kemeny 2004; Walter és munkatársai 2008). A kötődés genetikai tényezőit Gervai Judit és munkatársai vizsgálják (Gervai 2009; Gervai és munkatársai 2007).

A kötődésemélet szerint a kötődési tapasztalatokat raktározó belső munka munka modell konszolidációja vezet a *kötődési stílusnak* nevezett egyének közötti stabil különbséghez (Bowlby 2009; Fraley és Shaver 2000; Shaver és Mikulincer 2009). A kötődési stílusok operacionalizálását Mary Ainsworth (1978) alapozta meg, aki laboratóriumban

létrehozott szeparációs helyzetben figyelte meg gyermekek kötődési viselkedésének jellemzőit. Ainsworth három, később Main és Solomon (1990) négy kötődési csoportot azonosított: biztonságos, ambivalens/ellenálló, elkerülő, megzavart/dezorganizált.

A nyolcvanas években újabb mérőeszközök kerültek bevezetésre a serdülő- és felnőttkori kötődési stílusok azonosítására. Main és munkatársai (Main, Kaplan és Cassidy 1985) kidolgozták a Felnőtt Kötődési Interjút, amivel megragadhatóvá váltak a felnőttek gyerekkori kötődési élményeihez kapcsolódó reprezentációi. Az interjúk tartalomelemzése alapján a személyek három kategóriába sorolódhatnak: biztonságos/autonóm, elkerülő (dismissing), belefeledkezett (preoccupied), megoldatlan (unresolved loss). Ezzel párhuzamosan Hazan és Shaver (1987) kidolgozott egy egyszerű kényszerválasztásos tesztet, ahol a válaszolónak a biztonságos, elkerülő és belefeledkezett kötődési módokat érzékletesen leíró jellemzések közül kell kiválasztania a rá leginkább illő mintázatot. A szerzők újítása, hogy az egyének kötődési stílusát már nem a korai élmények, hanem a romantikus párkapcsolatban aktuálisan megélt kötődési élmények alapján azonosították.

A későbbi elméletalkotók a kötődési stílusokat meghatározó két látens dimenzió – a kötődési elkerülés és a kötődési szorongás – jelenlétét hangsúlyozták (Griffin és Bartholomew 1994; Brennan, Clark és Shaver 1998). A biztonságos kötődést az alacsony elkerülés és az alacsony kötődési szorongás jellemzi. A két dimenzió mérésére kidolgozott mérőeszköz a Közeli Kapcsolatok Élménye Skála (Brennan, Clark és Shaver 1998; Fraley, Waller és Brennan 2000). Bartholomew és Horowitz (1991) a kötődési szorongás dimenzióját a szelfről alkotott munkamodellnek, a kötődési elkerülést a másikról alkotott munka modellnek feleltetik meg, ami alapján négy kötődési stílus elkülönítését tartják megfelelőnek: *biztonságosan kötődő* (a szorongás alacsony és az elkerülés alacsony szintje), *elárasztott* (a szorongás magas és az elkerülés alacsony szintje), *elutasító elkerülő* (a szorongás alacsony és az elkerülés magas szintje), *félelem teli elkerülő* (a szorongás magas és az elkerülés magas szintje). - Bartholomew (1990) az elkerülés két formájának megkülönböztetésében kiemeli, hogy a félelem teli elkerülő az elutasítástól fél, az elutasító elkerülő pedig tagadja az interperszonális közelség fontosságát. Griffin és Bartholomew (1994) bizonyították a négykategóriás modell konvergens és diszkrimináns validitását, összevetve a személyek önjellemzéseit a barát, a romantikus partner és egy független kódoló adta jellemzésekkel.

A kötődési stratégiák valójában mentális működéseken keresztül manifesztálódnak, melyek a korai időszakban a nem megfelelő gondozói viszonyulás okozta pszichés szenvedéstől védik meg a személyt, felnőttkorban pedig az alkalmazkodást szolgáló megküzdési stratégiaként is felfoghatóak (Mikulincer, Shaver, Cassidy és Berant 2009). Mikulincer és Shaver (2007) a kötődési rendszer érzelemregulációs funkcióját hangsúlyozza, aminek működése befolyásolja, hogy az egyén hogyan értékeli az érzelemkeltő intra- és interperszonális élményeket, hogyan szabályozza az események keltette érzelmi élmény feldolgozásához kapcsolódó mentális folyamatokat (pl. az érzelmetli információkhoz való kognitív hozzáférést, az információk kódolását, memóriában való rendszerezését) (Mikulincer, Shaver, Pereg 2003). Felmerül a kérdés, hogy vajon a filmélmény során megtapasztalható érzelmek esetében tetten érhetőek-e a kötődési stílusokra jellemző mentális stratégiák.

A kötődési személyek támogatása mellett meg lehet tanulni, hogy az érzelmi distressz őszinte kifejezése segíti a negatív érzelmi élmény feldolgozását, és nem veszélyezteti a kapcsolat biztonságát. Ez a tapasztalat az egyént nyitottá teszi az érzelmi élményekre, valamint a saját és mások érzelmi élményeiről való gondolkodásra, ami hozzájárul a mentalizáció vagy szelf-reflektív kapacitás kifejlődéséhez és az érett megküzdési stratégiák kialakulásához (Mikulincer és Shaver 2007, Fonagy és Target 2005).

A kötődési rendszer hiperaktivációja figyelhető meg az úgynevezett ambivalens-elárasztott (preoccupied) kötődésű egyéneknél stresszhelyzet hatására. Ez a működés a kiszámíthatatlanul válaszoló, vagy alacsony válaszkészséggel és a distressz reguláció alacsony képességével rendelkező gondozóval való kapcsolatban alakul ki. Az ambivalens kötődésre a nagyfokú szorongás, a distressz élmény felnagyítása és a katasztrófizálás jellemző, amivel igyekszik a másik figyelmét magára irányítani, miközben magát kiszolgáltatottnak, gyámoltalannak, elhanyagoltnak éli meg (Mikulincer, Shaver, Cassidy és Berant 2009).

A kötődési viselkedés a szeparációra, fenyegetettségre adott természetes válasz, ami az elkerülő kötődésű egyéneknél nem jelenik meg (Fraley és Shaver 1997). Ha a gyerek közelségre és támogatásra irányuló szándékai rendre kudarcba fulladnak, és a gondozó a gyermek által kifejezett emocionális szükségletekre negatívan (elutasítóan, dühvel, bántással, visszaélésrel) reagál, akkor a gyerek elkerülendő az elutasítás okozta pszichés szenvedést egy idő után a kötődési rendszer deaktiválására fog törekedni (Mikulincer és Shaver 2007;

Mikulincer, Shaver, Cassidy és Berant 2009). A kötődési rendszer aktivizálódásának elkerülésére az egyén intrapszichikus énvédő manővereket alakít ki. Egyrészt igyekszik az önértékelését fenyegető érzelmet, gondolatot, képet, fantáziát, emléket elkerülni és másokat leértékelni, csökkentve a valószínűségét annak, hogy gyengének és sérülékenynek érezve magát másokra akarjon támaszkodni. Másrészt a személy visszavonva a kognitív kapacitását, blokkolja a figyelmi odafordulást minden olyan érzelem, gondolat, kép, fantázia és emlék esetében, mely aktiválhatja a kötődési rendszert, vagy a mások közelségére való vágyat felkeltheti (Mikulincer, Shaver, Cassidy és Berant 2009). Az elkerülők érzelmi regulációját jellemző kognitív elhárítás főleg azokra az érzelmekre irányul melyek veszélyeztetnék a kötődési rendszer deaktivált állapotát, úgy mint a félelem, szorongás, düh, szomorúság, szégyen, büntudat, feszültség érzelmi állapotai (Cassidy 1994). Dewitte és Houwer (2008) vidám, dühös és neutrális arckifejezések által kiváltott figyelmi folyamatokat vizsgált. Az eredmények azt mutatták, hogy a magas kötődési szorongással és magas kötődési elkerüléssel jellemezhető személyeknél a dühös és boldog arcok figyelmi elhárítása jelent meg. Az eredmény felhívja a figyelmet arra, hogy nem csak a negatív, hanem a pozitív arcok is válhatnak ki elhárító stratégiákat, illetve, arra enged következtetni, hogy a kötődési szorongás magasabb kötődési elkerüléssel társulva már nem a kötődési szorongásra tipikusan jellemző amplifikációs tüneteket mutatja.

A fenti megállapítások vizsgálatára Mikulincer és Orbach (2005) gyerekkori negatív emlékek felidézését kérte a vizsgálati személyektől, és azt találta, hogy az elkerülőknél nagyobb, a szorongóknál kisebb latencia idővel váltak hozzáférhetővé ezek az élmények. Ez arra enged következtetni, hogy a szorongók nagyon könnyen hozzáférnek a negatív emlékeikhez, és valószínűleg emiatt is tudják nehezen kontrollálni a negatív emocionalitás szétterjedését. Miller (2001) vizsgálatában interperszonális helyzetekbe vont be vizsgálati személyeket, majd utólag azt kérte tőlük, hogy idézzék fel a párbeszéd részleteit. A szerző azt találta, hogy az elkerülő személyek kevesebb és kidolgozatlanabb emléket tudtak felidézni, ami felveti, hogy ez a kötődési csoport kevesebb figyelmet fordít az interperszonális események feldolgozására. Fraley, Garner és Shaver (2000) vizsgálata rávilágít arra, hogy a kötődési elkerülés nem az emlékezet, hanem a feldolgozás fázisában fejt ki hatását. A szerzők kötődési témákról szóló interjú részletet hallgattattak meg a vizsgálati személyekkel, és azt találták, hogy a magasabb elkerüléssel jellemezhető egyének az interjú meghallgatása után

közvetlenül kevesebb részletet tudtak felidézni az alacsonyabb elkerülési kötődőkhöz képest, viszont a két csoport felejtési görbéje nem különbözött jelentősen egymástól.

Dewitte (2010) a kötődés és a különböző valenciájú interperszonális ingerek feldolgozását vizsgálva azt találta, hogy az elkerülő kötődésű egyéneknél a dühös és a szomorú arcok erősebb figyelmi gátlás alá kerültek, míg a pozitív ingereknél nem jelentkezett ez a gátlás. A kötődési szorongás nem mutatott összefüggést a negatív ingerek figyelmi elhárításával. A szerzők az eredmények összegzésénél megállapítják, hogy az elkerülők az érzelmi élmények figyelmen kívül hagyásával csökkentik annak valószínűségét, hogy az érzelmi élmények integrálódjanak a memóriába.

Több kutató is felhívta a figyelmet arra, hogy a kötődési elkerülésre jellemző deaktivált kötődési viselkedés nem minden esetben jár együtt a kötődési aktivitás biológiai markereinek deaktivációjával. Sroufe és Waters (1977) gyerekvizsgálatai azt mutatják, hogy bár az elkerülők a kötődési viselkedést képesek deaktiválni, de az autonóm és neuroendokrin rendszert nem. Fraley és Shaver (1997) felnőtteket vizsgálva az elkerülő kötődés két versengő elméletét akarták tesztelni, választ keresve arra, hogy az elkerülőket valóban a distressz hiánya jellemzi, vagy igazából a distressz szubjektív élményének elnyomására képesek. A kísérlet során arra kérték a résztvevőket, hogy idézzék fel, majd nyomják el azzal kapcsolatos gondolataikat, hogy romantikus partnerük elhagyja őket. Azt találták egyrészt, hogy a kontrol csoporthoz képest az elutasító-elkerülő egyének sokkal hatékonyabbak voltak a gondolatok elnyomásában, másrészt, hogy a gondolatok elnyomása az elkerülőknél együtt járt a fiziológiai arousal csökkenésével. A szerzők eredményei azt koncepciót támogatják, miszerint az elkerülő egyének valóban képesek fiziológiai szinten is blokkolni az arousal válasz megjelenését. Fraley és Shaver (1997) lehetségesnek tartja, hogy amikor a személy nem tudja elterelni a figyelmét a kötődéssel kapcsolatos témáktól, akkor ez a stratégia kevésbé tud hatékonyan működni. Ez okozhatja, hogy Dozier és Kobak (1992) kötődési interjú közben mért pszichofiziológiai válaszok esetében azt találta, hogy a szülőtől való szeparációra és a szülői elutasításra irányuló kérdések során az elkerülőknél a kiinduló szinthez képest jelentősen megemelkedett a bőrvezetési-képesség-szintje, ami a magasabb érzelmi arousal átélésére utal.

Mikulincer és Shaver (2007) számos olyan kutatást idéz, melyek az elkerülők emocionális regulációjában a szubjektív élmény és a pszichofiziológiai válaszok koherenciáját

elemzik. Diamond, Hicks, Otter-Henderson (2006) az elkerülő kötődési stratégiát mint represszív megküzdési stratégiát azonosítja. A represszor megküzdési stílusról korábbi vizsgálatok bebizonyították, hogy a stresszhelyzetben mutatott megemelkedett fiziológiai reaktivitás a szubjektív feszültségélmény alacsony szintjével jár együtt (Brosschot és Jansen 1998). Diamond és munkatársai (2006) a vizsgálat során kötődés szempontjából releváns és nem releváns feladathelyzetekben mérték az egyének bőrellenállását, és azt találták, hogy a kötődési elkerülés megemelkedett bőrellenállás-szinttel járt együtt minden feladathelyzetben, a kötődési szorongás viszont nem. Az eredmények értelmezhetőségének korlátokat szab, hogy a minta szorongás és elkerülés átlagai a 7-pontos Likert-skálán mért dimenziókon 2,5 körül voltak, kicsi szórással, ami arra utal, hogy a vizsgálatban résztvevő személyek szinte valamennyien biztonságosan kötődőek voltak. Kim (2006) az találta, hogy a stresszel telített interperszonális események (kapcsolati problémákat bemutató filmrészlet megtekintése, saját kapcsolati problémáról való vitatkozás) közben mutatott kardiovaszkuláris reaktivitás és szubjektív érzelmi állapot variabilitását a kötődési stílus jelentősen befolyásolta. A szorongó kötődésűeknél és a férfi vizsgálati személyeknél nagyobb fiziológiai reaktivitás jelentkezett az elkerülő kötődésű egyénekhez képest. Az elkerülőknél a szubjektívan megélt negatív érzelmi állapot erősödésekor a fiziológiai reaktivitás csökkenése volt megfigyelhető. Maunder és munkatársai (2006) a kötődés, a stresszreguláció és az egészség kapcsolatát vizsgálva szintén azt találta, hogy az észlelt krónikus stressz és a kísérleti helyzetben megélt akut stressz mértéke szignifikánsan különböző volt az alacsony és magas kötődési szorongású egyéneknél, míg a kötődési elkerülés csoportok között nem volt különbség kimutatható ezekben az értékekben. A kísérleti helyzetben mutatott fiziológiai mutatók (szívritmus variabilitás) viszont jelentősen eltértek az alacsony és a magas kötődési elkerülésű csoportok tagjainál: a nagyobb elkerülés kisebb variabilitási értékekkel jár együtt.

A kötődési rendszer neuropszichológiai aspektusait kutatva Rognoni, Galati, Costa és Crini (2008) pozitív és negatív érzelmeket kiváltó filmklipet mutattak a vizsgálati személyeknek miközben mérték az érzelmi arousal mértékét és az agyi aktivitás frontális aszimmetriáját. Az eredmények a kötődési csoportok féltekei aszimmetriában mutatkozó különbségre világítottak rá: az elkerülés mértéke szignifikáns korrelációt mutatott a nyugalmi állapotban megjelenő, - negatív érzelmi tónussal és az ingerek elkerülésével jellemezhető - jobb féltekei dominanciával (Péter 1984). Az elkerülő és szorongó egyének eltérő féltekei

dominanciát produkáltak pozitív és negatív érzelmek alatt: pozitív filmklipek esetében az elkerülők jobb féltekei dominanciát, negatív film klipek alatt balféltekei dominanciát mutattak, míg a szorongó egyének éppen fordítva. Zilber, Goldstein és Mikulincer (2007) azt vizsgálta meg, hogy a kötődési stílus hogyan modulálja az agy elektrofiziológiai válaszait érzelmileg telített ingerekre. Azt találták, hogy a szorongó egyének a negatív képekre nagyobb amplitudójú pozitív potenciált produkáltak a kevésbé szorongókhoz képest. Az eseményfüggő potenciál pozitív és negatív irányai a kognitív feldolgozás különböző módjaihoz kapcsolódnak. A nagyobb latenciájú pozitív potenciál az emocionális valencia dimenziójára érzékeny, komplex figyelmi feldolgozásra utal. Az eredmények megvilágítják a kötődési szorongásra jellemző katasztrófizálás elektrofiziológiai hátterét. A fenti bekezdésekre alapozva vontuk be a harmadik vizsgálatba az érzelmi arousalt jelző bőrellenállás mérését, feltételezve, hogy a filmbefogadás során a kötődési jellemzők hatással lesznek a pszichofiziológiai válaszokra.

Kötődés és empátia

A kötődési mintázat és az empátiás képesség szoros összefüggéseire több szerző rámutatott már (Burnette és munkatársai 2009; Decety és Svetlova 2012; Kestenbaum, Farber és Sroufe 1989). A gyermek a gondozójával való korai kapcsolatban tapasztalja meg, hogy a distressz kifejezésére milyen válaszokat várhat. A gyermek valószínűleg az empátiás reakcióin keresztül tanul meg maga is empátiásan reagálni a mások által kifejezett szükségletekre (Weinfield, Sroufe, Egeland és Carlson 2008). Weinfield és munkatársai a Minnesota Szülő-Gyerek Projekt eredményeire hivatkoznak, ahol a tanárokat arra kérték, hogy a gyerekeket jellemezzék abból a szempontból, hogy mennyire törődnek és mutatnak együttérzést másokkal. A tanárok értékelése szignifikánsan elkülönítette a biztonságosan és nem biztonságosan kötődő gyerekeket. Britton és Fuendeling (2005) felnőttek személyek vizsgálati eredményeiben a szülői gondozói stílus szerepére mutatnak rá: a szülői túlvédés és az aktuális párkapcsolatot jellemző kötődési szorongás együttesen képes szignifikánsan bejósolni az empátiás distresszt, a szülői törődés mértéke és a párkapcsolatot jellemző kötődési szorongás pedig az empátiás törődést. Joireman, Needham, és Cummings (2002) felmérése a közelségre való igény egyéni mértéke a Davis-féle empátiás törődéssel és

perspektíva felvétellel állt kapcsolatban, a kötődési szorongás pedig a személyes distresszel. Trusty és Ng (2005) azt találták, hogy az alacsony kötődési elkerülés és a magas kötődési szorongás járt együtt a legmagasabb empátiás mutatókkal. Mikulincer, Gillath, Halevy, Avihou, Avidan, Eshkoli (2001) vizsgálatsorozatában a biztonságos kötődésre szubliminálisan előhangolt egyének esetében az együttérzés válaszai sokkal hozzáférhetőbbé váltak, a személyes distressz pedig gátlás alá került, még akkor is, ha a személy nem volt tudatában az előhangolásnak. A kötődési szorongás és elkerülés ebben a vizsgálatban is negatív összefüggésben állt az empátiával, a kötődési szorongás pedig pozitív kapcsolatot mutatott az empátiás distresszel. Decety és Svetlova (2012) az empátia és kötődés kapcsolatát megvilágító eredmények áttekintése után arra a megállapításra jut, hogy a kötődési rendszer és az empátiás válasz közötti kapcsolatot az érzelemreguláció közvetíti: a másik szenvedésének látványa által megélt érzelmi arousal a biztonságos kötődés esetében vezet legnagyobb valószínűséggel empátiás válaszhoz, míg a kötődési szorongás az empátiás választ gátló empátiás distressz megjelenését valószínűsíti, a kötődési elkerülés pedig az elhárító választ.

Kötődés és mentalizáció

A mentalizáció vizsgálatában a kognitív fejlődéslélektani (Baron-Cohen és munkacsoportja, pl. Baron-Cohen 2001) és dinamikus megközelítés (Peter Fonagy és munkacsoportja, pl. Fonagy és Target 1998) egyaránt fontos belátásokkal szolgál a jelen disszertáció számára. A mentalizáció (tudatelmélet, elmeolvasás) kognitív fejlődéslélektani megközelítése (Baron-Cohen 2001) rávilágított arra, hogy melyek azok a vizuális ingerek (arc és tekintet) melyek a legerőteljesebben képesek facilitálni az elmeolvasás válaszait (ld. Fokalizáció és mentalizáció című alfejezet). A dinamikus megközelítés a mentalizációs képesség kibontakozását az korai interperszonális kapcsolatok kontextusában értelmezi, rávilágítva a kötődési mintázattal való szoros kapcsolatára. A kognitív megközelítés a szociális kogníció gyenge működésével jellemezhető autizmus spektrumzavar vizsgálataiból származó eredményeket tekinti kiindulópontnak, míg a dinamikus megközelítésben a borderline személyiségzavar pszichoterápiás kezeléséből (Fonagy és Bateman 2006, 2007) származó tapasztalatok jelentősek.

Fonagy és Target (2005) modelljére épülő vizsgálatok a mentalizációs képességet és a *kötődési biztonságot* empirikus viszonyba állítják egymással, azt állítva, „*hogy tudatelméletre a csecsemő a közte és gondozója közötti interszubjektív folyamatban tesz szert*” (Fonagy és Target, 2005, 337.), ahol a gondozó komplex nyelvi folyamatokon keresztül segíti a gyermeket abban, hogy mentalizációs modelleket állíthasson fel. Minden bizonnyal a mentalizáció nyelvi közvetítettségének előfeltevéseéből ered, hogy a kötődési biztonságot felnőtt korban az életútinterjúk nyelvi megformáltságán keresztül meg lehet ragadni. Bouchard és mtsai (2008) meghatározásában a mentalizáció az ember társas működésének és önregulációjának alapfolyamata. A Fonagy és Target (1998) által említett reflektív funkció pedig a mentalizáció kidolgozottabb formája, melynek kialakulása a gondozónak azon képességével van rendkívül szoros összefüggésben, hogy mennyire képes a gyerek mentális állapotaira reagálni (*mind-mindedness, reflective functioning* az angol szakirodalomban), és mennyire kezeli a gyereket saját tudattal rendelkező intencionális ágensként (Sharp és Fonagy 2008). A gondozó ezen képessége a kötődés kulcsa. A reflektív funkció az egyén azon kapacitására utal, amivel képes a saját és mások mentális állapotairól gondolkodni, annak érdekében, hogy a mások és a saját viselkedéséről realiztikus modelleket állítson fel (Fonagy és Target 1998, 2002).

Meins és munkatársainak (1998) longitudinális vizsgálatukban összefüggést találtak a 11-13 hónapos kori kötődési stílus és az öt éves kori mentalizációs képesség foka között 33 fő ugyanolyan kognitív képességgel rendelkező gyermeknél. Az eredményeket a szerzők úgy értelmezik, hogy a biztonságos kötődés nagyobb valószínűséggel jár együtt azzal, hogy az anya/gondozó gyermekét saját különálló elmével rendelkező személyként kezeli, és megnevezi a gyermek számára a saját és a másik elméjének tartalmait. Emellett több vizsgálat is bebizonyította, hogy az anya kötődési biztonsága szignifikánsan befolyásolja a gyerek kötődési biztonságát (Fonagy, Steele, Steele, Moran, Higgitt 1991), illetve, hogy a korai kötődési mintázat bejósolja a későbbi érzelemfelismerési képességeket 6 és 11 éves korban (Steele, Steele és Croft 2008).

Fonagy és Bateman (2006) legújabban a mentalizáció és kötődés „laza kapcsolódásáról” beszélnek, miszerint a kötődési rendszer aktiválódása deaktivál bizonyos mentalizációért felelős agyi hálózatokat. Ez a reciprok kapcsolat valószínűleg a borderline szindróma esetén különösen jellemző: a személyiségzavar ezen formájával jellemezhető

személyek érzelmileg telített interperszonális helyzetekben a saját és a másik mentális állapotaihoz kevésbé férnek hozzá. A biztonságos kötődésű egyéneknél a kötődésért és a mentalizációért felelős agyi hálózatok aktivitása viszont nem gátolja egymást.

Fonagy, Stein, Allen és Fultz (2003, idézi Fonagy és Bateman 2006) felhívták a figyelmet arra, hogy a mentalizációs képesség színvonala kötődés szempontjából releváns és nem releváns helyzetekben eltérő lehet. Ezt az állításukat azzal támasztották alá, hogy a vizsgálati alanyaikkal kötődési interjút vettek fel, illetve a Baron-Cohen-féle, kötődés szempontjából nem releváns ingereket alkalmazó *Szemből olvasás* tesztet alkalmazták, és nem találtak szignifikáns kapcsolatot a kettő között, azaz a Szemből olvasás teszt alapján nem jósolható be az egyén kötődési mintázata. Ezt a felvetést támasztja alá Preißler, Dziobek, Ritter, Heekeren, Roepke (2010) vizsgálata is, ahol borderline pácienseknek és kontrol személyeknek levetítették a Dziobek és munkatársai (2006) által a szociális kogníció mérésére kidolgozott sztenderdizált filmet (MASC: Movie for the Assessment of Social Cognition), illetve felvették a Baron-Cohen által kidolgozott Szemből olvasás tesztet, ami szintén a szociális kogníció képességét méri. A tizenöt perces film egy négy szereplős vacsorajelenetet mutat be. A film 46 pontján a vizsgálati személynek azonosítania kell, hogy a szereplők éppen mire gondolnak, mit éreznek, mit szeretnének. A borderline személyiségzavar (BL) egyik legfőbb jellemzője interperszonális kapcsolatok zavara, ami többek között a személyek érzelem regulációs és mentalizációs képességének akadályozottsága miatt alakul ki. A borderline személyis zavart több szerző a korai kapcsolati traumákra vezeti vissza, feltételezve, hogy a gyermek a szülőbe vetett bizalom megőrzésének érdekében visszavonja mentalizációs kapacitását a bántalmazó gondozóra vonatkozóan (Fonagy 2000; van der Kolk, Hostetler, Herron, Fisler 1994). Preißler és munkatársai (2010) azt találták, hogy a BL személyek eredményei nem különböztek az egészséges kontrolcsoport eredményeitől a Szemből olvasás teszten, viszont a női BL páciensek szignifikánsan rosszabb teljesítményt nyújtottak a MASC film során mutatott mentalizációs helyzetekben. Ez megerősíti a szerzők korábbi eredményeit, miszerint a komplex interperszonális helyzeteket bemutató filmélmény sokkal érzékenyebb az egyének közötti kötődési, illetve szociális kognícióban található különbségek kimutatására az egyszerűbb fényképeket, történeteket alkalmazó mérőeszközökhöz képest (Dziobek és mtsai 2006). A fenti meglátásokra alapozva a disszertáció vizsgálataiban (1. és 3. vizsgálat) szintén

elvárható, hogy a kötődési mintázat jelentős hatással lesz a befogadói válaszmintázatokra, különösen a mentalizációs választípusra.

Elképzelhető, hogy az ingeranyag jellegével magyarázhatóak Kafetsios (2004) meglepő eredményei is. A szerző 239 fős mintán vizsgálta meg a kötődési stílusok és az emocionális intelligenciához kapcsolódó számos képesség (érzelemfelismerés, facilitáció, megértés és érzelemreguláció) összefüggéseit. A biztonságos kötődés valamennyi képességgel pozitív korrelációs viszonyt mutatott, az elutasító-elkerülő kötődés pedig az elvártakkal ellentétben pozitív irányú együttjárást mutatott az érzelem megértésének képességével, tehát minél jellemzőbb volt az egyénre az elutasító-elkerülő stílus, annál jobb eredményeket ért el az érzelmek kategorizálásában és az érzelmi állapotok változásának azonosításában (pl. indulatból düh lesz). Valószínűsíthető, hogy a tesztben szereplő ingeranyag érzelmi felhívó jellege nem volt annyira intenzív, hogy másodlagos kötődési stratégiákat, elhárításokat indítson be az elkerülő egyéneknél.

Az előző bekezdésekben a mentalizációnak és az empátiának a kötődési mintázat által közvetített zavaraira hívtam fel a figyelmet. A disszertáció szempontjából is fontos tény, hogy a normálistól eltérő mintázatok megragadhatóak a fiktív cselekmények befogadási jellemzőin keresztül. Ennek hátterében valószínűleg az áll, hogy a tudatelméleti képesség és a történet-megértés funkcióiért felelős agyi korrelátumok átfedő területekkel rendelkeznek (Mar 2011). A fiktív művek cselekményei erőteljesen facilitálják a befogadó mentalizációs képességét, mivel a legtöbb narratíva célokkal, vágyakkal, érzelmekkel bíró szereplők viszonyrendszerén keresztül bontakozik ki. A fikciók tudatelméletet facilitáló képessége több szerző szerint önmagában motivációt jelent az elbeszélések különböző formáival való további találkozásra (Bartsch és Viehoff 2010; Oatley 2010, 2011; Zunshine 2006).

Felmerülhet a kérdés, hogy vajon a szépirodalmat, fikciót kedvelő és sokat „fogyasztó” egyének mentalizációs képessége fejlettebb-e az átlagosnál? Mar, Djikic és Oatley (2008) a fikciós narratívák szociális kogníciót fejlesztő hatását vizsgálva a műfogadás szimulációs elméletéből indultak ki: ahhoz, hogy a befogadó megértse a cselekményt, mentálisan le kell futtatnia, szimulálnia kell saját elméjében a fikció szereplőinek szituációját. Ha ez a szimuláció gyakori az egyén életében, akkor ugyanúgy, mint bármilyen más területen jártasságot szerez mások elmeállapotának megértésében. Mar, Oatley, Hirsh, dela Paz és Peterson (2006) a Stanovich és West (1989) által a szépirodalmi művek olvasásának

gyakoriságát mérő kidolgozott Szerző Felismerési Tesztet (Author Recognition Test: ART) alkalmazva azt találták, hogy a szépirodalmi szerzők felismerésének jobb teljesítménye nagyobb mértékű empátiás képességgel jár együtt. Ez az összefüggés a nem szépirodalmi szerzők felismerése esetében nem teljesült. A szépirodalmi olvasottság és az empátia kapcsolata akkor is kimutatható volt, ha a kutatásban a Big Five átfogó személyiségprofil mérő teszt 'tapasztalatokra való nyitottság' dimenzióját, az empátiás képességeket mérő Interperszonális Reaktivitási Index (Davis 1983) 'fantázia skáláját' és a személy nemét kontrolálták (Mar, Oatley, Peterson 2009).

Kötődés és műbefogadás

A művészet pszichoanalitikus felfogásaiban elég hamar kikristályosodott a kreativitás és a csecsemőkori szorongások kapcsolata: a szimbólumok és a művészet elsődleges célja, hogy kitöltse a szeparáció okozta űrt, és a nem elérhető gondozó helyett átmenetileg tartalmazza a szelfet (Bollas 1978; Klein 1998; Ferenczi 1998; Winnicott 1999). A filmelméletben a mozihelyzet tapasztalata és a korai infantilis élmények közötti kapcsolat a hetvenes évek sajátos politikai és kulturális közegében kezdett tematizálódni, amikor is filmelmélet és pszichoanalízis valódi közös nyelven kezdett el beszélni a moziról és annak nézőjéről. A korszak egyik meghatározó teoretikusa Jean-Louis Baudry (1999) *Az apparátus* című írásában a platóni barlanghasonlat és Bertram Lewin (1946) álomernyő fogalmának felhasználásával analógiát teremtett álom és mozi között. Az álomernyő az álmodás magyarázatára használt filmanalógia Lewinnél: az álom egy az alvásvágyat kielégítő ernyőre vetül ki az álmodás során, mely az anyamellet szimbolizálja úgy, ahogyan a gyermek azt elképzei a szoptatását követő álomban (Laplanche és Pontalis 1994). Baudry (1999) legfőbb állítása, hogy a mozi egyfajta mesterséges regresszió kiváltásán keresztül „újratерemti a lelki szerkezet alvás közbeni apparátusát” azzal, hogy visszatér ahhoz a legkorábbi kielégülési formához, ahol még képzet és észlelet nem válik szét. A vetítés körülményei – elsötétített terem, testi elszigeteltség, pszichés magány, a képek irrealitása – a nézőben felszabadult önátadáshoz vezetnek, ami a film és néző közötti transzferfolyamatok felerősödéséhez vezet. A csecsemőkori élmények és a mozihelyzet analógiás felfogása egyes modern filmelméleti

szerzőknél is megjelenik. Ira Konigsberg (1996) a winnicotti átmeneti tér, a kohuti tükör és a lacani tükörstádium fogalmainak segítségével teszi megragadhatóvá a befogadó és a film között feltételezett projektív-introjektív folyamatokat.

Az irodalomelmélettől rég nem idegen az a gondolat, mely szerint az olvasói válaszban a teljes identitás, az énazonosság teljessége érhető tetten. Az úgynevezett tranzaktív irodalomelméleti modell megalkotója Norman Holland (1998) azt hangsúlyozza, hogy a befogadási folyamat során a műalkotást saját identitástémánkra transzformáljuk, azaz a műalkotáshoz való viszonyunkat a külvilághoz való viszonyulásunkon keresztül átszűrve képezzük meg, melynek során az egyéni elhárító mechanizmusok aktivizálódása figyelhető meg (lásd még Gyöngyösiné és Németh 2009).

Az irodalompszichológiai kutatások empirikusan is képesek alátámasztani azt a feltételezést, miszerint az olvasói jelentésképzés, a befogadói válasz érzelmi intenzitása összefüggésben áll a szubjektum pszichológiai korrelátumaival. Gholamain (1998) és Patricia Kerr (2005) kutatásaiban a vizsgálati személyeknek egy elolvasott novella hatására keletkezett személyes benyomásokról, emlékekről kellett beszámolniuk. Az így kapott befogadói szövegeket a szerzők aszerint osztályozták, hogy milyen gyakran jelent meg bennük az érzelmi, vagy az intellektuális-kognitív tartalom. Gholamain (1998) vizsgálatában az elárasztott (preoccupied) stílusú egyének mutatták a legtöbb érzelmi reakciót, míg az elkerülő kötődésűek sokkal absztraktabb és érzelmileg távolító válaszokat adtak. A biztonságosan kötődők válaszaiban a kognitív-intellektuális és az érzelmi válaszok egyensúlyban voltak. A László János és Fülöp Éva (2007) vizsgálatában részvevő személyek Jack Kerouac *A mexikói lány* című novelláját olvasva megjelölték azokat a részeket, ahol a szereplő véleményük szerint érzelmeket élt át, majd arról kellett beszámolniuk, hogy mennyire találták intenzívnek ezeket az érzelmeket, és ők maguk mennyire élték át az adott emóciót. Az eredmények azt mutatják, hogy a kötődési stílus az úgynevezett szociális érzelmek megjelenését határozza meg, az alapérzelmekre kevésbé van befolyással. Az elkerülő kötődésűek felszínesen átélt érzelmekről tudósítottak, az elárasztott csoport a negatív érzelmekre fogékonyabbnak mutatkozott, míg a biztonságos kötődésűek mérsékelt érzelmi bevonódásról számoltak be.

Djicic és munkatársai (2009) a szépirodalmi és a tényyszerű szöveg befogadási folyamatát vizsgálták a kötődési elhárítás mértéke alapján képzett csoportokban. A szerzők Csehov *A kutyas hölgy* című novellájának készítették el a kontrollváltozatát. A kontrollszöveg

tartalmában, olvashatóságában, hosszában, érdekességében megegyezett az eredeti művel, de megformáltságában nem volt művészi. Vizsgálatukban az erősen elkerülő kötődésű egyének a műalkotás művészi verziójában szignifikánsan nagyobb érzelmváltozásról számoltak be, mint a kontroll verzióban. Ez az eredmény egyrészt azért jelentős, mert az eddigi kutatások inkább arra engednek következtetni, hogy az erősen elkerülő személyek elhárító rendszere sem a művészi élményt – sem a terápiában megélhető közelséget (Dozier és mtsi 1994) – nem teszik könnyen elérhetővé. Másrészt a szerzők a művészi formának, a művészi technikának arra a képességére mutatnak rá, mely képes az elhárító rendszer megkerülésére, azaz – Freud szavaival élve – képes „legyőzni a taszítást”. „[A költő] megveszteget minket tisztán formális esztétikai örömjuttatással, amelyet fantáziájának megfogalmazásával nyújt. (...) Az ilyen örömyereséget, amit azért ad nekünk, hogy a mélyebb pszichikus forrásokból eredő nagyobb gyönyör felszabadulása lehetővé váljék, csábítási juttatásnak vagy előörömnnek hívják” – írja Freud 1908-ban *A költő és a fantáziaműködésben* (2001, 114.).⁸

A mozi néző kötődési jellemzőinek szerepére a filmbefogadás vizsgálatokban kevés adat található. Papp-Zipernovszky és Kovács (2009) vizsgálatában az elbeszélések kauzális kapcsolatainak megértése és az egyén kötődési szorongása között mutattak ki szignifikáns kapcsolatot. Az eredményekből arra lehet következtetni, hogy a kötődési szorongás gátolja a fikció kauzális kapcsolatainak észlelését.

A fejezetben bemutatott eredmények alapján feltételezhető, hogy a kötődési jellemzők hatással lesznek a szereplővel kapcsolatos válaszok mintázatára, ami különösen a mentalizációs válaszok esetében lesz tettenérhető. A kötődési jellemzők hatása valószínűleg az interperszonális témákat érintő filmeknél érvényesül a legintenzívebben, ezért a harmadik vizsgálatba céltottan olyan filmeket alkalmaztunk, melyek a kapcsolati szeparáció és egyesülés motívumaira épülnek.

⁸ Köszönöm Kóváry Zoltánnak, hogy felhívta a figyelmemet erre az összefüggésre.

II.

Vizsgálatok

A vizsgálati szövegek tartalomelemzéséhez felhasznált kategóriarendszer

	1. VIZSG.	2. VIZSG.	3. VIZSG.
1. NON-DIEGETIKUS (ARTEFAKT) VÁLASZOK: a vizsgálati személy nem a filmjelenet belső tartalmára reagál érzelmileg, hanem a jelenet filmszerűségére, színészi játékra, a kutatási helyzetre ad érzelmi reakciót. Pl: „kicsit műre sikerült ez a jelenet”, „nagyon szeretem ezt a színészt”, „milyen rosszul játszik ez a nő”.	X	X	
2. DIEGETIKUS VÁLASZOK	X		
2. 1. ÉRDEKLŐDÉS: a történet alakulására vonatkozó kíváncsiság, várákozás, tetszés, vagy unalom, közöny válaszai.	X		
2. 2. ÉRTÉKELÉS (SZIMPÁTIA, BENYOMÁSFORMÁLÁS): karakterek felé irányuló rokonszenv, ellenszenv, morális értékelés, esztétikai értékelés, szakmai értékelés.	X	X	
2. 3. EMPÁTIA	X	X	
2.3.1. Motoros és emocionális mimikri: a befogadó a saját testi vagy lelki élményéről számol be, és felveszi valamelyik karakter pozícióját és parallel választ fejez ki, pl. kirázott a hideg, feszültséget érzek a gyomromban, dühös lettem.	X	X	
2.3.2. Mentalizáció: a szereplők vagy a kapcsolat belső állapotára (érzelem, gondolat, szándék, vágy) vonatkozó feltételezés, megállapítás. Ez sok helyen nem explicit, az implicit eseteket is jelölni kell.	X	X	X
2.3.3. Empátiás törődés: aggodalom, együttérzés, sajnálat kifejeződése. Pl. „szegény..., sajnálom, empátiát érzek irányába”.	X	X	

1. táblázat: A vizsgálati szövegek tartalomelemzéséhez felhasznált kategóriarendszer

1. vizsgálat⁹

Bevezetés

A disszertáció első vizsgálatában arra kerestük a választ, hogy *a filmszereplő belső folyamatairól közvetített tudás mennyisége és a befogadó kötődési jellemzői hogyan befolyásolják a nézői válaszokat*. A filmszereplő belső folyamatairól való tudást két film összehasonlításával vizsgáltuk meg: az egyik film esetében (Egy gyávaság története, Kézdi-Kovács 1966) a főszereplő intenzív belső fokalizációs tevékenységet folytat, amit a főszereplő belső narrációjával valósít meg a film, a másik esetben (Itt vagyok, Szimmler 2010) a film főszereplője végig külső fokalizációban jelenik meg, nincs belső narráció és a film dialógusaiból sem jutunk közelebb ahhoz, hogy milyen mentális folyamatok mennek végbe a főszereplőben. A nézői válaszokat a filmbefogadás közben, a hangos gondolkodás módszerének alkalmazásával gyűjtöttük, ezeket a befogadói szövegeket a bemutatott taxonómia alapján tartalomelemzésnek vetettük alá. Az egyes kategóriák előfordulási gyakoriságával számoltunk a két látott filmre, illetve a befogadó kötődési jellemzőire vonatkozólag.

Kérdések

1. A vizsgálat fő kutatási kérdése, hogy a filmek eltérő fokalizációs stratégiája és a befogadók kötődési jellemzői milyen módon fogják befolyásolni a két film közben megjelenő egyes választípusok előfordulási gyakoriságát? (Kutatási kérdés 1)

A szakirodalmi áttekintés alapján az alábbi **hipotézisek** fogalmazhatóak meg az első kutatási kérdésre vonatkozóan:

1.1. A fokalizáció egyéni belüli főhatásként fog érvényesülni, tehát a személyiségtényezőktől függetlenül a befogadók a két filmre eltérő választípus-gyakorisággal reagálnak. A szakirodalmi adatok alapján feltételezhető, hogy a két film közül több szereplőre vonatkozó választ fog kiváltani az, amelyik a főszereplőt belső pszichológiai fokalizációval mutatja be (BF1 film), összehasonlítva azzal a filmmel,

⁹ A vizsgálatot Kovács András Bálint vezetésével, és Papp-Zipernovszky Orsolyával való együttműködésben folytattuk le. A kutatás lebonyolításában és az adatok feldolgozásában Nagy Tamás, Hajnal Ernő, Horváth Ivett, Bak Árpád, Silhavy Máté, Szilágyi Nóra, Feigl Enikő, Gróf Lilla, Milojev Zsanett, Salamon András, Rodek Fanni és Kósa Judit voltak a segítségünkre.

amelyik nem alkalmazza a belső fokalizáció narratív eszközét (BFØ film) (1.1.A. hipotézis).

1.2. A befogadó személyisége egyének közötti főhatásként fog érvényesülni, tehát a két film közötti narratív személyiségtényezőktől függetlenül a különböző kötődési jellemzőkkel bíró személyek eltérő válaszgyakorisággal reagálnak. A szakirodalom alapján elvárható lenne, hogy a magasabb kötődési elkerülés kevesebb empátia választ fog eredményezni.

1.3. A fokalizáció narratív tényezője és a befogadó személyiségtényezője egymással interakcióba lépve fog hatni a választípusok előfordulási gyakoriságára, tehát az eltérő kötődési jellemzőkkel bíró egyének a két eltérő fokalizációs stratégiával működő filmre különböző mintázatú válaszgyakorisággal reagálnak.

2. A vizsgálat második kutatási kérdése arra vonatkozik, hogy a két film során megjelenő választípus-mintázatot (a választípusok egyénen belüli arányát) a filmek eltérő fokalizációs stratégiája és a befogadók kötődési jellemzői fő- vagy interakciós hatásként fogják-e befolyásolni? (Kutatási kérdés 2)

3. A vizsgálat harmadik kutatási kérdése arra keresi a választ, hogy a két film során megjelenő érzelmi állapotváltozást a befogadó személyisége és a két film narratív különbségei fő- vagy interakciós hatásként fogják-e befolyásolni? (Kutatási kérdés 3) Az első kutatási kérdésre az alábbi **hipotézisek** fogalmazhatóak meg:

3.1. Az érzelmiállapot-változás befolyásolásában a film fokalizációs stratégiája szignifikáns főhatásként fog jelentkezni a személyiségtényezőktől függetlenül.

3.2. Az érzelmiállapot-változás befolyásolásában a befogadó személyisége szignifikáns főhatásként fog jelentkezni a fokalizációs stratégiától függetlenül. A szakirodalmi adatok alapján feltételezhető, hogy a nagyobb kötődési elkerülés kisebb érzelmiállapotváltozással fog együttjárni.

3.3. Az érzelmiállapot-változás befolyásolásában a fokalizációs stratégia és a személyiségjellemző interakcióba lépve határozza meg a két film hatására jelentkező érzelmiállapot-változás mértékét.

Módszer

Vizsgálati személyek

A vizsgálatban 47 egyetemi hallgató vett részt, 14 férfi és 33 nő, átlagéletkoruk 23.6 év ($s = 5.6$ év). A vizsgálati személyek részben önkéntesen, részben az egyetemi óra teljesítésének feltételeként voltak jelen. A kutatási időpontokra való jelentkezés alapján a minta három csoportba lett osztva. A három csoport mentén a két filmet randomizált sorrendben vetítettük. A befogadói választípusok vizsgálatakor egy csoport szövegeit dolgoztuk fel. Ez a csoport 17 főből állt, 8 férfi és 9 nő, átlagéletkoruk 22,8 év (18-45 év között). A filmek érzelmi hatásának vizsgálatában a teljes minta adatai feldolgozásra kerültek.

Filmek

A vizsgálat során Szimmler Bálint (2010, 36 perc, ff) *Itt vagyok* és Kézdi-Kovács Zsolt (1966, 14 perc, ff) *Egy gyávaság története* című rövidfilmjeit vetítettük. A két alkotás a belső pszichológiai fokalizáció szempontjából nagyon különböző stratégiát követ. Az *Egy gyávaság története* főszereplője folyamatosan információt közöl a saját belső állapotáról, a film nagy részét a főszereplő narrátor hangja kíséri végig (van belső pszichológiai fokalizáció, a továbbiakban: **BF1**). Az *Itt vagyok* című film nem nyújt információt a főszereplőjének belső folyamatairól. Nincs narrátor hang, a szereplő arckifejezései visszafogottak, a dialógusok töredékesek, nem adnak támpontot a szereplő belső világának megértéséhez (nincs belső fokalizáció, a továbbiakban: **BF0**).

Mérőeszközök

KÖZVETLEN KAPCSOLATOK ÉLMÉNYEI KÉRDŐÍV (ECR-R, The Experiences in Close Relationships-Revised, Fraley, Waller, and Brennan, 2000; magyarul Nagy László 2005): a 36 tételből álló kérdőív a kötődés két dimenzióját méri. A *kötődési elkerülés* dimenziója azt mutatja meg, hogy az egyén mennyire hajlamos érzelmileg kívül maradni intim

kapcsolataiból, félelmet érezni az intim viszonyaiban megélt kötődéssel, függőséggel kapcsolatban, mennyire hajlamos elkerülni az önfeltárással járó helyzeteket, mennyire ragaszkodik saját különállóságához, függetlenségéhez. A *kötődési szorongás* dimenziója azt mutatja meg, hogy az egyén mennyire hajlamos megélni az elhagyástól, elutasítástól való félelmet, mekkora a másoktól érkező megerősítésre és elfogadásra való igénye, és mekkora distresszt él át, amikor a másik személy nem elérhető, vagy nem azonnal reagál. A jelen mintában a kötődési szorongás átlaga 2.8, szórása 1.2; a kötődési elkerülés átlaga 2.6, szórása 0,7.

ÉRZELEMLISTA: a filmek érzelmi hatását egy 16 tételes (*vidámság, energiahány, kellemes feszültség, aggodalom, megilletődöttség, szomorúság, nagy megrázkódtatás utáni nyugalom, derű, szorongás, elégedettség, félelem, düh, unalom, szégyen/bűntudat, nyugalom, türelmetlenség*), 7 pontos Likert-skálán mérő, diszkrét érzelmi állapotokat tartalmazó skálával követtük nyomon. A skálát közvetlenül a film előtt és után kellett a vizsgálati személyeknek kitölteni. (1.2. Melléklet)

Interperszonális Reaktivitási Index (IRI, Interpersonal Reactivity Index, Davies, 1983; magyarul Kulcsár 1998); Big Five Kérdőív (BFQ, Big Five Questionnaire, Caprara, Barbaranelli, Borgogni 1993; magyarul Rózsa, Kő és Oláh 2006). Ezeknek a teszteknek az eredményei nem kerültek feldolgozásra.

Eljárás

A vizsgálatban a Thinking-and-Feeling Aloud (hangos gondolkodás és érzés) válaszgyűjtési módszerét alkalmaztuk, mely lehetővé tette, hogy a filmbefogadás közben úgynevezett online válaszokat gyűjtsünk (a módszer részletes bemutatását megtalálható: Green és Gilhooly 1996).

A módszer bevezetésére a következő instrukció hangzott el: *„Olyan esztétikai, pszichológiai kutatást végzünk, melyben a filmnézés közbeni gondolkodási, érzelmi folyamatokat vizsgáljuk. Kérjük, hogy minden gondolatot mondjon ki válogatás nélkül a felmerülés pillanatában, ami a filmmel kapcsolatban természetes módon átfutott Önben, és*

rögzítse az Önnél levő diktafonon! Ez lehet kérdés, bármilyen kommentár, érzelmi állapot, következtetés, személyes emlék, vagy akár testi reakció is.”.

A filmek megtekintése közben a vizsgálati személyek a kezükben lévő diktafonra rögzítették saját mondandójukat. A látott filmet fülhallgatón keresztül hallgatták, hogy a folyamatos beszéddel ne zavarják egymást. A kísérlet az ELTE Filmtudományi Tanszék egyik vetítőtermében zajlott, három kísérletvezető jelenlétében. A vizsgálati személyek a vászontól változó távolságban 3-10 méternyire ültek. A vizsgálat bevezető szakaszában a vizsgálati személyeknek lehetőségük volt a módszert gyakorolni egy ötperces filmrészlet megtekintése közben (Huszárik Zoltán, *Elégia*, 1965). A pszichológiai tesztek kitöltése részben megelőzte, részben követte a filmek megtekintését.

Adatfeldolgozás módja

A befogadók verbális válaszait pszichológiai tartalomelemzésnek vetettük alá. Az online befogadói szövegeket szó szerinti legépeztük. A szövegeken két független kódoló végzett tartalomelemzést. A kódolókat a jelen disszertáció szerzője képezte ki a kategóriarendszer kódjainak felismerésére. A kódolók a szövegeket először predikátumokra szegmentálták, majd minden egyes egységről egymástól függetlenül eldöntötték, hogy érvényes-e rá valamelyik tartalomelemzési kód. A két kódolás egyeztetése során felmerült eltéréseket a disszertáció szerzője és a két kódoló konszenzusra jutva együtt véglegesítette. A verbális válaszok eltérő hosszúságából származó hatást kontrolálása céljából a tartalomelemzés kategóriaértékeit elosztottuk a beszámolók szószámával. A kódolók közötti inter-rater reliabilitás Krippendorff-féle alfa mutatója tartalomelemzési kategóriánként 0.74 és 0.96 között volt (felhasznált szoftver: <http://dfreelon.org/utis/recalfront/>).

Statisztikai eljárás

Az eredmények kiértékelése során kevert típusú varianciaanalízist alkalmaztunk. Az egyénen belüli változók a látott filmek közben megjelenő választípusok voltak, az egyének közötti változóként pedig a kötődés két mért dimenzióját (szorongás és elkerülés), valamint az érzelmiállapot-változásnál a befogadó nemét alkalmaztuk. Az ANOVA hatásméret-mutatójaként a parciális eta négyzet értékeket közöljük, ami jelentésében megegyezik a regresszió analízisben használt illesztett R négyzet mutatóval (Tabachnick és Fidel 2001). A

paricális eta négyzet 0,02, 0,13 és 0,26 értékei gyenge, közepes és erős hatásméretre utalnak (Cohen 1992).

Eredmények

A tartalomelemzési kategóriák leíró statisztikája

	N	BFØ film Nincs belső fokalizáció		BF1 film Van belső fokalizáció	
		Átlag	Szórás	Átlag	Szórás
1. Non-diegetikus válaszok	17	0,004	0,007	0,015	0,013
2. Diegetikus válaszok	17	0,005	0,002	0,009	0,003
2.1.ÉRDEKLŐDÉS	17	0,014	0,008	0,046	0,026
2.2.ÉRTÉKELÉS	17	0,004	0,003	0,003	0,002
2.3.EMPÁTIA	17	0,003	0,002	0,007	0,005
Empátiás törődés	17	0,003	0,004	0,001	0,003
Mentalizáció	17	0,010	0,008	0,024	0,019
Mimikri válaszok	17	0,000	0,001	0,001	0,001

2. táblázat: A tartalomelemzési kategóriák leíró statisztikája és a páronkénti összehasonlítás statisztikai eredményei (t-próba, Wilcoxon próba). Az értékeket a jobb kezelhetőség érdekében 1000-rel megszoroztuk.

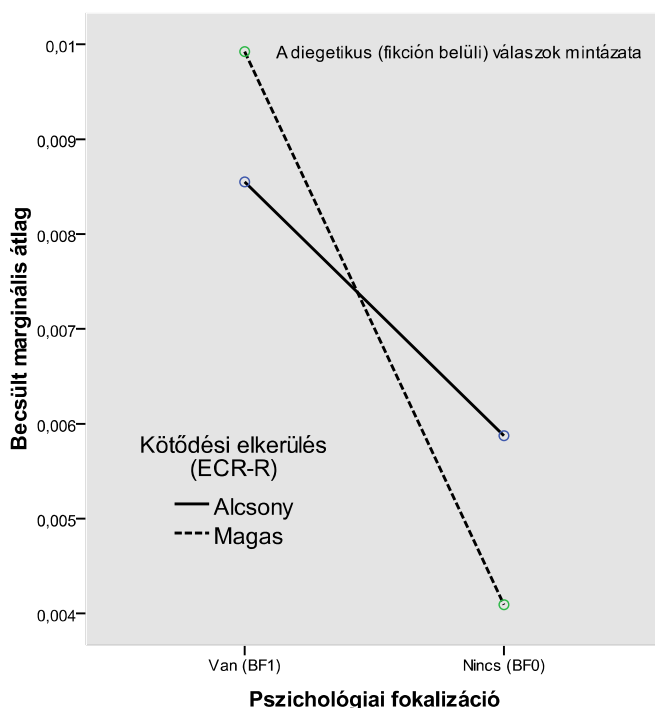
A nézői válaszok típusainak előfordulási gyakoriságát meghatározó tényezők

2x2x2-es kevert típusú ANOVA alkalmazásával vizsgáltuk meg, hogy a belső fokalizáció mértéke és a kötődési személyiségváltozók között fellép-e interakciós hatás az előhívott választípusokra vonatkozóan. Egyénen belüli változó volt a BFØ és a BF1 film alatt megjelenő tartalomelemzési kategóriák előfordulási gyakorisága. Az egyének közötti változóként a kötődési dimenziókat alkalmaztuk: 1) kötődési elkerülés (ECR-R): a minta mediánja mentén képzett két csoport (magas/alacsony); 2) kötődési szorongás (ECR-R): a minta mediánja mentén képzett két csoport (magas/alacsony).

A filmek közötti különbség szignifikáns, nagy hatásméretű főhatást mutatott a non-diegetikus kategória válaszára, $F(1,10) = 18,617$, $p = ,002$, parciális $\eta^2 = ,651$. A parciális eta négyzet értéke arra utal, hogy a non-diegetikus válaszok egyénen belüli variabilitásának 65%-át a két film közötti különbség magyarázza meg. A filmek közötti különbség nem lépett interakcióba a kötődési dimenziókkal. A BF1 film ($M = 0,02$, $s = 0,01$) minden kötődési csoportban több non-diegetikus választ váltott ki a BFØ filmhez ($M = 0,003$, $s = 0,007$) képest. A non-diegetikus válaszok kategóriája nem felel meg a normalitás követelményének, ezért non-parametrikus próbával is leellenőriztük az eredményeket. A non-parametrikus Mann-Whitney teszt szintén nem mutatott ki szignifikáns különbséget a magas és az alacsony elkerülő csoportok BFØ filmre ($Z = -1,056$, $p = ,291$) és BF1 filmre ($Z = -1,323$, $p = ,186$) érkező nem fikciós válaszainak gyakorisága között.

A film főhatása rendkívül erős, szignifikáns hatású volt a diegetikus válaszok esetében $F(1,10) = 66,457$, $p < ,000$, parciális $\eta^2 = 0,869$. A parciális eta négyzet értéke arra utal, hogy a diegetikus válaszok egyénen belüli variabilitásának 87%-át a két film közötti különbség magyarázza meg. Az eredmények arra utalnak, hogy a BF1 film ($M = 9,1$ $s = 2,8$) szignifikánsan több diegetikus választ hívott a BF0 filmhez ($M = 0,05$ $s = 0,024$) képest. A kötődési elkerülés (ECR-R) és a belső fokalizáció között nagy hatásméretű, szignifikáns interakciós hatás mutatkozott a diegetikus válaszok főkategóriája esetében, $F(1,10) = 9,152$, $p = ,013$, parciális $\eta^2 = ,478$. Ebből arra lehet következtetni, hogy a két film által kiváltott diegetikus válaszok gyakorisága eltért a kötődési elkerülés mértékétől függően. Az interakciós grafikonról (1. grafikon) leolvasható, hogy a BF1 film közben a magas kötődési elkerülésről beszámoló egyének ($M = 0,010$ $s = 0,001$) több diegetikus választ adtak az alacsony mértékű

kötődési elkerülésű személyekhez képest ($M = 0,009$ $s = 0,001$), míg a BFØ film közben a magas kötődési elkerülésű csoport ($M = 0,004$ $s = 0,001$) kevesebb diegetikus választ adott mint az alacsony elkerülő csoport ($M = 0,006$ $s = 0,001$).

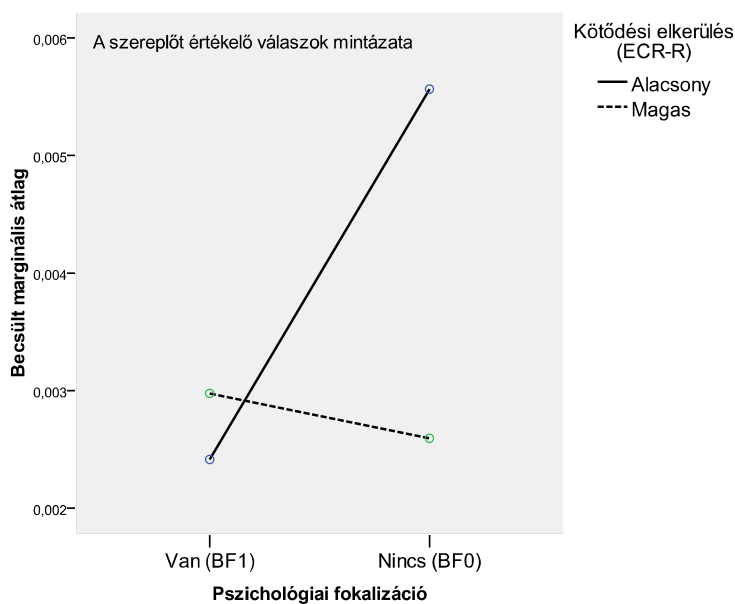

1. grafikon: A fókuszáció és a kötődési elkerülés (ECR-R) interakciós hatása a diegetikus válaszokra

A filmek közötti különbség szignifikáns, nagy hatásméretű főhatást mutatott az érdeklődés kategória válaszaiban, $F(1,10) = 18,099$, $p = ,002$, parciális $\eta^2 = ,668$. A parciális eta négyzet értéke arra utal, hogy az érdeklődés egyéni belüli variabilitásának 67%-át a két film közötti különbség magyarázza meg. A filmek közötti különbség nem lépett szignifikáns interakcióba a kötődési dimenziókkal. A BF1 film ($M = 0,05$, $s = 0,03$) minden kötődési csoportban több érdeklődés választ váltott ki a BFØ filmhez ($M = 0,01$, $s = 0,008$) képest.

A filmek közötti különbség tendenciaszerű, közepes hatásméretű főhatást mutatott az értékelő válaszokra, $F(1,10) = 3,420$, $p = ,094$, parciális $\eta^2 = ,255$. A parciális eta négyzet értéke arra utal, hogy a szereplőt értékelő válaszok egyéni belüli variabilitásának 26%-át a két film

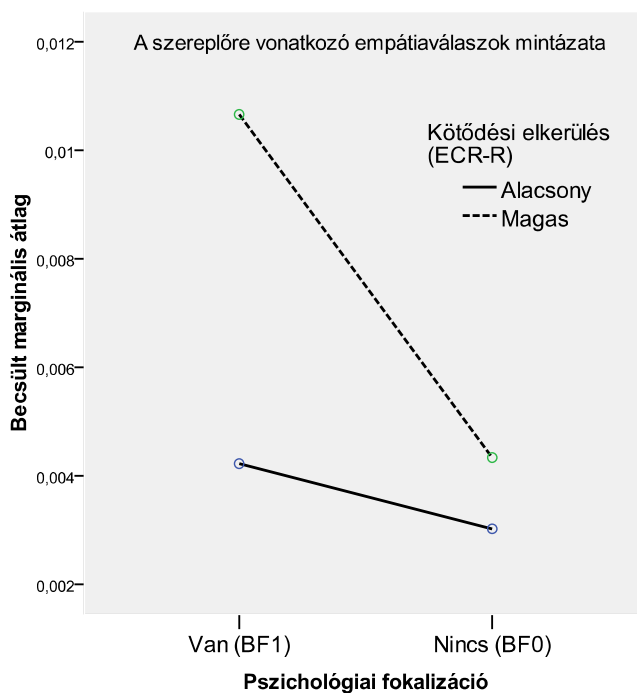
közötti különbség magyarázza meg. Az eredmények arra utalnak, hogy a BF1 film ($M = 0,003$ $s = 0,002$) valamivel kevesebb értékelő választ váltott ki a BF0 filmhez ($M = 0,004$ $s = 0,003$) képest. A kötődési elkerülés (ECR-R) és a belső fókuszálás között nagy hatásméretű, szignifikáns interakciós hatás mutatkozott a szereplőre vonatkozó értékelő válaszok kategóriájában, $F(1,10) = 5,563$, $p = ,040$, parciális $\eta^2 = ,357$. Ebből arra lehet következtetni, hogy a két eltérő fókuszálási stratégiával bemutatott szereplő által kiváltott értékelő válaszok gyakorisága eltért a kötődési elkerülés mértékétől függően. Az interakciós hatás az eltérés 36%-át magyarázza. Az interakciós grafikonról (2. grafikon) leolvasható, hogy a magasabb kötődési elkerülésről beszámoló egyének értékelő válaszainak gyakorisága nem mutat nagy eltérést a két film esetében (BF1: $M = 0,003$, $s = 0,001$; BF0: $M = 0,003$, $s = 0,001$). Az alacsonyabb kötődési elkerülésről beszámoló egyének viszont a BF1 film ($M = 0,002$, $s = 0,001$) esetében kevesebb, a BF0 film ($M = 0,006$, $s = 0,001$) esetében jelentősen több értékelő választ adtak.

2. grafikon: A fókuszálás és a kötődési elkerülés (ECR-R) interakciós hatása a szereplőkre vonatkozó értékelő válaszokra

A filmek közötti különbség szignifikáns, nagy hatásméretű főhatást mutatott az empátia kategória válaszaiban, $F(1,10) = 11,846$, $p = ,006$, parciális $\eta^2 = ,542$. A parciális eta

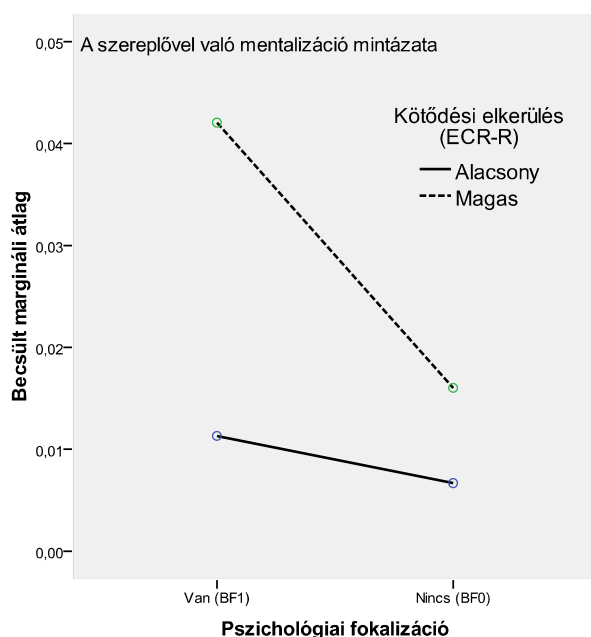
négyzet értéke arra utal, hogy az empátia válaszok egyéneken belüli variabilitásának 54%-át a két film közötti különbség magyarázza meg. A kötődési elkerülés (ECR-R) és a belső fókuszálás között nagy hatásméretű, szignifikáns interakciós hatás mutatkozott a befogadó empátia válaszainak kategóriájában, $F(1,10) = 5,490$, $p = ,041$, parciális $\eta^2 = ,354$. Ebből arra lehet következtetni, hogy a két eltérő fókuszálási stratégiával bemutatott szereplő által kiváltott empátia válaszok gyakorisága eltért a kötődési elkerülés mértékétől függően. Az interakciós hatás az eltérés 36%-át magyarázza. Az interakciós grafikonról (3. grafikon) leolvasható, hogy az alacsonyabb kötődési elkerülésről beszámoló egyének értékelő válaszainak gyakorisága nem mutat nagy eltérést a két film esetében (BF1: $M = 0,004$, $s = 0,001$; BFØ : $M = 0,003$, $s = 0,001$). A magasabb kötődési elkerülésről beszámoló egyének viszont a BF1 film ($M = 0,011$, $s = 0,002$) esetében több, a BFØ film ($M = 0,004$, $s = 0,001$) esetében jelentősen kevesebb empátia választ adtak. A kötődési elkerülés (ECR-R) önálló tényezőként is szignifikáns különbséget okozott az egyének között, $F(1,10) = 8,731$, $p = ,014$, parciális $\eta^2 = ,466$. Az eredmények azt jelzik, hogy az alacsony kötődési elkerülésű egyének kevesebb empátia választ adtak ($M = 0,004$ $s = 0,001$) a magas kötődési elkerülésű egyénekhez képest ($M = 0,007$ $s = 0,001$).

3. grafikon: A fókuszáció és a kötődési elkerülés (ECR-R) interakciós hatása a szereplőkre vonatkozó empátiaválaszokra

A filmek közötti különbség szignifikáns, nagy hatásméretű főhatást mutatott az empátia alkategóriáját képező mentalizáció válaszaire, $F(1,10) = 12,205$, $p = ,006$, parciális $\eta^2 = ,550$. A parciális eta négyzet értéke arra utal, hogy az empátia válaszok egyénen belüli variabilitásának 55%-át a két film közötti különbség magyarázza meg. Az eredmények azt mutatják, hogy a BF1 film szignifikánsan több mentalizációs választ váltott ki a BF0 filmhez képest. A kötődési elkerülés (ECR-R) és a belső fókuszáció között nagy hatásméretű, szignifikáns interakciós hatás mutatkozott a befogadó mentalizációs válaszainak kategóriájában, $F(1,10) = 5,952$, $p = ,035$, parciális $\eta^2 = ,373$. Ebből arra lehet következtetni, hogy a két eltérő fókuszációs stratégiával bemutatott szereplő által kiváltott mentalizációs válaszok gyakorisága eltért a kötődési elkerülés mértékétől függően. Az interakciós hatás az eltérés 37%-át magyarázza. Az interakciós grafikonról (4. grafikon) leolvasható, hogy a alacsonyabb kötődési elkerülésről beszámoló egyének mentalizációs válaszainak gyakorisága nem mutat nagy eltérést a két film esetében (BF1: $M = 0,01$, $s = 0,005$; BF0 : $M = 0,007$, $s = 0,002$). A magasabb kötődési elkerülésről beszámoló egyének viszont a BF1 film ($M = 0,042$,

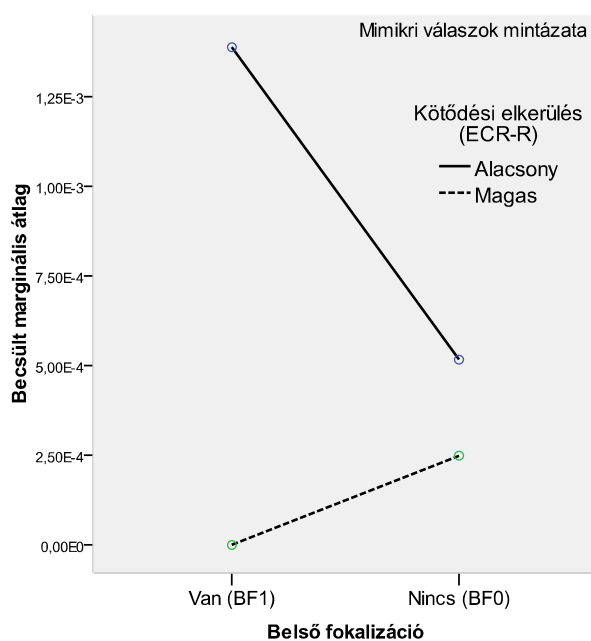
s = 0,002) esetében több, a BFØ film (M = 0,016, s = 0,001) esetében jelentősen kevesebb mentalizációs választ adtak. A kötődési elkerülés (ECR-R) szignifikáns nagy hatásméretű egyének közötti különbséget okozott, $F(1,10) = 22,861$, $p=,001$, parciális $\eta^2=,696$. Az eredmények arra utalnak, hogy a magasabb kötődési elkerülésről beszámoló egyének (M = 0,029 s = 0,003) szignifikánsan több mentalizációs választ adtak, az alacsonyabb kötődési elkerülésről beszámoló egyénekhez képest (M = 0,009 s = 0,003).

4. grafikon: A fókuszáció és a kötődési elkerülés (ECR-R) interakciós hatása a szereplővel való mentalizáció válaszaira

A filmek közötti különbség nem szignifikáns, kis hatásméretű főhatást mutatott az empátia alkategóriáját képező mimikri-válaszokra, $F(1,10) = 1,153$, $p=,308$, parciális $\eta^2 =,103$. A parciális eta négyzet értéke arra utal, hogy a mimikri válaszok egyénen belüli variabilitásának 10%-át a két film közötti különbség magyarázza meg. A kötődési elkerülés (ECR-R) és a belső fókuszáció között nagy hatásméretű, nem szignifikáns interakciós hatás mutatkozott a befogadó mimikri válaszainak kategóriájában, $F(1,10)= 3,733$, $p=,082$, parciális $\eta^2=,272$. Ebből arra lehet következtetni, hogy a két eltérő fókuszációs stratégiával bemutatott szereplő által kiváltott mimikri válaszok gyakorisága tendenciaszerűen eltért a kötődési

elkerülés mértékétől függően. Az interakciós hatás az eltérés 27%-át magyarázza. Az interakciós grafikonról (5. grafikon) leolvasható, hogy a magas kötődési elkerülésről beszámoló egyének mimikri válaszainak gyakorisága nem mutat nagy eltérést a két film esetében. A magasabb kötődési elkerülésről beszámoló egyének viszont a BF1 esetében több, a BF0 film esetében jelentősen kevesebb mimikri választ adtak. A non-parametrikus próba is szignifikáns különbséget jelzett a mimikri válaszok gyakoriságában az alacsony és a magas elkerülésű csoportok között a BF1 esetében, $Z=-2.079$, $p=,038$, míg a BF0 esetében nem volt szignifikáns a különbség.

5. grafikon: A fokolizáció és a kötődési elkerülés (ECR-R) interakciós hatása a mimikri válaszokra

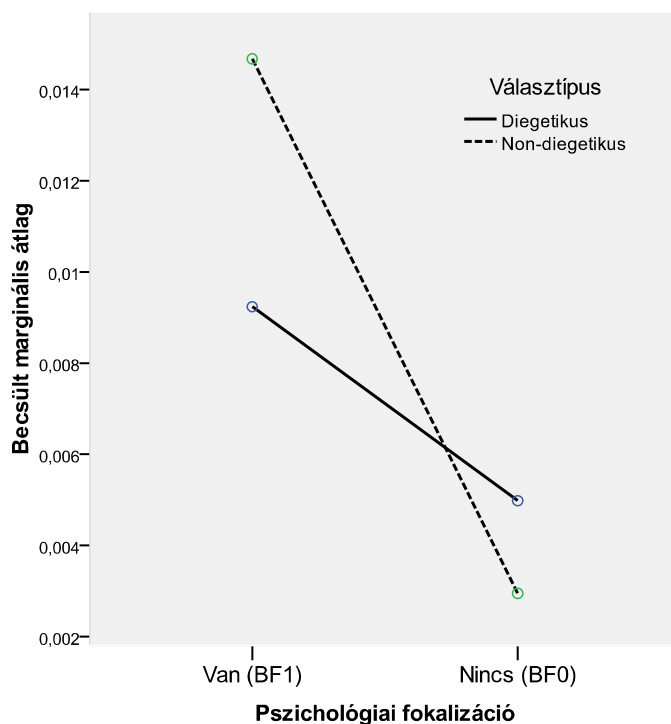
A filmek közötti különbség nem szignifikáns, kis hatásméretű főhatást mutatott az empátia alkategóriáját képező empátiás törődés válaszokra, $F(1,10) = 0,556$, $p=,473$, parciális $\eta^2 =,053$. A parciális eta négyzet értéke arra utal, hogy a mimikri válaszok egyéneken belüli variabilitásának 5%-át a két film közötti különbség magyarázza meg. Az empátiás törődést kifejező válaszok esetében a próba nem tárt fel szignifikáns interakciót a filmek és a kötődési jellemzők között. A kötődési elkerülés hatása az egyének közötti szignifikáns különbségben jelentkezett, $F(1, 10) = 6.303$; $p=,031$, parciális $\eta^2 =,387$. Ez arra utal, hogy az empátiás

törődés válaszkategória gyakoriságának variabilitását 39%-ban az egyének közötti kötődési elkerülésben jelentkező különbségek okozzák. Az alacsonyabb kötődési elkerülésről beszámoló egyének a filmek közötti különbségektől függetlenül több empátias törődés választ adtak ($M = 0,004$, $s = 0,001$) a magasabb kötődési elkerülésről beszámoló egyénekhez képest ($M = 0,001$, $s = 0,001$).

A válaszmintázatok különbségeit meghatározó narratív és pszichológiai tényezők

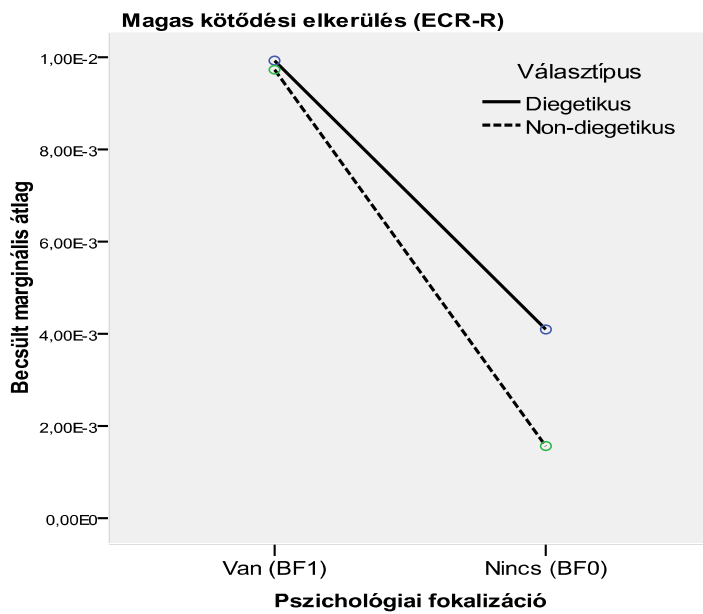
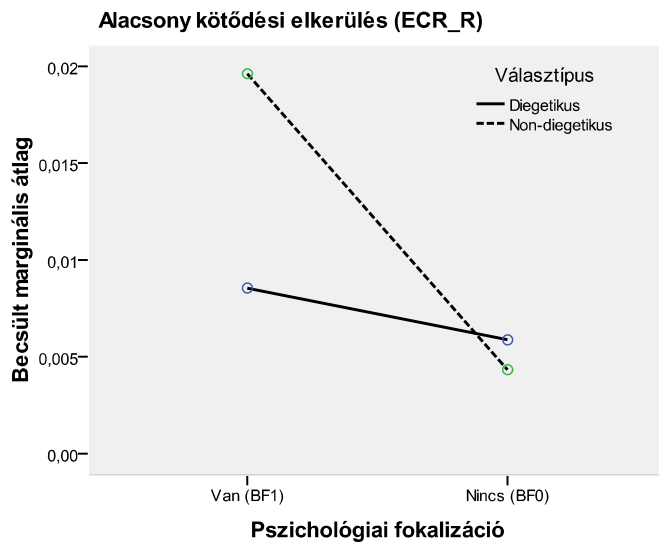
A választípusok egyénen belüli arányának meghatározó tényezőit azonosítandó kevert típusú $2 \times 2 \times (2/3) \times 2$ ANOVA próbát hajtottunk végre. Kettő egyénen belüli változót alkalmaztunk: 1) a film fokalizációs szintjét és a 2) az egyes választípusok (diegetikus/non diegetikus; értékelés/empátia/érdeklődés; mentalizáció/empátias törődés/mimikri) egyénen belüli előfordulási gyakoriságát, míg az egyének közötti változóként a két kötődési dimenziót alkalmaztuk.

A filmbefogadás közben megjelenő *diegetikus* és a *non-diegetikus* válaszok mintázatának vizsgálatakor a film főhatása szignifikáns volt, $F(1,10) = 34,047$, $p < ,001$, parciális $\eta^2 = ,773$. Az eredmények arra utalnak, hogy a BF1 film ($M = 0,012$ $s = 0,002$) alatt szignifikánsan több lekódolható válasz jelent meg a BF0 filmhez ($M = 0,004$ $s = 0,001$) képest. A filmbefogadás közben megjelenő válaszok típusa nem volt szignifikáns főhatás, $F(1,10) = 0,331$, $p = ,578$, parciális $\eta^2 = ,032$. Ez arra utal, hogy összességében a diegetikus ($M = 0,007$ $s = 0,001$) és non-diegetikus ($M = 0,009$ $s = 0,003$) válaszok gyakorisága nem tért el egymástól. A filmek fokalizációs különbsége és a választípus szignifikáns interakciós hatást mutatott, $F(1,10) = 7,143$, $p = ,023$, parciális $\eta^2 = ,417$, ami azt jelenti, hogy a két választípus eltérő mintázatban jelent meg a két film esetében. A 6. interakciós grafikonról leolvasható, hogy a BF1 film több non-diegetikus ($M = 0,015$ $s = 0,004$) választ váltott ki, mint diegetikusát ($M = 0,009$ $s = 0,001$), míg a BF0 film több diegetikus választ ($M = 0,005$ $s = 0,001$) váltott ki és kevesebb non-diegetikusát ($M = 0,003$ $s = 0,002$). A kötődési jellemzők és a választípus nem lépett egymással szignifikáns interakcióba, $F(1,10) = 1,072$, $p = ,325$, parciális $\eta^2 = ,097$ (elkerülés). Ez arra utal, hogy a kötődési jellemzők nem voltak hatással a diegetikus és non-diegetikus válaszok egyénen belüli mintázatára.

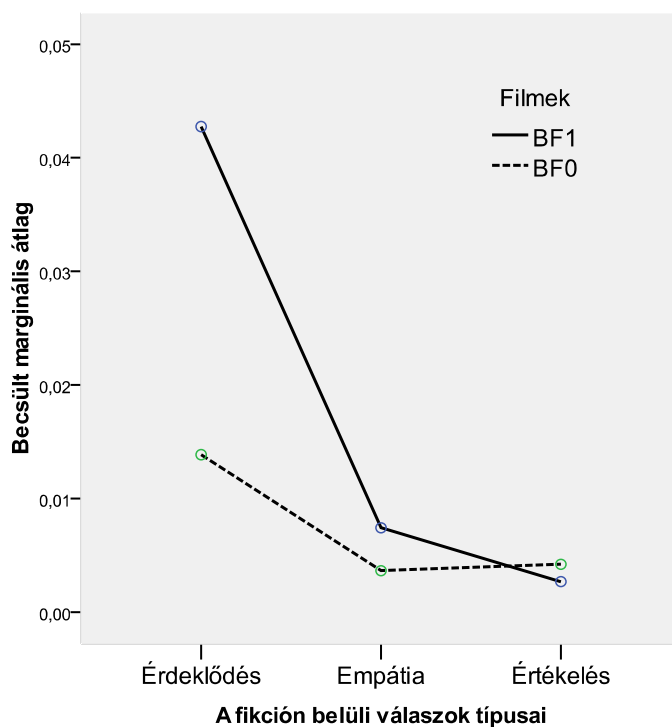
6. grafikon: A fókuszáció és a filmbefogadás közben megjelenő válaszok főkategóriáinak interakciója

A filmek fókuszációs különbsége, a választípus és a kötődési elkerülés mértéke egymással tendenciaszerű, közepes hatásméretű interakcióba lépett a válaszmintázatok befolyásolásában, $F(1,10) = 3,380$, $p = ,096$, parciális $\eta^2 = ,253$. Ez arra utal, hogy a diegetikus és non-diegetikus választípusok mintázata eltérő volt a különböző filmek esetében az egyének kötődési elkerülése mentén. Az interakciós grafikonokról (7-8. grafikon) leolvasható, hogy az alacsony kötődési elkerülésű egyének esetében a diegetikus válaszok gyakoriságát (BF1: $M = 0,009$ $s = 0,001$; BF0: $M = 0,006$ $s = 0,001$) kevésbé befolyásolja a filmek közötti fókuszációs különbségből eredő hatás, míg a non-diegetikus válaszok érintettebbek a filmek okozta különbség által: a BF1 film több non-diegetikus választ ($M = 0,020$ $s = 0,005$) váltott ki a BF0 filmhez képest ($M = 0,004$ $s = 0,002$). A magas kötődési elkerülésű egyéneknél ettől eltérő mintázattal találkozhatunk. Náluk mindkét választípus gyakoriságát erősen befolyásolja a filmek okozta különbség, a BF1 film alatt mindkét választípusból gyakrabban jelent meg a BF0 film alatti válaszgyakorisághoz képest.

7. grafikon-8. grafikon: A fókuszáció és a kötődési elkerülés (ECR-R) interakciós hatása a diegetikus és non-diegetikus válaszok mintázatára

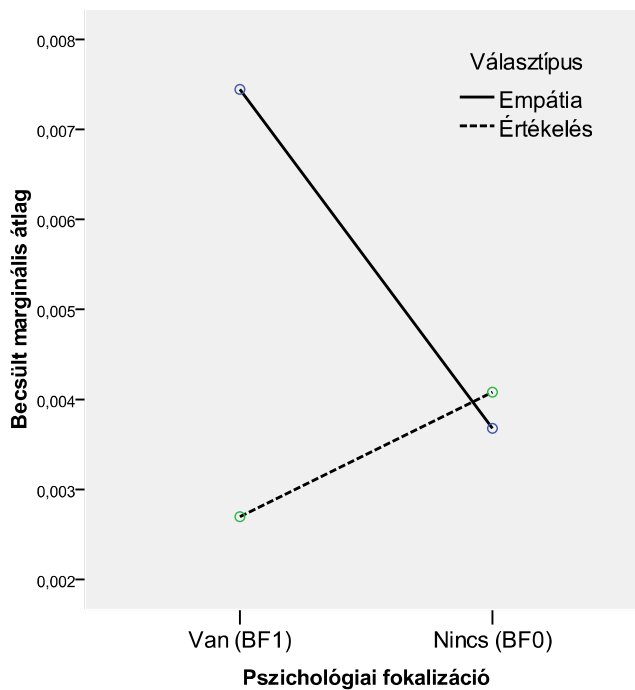
A diegetikus válaszkategóriát alkotó *érdeklődés, értékelés és empátia* választípusainak vizsgálatakor a választípus főhatása szignifikáns volt, $F(2,18) = 27,449$, $p < ,001$, parciális $\eta^2 = ,753$. Az *érdeklődés* válasz volt a leggyakoribb ($M = 0,028$ $s = 0,005$), ezt követte az *empátia* válasz ($M = 0,006$ $s = 0,001$), majd az *értékelés* válaszok ($M = 0,003$ $s = 0,001$). A kontrasztokat megvizsgálva az *érdeklődés* és *empátia* válaszok gyakorisága szignifikánsan különböző volt, $F(1,9) = 22,585$, $p = ,001$, parciális $\eta^2 = ,715$, míg az *empátia* és az *értékelés* válaszok különbsége tendenciaszerű, $F(1,9) = 4,133$, $p = ,073$, parciális $\eta^2 = ,315$. A két film különbsége szignifikáns hatással volt a diegetikus válaszkategóriák gyakoriságának mintázatára, $F(2,18) = 14,090$, $p < ,001$, parciális $\eta^2 = ,610$. A kontrasztokat megvizsgálva ez az interakciós hatás az *értékelés* és *empátia* között is szignifikáns volt, $F(2,9) = 10,952$, $p = ,009$, parciális $\eta^2 = ,549$, illetve az *empátia* és az *értékelés* között is, $F(2,9) = 29,231$, $p < ,001$, parciális $\eta^2 = ,765$. A 9. grafiknról leolvasható, hogy a BF1 film több *érdeklődés* és *empátia* választ váltott ki, viszont kevesebb *értékelést* a BF0 filmhez képest. A diegetikus válaszok mintázata és a kötődési elkerülés mértéke egymással tendenciaszerű, közepes hatásméretű interakcióba lépett a válaszmintázatok befolyásolásában, $F(1,10) = 2,616$, $p = ,100$, parciális $\eta^2 = ,225$. Ez arra utal, hogy a három választípus eltérő mintázatban jelent meg a kötődési elkerülés mértéke mentén, függetlenül a filmek közötti különbségtől. A kontrasztok vizsgálata rávilágít, hogy az interakciós hatás az *empátia* és az *érdeklődés* összevetésekor nem szignifikáns, $F(1,9) = 3,020$, $p = ,116$, parciális $\eta^2 = ,251$, viszont az *empátia* és az *értékelés* válaszmintázatainak összevetésekor nagy hatásméretű szignifikáns hatás jelenik meg, $F(1,10) = 6,495$, $p = ,031$, parciális $\eta^2 = ,419$.

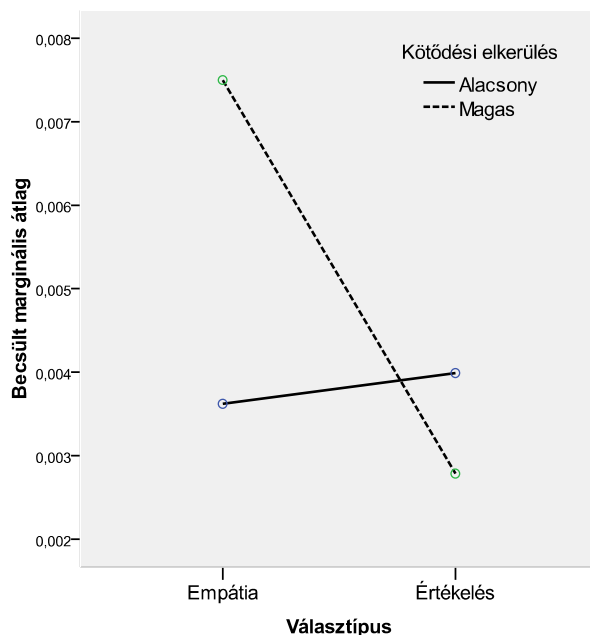
9. grafikon: A diegetikus választípusok gyakorisága a fokkalizáció két stratégiáját követő filmek során

A szereplőre vonatkozó válaszok mintázatának vizsgálatakor a film főhatása nem volt szignifikáns, ami arra utal, hogy a két film nem tért el abban, hogy milyen gyakorisággal váltott ki szereplőre vonatkozó válaszokat, $F(1, 10) = 2,158$, $p = ,173$, parciális $\eta^2 = ,178$. A szereplőre vonatkozó válaszok típusának hatása szintén szignifikáns volt, ami arra utal, hogy a két választípus összességében különböző gyakorisággal jelent meg a filmek során, $F(1, 9) = 5,073$, $p = ,048$, parciális $\eta^2 = ,337$. Az eredmények arra utalnak, hogy empátia válaszból ($M = 0,006$ $s = 0,001$) több jelent meg a filmbefogadás során, mint értékelés válaszból ($M = 0,003$ $s = 0,001$). A fokkalizáció és a választípus között szignifikáns interakció jelent meg, ami arra enged következtetni, hogy két film eltért a kiváltott választípusok mintázatában, $F(1, 10) = 29,834$, $p < ,001$, , parciális $\eta^2 = ,749$. A 10. interakciós grafikonról leolvasható, hogy míg a BF0 film közel egyenlő mértékben váltott ki értékelő ($M = 0,004$ $s = 0,001$) és empátia ($M = 0,004$ $s = 0,001$) válaszokat, addig a BF1 film több empátia ($M = 0,007$ $s = 0,001$) választ váltott ki, mint értékelőt ($M = 0,003$ $s = 0,001$). A választípus és a kötődési elkerülés dimenziója közötti

interakciós hatás szignifikánsnak mutatkozott, $F(1, 10) = 6,942$, $p = ,025$, parciális $\eta^2 = ,410$. Ez arra utal, hogy a különböző kötődési elkerüléssel jellemezhető egyének eltérő választípus-mintázattal reagáltak a filmekre. A 11. interakciós grafikontól leolvasható, hogy az alacsony kötődési elkerüléssel beszámoló egyének összességében közel egyenlő mértékben adtak empátiás ($M = 0,004$ $s = 0,001$) és értékelő ($M = 0,004$ $s = 0,001$) válaszokat, míg a magas kötődési elkerüléssel beszámoló egyének több empátia ($M = 0,007$ $s = 0,001$) és kevesebb értékelő ($M = 0,003$ $s = 0,001$) választ adtak a filmek alatt.

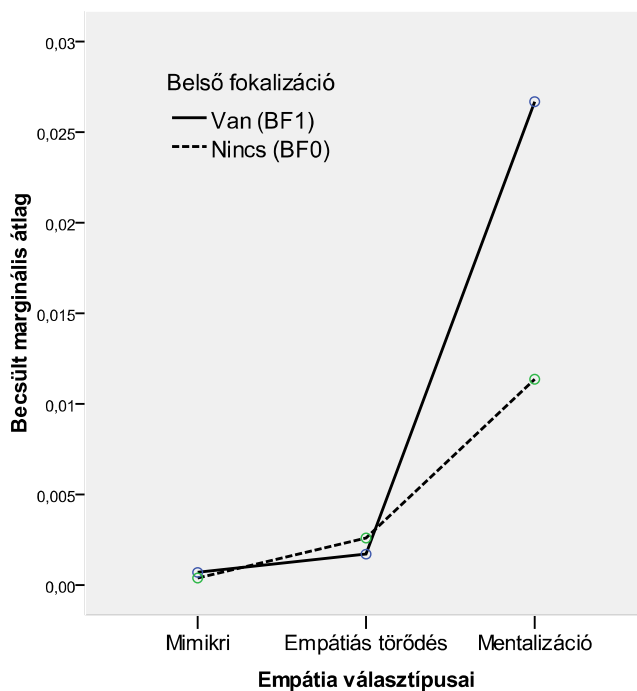

10. grafikon: A fókuszáció és a szereplőre vonatkozó választípusok interakciós hatása

11. grafikon: A kötődési elkerülés (ECR-R) interakciós hatása a szereplőre vonatkozó választípusok mintázatára

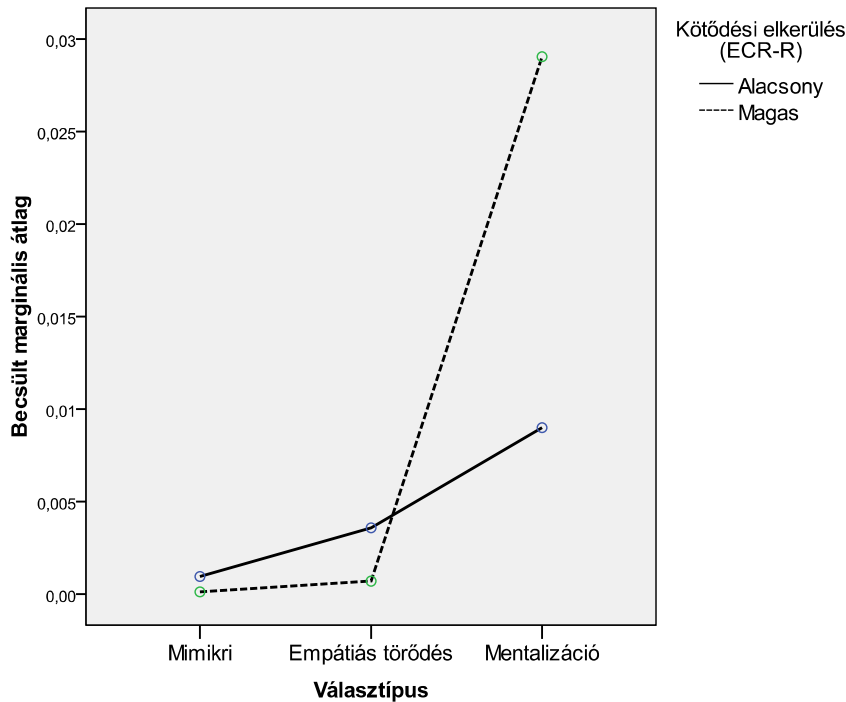
Az empátiás válaszkategóriát alkotó empátiás törődés, mentalizáció és mimikri válaszok vizsgálatakor a választípusok főhatása szignifikáns volt, $F(1,070,20) = 75,844$, $p < ,001$, parciális $\eta^2 = ,884$. (Mivel a szfericitás követelménye sérült, a Greenhouse-Greisser korrekciót alkalmaztuk.) Az eredmények arra utalnak, hogy a választípusok egyéneken belüli gyakorisága összességében jelentősen eltért egymástól. A filmek során az empátia komponensei közül mentalizációs válaszból ($M = 0,019$ $s = 0,002$) jelent meg a legtöbb, ezt követte az empátiás törődés válasza ($M = 0,002$ $s = 0,001$), majd a mimikri válaszok ($M = 0,001$ $s = 0,0001$). A kontrasztok rávilágítanak, hogy a mentalizáció és az empátiás törődés, $F(1, 10) = 69,602$, $p < ,001$, valamint az empátiás törődés és a mimikri válasz, $F(1, 10) = 13,735$, $p = 0,004$, gyakorisága is szignifikánsan különbözik egymástól. A fokalizáció és a választípus között szignifikáns interakció jelent meg (12. grafikon), ami arra enged következtetni, hogy két film eltért a kiváltott empátiás választípusok mintázatában, $F(1, 10) = 11,270$, $p = ,001$, parciális $\eta^2 = ,530$. A kontrasztok rávilágítanak, hogy ez a mintázatbeli különbség csak a mentalizáció és empátiás törődés összevetésében szignifikáns, $F(1, 10) = 11,587$, $p = ,007$, a mimikri és az empátiás törődés összehasonlításakor nem, $F(1, 10) = 0,877$, $p = ,371$.

12. grafikon: A fokalizáció és az empátias választípusok interakciója

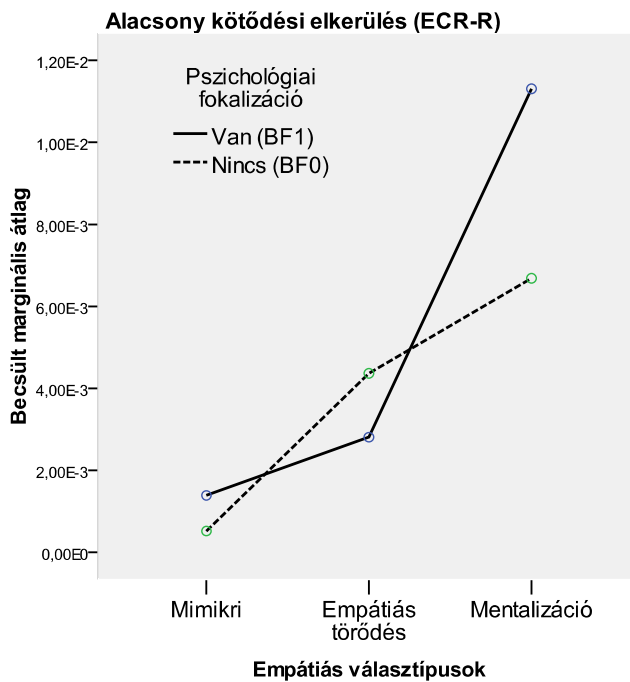
Az empátia választípusai és a kötődési elkerülés mértéke egymással szignifikáns, nagy hatásméretű interakcióba lépett a válaszmintázatok befolyásolásában, $F(1,070,20) = 29,110$, $p < ,001$, parciális $\eta^2 = ,744$. Ez arra utal, hogy a három választípus eltérő mintázatban jelent meg a kötődési elkerülés mértéke mentén, függetlenül a filmek közötti különbségtől. A kötődési elkerüléssel való interakció a variancia 74%-át magyarázza. A kontrasztok vizsgálatából kiderül, hogy az interakciós hatás szignifikáns a mimikri és az empátias törődés összevetésében, $F(1,10) = 5,580$, $p = ,040$, parciális $\eta^2 = ,358$, illetve az empátias törődés és a mentalizáció összevetésében is $F(1,10) = 32,124$, $p < ,001$, parciális $\eta^2 = ,763$. Az interakciós grafikonról (13. grafikon) leolvasható, hogy a mimikri válaszokból mindkét csoportnál ritkán jelentek meg, a magasabb kötődési elkerülésről beszámoló egyének egyáltalán nem adtak mimikri válaszokat, míg az alacsony kötődési elkerülésűek adtak ($M = 0,001$, $s = 0,001$). Az empátias törődés válaszaiból az alacsony kötődési elkerülésű csoportnál már több jelent meg ($M = 0,004$, $s = 0,001$), míg a magas kötődési elkerülésű egyéneknél kevesebb ($M = 0,001$, $s = 0,003$). A mentalizációs válaszok mintázata teljesen eltér az előző két választípustól, a

magasabb kötődési elkerülésről beszámoló egyének több mentalizációs választ adtak ($M = 0,029$ $s = 0,003$) az alacsonyabb kötődési elkerülésű egyénekhez képest ($M = 0,009$ $s = 0,003$).

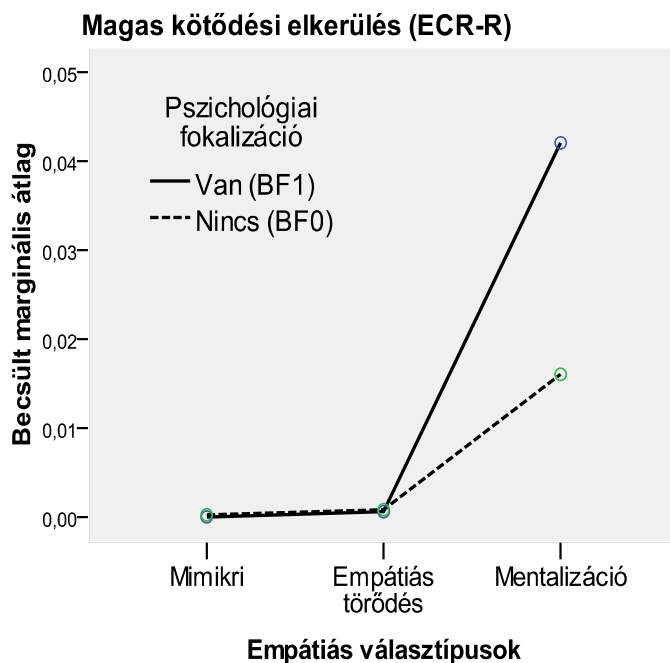

13. grafikon: A kötődési elkerülés (ECR-R) és az empátia választípusainak interakciója

Szignifikáns hármas interakciós hatás jelentkezett a fokalizáció, a választípus és a kötődési elkerülés között, $F(2,10) = 5,271$, $p = ,015$, parciális $\eta^2 = ,345$. Ez arra utal, hogy a választípusok eltérő mintázatban jelentek meg az egyes filmek alatt a kötődési elkerülés mentén. A kontrasztok rávilágítanak, hogy ez a különbség a mimikri és az empátias törődés között nem szignifikáns, $F(1,10) = 0,911$, $p = ,362$, parciális $\eta^2 = ,083$, viszont az empátias törődés és a mentalizáció között tendenciaként megjelenik, $F(1,10) = 4,437$, $p = ,061$, parciális $\eta^2 = ,307$. Az interakciós grafikonokról (14-15. grafikon) leolvasható, hogy az alacsony kötődési elkerülésről beszámoló egyének esetében valamennyi választípusból, közel egyenlő mértékben megjelent mind a két film során, míg a magas kötődési elkerülésről beszámoló egyének mimikri és empátias törődés választ szinte nem adtak, a mentalizációs válaszból viszont a BF1 film alatt többet adtak, mint a BF0 film alatt.

14. grafikon: Az empátias választípusok előfordulási gyakorisága a belső fokalizációt alkalmazó és a belső fokalizációt nem alkalmazó filmek esetében az alacsony kötődési elkerülésről beszámoló csoportnál.

15. grafikon: Az empátias választípusok előfordulási gyakorisága a belső fokalizációt alkalmazó és a belső fokalizációt nem alkalmazó filmek esetében a magas kötődési elkerülésről beszámoló csoportnál.

A filmek érzelmi hatását meghatározó személyiségjellemzők

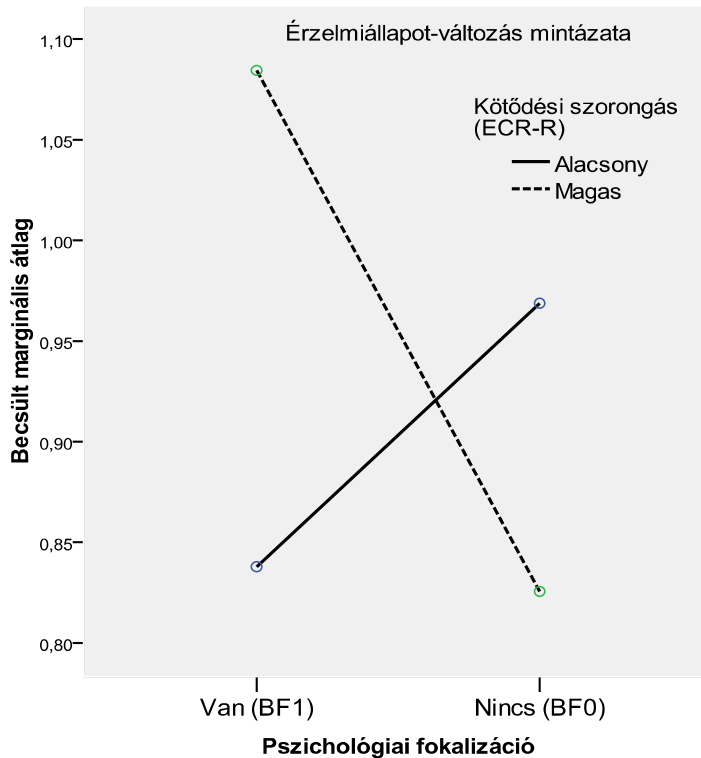
A film hatására létrejött érzelmiállapot-változás mutatóját Dijckic és munkatársainak (2009) módszertanát követve, úgy hoztuk létre, hogy minden egyes mért érzelmi állapot értékéből kivontuk az adott érzelmi állapot film előtti értéket. A különbségek abszolút értékeit átlagoltuk. A magasabb érték így nagyobb érzelmiállapot-változást jelez, de a változás irányát nem mutatja meg.

A független mintás t-próba az érzelmiállapot-változás mutatójában nem tárt fel szignifikáns különbséget egyik film esetében sem a nemek között, $t(44)=-1.792$, $p=,080$ (BF \emptyset), $t(45)=-1.145$, $p=,258$ (BF1). Az egyes diszkrét érzelmi állapotok tekintetében a BF1 esetén a 'kellemes feszültség', $t(45)=-2.102$, $p=,041$ és a 'szomorúság', $t(45)=-1.975$, $p=,054$, a BF \emptyset esetében a 'félelem', $t(44)=-1.554$, $p=,034$, állapotváltozásaiban volt szignifikáns különbség található a nemek között. Az említett érzelmi állapotokban a nők nagyobb érzelmiállapot-változásról számoltak be a férfiakhoz képest.

2x2x2x2-es kevert típusú ANOVA próbát alkalmaztunk az érzelmiállapot-változás személyiségtényezőinek megvizsgálására. A függő változó a két filmre vonatkozó érzelmiállapot-változás mutató volt. Három kétszintes független változót alkalmaztunk: 1) nem, 2) kötődési szorongás, 3) kötődési elkerülés (ECR-R, minta mediánja mentén képzett csoportok).

A filmek közötti különbség nem szignifikáns kis hatásméretű főhatást mutatott az érzelmi állapotváltozás mértékére, $F(1,37)=0,474$, $p=,495$, parciális $\eta^2 =,013$. A vizsgálati személy nemének, kötődési szorongásának és kötődési elkerülésének mértéke nem különítette el az egyének érzelmiállapot változásának mértékét, F-értékek(1,37)<1,00, ns. A kötődési szorongás (ECR-R) és a filmek közötti különbség kis hatásméretű, szignifikáns interakcióba lépett egymással, $F(1,37)=4.395$, $p=,043$, parciális $\eta^2=,106$. Ez arra utal, hogy az érzelmi állapotváltozás mértéke a két film esetében eltérő mintázatot mutatott az egyének kötődési szorongásától függően. Az interakció a variancia 11%-át magyarázza. Az interakciós diagramról (16. grafikon) leolvasható, hogy a BF1 film hatására az alacsonyabb kötődési szorongásról beszámoló egyének kisebb ($M = 0,84$ s = 0,15), míg a magas kötődési szorongásról beszámoló egyének nagyobb ($M = 1,08$ s = 0,15) változást éltek meg az érzelmi állapotaikban. A BF \emptyset film hatására fordított mintázat figyelhető meg: az alacsonyabb kötődési

szorongásról beszámoló egyének nagyobb ($M = 0,97$ $s = 0,13$), míg a magas kötődési szorongásról beszámoló egyének kisebb ($M = 0,826$ $s = 0,13$) változásról számoltak be.

16. grafikon: A fókuszáció és a kötődési szorongás (ECR-R) interakciós hatása az érzelmiállapot változására

Külön változót képeztünk a negatív érzelmi állapotokban bekövetkezett változás megvizsgálására (nem érzek magamban elég energiát, aggodalom, szomorúság, szorongás, félelem, düh, unalom, szégyen, türelmetlenség). A filmek közötti különbség nem szignifikáns, kismértékű főhatást mutatott a negatív érzelmelek állapotváltozására, $F(1,37)=0,036$, $p=,851$, parciális $\eta^2 =,001$. A varianciaanalízis nem mutatott rá szignifikáns interakciós hatásra a filmek és a személyiségváltozók között.

Választípusok	A film főhatása	A befogadó személyiségének főhatása		A film és a befogadó jellemzőinek interakciós hatása	
		Szorongás	Elkerülés	Fokalizáció × Szorongás	Fokalizáció × Elkerülés
Non-diegetikus válaszok	65 %	1 % (ns.)	11 % (ns.)	1 % (ns.)	14 % (ns.)
Diegetikus válaszok	87% (p<,001)	5 % (ns.)	<1% (ns.)	7 % (ns)	48 % (p=,013)
ÉRDEKLŐDÉS	67% (p=,002)	3 % (ns.)	18 % (ns.)	<1% (ns.)	2 % (ns)
ÉRTÉKELÉS	26 % (p=,094)	3 % (ns.)	8 % (ns.)	1 % (ns.)	36 % (p=,040)
EMPÁTIA	54% (p=,006)	<1% (ns.)	47 % (p=,014)	16 % (ns.)	35 % (p=,041)
Empátiás törődés	5% (ns)	17 % (ns)	39 % (p=,031)	2 % (ns.)	3 % (ns.)
Mentalizáció	55% (p=,006)	2 % (ns.)	70 % (p=,001)	21 % (ns.)	37 % (p=,035)
Mimikri	10% (ns)	15 % (ns.)	22 % (ns.)	2 % (ns.)	27 % (p=,082)

3. táblázat: A kevert típusú ANOVA próbák parciális eta négyzet értéke alapján megállapított hatásméretek. Az egyes cellákban szereplő értékek a függő és a független változókra vonatkozó összvariabilitás magyarázott hányadát jelölik. Pl. az empátiás válaszok összvariabilitása 54%-ban magyarázható a két film narratív különbségéből származó hatással. A félkövér betűtípus a szignifikáns értékeket jelzi (p<,05).

A vizsgálat eredményeinek értelmezése

A vizsgálat fő kutatási kérdése (**Kutatási kérdés 1**) arra irányult, hogy a filmek eltérő fokalizációs stratégiája és a befogadók kötődési jellemzői milyen módon fogják befolyásolni az egyes választípusok előfordulási gyakoriságát. A 3. táblázatban összefoglaltuk a statisztikai próbák alapján kimutatott hatások típusát és hatóerejét.

Az **első hipotézisünk (1.1.)**, miszerint a fókuszáció főhatása – a személyiségtényezőktől függetlenül – szignifikánsan meg fogja határozni a választípusok fő- és alkategóriáinak egyéni belüli variabilitását megerősítést nyert. A két film közötti különbség valamennyi fő- és a legtöbb alkategória esetében jelentős hatásméretű, szignifikáns főhatásként jelentkezett. Az alkategóriák szintjét az empátiaválaszok empátias törődés és mimikri válasz komponenseinél esetében nem jelentkezett a fókuszáció szignifikáns főhatása. A non-diegetikus válaszok gyakoriságának variabilitása 65%-ban, a fikción belüli válaszok variabilitása 87%-ban magyarázható a két film közötti különbséggel. A fikción belüli válaszok kategóriáinak (érdeklődés, értékelés, empátia) variabilitása 26-67%-ban a filmek közötti különbségnek tulajdonítható. Ezek az eredmények arra engednek következtetni, hogy a két film szignifikánsan különböző válaszmintázatot hívott elő.

Az **első hipotézis 1.1.A. pontja** miszerint a belső pszichológiai fókuszációt alkalmazó BF1 film (*Egy gyávaság története*) gyakrabban fog szereplőre vonatkozó válaszokat hívni a belső pszichológiai fókuszációt nem alkalmazó BF0 filmhez (*Itt vagyok*) képest, részben nyert megerősítést. A szereplőre vonatkozó válaszoknak tekintettük az empátia és az értékelés válaszait. Az empátiaválasz esetében az eredmények az 1.1.A. hipotézist alátámasztják, mivel a BF1 film közben összességében több empátiaválasz jelent meg a BF0 filmhez képest. Az empátiaválaszt alkotó alkategóriák szintjén ez a szignifikáns különbség, a mentalizációs válasz esetében volt kimutatható. Az értékelő válaszok esetében viszont az eredmények nem támasztják alá a feltételezést, mivel a BF0 film szereplője némileg gyakrabban váltott ki értékelő választ a BF1 film szereplőjéhez képest.

Értékelő válaszként lett kategorizálva minden olyan verbális megnyilvánulás, amiben a befogadó a személyes attitűdjét, preferenciáját – morális értékelését, esztétikai értékelést, szimpátia értékelését – fejezi ki a szereplővel kapcsolatban. A BF0 film valamivel nagyobb gyakorisággal hívta ezt a típusú benyomásformálásra vonatkozó választ a BF1 filmhez képest. Úgy tűnik, hogy a szereplő mentális folyamataihoz kevesebb hozzáférést biztosító film inkább hív attitűd válaszokat, a hagyományos értelemben vett 'szimpatikus' válaszait összehasonlításban egy olyan filmmel, ami a szereplő szubjektivitását, mentális folyamatait nyilvánvalóvá teszi.

A **második hipotézisünk (1.2.)**, miszerint a befogadó személyisége egyének közötti főhatásként fog érvényesülni, részben megerősítést nyert. Szignifikáns egyének közötti hatás jelentkezett az empátia kategóriájában, ami valószínűleg a mentalizáció és az empátiás törődés alkategória szintjén is megjelenő egyének közötti különbségből ered. A nagyobb mértékű kötődési elkerülésről beszámoló egyének összességében szignifikánsan több empátia választ adtak, mint kisebb kötődési elkerülésről beszámoló egyének. Az alkategóriák szintjén látható, hogy a nagyobb mértékű kötődési elkerülésről beszámoló egyének több mentalizációs választ és kevesebb empátiás törődésre utaló verbális kifejezést adtak a kisebb kötődési elkerülésről beszámoló egyénekhez képest. Mivel a non-diegetikus, valamint az érdeklődés és az értékelés kategóriák esetében nem nyert bizonyítékot az, hogy a kötődési jellemzők a narratív hatásoktól függetlenül jelentős hatással lennének a választípusok előfordulási gyakoriságára, ezért feltételezhetjük, hogy a kötődési jellemzők kifejezettek a szereplővel való empátia viszonyulási módjában érezteti a hatását.

A **harmadik hipotézisünk (1.3.)** feltételezése, miszerint a fokalizáció narratív tényezője és a befogadó személyiségtényezője egymással interakcióba lépve fog hatni a választípusok előfordulási gyakoriságára, megerősítést nyert. A 3. táblázatról leolvasható, hogy a kötődési jellemzők két dimenziója közül csak a kötődési elkerülés lépett interakcióba a narratív tényezővel, a kötődési szorongás és a fokalizáció interakciója egyik esetben sem bizonyult jelentős hatásúnak. A fokalizáció és a kötődési elkerülés interakciója szignifikánsan befolyásolta a diegetikus (fikción belüli) válaszokat, a diegetikus válaszok főkategóriáján belül a szereplőre vonatkozó értékelés és empátia válaszait, valamint az empátia válasz komponensei közül a mentalizáció és a mimikri válaszait.

A diegetikus válaszokat érintő interakciós hatás esetében megfigyelhető (1. grafikon), hogy a magasabb kötődési elkerüléssel jellemezhető egyének diegetikus válaszainak gyakorisága nagyon eltérő a két film közben: a BF1 film esetében jelentősen több, míg a BF0 film esetében jelentősen kevesebb fikcióra vonatkozó választ adtak, míg az alacsony kötődési elkerülésről beszámoló egyének válaszmintázata kiegyenlítettebb. Úgy tűnik, hogy a kötődési elkerülés magasabb mértékéről beszámoló egyének mentalizációs tevékenységét a film narratívája által nyújtott információ mennyiség jelentősen befolyásolta. A *gyávaság története* című film, a szereplő belső narrációján keresztül megmutatta, hogy milyen lelki folyamatok

mennek végbe a karakterben, ami arra facilitálja az elkerülés magasabb mértékét mutató egyéneket, hogy a karakter mentális folyamatait megnevezzék.

Az értékelő válaszokat érintő interakciós hatás esetében megfigyelhető (2. grafikon), hogy a magasabb kötődési elkerülésről beszámoló egyének a BF0 film esetében jelentősen kevesebb értékelő választ adnak az alacsony kötődési elkerülőkhez képest, míg a BF1 film esetében mindkét kötődési csoport hasonló gyakoriságban, kevesebb értékelő választ adott. Az alacsony kötődési elkerülésű egyének értékelő ('szimpatikusság') válaszainak gyakoriságán, úgy tűnik, sokkal kifejezettebben megjelenik a fokalizáció hatása, oly módon, hogy a kevésbé transzparens fokalizációs stratégia facilitálja a benyomásformálás válaszait.

Az empátia válaszok, mint ahogy az a harmadik táblázatból is kiderül, hármas meghatározottság alatt állnak. Az empátia válaszok gyakoriságának variabilitását nagy mértékben (55%) meghatározza a film fokalizációs stratégiája, ugyanabból az egyénből a belső fokalizáció jelenléte több, a belső fokalizáció hiánya kevesebb empátia választ vált ki, függetlenül a befogadó kötődési jellemzőitől. Ugyanakkor a kötődési elkerülés dimenziója szintén jelentősen (47%) befolyásolja az empátia válaszok variabilitását, oly módon, hogy a magasabb elkerülők több empátiakategóriába eső választ adnak az alacsonyabb elkerülőkhez képest, függetlenül a film fokalizációs stratégiájától. Ha mind a filmek közötti különbség, mind a befogadók egyéni jellemzőit figyelembe vesszük, akkor a kettő közötti interakciós hatás 35 %-ban képes megmagyarázni az empátiaválaszok gyakoriságának variabilitását. A hármas hatás valószínűleg annak az eredménye, hogy az empátia válaszkategóriáját alkotó komponensek különböző hatások alatt állnak. Az empátiás törődés gyakoriságát inkább a filmbefogadó személye határozza meg, a mimikri válasz és a mentalizáció gyakorisági mintázatát az interakció alakítja.

Az empátiás törődés válaszkategóriájába került a befogadó minden olyan verbális megnyilvánulása, melyben a szánalmát, a szereplővel való együttérzését, jóindulatát, megértését, aggodalmát fejezi ki. Az empátiás törődés sok filmteoretikus szerint a befogadó legdominánsabb érzelmi viszonyulása a szereplőhöz. Az összefoglaló táblázatról leolvasható, hogy az empátiás törődés válaszgyakoriságát a személyiségtényezők határozzák meg, és független a személyiségtényezőktől. A magasabb kötődési elkerülésről beszámoló egyének kevesebb empátiás törődés választ adtak az alacsony kötődési elkerülésről beszámoló egyénekhez képest. Ez a mintázat megfelel a kötődési elkerülés szakirodalmi adatainak,

miszerint az elkerülő egyének a gyengeséghez, sérülékenységhez, támaszkereséshez negatívan viszonyulnak, a saját szükségleteiktől igyekeznek távol tartani magukat, mások szükségleteit pedig kritikával fogadják (Mikulincer, Shaver, Cassidy és Berant 2009).

A mentalizációs válaszokat érintő egyének közötti és interakciós hatás (4. grafikon) a szakirodalomban leírtaktól eltérően az alacsonyabb kötődési elkerülésű egyénekhez képest a magasabb kötődési elkerülésű egyének intenzívebb mentalizációs tevékenységére mutat rá, ami a BF1 film során válik igazán intenzívvé. A szakirodalmi adatok alapján elvárható lett volna, hogy az alacsonyabb kötődési elkerülésű egyének több mentalizációs választ adjanak, bár Kafetsios (2004) eredményei arra utalnak, hogy az elutasító-elkerülő stílusú egyének jó kognitív képességekkel rendelkeznek az érzelmek azonosítására, kategorizálására. Fonagy és Bateman (2003) arra is felhívja a figyelmet, hogy a teljesítményt a tesztinger kötődési relevanciája is meghatározza, azaz a kötődési rendszert nem aktivizáló ingerek esetében a nem biztonságosan kötődőktől is jó eredményeket várhatunk el. A vizsgálatokban alkalmazott ingerek kötődési relevanciájának előzetes bemérése a jövőbeni vizsgálatok módszertani kidolgozásának mindenképpen része kell, hogy legyen. Az elkerülő csoport magasabb mentalizációjának hátterében állhat továbbá az, hogy a minta kötődési elkerülési értékei a normál övezetben szóródnak, nem várható, hogy a kötődési elkerülésre jellemző tünetek egyértelműen megjelennek. Másrészt az alacsony kötődési elkerülés önmagában nem jelent biztonságos kötődést. A bemutatott mintázatok a kötődési szorongás hatását figyelmen kívül hagyják.

A mimikri válaszokat érintő interakciót bemutató grafikon (5. grafikon) további magyarázatot nyújthat a kötődési elkerülés mentalizációval kapcsolatos váratlan eredményeire. A grafikonról leolvasható, hogy az alacsony kötődési elkerülésről beszámoló egyének több mimikri választ adnak a magas kötődési elkerülésű egyénekhez képest. A két csoport közötti különbség a BF1 film esetében kifejezettebbé válik. A mimikri válasz kategóriájába került minden olyan verbális megnyilvánulás, amiben a film befogadója arra tett nyelvi utalást, hogy valamilyen módon megéli a szereplő testi, érzelmi állapotait. A mimikri válasz megfeleltethető a klasszikus értelemben vett identifikációs válasznak, melynek során a szereplő mintha „belebújna a szereplő bőrébe” és átvenné annak érzelmeit, céljait. Úgy tűnik, hogy ez a viszonyulásmód a kötődési elkerülésre hajlamosabb egyének esetében kevésbé

jellemző, sőt mintha a belső fokalizáció jelenléte még inkább gátolná a mimikri válaszok kifejlődését és verbalizálhatóságát. Az elkerülésre kevésbé hajlamos személyek mimikri válaszait a belső fokalizáció jelenléte jobban facilitálja a belső fokalizáció hiányához képest, azaz a nem elkerülő egyének nagyobb valószínűséggel érintődnek meg érzelmileg, ha a film több információt nyújt a szereplő mentális folyamatairól.

Míg az első kutatási kérdés kapcsán külön-külön vizsgáltuk meg az egyes választípusokat meghatározó tényezőket, addig a vizsgálat második kutatási kérdése (**Kutatási kérdés 2**) arra vonatkozott, hogy a két film során megjelenő választípusok mintázatát (a választípusok egyéneken belüli arányát) hogyan határozzák meg a vizsgálat független változói. Az elemzés során a taxonómia azonos kategóriaszintjén álló választípusok előfordulási arányát vetettük össze egymással a két film mentén. A 4. táblázatban összefoglaltuk a második kutatási kérdésre vonatkozó eredményeket.

Választípusok	A film főhatása	A befogadó személyiségének főhatása	A film és a befogadó jellemzőinek interakciós hatása
DIEGETIKUS ÉS NON-DIEGETIKUS VÁLASZOK	*41 %	9% ns.	+25%
ÉRDEKLŐDÉS, ÉRTÉKELÉS, EMPÁTIA	**61%,	+23%	5% ns.
EMPÁTIA ÉS ÉRTÉKELÉS	**75%	*41%	6% ns.
MENTALIZÁCIÓ, EMPÁTIÁS TÖRŐDÉS, MIMIKRI VÁLASZOK	**53%	**74%	*35%

4. táblázat: A kevert típusú ANOVA próbák parciális eta négyzet értéke alapján megállapított hatásméretek. A százalékok azt mutatják meg, hogy az adott független változó milyen mértékben járult hozzá a választípusok gyakorisági mintázatához. Az F-értékek szignifikanciáját jelöltük: $p < ,001^{}$, $p < ,05^{*}$, $p < ,01^{+}$**

A *diegetikus és non-diegetikus válaszok* gyakorisága összességében nem tért el egymástól jelentősen, viszont a két film megtekintése során a két választípus eltérő egyéneken belüli gyakorisággal jelent meg (6. grafikon). A BF0 film során több diegetikus és kevesebb non-diegetikus válasz jelent meg, míg a BF1 film során több non-diegetikus és kevesebb diegetikus válasz érkezett. A kötődési elkerülés figyelembe vételekor ez a mintázat az

alacsony kötődési elkerülésű egyéneknél megmaradt, míg a BF1 film a magas kötődési elkerülésű egyénekből egyenlő arányban váltott ki diegetikus és non-diegetikus válaszokat (7-8. grafikon).

Az *érdeklődés, értékelés és empátia* válaszok gyakorisága összességében jelentős különbségeket mutatott. A befogadók érdeklődés válasza volt a leggyakoribb, ezt követték az empátiás válaszok, majd az értékelő válaszok. A diegetikus választípusok gyakoriságának egyéneken belüli mintázatát a két film különbsége (9. grafikon) és a befogadó kötődési elkerülése is jelentősen befolyásolta, de a két független változó nem lépett szignifikáns interakcióba egymással.

A két film hasonló mértékben váltott ki *szereplőre vonatkozó diegetikus választ*, viszont összességében több empátia válasz jelent meg, mint értékelés válasz a két film során. A szereplőre vonatkozó válaszok mintázata jelentősen eltért a két film során (10. grafikon). A grafikonról leolvasható eredményekből arra lehet következtetni, hogy a belső pszichológiai fókuszációjú narratíva jelentősen facilitálta az empátia válaszokat és gátolta a 'szimpatikusság' értékelő válaszait. A BF0 film a BF1 filmhez képest kevesebb empátia és több értékelő választ váltott ki. Ez az eredmény megerősíti, hogy a belső fókuszáció a szereplő belső folyamataihoz való kapcsolódásra készítet, ami azzal jár együtt, hogy a befogadó kevésbé artikulálja a személyes szimpatia attitűdválaszait. A fókuszációs mód nem lépett szignifikáns interakcióban a kötődési jellemzőkkel. A kötődési elkerülés (ECR-R) dimenziója viszont a fókuszációtól függetlenül jelentősen befolyásolta az empátia és az értékelés válaszmintázatát. Ahogy a 11. grafikonon is látszik, az alacsony kötődési elkerülésű beszámoló egyének nagyon hasonló gyakorisággal fogalmaztak meg empátia és értékelő válaszokat, tehát egyszerre kapcsolódtak a szereplő érzelmi folyamataihoz és fogalmazták meg véleményüket, preferenciájukat is a szereplővel kapcsolatban. A magas kötődési elkerülésű egyének pedig kevesebb értékelő és több empátia választ adtak a filmek során.

Az *empátiás választípusok* jelentősen eltérő gyakorisággal jelentek meg a filmbefogadás során. Mentalizációs válaszból jelent meg a legtöbb, majd az empátiás törődés válaszból, végül legkevesebb a mimikri válaszból. A választípusok egyéneken belüli mintázatát szignifikánsan meghatározta a filmek közötti különbség. A 12. grafikonról leolvasható, hogy az empátiás törődés válaszaiból a BF1 film kevesebbet, a BF0 film többet váltott ki, míg mentalizációs válaszból a BF1 film váltott ki többet a BF0-hoz képest. Ez rávilágít arra, hogy a

belső fokalizáció hatása az empátiaválaszok komponensei közül leginkább a mentalizációs válaszok esetében megragadható. A 13. grafikon azt mutatja meg, hogy a kötődési elkerülés két csoportjában az empátiaválaszok mintázata milyen eltéréseket mutatott. Empátiás törődés válasza az alacsonyabb elkerülő csoport tagjainál gyakrabban, míg a mentalizációs válasz ritkábban jelent meg a magasabb kötődési elkerülő csoport tagjaihoz képest. A 14. és 15. grafikonról leolvasható, hogy a fokalizáció és a kötődés hogyan lép kölcsönhatásba egymással az empátia választípusok mintázatának befolyásolásában. Az alacsonyabb kötődési elkerülésről beszámoló egyének hasonló mértékben adtak mimikri, empátiás törődés és mentalizációs választ mindkét filmre, az egyes választípusok megjelenését a filmek némileg befolyásolták. A magasabb kötődési elkerüléssel jellemezhető csoport tagjaiból egyik film sem volt képes mimikri és empátiás törődés válaszokat előhívni, viszont a mentalizációs válaszok mintázatát a film fokalizációja jelentősen befolyásolta.

A vizsgálat harmadik kutatási kérdése (**Kutatási kérdés 3**) arra vonatkozott, hogy a két film során megjelenő érzelmiállapot-változást hogyan fogja a vizsgálat két független változója, a fokalizáció és a kötődés meghatározni. Fontos megjegyeznünk újra, hogy az érzelmiállapot-változás mutató nem a változás irányáról ad információt, hanem az érzelmi hatás mértékéről. A harmadik kutatási kérdés első hipotézise (**3.1.**), miszerint az érzelmiállapot-változás befolyásolásában a film fokalizációs stratégiája szignifikáns főhatásként fog jelentkezni a személyiségtényezőktől függetlenül, nem nyert megerősítést, mivel a próbák nem tártak fel szignifikáns különbséget a két film között az érzelmi állapotokban bekövetkező változás mértékében. A második hipotézis (**3.2.**), miszerint az érzelmiállapot-változás befolyásolásában a befogadó személyisége szignifikáns főhatásként fog jelentkezni a fokalizációs stratégiától függetlenül, szintén nem nyert megerősítést, mivel sem a kötődési jellemzőknek, sem a befogadó nemének hatása nem volt önmagában szignifikáns. A harmadik hipotézis (**3.3.**), miszerint a fokalizációs stratégia és a személyiségjellemzők interakcióba lépve határozzák meg a két film hatására jelentkező érzelmiállapot-változás mértékét, a kötődési szorongás dimenziója esetében megerősítést nyert, igaz, hogy az interakció csak 10%-ban képes az értékek varianciáját megmagyarázni. A kötődési szorongást a kötődési viselkedés hiperaktivációjával, a szeparációra adott distressz válasz amplifikációjával szokták a szakirodalomban jellemezni. A 16. grafikon a fokalizáció és a

kötődési szorongás interakciós hatását ábrázolja: a magas kötődési szorongásról beszámoló egyének a BF1 film alatt nagyobb, a BF0 film alatt kisebb változást éltek meg. Ez az eredmény arra enged következtetni, hogy a kötődési szorongásra jellemző érzelmi amplifikáció csak bizonyos típusú filmeknél bontakozik ki. A belső pszichológiai fokalizáció narratív eszköze, ahogy az eddigi eredményekből is láthatóvá vált, kedvez az erőteljesebb érzelmi bevonódottságra utaló mimikri és empátiás törődés válaszoknak, így az érzelmi hatáshoz is erősen hozzájárulhat a jelenléte. A kötődési dimenziók szempontjából relevánsnak tűnt megvizsgálni külön a negatív érzelmekben bekövetkezett változás mértékét is, ám ezzel a függő változóval kapcsolatban egyetlen tényező sem bizonyult szignifikánsnak.

2. vizsgálat¹⁰

Bevezetés

A második vizsgálatban arra kerestük a választ, hogy *az egy filmben belül megjelenő szereplők fokalizációjának különbségei, a jelenet valenciája, a szereplők és a befogadó neme hogyan befolyásolják a nézői választípusok előfordulási gyakoriságát.* A fokalizációs különbség a pszichológus és páciens találkozásokot bemutató filmjelenetekben úgy valósult meg, hogy az egyik szereplő részletesen beszámolt az aktuális élethelyzetéről (belső fokalizáció), míg a másik szereplő meghallgatta ezt a beszámolót, és kérdéseket tett fel a beszélgetőtársnak. A vizsgálati személyek a film második megtekintésekor jelezték, hogy hol vannak a film azon pontjai, amelyek érzelmileg megérintették őket, és ezeken a pontokon félig strukturált interjúval gyűjtöttünk verbális válaszokat tőlük. A befogadói szövegeket tartalomelemzésnek vetettük alá. A kategóriák előfordulási gyakoriságát a független változók fényében vizsgáltuk meg.

Kérdések

1. hipotézis: A szereplő fokalizációja

A szakirodalmi adatok alapján feltételeztük, hogy a szereplő pszichológiai fokalizációjának szignifikáns hatása lesz a válaszmintázatokra, még hozzá oly módon, hogy a két szereplő közül több empátiás választ fog kiváltani az a szereplő, akinek a belső fokalizációja a filmben hangsúlyosabb, azaz akiről több információ áll a befogadó rendelkezésére.

2. hipotézis: A jelenet valenciája

A vizsgálat második hipotézise a jelenet valenciájának hatására vonatkozik. Feltételezzük, hogy jelenet valenciájának szignifikáns hatása lesz a válaszmintázatokra, oly módon, hogy a negatív jelenetek több értékelő választ fognak kiváltani a pozitív jelenetekhez képest.

3. hipotézis: A szereplő neme

¹⁰ A kutatást Csabai Márta vezetésével, Hodován Zsófia, Barna Petronella, Szili Katalin, Borgos Anna, Németh Orsolya, Koczogh Boglárka, Fülöp Emőke, Látos Melinda, Szili Katalin és Nagy Tamás segítségével készítettem el.

A vizsgálat harmadik hipotézise arra keresi a választ, hogy vajon a szereplők neme hatással van-e a válaszmintázatok alakulására. Az előzetes kutatások alapján azt feltételeztük, hogy a női szereplők több empátiás választ fognak kiváltani a férfi szereplőkhöz képest.

4. hipotézis: A befogadó neme

A vizsgálat negyedik hipotézise a filmbefogadó szerepére kérdez rá. A szakirodalom a nők kifejtettebb empátiás képességeit hangsúlyozza, ezért mi is azt feltételezzük, hogy a befogadó nemének szignifikáns hatása lesz a válaszmintázatokra, oly módon, hogy a nők több empátiás választ fognak adni a férfiakhoz képest.

Kutatási kérdés 1: Interakciók

A vizsgálat első kutatási kérdése a vizsgált változók interakciójára irányul, és arra keresi a választ, hogy vajon az egyes változók főhatásként, vagy egymással kölcsönhatásban fogják alakítani a befogadói válaszmintázatokot.

Kutatási kérdés 2: Egyéni válaszmintázatok személyiségtényezői

A vizsgálat második kutatási kérdése a választípusok egyénen belüli együttjárására vonatkozik. Arra keressük a választ, hogy az egyes választípusok egyénen belüli együttjárása kapcsolódik-e a befogadó valamelyik mért jellemzőjéhez (empátiás képesség, nem), vagy attól függetlenül alakul.

Módszer

Vizsgálati személyek

A vizsgálatban 29 fő vett részt, valamennyien MA szintű klinikai vagy tanácsadó pszichológus szakirányú képzésbe járó pszichológushallgatók voltak budapesti egyetemokről (ELTE, Károli Gáspár). A minta átlagéletkora: 23,6 év (szórás 2,8 év). A minta 14 fiúból és 15 nőből állt. A vizsgálati személyek önként jelentkeztek a vizsgálatra. Mivel célzottan MA szintű képzésben részt vevő pszichológus hallgatókat kerestünk, ezért az egyetemi oktatókon keresztül a szemináriumokon hirdettük meg a részvételi lehetőséget. A jelentkezőknek elkértük az elérhetőségét és telefonon egyeztettünk velük időpontot. Az adatfelvételre 2010. szeptember és 2011. április között került sor.

Filmek

A vizsgálatban részvevő személyek négy (4-5 perc hosszú) rövidfilmet néztek meg. A filmeket *A gyógyító kapcsolat élménye* (Csabai Márta, Csörsz Ilona és Szili Katalin, 2009) című oktatási célból készült cd-romról vettük. A filmjelenetek bár oktatási célból készültek, megformáltságukban filmszerűek (kidolgozott dialógusok, színvonalas színészi játék, operatőri munka), éppen ezért alkalmasnak találtuk arra, hogy filmbefogadás vizsgálatban ingerként felhasználásra kerüljenek. Valamennyi filmjelenet pszichológus-páciens találkozásokot mutat be átlagosan négy perc hosszúságban.

A pszichológus-páciens kapcsolat kommunikációs sajátosságaiból kifolyólag a megjelenített helyzet alkalmas arra, hogy összevegyük egy olyan szereplő által kiváltott befogadói reakciókat, aki sok információt (érzelmet, tünetet, aggodalmat, szándékot) megoszt az életéből, a film nagy hozzáférést enged a mentális folyamataihoz (*Fokalizáló karakter*) egy olyanval, aki csak reflektál az elhangzottakra, de a saját érzéseit nem osztja meg a nézővel, akinek kevés hozzáférést enged a film a mentális folyamataihoz (*Nem fokalizáló karakter*).

A négy jelenet két párból áll: 1-2, 3-4. A jelenetpárok ugyanannak a dialógusnak, ugyanabban a képi megformáltságban megjelenített pozitív valenciájú és negatív valenciájú változatai. A pozitív jelenetekben a pszichológus kommunikációja elfogadó, empatikus, míg a negatív jelenetekben elutasító, kioktató. A két jelenetpár egymástól a szereplők nemében különbözik, az első párban női pszichológus beszélget férfi pácienssel, a második jelenetpárban férfi pszichológus beszélget női pácienssel. Az alábbi táblázat (5. táblázat) a jelenetekben megjelenő variációkat mutatja, amelyek összesen négy féle mintázatot követtek.

Manipulált tényezők	1. jelenet	2. jelenet	3. jelenet	4. jelenet
Valencia	Negatív	Pozitív	Negatív	Pozitív
Nem-fokalizáló karakter (terapeuta) neme	Nő	Nő	Férfi	Férfi
Fokalizáló (páciens) neme	Férfi	Férfi	Nő	Nő
Szereplők fokalizációjának mértéke	Pszichológus – nem-fokalizál Páciens - fokalizál	Pszichológus – nem-fokalizál Páciens - fokalizál	Pszichológus – nem-fokalizál Páciens - fokalizál	Pszichológus – nem-fokalizál Páciens - fokalizál

5. táblázat: A vizsgálatban szereplő filmjelenetek jellemzői

Mérőeszközök

FÉLIG STRUKTURÁLT INTERJÚ: ÖNINDÍTOTTA VISSZAEMLEKEZÉS

Az adatgyűjtéshez kvalitatív módszert választottunk, ami alkalmas a filmbefogadás során megélt komplex élmények feltárására. A filmbefogadás során félig strukturált interjúban gyűjtöttük össze az érzelmi állapotokra vonatkozó válaszokat. Az interjúban a következő kérdéseket tettük fel:

- *Mi az, ami megérintette ebben a részletben?*
- *Milyen érzéseket élt át ennél a résznél?*
- *Milyen testi érzéseket élt át ennél a résznél?*
- *Vajon mit élhetett át ebben a részben a páciens?*
- *Vajon mit élhetett át ebben a részben a pszichológus?*

INTERPERSZONÁLIS REAKTIVITÁSI INDEX

(Interpersonal Reactivity Index, a továbbiakban: IRI): Az arra való hajlandóságot, hogy mások érzelmeit felismerjük és arra adekvát érzelmi reakciókat mutassunk, azaz az empátiás képesség multidimenzionális jelenségét az IRI skálával mértük (Davis 1983, magyar fordítás Kulcsár 1998). A skála 28 tételből és 4 alskálából áll. A Fantázia alskála a személy arra való hajlamát méri, hogy fikciós, elképzelt helyzetekbe beleképzelje magát. A Perspektíva felvétel alskála arra világít rá, hogy a személy mennyire szokta a mindennapok során, spontán módon mások pszichológiai nézőpontját végiggondolni. Az Empátiás törődés azt mutatja meg, hogy a személy mennyire hajlamos mások szerencsétlensége láttán együttérzést megtapasztalni. A Személyes distressz alskála pedig azt jósolja be, hogy a személy mások szenvedését látva milyen mértékben szokott distresszt megélni (Davis 1994, 55-57.).

Eljárás

Az adatokat egyéni, félig strukturált interjú helyzetben gyűjtötte a kutatásban részvevő két kiképzett személy. A vizsgálati személyeket az egyetemi szemináriumokon toboroztuk,

akikkel egy előre egyeztetett időpontban, az egyetem egy csendes szobájában készítettük el az interjúkat. Miután megérkezett a résztvevő, a vizsgálat első szakaszában tájékoztatást kaptak a kutatás céljáról és menetéről, majd aláírta a beleegyező nyilatkozatot. Ezután a vizsgálati személy egy hangszóróval felszerelt laptop (HP Compaq 6720s, 1280×800 pixeles felbontás) elé ült. Az interjúkészítők az alábbi instrukciókkal vezette fel a filmjelenetet: *„A következőkben pszichológus és páciens párbeszédet láthat. Figyeljen a film során keletkező érzéseire! Kérjük, miután megnézte a jelenetet, válaszoljon a kérdésekre!”* A jelenet megtekintése után a vizsgálati személy írásban kitöltötte az első benyomásaira vonatkozó kérdőívet. Ez után a látott filmjelenet újból levetítésre került a következő instrukció kíséretében: *„Most nézze meg újra a filmjeleneteket. Szóljon annál a résznél, amit különösen fontosnak talál érzelmileg, ami különösen megérintette Önt.”* Amikor a személy jelzett, a vizsgálat vezetője megállította a vetítést és az érzelmileg kiemelt dialógusegységre vonatkozóan feltette az Érzelem-lista félig strukturált interjúkérdéseit. A vizsgálati személy annyiszor állíthatta meg a filmjelenetet, ahányszor csak akarta, a megállítások időpontját és számát a vizsgálat vezetője rögzítette. Az interjúkat diktafonra (Olympus VN-8500PC) rögzítettük. A filmek sorrendi hatását kontrolálandó, a vizsgálat során a négy jelenet randomizált sorrendben került exponálásra. Az adatfelvétel időtartama átlagosan egy órát vett igénybe.

Az adatfeldolgozás módja

A filmek során megjelenő befogadói választípusok gyakorisági értékeit az interjúk tartalomelemzéséből nyertük ki. A nyitott kérdésekre adott írásbeli és szóbeli válaszokat szó szerint rögzítettük, előkészítve a tartalomelemzéshez. A legépebb interjúkat predikátumokra szegmentáltuk. A tartalomelemzést három független, kiképzett kódoló végezte el, akik a kutatás hipotézisével kapcsolatban nem kaptak tájékoztatást. A szövegek kétharmadát két kódoló kódolta, az egyet nem értékek esetében egy bevont harmadik szakértő véglegesítette a kódolást (Lombard és mtsai 2002). A három kódoló által kódolt szövegeknél a többség döntött, illetve az egység a 'bekategorizálhatatlan' megjelölést kapta, ha három különböző kódot kapott. Az eredmények ismertetése során a félig strukturált interjúk adatainak feldolgozását mutatjuk be. Az interjúk kódolásának megbízhatósága a Krippendorf-féle alfa mutató (0.642 – 0.721, 1106 egység) alapján elfogadhatónak bizonyult. A tartalomelemzésből

származó egyéni értékeket elosztottuk az interjúk szószámával, annak érdekében, hogy a szövegek hosszából származó torzítást kontrollálni tudjuk. Az így kapott értékeket a jobb kezelhetőség érdekében 10^4 -re emeltük.

A filmbefogadó választípusainak kategóriarendszere

Az 1. táblázatban található kategóriarendszer kibővítésre került. Az értékelés és az empátia válaszok esetében a kódolóknak azt is el kellett döntenie, hogy az adott egység a páciens (fokalizáló) vagy a pszichológus (nem fokalizáló) szereplőre vonatkozik-e.

1. NON-DIEGETIKUS VÁLASZOK: a vizsgálati személy nem a filmjelenet belső tartalmára reagál érzelmileg, hanem a jelenet filmszerűségére, színészi játékra, a kutatási helyzetre ad érzelmi reakciót. Pl: „kicsit műre sikerült ez a jelenet”, „nagyon szeretem ezt a színészt”, „milyen rosszul játszik ez a nő”.

2. DIEGETIKUS VÁLASZOK

1.1. Értékelés: karakterek felé irányuló rokonszenv, ellenszenv, morális értékelés, esztétikai értékelés, szakmai értékelés.

- 1.1.1. Páciens felé irányuló értékelés
- 1.1.2. Terapeuta felé irányuló értékelés

1.2. Empátia

1.2.1. Motoros és emocionális mimikri: a befogadó a saját testi vagy lelki élményéről számol be, és felveszi valamelyik karakter pozícióját és parallel választ fejez ki, pl. kirázta a hideg, feszültséget érez a gyomrában, dühös lettem.

- 1.2.1.1. Páciens testi-lelki állapotát leképező mimikri
- 1.2.1.2. Pszichológus testi-lelki állapotát leképező mimikri

1.2.2. Mentalizáció: a szereplők vagy a kapcsolat belső állapotára (érzelem, gondolat, szándék, vágy) vonatkozó feltételezés, megállapítás. Ez sok helyen nem explicit, az implicit eseteket is jelölni kell. Pl. „a terapeuta elbizonytalanítja a páciens” – tehát a páciens bizonytalan.

- 1.2.2.1. Pácienssel való mentalizáció
- 1.2.2.2. Pszichológussal való mentalizáció

1.2.3. Empátiás törődés: aggodalom, együttérzés, sajnálat kifejeződése. Pl. szegény páciens, sajnálom, empátiát érzek irányába.

- 1.2.3.1. Pácienssel való empátiás törődés
- 1.2.3.2. Pszichológussal való empátiás törődés

Kutatási design

Annak érdekében, hogy megvizsgáljuk a manipulált faktorok (5. táblázat) hatását a befogadói választípusok előfordulási gyakoriságára $2 \times 2 \times 2 \times 2$ kevert típusú varianciaanalízist alkalmaztunk, amiben a jelenetek valenciája (pozitív vs. negatív), a szereplők neme (férfi vs. nő) és a szereplő fókuszációjának szintje (fokalizál vs. nem fokalizál) személyen belüli faktorként szerepeltek, míg a vizsgálati személy neme személyek közötti faktor volt. Az ANOVA hatásméret-mutatójaként a parciális eta négyzet értékeket közöljük, ami jelentésében megegyezik az illesztett R négyzet mutatóval a regresszió analízisben (Tabachnick és Fidell 2001). A parciális eta négyzet 0,02, 0,13 és 0,26 értékei gyenge, közepes és erős hatásméretre utalnak (Cohen 1992). Két választípus esetében nem teljesült a normalitás feltétele, ezeken a kategóriákon non-parametrikus próbákat végeztünk el.

Eredmények

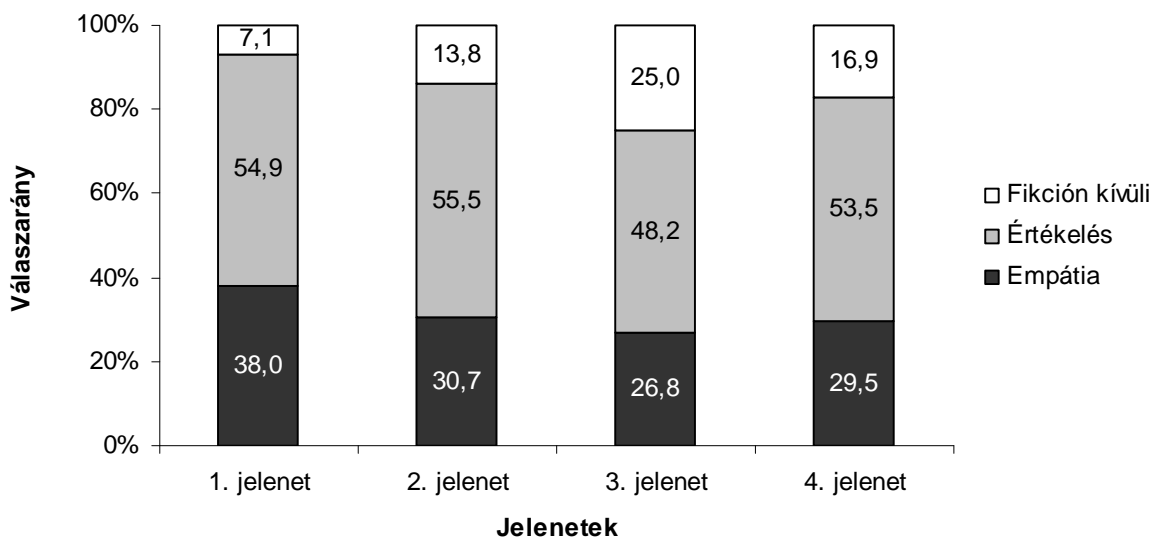
A filmbefogadói választípusok előfordulási gyakoriságának leíró statisztikája

		JELENET 1		JELENET 2		JELENET 3		JELENET 4		Összesen		
	Vsz neme	M	s	M	s	M	s	M	s	M	s	N
Empátia	Férfi	5,82	2,29	4,44	2,17	4,66	2,78	4,09	2,12	4,75	0,75	13
	Nő	5,25	3,06	4,36	2,39	5,86	2,89	4,46	3,15	4,98	0,71	15
	Összesen	5,52	2,70	4,40	2,25	5,30	2,85	4,29	2,68	4,88	0,62	28
Értékelés	Férfi	10,25	7,08	10,25	7,08	12,52	10,98	11,21	9,53	11,06	1,07	13
	Nő	5,99	4,80	5,99	4,80	6,95	4,76	4,78	4,49	5,93	0,89	15
	Összesen	7,97	6,24	7,97	6,24	9,54	8,56	7,77	7,84	8,31	0,82	28
Non-diegetikus válasz	Férfi	2,22	3,63	2,01	3,50	8,32	13,33	2,67	5,89	3,81	3,02	13
	Nő	0,00	0,00	1,95	5,55	2,01	4,87	2,27	3,79	1,56	1,05	15
	Összesen	1,03	2,67	1,98	4,63	4,94	10,08	2,46	4,79	2,60	1,67	28

6. táblázat: A filmbefogadói választípusok előfordulási gyakoriságának leíró statisztikája a négy jelenet szerinti nemi bontásban és összesítve.

		JELENET 1		JELENET 2		JELENET 3		JELENET 4		Összesen	
Film-befogadói választípus	A válasz iránya a szereplők fokalizációs szintje szerint	M	s	M	s	M	s	M	s	M	s
		Értékelés	Nem-fokalizáló szereplő	16,70	13,98	16,44	13,41	18,71	16,14	13,68	15,37
Fokalizáló szereplő	0,51		1,42	0,30	1,63	0,92	2,14	1,85	3,68	0,90	0,69
Empátia	Fokalizáló szereplő	8,01	4,94	6,57	3,45	8,36	5,10	6,21	4,71	7,29	1,06
	Nem-fokalizáló szereplő	5,97	3,62	4,16	3,42	4,72	3,21	3,66	3,01	4,63	0,99
Mentalizáció	Fokalizáló szereplő	29,95	17,71	30,47	19,45	33,57	23,29	29,61	26,99	30,90	1,81
	Nem-fokalizáló szereplő	35,46	21,71	23,71	18,37	27,01	18,79	19,28	14,47	26,37	6,84
Mimikri	Fokalizáló szereplő	3,95	4,16	1,54	1,72	3,35	3,10	1,26	1,62	2,53	1,33
	Nem-fokalizáló szereplő	0,04	0,21	0,23	1,23	0,14	0,47	0,61	1,98	0,26	0,25

7. táblázat: A filmbefogadói választípusok leíró statisztikája a négy jelenet szerinti, illetve a válasz iránya menti bontásban és összesítve.

17. grafikon: Az egyes választípusok százalékos előfordulási aránya a négy jelenetben

IRI dimenziók	nem	N	Átlag	Szórás	t	df	sig
Fantázia skála	férfi	14	20,6	4,9	,394	27	,697
	nő	15	19,9	4,7			
Perspektíva felvetel	férfi	14	19,9	3,6	,398	27	,694
	nő	15	19,4	3,5			
Empatikus törődés	férfi	14	18,9	4,6	-1,366	27	,183
	nő	15	20,7	2,3			
Személyes distressz	férfi	14	10,4	5,2	-1,739	27	,093
	nő	15	13,3	3,9			

8. táblázat: Az empátias képesség dimenzióinak leíró statisztikája, és a kétmintás t-próba eredményei

Az IRI alszállakon elért pontszámokban a kétmintás t-próba nem mutatott szignifikáns különbséget a férfiak és a nők értékei között.

A filmbefogadók választípusainak előfordulását meghatározó tényezők

Az alábbiakban bemutatjuk a félig strukturált interjúk tartalomelemzéséből származó értékek varianciaanalízisének statisztikai eredményeit. Először bemutatjuk, hogy a manipulált változók milyen hatással voltak az *értékelő* és az *empátias* válaszok főkategóriájának előfordulási gyakoriságára, majd rátérünk az empátiát alkotó alkategóriák (*mentalizáció, érzelmi és motoros mimikri*, valamint az *empátias törődés*) vonatkozó eredményeire. Végül kitérünk röviden a *non-diegetikus* válaszok eredményeire is.

Az értékelő választípusok előfordulási gyakoriságának meghatározó tényezői

Az eredmények arra engednek következtetni, hogy a vizsgálati személy nemének szignifikáns főhatása van az értékelő válaszok megjelenési gyakoriságára, azaz a férfiak és a nők összességében eltérő mértékben adtak olyan válaszokat, amik a szereplők értékelésére vonatkoznak ($F(1,27) = 8,871, p = ,006$). A parciális eta-négyzet értéke $\eta^2 = ,247$, ami nagy hatásméretre utal. A férfi vizsgálati személyek ($M = 11,74, sd = 1,45$) szignifikánsan több értékelő választ adtak a női vizsgálati személyekhez képest ($M = 5,75, sd = 1,40$).

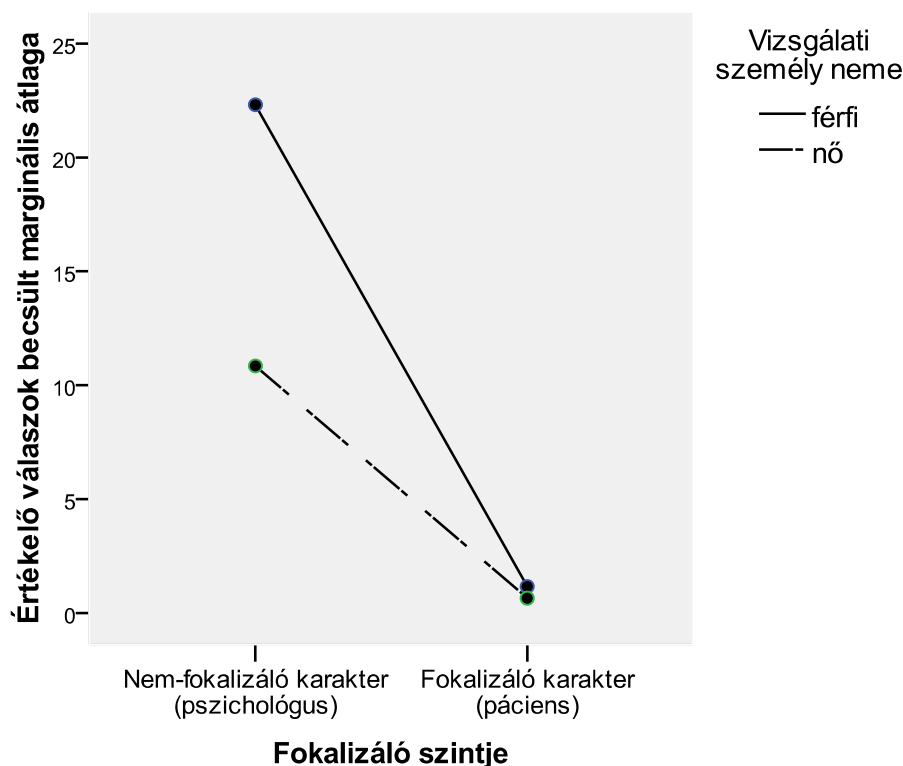
A filmbéli karakterek neme nem mutatott szignifikáns főhatást az értékelő válaszok gyakoriságára, ($F(1,27) = 0,070, p = ,794$, parciális $\eta^2 = ,003$). A férfi pszichológus – női páciens pár ($M = 8,90, sd = 1,32$) és női pszichológus – férfi páciens pár ($M = 8,60, sd = 0,98$) nem különbözött egymástól a kiváltott értékelő válaszok gyakoriságában.

A jelenetek érzelmi valenciája nem mutatott szignifikáns főhatást az értékelő válaszok előfordulási gyakoriságára, ami arra utal, hogy a pozitív jelenetek ($M = 8,18, sd = 1,02$) és a negatív jelenetek ($M = 9,31, sd = 1,22$) általánosságban ugyanannyi értékelő választ váltottak ki ($F(1,27) = 1,244, p = ,275$, parciális $\eta^2 = ,044$).

Az értékelő válaszok gyakoriságát elkülönítettük aszerint, hogy azok a fokalizáló szereplőre (a páciensre) vagy a nem-fokalizáló szereplőre (a pszichológusra) vonatkoznak-e. A varianciaanalízis a fokalizáció szintjének szignifikáns főhatását mutatta ki, ami arra utal, hogy a két szereplő szignifikánsan eltérő mértékben váltott ki értékelő válaszokat, $F(1,27) = 66,195, p < ,001$. A pszichológus ($M = 16,58, sd = 1,96$) sokkal több értékelő választ váltott ki a pácienshez képest ($M = 0,906, sd = 0,226$). A faktor hatásfoka a parciális eta-négyzet alapján nagymértékűnek mondható ($\eta^2 = ,710$).

A varianciaanalízis szignifikáns interakciós hatást mutatott ki a szereplő fokalizációs szintje és a vizsgálati személy neme között ($F(1,27) = 8,086, p = ,008$, parciális $\eta^2 = ,230$). Ez arra utal, hogy az értékelő válaszok előfordulási gyakorisága különböző volt a férfi és a női vizsgálati személyek között aszerint, hogy a fokalizáló páciensre vagy a nem-fokalizáló pszichológusra vonatkozott. Az interakciós grafikon (18. grafikon) alapján megállapítható, hogy a férfiak ($M = 1,16, sd = 0,33$) és a nők ($M = 0,65, sd = 0,31$) válaszgyakorisága nagyon hasonló volt a páciensre vonatkozó értékelés esetében, viszont a pszichológusra vonatkozóan a férfiak ($M = 22,31, sd = 2,814$) sokkal több értékelő választ adtak a női részvevőkhöz képest ($M = 10,85, sd = 2,72$). Mind a férfiak, mind a nők több értékelő választ adtak a pszichológusra, mint a páciensre, de a férfiakra a két szereplő közötti különbség nagyobb

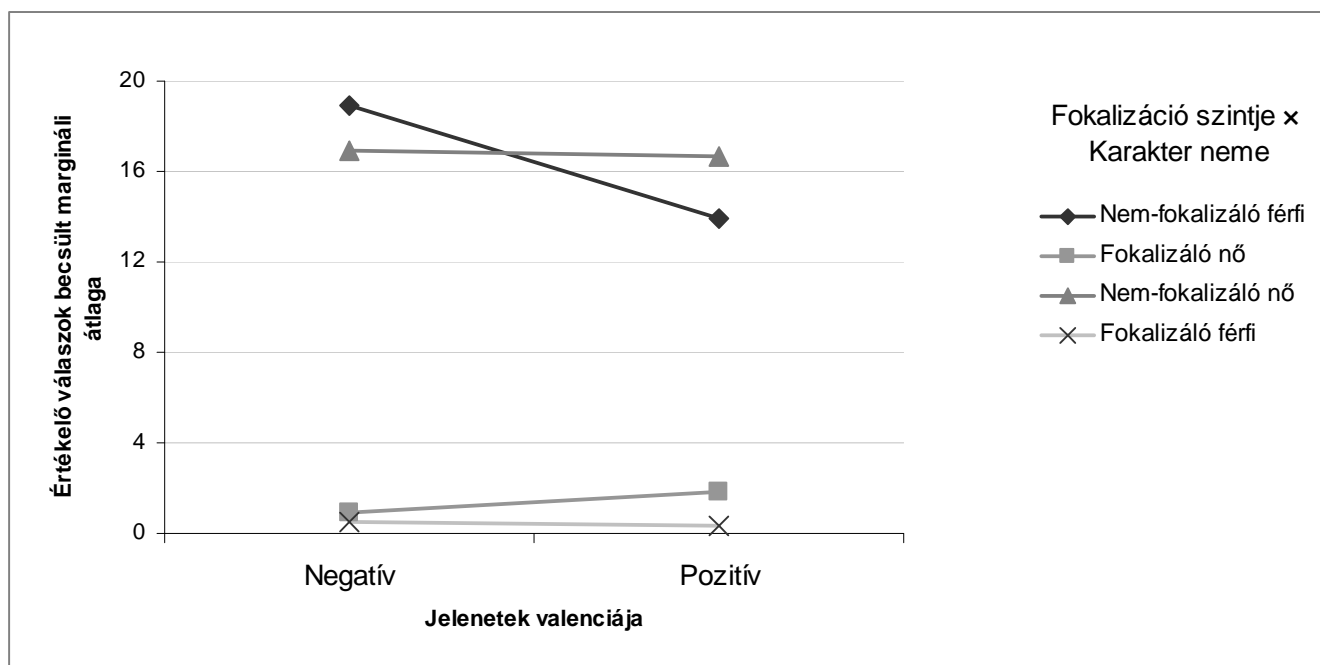
hatással volt. A különbség hatásmérete a parciális éta-négyzet alapján nagymértékűnek mondható.

18. grafikon: Interakció a szereplő fokalizációs szintje és a vizsgálati személy neme között az értékelő válasz előfordulási gyakoriságában

A varianciaanalízis tendenciaszerű interakciós hatást tárt fel a jelenetek valenciája, a szereplők neme és a szereplők fokalizációjának szintje között ($F(1,27) = 3,624$, $p = ,060$, parciális $\eta^2 = ,118$). Ez az eredmény arra enged következtetni, hogy a különböző valenciájú jelenetek által kiváltott értékelő válaszok gyakorisága különböző volt egyrészt aszerint, hogy a férfi vagy a női szereplőre vonatkozott-e, és aszerint is, hogy az adott szereplő a fokalizáló vagy a nem fokalizáló szerepben volt-e a jelenetben. Az interakciós grafikon (19. grafikon) alapján megállapítható, hogy a fokalizáló páciens által kiváltott értékelő válaszok gyakoriságát nem befolyásolta a jelenet valenciája, viszont a nem-fokalizáló pszichológus által kiváltott értékelő válaszok gyakorisága eltérő volt a pozitív és a negatív jelenetekben. A grafikonról leolvasható, hogy a női pszichológus által kiváltott értékelő válaszokat a jelenet valenciája kevésbé érintette, viszont a férfi pszichológusok sokkal több értékelő választ váltottak ki a

negatív jelenetekben ($M = 18,91$, $sd = 2,85$) a pozitív jelenetekhez képest ($M = 13,87$, $sd = 2,61$).

19. grafikon: Interakció a jelenetek valenciája, a szereplők neve és a szereplők fókuszálásának szintje között az értékelő válaszok előfordulási gyakoriságában

Az empátiás válaszok előfordulási gyakoriságának meghatározó tényezői

A vizsgálati személy neme nem mutatott szignifikáns főhatást az empátiás válaszok előfordulási gyakoriságára vonatkozóan, ami azt jelenti, hogy a férfiak ($M = 5,64$, $sd = 0,712$) és a nők ($M = 6,26$, $sd = 0,688$) összességében hasonló mértékben adtak az empátia fő kategóriájába eső válaszokat ($F(1,27) = 0,384$, $p = ,540$, parciális $\eta^2 = ,014$).

A filmszereplők neme nem mutatott szignifikáns főhatást, ami arra utal, hogy a két jelenetpár által kiváltott empátiás válaszok gyakorisága összességében nem különbözött szignifikáns mértékben egymástól, $F(1,27) = 1,161$, $p = ,291$, parciális $\eta^2 = ,041$. (Női

pszichológus és férfi páciens: $M = 6,18$, $sd = 0,517$; férfi pszichológus és női páciens: $M = 5,72$, $sd = 0,56$)

A jelenetek valenciája szignifikáns főhatást mutatott az empátiás válaszok megjelenési gyakoriságára ($F(1,27) = 7,847$, $p = ,009$, parciális $\eta^2 = ,225$). A negatív jelenetek ($M = 6,76$, $sd = 0,62$) szignifikánsan több empátiás választ váltottak ki a pozitív jelenetekhez képest ($M = 5,14$, $sd = 0,53$).

Az empátiás válaszokat elkülönítettük aszerint, hogy a fokalizáló páciensre, vagy a nem-fokalizáló pszichológusra irányulnak-e. A varianciaanalízis szignifikáns nagy hatásméretű főhatást mutatott ki, ami arra utal, hogy a páciens és a pszichológus által kiváltott empátiás válaszok előfordulási gyakorisága valóban eltér egymástól, $F(1,27) = 35,163$, $p < ,001$, parciális $\eta^2 = ,566$. A páciens ($M = 7,29$; $sd = 0,62$) szignifikánsan több empátiás választ váltott ki a pszichológushoz képest ($M = 4,62$, $sd = 0,45$).

A varianciaanalízis közepes hatásméretű szignifikáns interakciót mutatott ki a négy faktor között, $F(1,27) = 6,754$, $p = ,015$, parciális $\eta^2 = ,200$. Ez arra utal, hogy a fokalizáló páciens és a nem-fokalizáló pszichológus által kiváltott empátiás válaszok gyakorisága a különböző valenciájú jelenetek esetében különböző volt a férfi és a női vizsgálati személyek között. Az interakciós hatás részleteit a mentalizáció alkategóriája esetében mutatjuk be, ahol a négy faktor interakciója a legnagyobb hatásméretben jelentkezett.

Az empátiás válaszok alkategóriáinak gyakoriságát meghatározó tényezők

Az alábbiakban az empátiás válaszok alkategóriáira vonatkozó statisztikai eredményeket mutatjuk be.

A mentalizációs válaszok gyakoriságát meghatározó tényezők

A vizsgálati személy neme nem mutatott szignifikáns főhatást a mentalizációs válaszok előfordulására vonatkozóan ($F(1,27) = 0,393$, $p = ,536$, parciális $\eta^2 = ,014$). Ez arra utal, hogy a

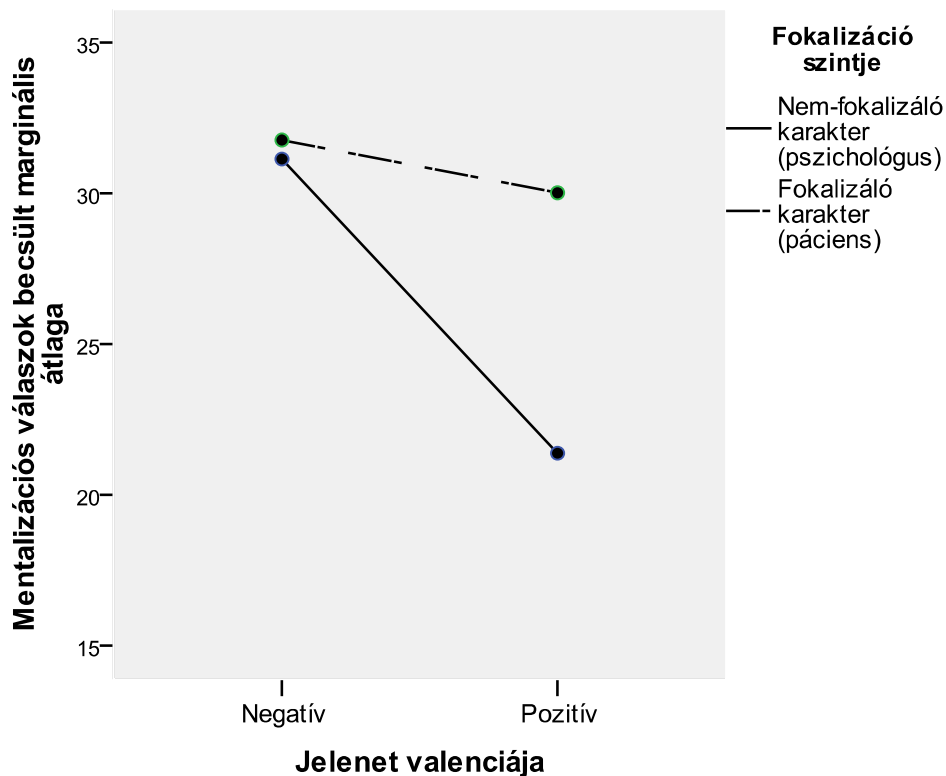
férfiak ($M = 26,95$, $sd = 3,73$) és a nők ($M = 30,20$, $sd = 3,61$) összességében hasonló gyakoriságban adtak mentalizációs válaszokat.

A jelenetek valenciája szignifikáns közepes méretű főhatást mutatott a mentalizációra, $F(1,27) = 4,395$, $p = ,046$, parciális $\eta^2 = ,140$. Tehát a pozitív és negatív valenciájú jelenetek különböző mértékben hívtak mentalizációs válaszokat. A negatív jelenetek ($M = 31,45$; $sd = 2,99$) szignifikánsan több mentalizációs választ váltottak ki a befogadókbaól a pozitív jelenetekhez képest ($M = 25,69$; $sd = 2,87$).

A filmszereplők neme nem mutatott szignifikáns hatást a mentalizációs válaszok gyakoriságára, $F(1,27) = 1,340$, $p = ,257$, parciális $\eta^2 = ,047$. Ez arra utal, hogy a két jelenetpár egymáshoz képest hasonló mértékű gyakoriságban váltott ki mentalizációs válaszokat (férfi pszichológus és női páciens: $M = 27,25$; $sd = 2,94$; női pszichológus és férfi páciens: $M = 29,89$; $sd = 2,71$).

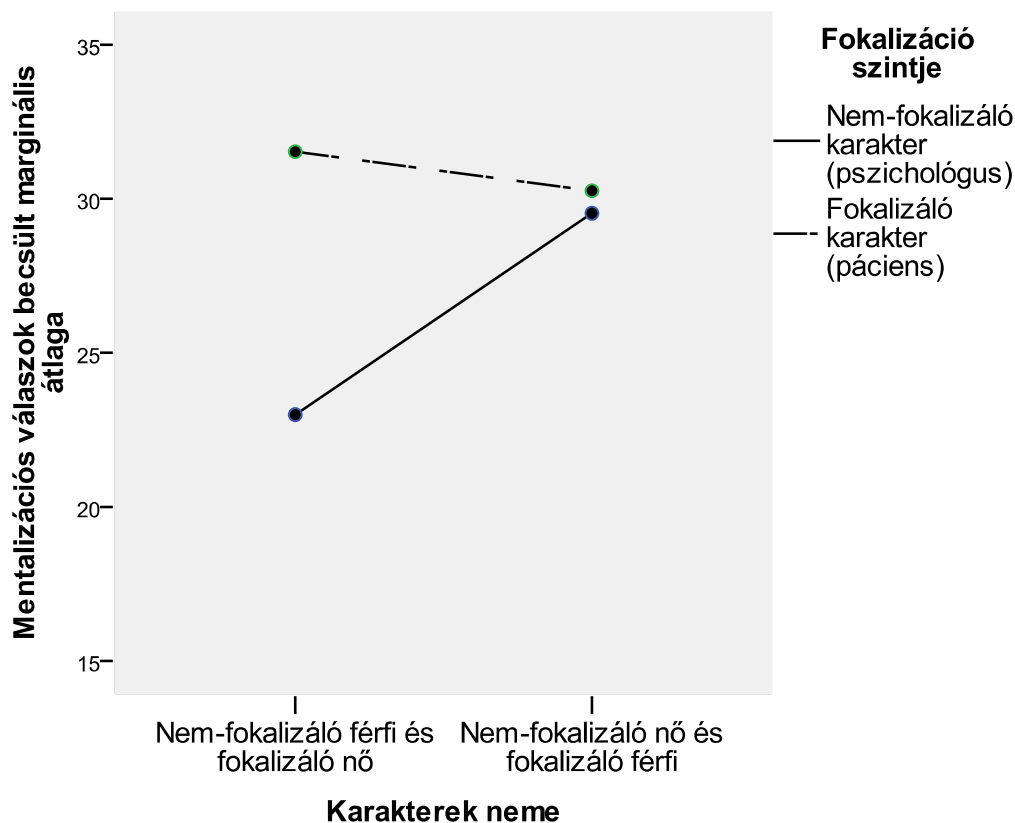
A mentalizációs válaszokat elkülönítettük aszerint, hogy a vizsgálati személy melyik filmkarakter mentális folyamataira tett utalást, a fokalizáló páciensére vagy a nem-fokalizáló pszichológuséra. A varianciaanalízis tendenciaszerű főhatást mutatott, azaz a páciens és a pszichológus által kiváltott mentalizációs válaszok előfordulási gyakorisága némileg eltért egymástól, $F(1,27) = 3,556$, $p = ,070$, parciális $\eta^2 = ,116$. A fokalizáló páciensek ($M = 30,89$; $sd = 3,14$) valamivel több mentalizációs választ hívtak a vizsgálati személyekből a nem-fokalizáló pszichológusokhoz képest ($M = 26,25$; $sd = 2,57$).

A varianciaanalízis szignifikáns közepes hatásméretű interakciót tárt fel a jelenet valenciája és a szereplő fokalizációjának szintje között a mentalizációs válaszok gyakoriságában, $F(1,27) = 6,392$, $p = ,018$, parciális $\eta^2 = ,191$. Ez arra utal, hogy a mentalizációs válaszok gyakorisága különböző volt a pozitív és a negatív jelenetekben aszerint, hogy a fokalizáló páciensre vagy a nem-fokalizáló pszichológusra vonatkozott-e. Az interakciós grafikonról (20. grafikon) leolvasható, hogy a negatív valenciájú jelenetekben a nagyon hasonló volt a páciens ($M = 31,14$; $sd = 3,18$) és a pszichológus ($M = 31,78$; $sd = 3,40$) mentális folyamataira tett utalások száma, viszont a pozitív jelenetekben a vizsgálati személyek többet mentalizáltak a pácienssel ($M = 30,02$; $sd = 3,86$) mint a pszichológussal ($M = 21,38$; $sd = 3,18$).

20. grafikon: Interakció a jelenet valenciája és a szereplő fokalizációjának szintje között a mentalizációs válaszok gyakoriságában

A varianciaanalízis szignifikáns nagy hatásméretű interakciót tárt fel a filmszereplők neme és a szereplő fokalizációs szintje között, $F(1,27) = 6,897, p = ,014$, parciális $\eta^2 = ,203$. Ez arra utal, hogy a két jelenetpár által kiváltott mentalizációs válaszok gyakorisága különböző mértékű volt aszerint, hogy a mentalizáció a fokalizáló vagy a nem-fokalizáló karakterre vonatkozott. Az interakciós grafikonról (21. grafikon) leolvasható, hogy a kiváltott mentalizációs válaszok gyakorisága hasonló abban az esetben amikor a fokalizáló szereplő férfi ($M = 30,26; sd = 2,87$) és a nem-fokalizáló szereplő nő ($M = 29,53; sd = 3,18$), viszont amikor a fokalizáló szereplő nő ($M = 31,53; sd = 3,99$) és a nem-fokalizáló szereplő férfi ($M = 22,99; sd = 2,47$), akkor a női szereplő több mentalizációs választ ki a férfi szereplőhöz képest.

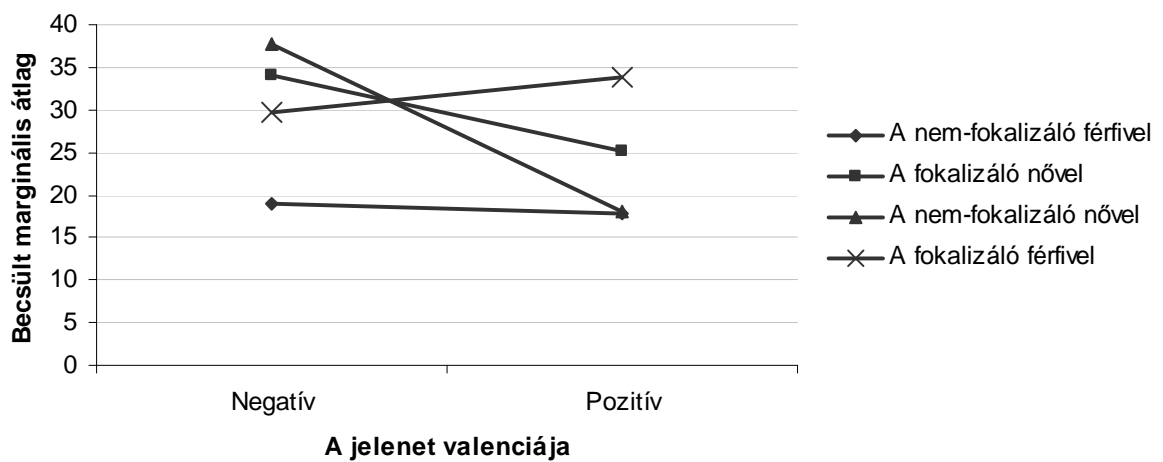

21. grafikon: Interakció a filmszereplők neme és a szereplő fokalizációs szintje között a mentalizációs válaszok gyakoriságában

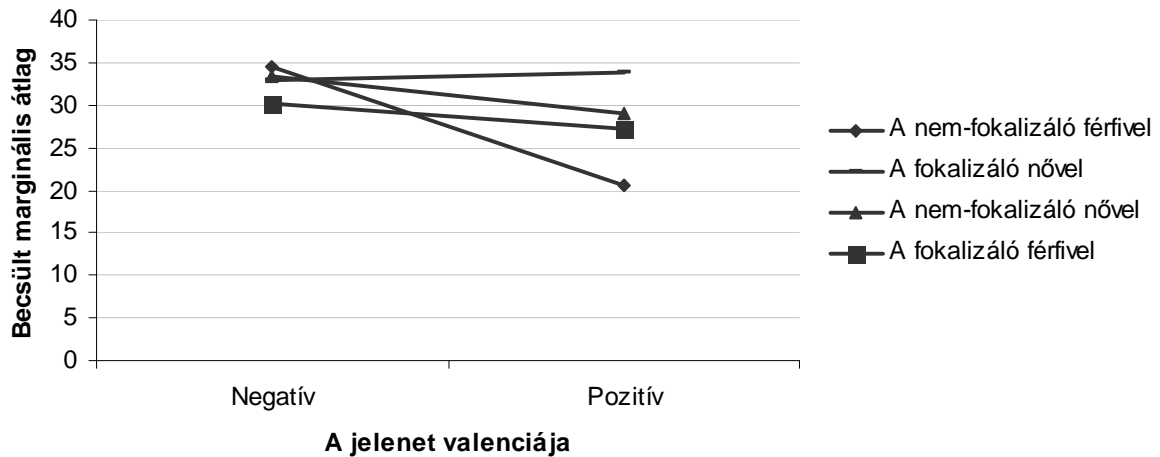
A vizsgálati személy neme, a filmszereplők neme, a jelenet valenciája és a szereplők fokalizációs szintje között nagy hatásméretű interakció volt kimutatható, $F(1,27) = 11,359$, $p = ,002$, parciális $\eta^2 = ,296$. Ez arra utal, hogy a páciens és a pszichológus szereplők által kiváltott mentalizációs válaszok előfordulási gyakorisága eltért a pozitív és a negatív jelenetekben aszerint, hogy a vizsgálati személy férfi volt vagy nő. Az interakciós grafikonról (22. grafikon) leolvasható, hogy a férfi vizsgálati személyekből a férfi szereplők a pozitív és negatív jelenetekben hasonló mértékben hívtak mentalizációs válaszokat, viszont a női szereplőkkel való mentalizáció mértéke különböző volt a pozitív és a negatív jelenetek összehasonlításában. A férfiakból mind a fokalizáló női páciens ($M = 34,17$; $sd = 6,34$) mind a nem-fokalizáló női pszichológus ($M = 37,65$; $sd = 5,88$) több mentalizációs választ hívott a negatív jelenetekben a pozitív jelenetekhez képest (nem-fokalizáló női karakter: $M = 18,10$; $sd = 4,77$, fokalizáló női karakter: ($M = 25,17$; $sd = 7,11$). Tehát megállapítható, hogy a férfiak mentalizációs válaszainak gyakoriságát a jelenet valenciája csak a női szereplők esetében

befolyásolja. A grafikonról továbbá az is kiderül, hogy a mentalizációs válasz gyakorisága a férfi vizsgálati személyek – férfi pszichológus viszonylatában volt a legalacsonyabb a jelenet valenciájától függetlenül. A női vizsgálati személyekből a férfi páciens, a női páciens és a női pszichológus hasonló mértékben váltottak ki mentalizációs választ függetlenül attól, hogy a jelenet pozitív vagy negatív valenciájú volt, viszont a férfi pszichológus több mentalizációs választ váltott ki a negatív jelenetekben ($M = 34,48$; $sd = 4,49$) a pozitív jelenetekhez képest ($M = 20,57$; $sd = 3,72$). Tehát a női vizsgálati személyek mentalizációs válaszainak mértékét a jelenet valenciája csak a férfi pszichológusra vonatkozóan befolyásolja.

A férfi vizsgálati személy mentalizációja az egyes szereplőkkel

A női vizsgálati személy mentalizációja az egyes szereplőkkel

22. grafikon: Interakció a vizsgálati személy neme, a filmszereplők neme, a jelenet valenciája és a szereplők fokalizációs szintje között a mentalizációs válaszok előfordulási gyakoriságában

Motoros és emocionális mimikri válaszok gyakoriságát meghatározó tényezők

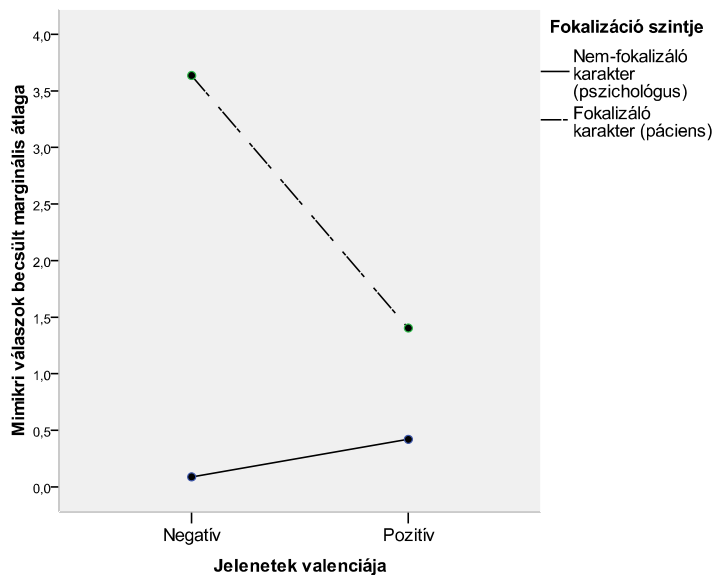
A vizsgálati személy nemének nem volt szignifikáns főhatása, ami arra utal, hogy a férfiak és a nők összességében hasonló gyakorisággal adtak mimikri válaszokat ($F(1,27) < 0, p = ,960$).

A szereplők neme nem mutatott szignifikáns főhatást, ami arra enged következtetni, hogy a két jelenetpár hasonló mértékben váltott ki mimikri válaszokat a vizsgálati személyekből, $F(1,27) = 0,223, p = ,640$, parciális $\eta^2 = ,008$. (férfi pszichológus és női páciens: $M = 1,33, sd = 0,19$; női pszichológus és férfi páciens: $M = 1,44; sd = 0,24$).

A jelenetek valenciája nagy hatásméretű szignifikáns főhatást mutatott, ami arra utal, hogy a negatív és a pozitív jelenetek különböző mértékben váltottak ki mimikri választ, $F(1,27) = 11,327, p = ,002$, parciális $\eta^2 = ,296$. A negatív jelenetek ($M = 1,86, sd = 0,29$) szignifikánsan több mimikri választ váltottak ki a pozitív jelenetekhez ($M = 0,912, sd = 0,152$) képest.

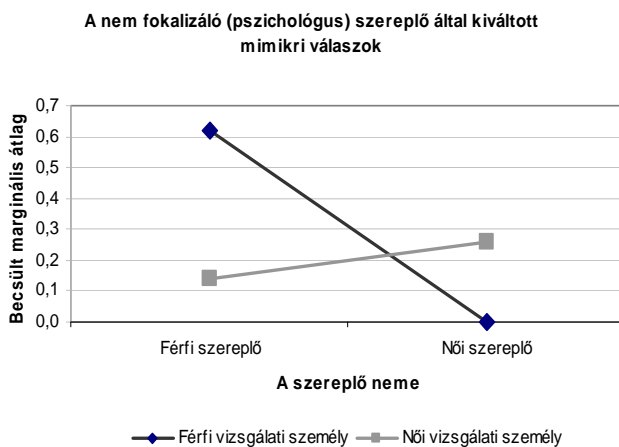
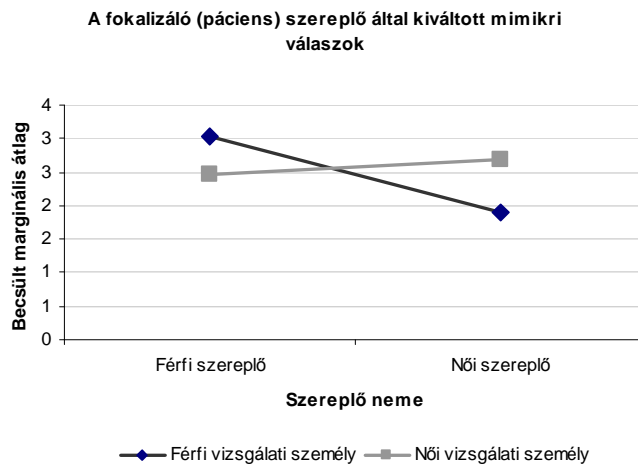
A mimikri válaszok esetében is elkülönítettük aszerint, hogy melyik szereplő testi vagy lelki élményét replikálja a befogadó. A varianciaanalízis azt mutatta, hogy a két szereplő szignifikánsan különböző gyakoriságban váltott ki mimikri válaszokat, $F(1,27) = 38,329$, $p <,001$, parciális $\eta^2 = ,587$. A fokalizáló páciens ($M = 2,52$, $sd = 0,35$) szignifikánsan több mimikri választ váltott ki a nem-fokalizáló pszichológushoz képest ($M = 0,254$, $sd = 0,11$).

A varianciaanalízis nagy hatásméretű szignifikáns interakciót mutatott a jelenetek valenciája és szereplők fokalizációs szintje között, $F(1,27) = 16,500$, $p <,001$, parciális $\eta^2 = ,379$. Ez arra enged következtetni, hogy a szereplők különböző mértékben hívtak mimikri válaszokat a jelenet valenciájától függően. Az interakciós grafikonról (23. grafikon) leolvasható, hogy a fokalizáló páciens által kiváltott mimikri válaszok gyakoriságát befolyásolta a jelenet valenciája, viszont a nem-fokalizáló pszichológus által kiváltott mimikri válaszok esetében a valencia hatása nem jelentkezett. A fokalizáló szereplők több mimikri választ váltottak ki a negatív jelenetekben ($M = 3,63$, $sd = 0,58$) a pozitív jelenetekhez képest ($M = 1,40$, $sd = 0,25$), míg a nem-fokalizáló szereplők által előhívott mimikri válaszok mértékében található különbség nem volt szignifikáns a negatív ($M = 0,09$, $sd = 0,05$) és a pozitív jelenetek ($M = 0,42$, $sd = 0,21$) összevetésekor.

23. grafikon: Interakció a jelenetek valenciája és szereplők fokalizációs szintje között a mimikri válaszok előfordulási gyakoriságában

A varianciaanalízis közepes hatásméretű szignifikáns interakciót mutatott a szereplők neme, a szereplők fokalizációs szintje és a vizsgálati személy neme között, $F(1,27) = 7,232$, $p = ,012$, parciális $\eta^2 = ,211$. A fokalizáló páciens mind a női, mind a férfi vizsgálati személyekből több mimikri választ váltott ki a nem-fokalizáló pszichológushoz képest. Az interakciós grafikonról (24. grafikon) leolvasható, hogy a férfi vizsgálati személyek a férfi fokalizáló szereplőre ($M = 3,04$, $sd = 0,66$) több mimikri választ adtak, mint a női fokalizáló szereplőre ($M = 1,89$, $sd = 0,46$), és több mimikri választ adtak a nem-fokalizáló férfi szereplőre ($M = 0,62$, $sd = 0,26$), mint a nem-fokalizáló női szereplőre ($M = 0,001$, $sd = 0,19$). Ebből arra lehet következtetni, hogy a férfi vizsgálati személyek mimikri válaszainak gyakoriságát a szereplő neme befolyásolja, a férfiak hajlamosak a saját nemükkel azonos nemű szereplő testi vagy lelki állapotát átvenni. A női vizsgálati személyek hasonló gyakorisággal adtak mimikri választ a fokalizáló férfi ($M = 2,46$, $sd = 0,64$) és női ($M = 2,69$, $sd = 0,44$) karakterre, illetve a nem-fokalizáló férfi ($M = 0,14$, $sd = 0,26$) és női ($M = 0,26$, $sd = 0,19$) karakterre.

24. grafikon: Interakció a szereplők neve, a szereplők fokalizációs szintje és a vizsgálati személy neve között a mimikri válaszok előfordulási gyakoriságában

Az empátikus törődés válaszgyakoriságát meghatározó tényezők

Mivel az empátikus törődés kategóriája esetében nem teljesült a normalitás feltétele, ezért a non-parametrikus Friedman-tesztet alkalmaztuk a válaszgyakoriságok összehasonlítására a négy jelenet mentén. A teszt nem tárt fel szignifikáns különbségeket az empátiás törődés válaszgyakoriságában, $\chi^2 = (29,3) = 2,788, p = ,425$.

A non-diegetikus válaszok gyakoriságát meghatározó tényezők

Mivel a non-diegetikus válaszok kategóriája esetében sem teljesült a normalitás feltétele, ezért a non-parametrikus Friedman-tesztet alkalmaztuk a válaszgyakoriságok összehasonlítására a négy jelenet mentén. A teszt nem tárt fel szignifikáns különbségeket a kategória gyakoriságában a négy jelenet között, $\chi^2 = (29,3) = 3,959$, $p = ,266$.

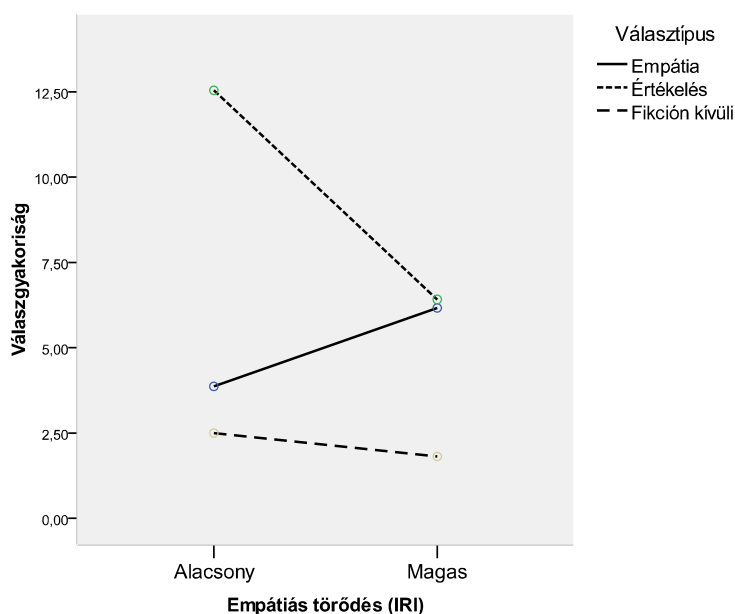
Az egyénen belüli választípusok mintázatát meghatározó személyiségtényezők

Az egyes jelenetekre adott választípusok gyakoriságából átlagot képezve három függő változót hoztunk létre: Empátia, Értékelés, Non-diegetikus válasz. Ismételt méréses variancia analízist alkalmaztunk annak vizsgálatára, hogy az egyének közötti válaszmintázatok variabilitását milyen személyiségtényezők határozzák meg. Egyénen belüli változóként a három választípus gyakoriságát, egyének közötti változóként az IRI empátia skála négy dimenzióját, illetve a vsz. nemét alkalmaztuk. Az IRI skálákból a minta mediánja mentén csoportokat képeztünk.

A választípus szignifikáns, nagy hatásméretű főhatást mutatott, ami arra utal, hogy az egyénen belüli empátiás, értékelő és non-diegetikus választípusok szignifikánsan különböztek egymástól, $F(2,10) = 13,445$, $p = ,000$, parciális eta négyzet = ,573. Az egyes választípusok összehasonlítására post-hoc tesztet alkalmaztunk (Bonferroni-korrektció). A páronkénti összehasonlítás rámutat, hogy a leggyakoribb választípus értékelő válasz volt ($M = 9,3$ $sd = 1,9$), ami szignifikánsan ($p = ,021$) különbözött az empátiás válaszoktól ($M = 5,1$ $sd = 0,3$) és a non-diegetikus válaszoktól is ($p = ,001$, $M = 2,1$ $sd = 0,9$). Az empátiás és a non-diegetikus válaszok közötti különbség tendenciaként mutatkozott meg ($p = ,063$).

Az empátiás törődés közepes hatásméretű, nem szignifikáns, tendenciaszerű hatással volt a választípusok mintázatára, $F(2,10) = 2,717$, $p = ,090$, parciális eta négyzet = ,214. Ez arra utal, hogy az alacsony és magas empátiás törődésről beszámoló egyének összességében eltérő válaszmintázatot mutattak a négy film jelenet során. A választípusok összvariabilitása 21%-ban magyarázható az empátiás törődés egyéni különbségeivel. A kontrasztok alapján megállapítható, hogy az interakció hatása az értékelő és az empátiás válaszok összevetésekor

nagy hatásméretű és szignifikáns, $F(1,10) = 4,661$, $p = ,056$, parciális eta négyzet $= ,318$, az empátiás és non-diegetikus válaszok összevetésében kis hatásméretű és nem szignifikáns, $F(1,10) = 0,450$, $p = ,518$, parciális eta négyzet $= ,043$. Az interakciós grafikonról (25. grafikon) leolvasható, hogy az alacsony empátiás törődésről beszámoló egyének több értékelő ($M = 12,5$ $sd = 1,6$) és kevesebb empátiás választ ($M = 3,8$ $sd = 0,5$) adtak a magas empátiás törődésről beszámoló egyénekhez képest (értékelés: $M = 6,4$ $sd = 0,5$; empátia: $M = 6,2$ $sd = 0,5$), míg a non-diegetikus válaszokban nem volt különbség az alacsony ($M = 2,5$ $sd = 1,3$) és a magas ($M = 1,8$ $sd = 1,3$) empátiás törődésről beszámoló csoportok között.

25. grafikon: Az empátiás, értékelő és non-diegetikus választípusok gyakorisági mintázata az alacsony és a magas empátiás törődésről (IRI) beszámoló személyek összehasonlításában

A vizsgálati személy neme közepes hatásméretű, nem szignifikáns hatást mutatott a választípusok mintázatára, $F(2,10) = 2,122$, $p = ,146$, parciális eta négyzet $= ,175$, ami arra utal, hogy a férfiak és a nők összességében nem tértek el a négy film jelenet során adott válaszmintázatukban. A kontrasztok alapján mégis megállapítható, hogy az interakció nagy hatásméretű, tendenciaszerű hatást mutat az értékelő és az empátiás válaszok összevetésekor, $F(1,10) = 3,712$, $p = ,083$, parciális eta négyzet $= ,271$. Az interakciós grafikonról (26. grafikon) leolvasható, hogy a férfiak ($M = 12,8$ $sd = 1,7$) több értékelő választ adtak a nőkhöz ($M = 6,1$ $sd = 1,6$) képest és a férfiak több non-diegetikus ($M = 3,2$ $sd = 1,3$) választ adtak a nőkhöz

képest ($M = 1,1$ $sd = 1,3$), míg az empátiás válaszok gyakoriságában nem volt különbség a férfiak ($M = 4,5$ $sd = 0,5$) és a nők ($M = 6,1$ $sd = 1,6$) között.

26. grafikon: Az empátiás, értékelő és non-diegetikus választípusok gyakorisági mintázata a férfiak és a nők összehasonlításában.

A statisztikai próba a többi egyének közötti változó esetén nem mutatott szignifikáns hatást a válaszmintázatokra.

	Fokalizáció	Valencia	Szereplők neme	Befogadó neme	Interakciós hatások
Értékelés	**71%	4%	0,3%	*25%	*23%
Empátia	**57%	*22%	4%	1%	*20%
<i>Mentalizáció</i>	⁺ 11%	*14%	4%	1%	*30%
<i>Mimikri</i>	**59%	*30%	0,8%	1%	**38%

9. táblázat: A kevert típusú ANOVA próbák parciális eta négyzet értéke alapján megállapított hatásméreték összefoglaló táblázata. Az interakciós hatásoknál a legmagasabb hatásméretet elért interakciót jelöljük. Az egyes cellákban szereplő értékek a függő és a független változókra vonatkozó összvariabilitás magyarázott hányadát jelölik. Pl. az empátiás válaszok összvariabilitása 57%-ban magyarázható a két szereplő eltérő fokalizációjából származó hatással. A félkövér betűtípus a szignifikáns értékeket jelzi (** $p < ,001$, * $p < ,05$).

Az egyes választípusok gyakoriságát meghatározó személyiségtényezők

Az egyes választípusok gyakoriságát meghatározó személyiségtényezők vizsgálata érdekében stepwise lineáris regressziót alkalmaztunk (10. táblázat). A függő változók az egyes választípusok voltak (értékelő, empátiás, non-diegetikus válaszok), míg független változóként az IRI dimenziókat és a befogadó nemét alkalmaztuk.

Választípus	Faktor	R négyzet	F	Beta	p	Durbin-Watson érték
Empátia	fantázia skála	0,32	F(1,28) = 12,767	,567	,001	1,040
Értékelés	nem	0,19	F(1,28) = 6,582	-,443	,016	1,757
Non-diegetikus válaszok	személyes distressz és perspektíva felvétel	0,35	F(1,28) = 8,449	-,621 -,358	,001	2,430

10. táblázat: A lineáris regresszió eredményei. Az egyes választípusok gyakoriságát szignifikánsan meghatározó tényezők.

Az empátia válaszkategória gyakoriságának varianciáját a fantázia skála (IRI) (Beta=0,567; $p=,001$) dimenziója 32%-ban magyarázza. A fantázia skála pozitív kapcsolatban áll az empátia válaszok gyakoriságával. A szereplőkre vonatkozó értékelés kategóriagyakoriságának variabilitását a befogadó neme (Beta = -,443, $p =,016$) 20%-ban magyarázza. A non-diegetikus válaszok kategóriájának gyakorisági variabilitását 35%-ban magyarázza a személyes distressz (IRI) (Beta=-,621, $p=,001$) és a perspektíva felvétel (IRI) (Beta=-,358; $p=,001$) együttes hatása. A személyes distressz és a perspektíva felvétel is negatív kapcsolatban áll a non-diegetikus válaszok megjelenésével.

A vizsgálat eredményeinek értelmezése

A vizsgálat első hipotézisében azt feltételeztük, hogy a szereplő pszichológiai fókuszációjának szignifikáns hatása lesz a válaszmintázatokra, pontosabban, hogy a két

szereplő közül több empátiás választ fog kiváltani az a szereplő, akiről több információ áll a befogadó rendelkezésére. Az első hipotézisünk bizonyítékot nyert, mivel a fokalizáló páciensek valóban több empátiás választ váltottak ki, mint a nem fokalizáló pszichológusok, függetlenül a szereplők és a befogadók nemétől és a jelenet valenciájától. A fokalizáció ilyen irányú hatása az empátiás válaszokat alkotó mentalizációs és mimikri válaszokban is megjelent. Az értékelő válaszokban is szignifikáns különbséget találtunk a fokalizáció mentén, a nem fokalizáló pszichológusok sokkal több értékelő választ váltottak ki a fokalizáló páciensekhez képest szintén függetlenül a szereplők és a befogadók nemétől és a jelenet valenciájától. Összességében megállapítható, hogy a két eltérő mértékű pszichológiai fokalizációval bemutatott szereplő jelentősen eltérő válaszmintázatot hívott elő a befogadókból. Ez arra enged következtetni, hogy amikor a film kevés verbális információt nyújt a szereplő mentális folyamatairól, azaz kevésbé enged betekintést abba, hogy az adott szereplő megnyilvánulásaihoz milyen okok vezettek, akkor a befogadó inkább fog értékelő (minősítő) válaszokat adni, és kevésbé lesz hajlamos érzelmileg megélni a szereplő állapotát és behelyezkedni a szereplő pozíciójába. Természetesen az eredmények értelmezésénél nem lehet figyelmen kívül hagynunk a karakterekhez kapcsolódó szerepelvárásokat, valamint nem tudjuk összehasonlítani az eredményeket a fokalizáló pszichológus és a nem fokalizáló páciens párok által kiváltott válaszmintázatokkal. Ehhez kapcsolódóan kell megemlítenünk a narratív empátia Keen (2007 id. Somogyvári és László 2010) által leírt típusait. A szerző *elhatárolt stratégias empátiának* nevezi a kölcsönös tapasztalatokból eredő, a megfigyelt másikkal való hasonlóságon alapuló együttérzés válaszait, amit a páciens pszichoszociális helyzetnek következtében nagyobb valószínűséggel váltott ki a pszichológus hallgatókból. Ezt az elhatárolódást a fokalizációs stratégia minden bizonnyal felerősítette a filmbefogadás során.

A vizsgálat második hipotézisében azt feltételeztük, hogy *a jelenet valenciájának* szignifikáns hatása lesz a válaszmintázatokra oly módon, hogy a negatív jelenetek több értékelő választ fognak kiváltani a pozitív jelenetekhez képest. A második hipotézis nem igazolódott, mivel a pozitív és a negatív jelenetek által kiváltott értékelő válaszok gyakorisága nem különbözött egymástól szignifikánsan. Az interakciós grafikonok rávilágítanak a valencia specifikusabb hatásaira. A 19. interakciós grafikonról leolvasható, hogy az értékelő válaszok esetében valencia csak bizonyos szereplőtípusnál volt meghatározó, a négy szereplőtípus közül egyedül a férfi (nem-fokalizáló) pszichológus által kiváltott értékelő válaszokra hatott a

valencia: a negatív jelenetben több értékelő választ váltott ki a pozitív jelenethez képest. A valencia hatása az empátiás válaszok gyakoriságában volt inkább jelentős: a negatív jelenetek több empátiás választ váltottak ki a pozitív jelenetekhez képest. A valencia hatáserőssége az empátiás válaszokat alkotó mentalizációs válaszok esetében közepes, a mimikri válaszok esetében nagyfokúnak bizonyult. A 20. grafiknról leolvasható, hogy a valencia hatása a mentalizációs válaszokra eltér a fokalizáló és a nem fokalizáló szereplők esetében, ha a többi faktor hatását figyelmen kívül hagyjuk. Míg a negatív jelenetekben a pszichológus és a páciens egyforma mértékben vált ki mentalizációs válaszokat, addig a pozitív jelenetekben a pszichológus jelentősen kevesebb mentalizációs választ hív a pácienshez képest. A 23. grafikon ellenkező mintázatot okozó interakciós hatásra mutat rá a mimikri válaszok esetében. Míg a mentalizáció esetében a valencia főleg a nem fokalizáló pszichológus által kiváltott válaszokra hatott, addig a mimikri válaszok esetében a valencia inkább a fokalizáló páciensre vonatkozó válaszokat befolyásolja: a negatív jelenetekben sokkal több mimikri választ vált ki a páciens a pozitív jelenetekhez képest, míg a nem fokalizáló pszichológusra érkező mimikri válaszok gyakoriságát nem befolyásolja a valencia. Úgy tűnik, hogy a vizsgált faktorok eltérő módon befolyásolják az empátia különböző komponenseit.

A vizsgálat harmadik hipotézisében elvárásként fogalmaztuk meg, hogy *a szereplők neme* szignifikáns hatással lesz a befogadói válaszmintázatokra oly módon, hogy a női szereplők több empátiás választ fognak kiváltani a férfi szereplőkhöz képest. Az első elemzésekben nem az egyes szereplőkre érkező válaszokat, hanem a szereplőpárokat hasonlítottuk össze. Ebben az összevetésben sem az empátia fő- és alkategóriáiban, sem az értékelő válaszokban nem találtunk szignifikáns eltérést a női fokalizáló – férfi nem fokalizáló és a férfi fokalizáló – női nem fokalizáló párok között. A különböző nemű szereplők által kiváltott eltérő válaszmintázatokra az interakciós hatások elemzéséből kaphatunk pontosabb képet. A 21. grafiknról leolvasható, hogy az első és a második jelenet szereplői eltérő válaszmintázatot váltottak ki a harmadik és a negyedik jelenet szereplőihöz képest, függetlenül a befogadók nemétől és a jelenetek valenciájától. A nem fokalizáló nő és fokalizáló férfi szereplők párosításában a két szereplő által kiváltott mentalizációs válasz nem különbözött egymástól szignifikánsan, míg a nem fokalizáló férfi és fokalizáló nő párosítás esetében a női páciens szereplő jelentősen több mentalizációt váltott ki a férfi pszichológus szereplőhöz képest.

A vizsgálat negyedik hipotézisében azt állítottuk, hogy a *befogadó nemének* szignifikáns hatása lesz a válaszmintázatokra oly módon, hogy a nők több empátiás választ fognak adni a férfiakhoz képest. Ez a hipotézisünk nem nyert megerősítést, mivel a férfiak és a nők válaszainak gyakorisága az empátia fő- és alkategóriában összességében nem különböztek egymástól. Az IRI önbeszámoló teszteredményein végzett kétmintás t-próba sem mutatott rá szignifikáns különbségekre a férfiak és a nők között (6. táblázat). Ez az eredmény valószínűleg a minta specialitásának köszönhető, elképzelhető, hogy a klinikai pszichológusnak készülő felsőbb éves egyetemi hallgató fiúk nem reprezentálják a férfiakra általában jellemző empátiás működést, mivel ők az érzelmi élmények felismerésére, megélésére és megosztására nagyobb kapacitással bírnak. A nemek közötti árnyalt különbségeket a varianciaanalízis interakciós hatásai világítják meg. A 24. interakciós grafikonokról leolvasható, hogy az empátiás válaszok egyik válaszkomponense, a mimikri válasz esetében a férfiakból és a nőkből eltérő mintázatban hívnak elő mimikri válaszokat a különböző nemű páciensek. Összességében megállapítható, hogy a vizsgálati személyekből a velük azonos nemű szereplő hív elő több mimikri választ. Ez az eredmény Hogan (2003 id. Somogyvári és László 2010) meglátásaihoz köthető, aki szerint a másikkal való észlelt hasonlóság, az azonos csoporttagság előfeltétele az empátiás válasz megjelenésének.

Bár az empátiás válaszokra nem volt szignifikáns hatással a befogadó neme, az értékelő válaszokban viszont jelentős különbség mutatkozott a férfiak és a nők között: a férfi vizsgálati személyek a jelenet valenciájától, illetve a szereplők nemétől, fokalizációjától függetlenül majdnem kétszer annyi értékelő választ adtak a női vizsgálati személyekhez képest. Az 18. grafikonon látható interakció továbbá arra mutatott rá, hogy míg a nem fokalizáló páciens által kiváltott értékelő válaszok gyakorisága nem különbözik a férfiak és a nők összehasonlításában, addig a férfiak a nőkhöz képest jelentősen többször értékelték a pszichológust.

A vizsgálat első kutatási kérdése a változók között fellépő interakciókra irányult: vajon a fokalizáció narratív eszköze kölcsönhatásba fog-e lépni más tényezőkkel a válaszmintázatok befolyásolásában. A vizsgálat számos szignifikáns interakciós hatást mutatott ki, melyek közül többet már az előző bekezdésekben ismertettünk. Az empátia kategória esetében négyes interakciós hatás volt kimutatható. Ez a négyes interakció a mentalizációs válaszok alkategóriájában is megjelent. Az interakciós hatás erőssége mindkét esetben közepesnek

mondható. A férfiak és a nők mentalizációs válaszait bemutató interakciós grafikonok (22. grafikon) eltérő mintázatot mutatnak. A férfiak mentalizációs teljesítményét a jelenetek valenciája, a szereplők neme és fokalizációja sokkal szórtabbá teszi a női válaszmintázattal való összehasonlításban. A valencia a férfi vizsgálati személyek női (nem fokalizáló) pszichológussal való mentalizációját befolyásolta a legjobban, míg a férfi (nem fokalizáló) pszichológussal való mentalizációját a legkevésbé. A férfi vizsgálati személyek válaszmintázatára a valencia eltérően hatott, amikor a férfiak a különböző nemű fokalizáló szereplőkkel mentalizáltak: a férfi szereplő a negatív jelenetben kevesebb, a pozitív jelenetben valamivel több mentalizációs választ váltott ki, míg a női szereplő a negatív jelenetben több és a pozitív jelenetben valamivel kevesebb mentalizációt hívott elő. A férfiak mentalizációs tevékenysége úgy tűnik, hogy a női szereplőkkel kapcsolatban kevésbé egyenletes mértékű a férfi szereplőkkel összehasonlítva. A női vizsgálati személyek esetében a valenciának leginkább kitett szereplő a nem fokalizáló (pszichológus) férfi, aki a negatív jelenetekben a pozitív jelenetekhez képest több mentalizációt vált ki. A többi szereplővel való mentalizáció esetében a valencia nem mutat jelentős hatást a nőknél. Ezek az eredmények szintén összefüggést mutatnak Hogan (2003 id. Somogyvári és László 2010) kategoriális empátia elméletével, mely szerint a csoporttagság azonossága elősegíti az empátiásválaszok megjelenését.

A vizsgálat második kutatási kérdése az egyéni válaszmintázatokat meghatározó személyiségtényezőkre irányult, azaz arra szeretnénk volna választ kapni, hogy az empátiás, értékelő és non-diegetikus válaszok egyénen belüli arányát milyen személyek közötti tényezők fogják szignifikánsan befolyásolni. A vizsgált személyek közötti változók közül az Interperszonális Reaktivitási Index empátiás törődés dimenziója és a befogadók nemének hatása volt kimutatható. Az empátiás törődés dimenziója azt mutatja meg, hogy az egyén mennyire hajlamos mások észlelt krízishelyzetének hatására együttérzést, sajnálatot érezni. Az empátiás törődés az empátiás folyamat kimenetelének is tekinthető. A 25. grafikonról leolvasható, hogy az eltérő mértékű empátiás törődéssel jellemezhető csoportokban különböző válaszmintázatokkal találkozhatunk. Az empátiás törődés alacsony mértéke több értékelő és kevesebb empátiás választ eredményez. A xx. Grafikon a férfiak és a nők között tár fel hasonló mintázatbeli különbséget. A férfiak több értékelő és non-diegetikus választ adtak a

nőkhöz képest, míg az empátiás válaszok arányában nem fedezhető fel különbség a nemek között.

Az egyes választípusokat meghatározó személyiségtényezők azonosítása érdekében lineáris regressziót hajtottunk végre, ami az empátiás válaszok esetében az IRI fantázia skála, az értékelő válaszok esetében a befogadó neme, a non-diegetikus válaszok esetében az IRI személyes distressz és az IRI perspektíva felvétel dimenzióinak szignifikáns hatására mutatott rá.

3. vizsgálat¹¹

Bevezetés

A harmadik vizsgálatban arra kerestük a választ, hogy a belső fokalizáció vizuális kódjainak sűrűsége (arcközeli, tekintet, nézőponti beállítás), valamint a befogadók kötődéssel és érzelmi intelligenciáival kapcsolatos mutatói hogyan befolyásolják a néző érzelmi elköteleződés, mentalizáció és fiziológiai arousal válaszait. Az érzelmi elköteleződés alatt a szereplővel való érzelmi közelség átfogó mutatóját értettük, amit az erre kidolgozott kérdőív segítségével regisztráltuk; a szereplővel való mentalizáció válasza arra vonatkozott, hogy a befogadó a főszereplőt milyen mértékben ruházza fel mentális (érzelmi és kognitív) állapotokkal, ezt a filmbefogadás után gyűjtött történetmesélésekben értük tetten; az arousalválasz mutatóját pedig a befogadó érzelmi aktivációjaként értelmezve, a bőrvezetési képesség film előtt és film közben mutatott átlagértékeinek különbségéből képeztük meg.

Kérdések

Hipotézis 1: Belső fokalizáció és érzelmi elköteleződés

A belső fokalizáció vizuális kódjainak gyakorisága hatással lesz a filmszereplővel való érzelmi elköteleződés mértékére. Minél gyakrabban alkalmazza a film a szereplők belső fokalizációjának vizuális kódjait, annál nagyobb mértékű érzelmi elköteleződésről fognak a vizsgálati személyek beszámolni.

Hipotézis 2: Belső fokalizáció és mentalizációs válasz

A belső fokalizáció vizuális kódjainak gyakorisága hatással lesz a filmszereplővel való mentalizációra. Minél gyakrabban alkalmazza a film a szereplők belső fokalizációjának vizuális kódjait, annál gyakrabban fognak a szereplő mentális folyamatait azonosító kifejezések megjelenni a vizsgálati személyek film beszámolóiban.

Hipotézis 3: Belső fokalizáció és érzelmi arousal

A belső fokalizáció vizuális kódjainak gyakorisága hatással lesz az érzelmi arousal mértékére. Minél gyakrabban alkalmazza a film a szereplők belső fokalizációjának vizuális kódjait, annál nagyobb mértékű érzelmi arousal válasz lesz látható.

¹¹ A vizsgálatot Pólya Tiborral együttműködésben végeztük. Az adatok feldolgozásához nagy segítséget kaptunk Koczogh Boglárkától, Rodek Fannitól, Kósa Judittól, Hodován Zsófitól, Nagy Tamástól és Szilágyi Nórától.

Hipotézis 4: Belső fokalizáció és személyiség jellemzők interakciós hatása az érzelmi elköteleződés válaszokra

A filmek narratív tényezője és a befogadók személyiségjellemzői szignifikáns interakcióba fognak lépni az egyénen belüli érzelmi elköteleződés válaszok befolyásolásában.

Hipotézis 5: Belső fokalizáció és személyiség jellemzők interakciós hatása a mentalizációs válaszokra

A filmek narratív tényezője és a befogadók személyiségjellemzői szignifikáns interakcióba fognak lépni az egyénen belüli mentalizációs válaszok gyakoriságának befolyásolásában.

Hipotézis 6: Belső fokalizáció és személyiség jellemzők interakciós hatása az arousal válaszokra

A filmek narratív tényezője és a befogadók személyiségjellemzői szignifikáns interakcióba fognak lépni az egyénen belüli érzelmi arousal válaszok mértékének befolyásolásában.

Módszer

Vizsgálati személyek

A vizsgálati mintát budapesti egyetemek és főiskolák levelezőlistáin keresztül, pszichológiai témájú honlapokon (www.pszichologia.com, www.pszichologia.hu) és közösségi oldalakon (Facebook) hirdelve toboroztuk. A felhívás szövege a Mellékletben megtalálható. A résztvevőket folyóirat, illetve könyvjutalomban részesítettük. A felhívásra nyolcvan ketten jelentkeztek, akikből 67 személlyel sikerült konkrét időpontot egyeztetni. Tizenkét fő nem jelent meg a megbeszéltek alkalommal, így végül ötvenöt fővel végeztük el a vizsgálatot. A fiziológiai mutatók normálértéken való tartása érdekében vizsgálati személyeket megkértük, hogy a vizsgálat időpontja előtt tartózkodjanak az intenzív kávé, alkohol, gyógyszer fogyasztásától. Három személy adatait technikai okokból kihagytuk a feldolgozásból. További négy ember adatait pedig azért kellett kihagynunk, mert látta már korábban az egyik vetített filmet, ami szignifikáns különbséget okozott az érzelmi elköteleződés skálán. A végső minta így 48 főből állt. A résztvevők átlagéletkora 25.8 év

(s = 6.8) volt, a legfiatalabb v.sz. 18, a legidősebb 60 éves volt. 38 női résztvevő volt (79.2 %) és 10 férfi (20.8%). A résztvevők 9.6%-a a pszichológiát, 21.2%-a filmet és 69.2%-a egyéb területet jelölt meg fő szakterületének.

Filmek

A vizsgálatban vetített négy film kiválasztásakor az alábbi szempontokat érvényesítettük:

(1) a nézőpont vizuális szintjét vizsgálendő fontos volt, hogy a filmszereplők mentális állapotáról a művek csak vizuális eszközökkel nyújtsanak információt, egyáltalán ne legyen dialógus a filmekben;

(2) tíz percnél rövidebb legyen, hogy egy vizsgálati ülés alatt több film levetítése is lehetségessé váljon és a személyek által könnyen visszaidézhető legyen;

(3) a film központi témája az interperszonális kapcsolat szeparáció és egyesülés dimenzióján helyezkedjen el;

(4) a filmek az esztétikai minőség szempontjából homogén csoportot alkossanak;

(5) a film cinematikus jegyei (nézőponti beállítás, arcközeli beállítás száma) illeszkedjenek a vizsgálat manipulációs szándékaihoz;

(6) az animációs film műfaján belül kétdimenziós animációs film legyen;

(7) az animációs film szereplői emberi alakok legyenek;

(7) a magyar közönség számára kevésbé ismert alkotások legyenek.

A vizsgálatban a következő négy film került felhasználásra:

A. *Father and Daughter* [Apa és lánya] (483 sec, 2001, rendezte: Michael Dudok de Wit, prod: CinÉTé Filmproductie BV, Cloudrunner Ltd.). Animációs Rövidfilmek Akadémiai Díjának (Academy Award for Animated Short Film) nyertese 2000-ben.

- Kiinduló állapot: apa és lánya együtt biciklizik [együttlét]
- Konfliktus: apa ott hagyja a kislányt [szeparáció]
- Próbák a konfliktus feloldására: a kislány élete különböző szakaszaiban visszatér az elválás helyszínére [együttlét visszaállításának vágya]

- Megoldás: a kislány öreg néniként a halálban/álmában újra találkozik az apával [újraegyesülés]

B. Invention of Love [A szerelem feltalálása] (508 sec, 2010, rendezte: Andrey Shushkov, prod: HHG Film Company).

- Kiinduló állapot: fiú és lány találkoznak, egymásba szeretnek, összeházasodnak, a városba költöznek [együttlét]
- Konfliktus: a lány nehezen viseli a mechanikussá vált városi életet, megbetegszik, meghal [szeparáció]
- Próba a konfliktus megoldására: a fiú újraépíti a lányt mechanikus alkatrészekből [együttlét visszaállításának vágya]
- Megoldás: a fiú a lánynak szívet szerkeszt, a lány számára kedves rózsát egy búra alatt tartja életben [kvázi egyesülés]

C. Lavatory - Lovestory [Toalett – Lávsztori] (580 sec, 2007, rendezte: Konstantin Bronzit, prod: Melnitsa Animation Studio). A 81. Oscar-díj jelöltje.

- Kiinduló állapot: a nő magánya [szeparáció]
- Konfliktus: titokzatos valakitől virágcsokrokat kap, a nő ki akarja deríteni, hogy ki a hódoló [szeparációs aggodalom]
- Próbák: kísérletek a titok felderítésére [együttlét megteremtésének vágya]
- Megoldás: találkozás a férfival [egyesülés]

D. Lettin' Go [Elengedni] (492 sec, 2009, rendezte: Malika Whitaker, LivingHeart studio).

- Kiinduló állapot: fiú és lány a tengerparton [együttlét]
- Konfliktus: fiú elbúcsúzik és elmegy [szeparáció]
- Próbák: a lány homokból újraépíti a fiút a realitásban és a fantáziában [együttlét újrateemtésének vágya]
- Megoldás: a lány egyedül marad [szeparáció]

A vizsgálat során minden vizsgálati személy három filmmel találkozott. A három filmből kettő mindig az A és a B film volt, a harmadik filmként pedig a vizsgálati személyek egyik fele a C a másik fele a D filmet látta.

A *Father and Daughter* című filmben a szereplők arcáról, tekintetéről nem kap a néző közeli beállításokat. A szereplőket mindig távolról látjuk. Van ugyan nézőponti beállítás, de azok nem a megszokott arcközeliből indulnak ki, hanem totálképekből, tehát a néző a legtöbbször madártávlatból figyeli az eseményeket. A szereplők mentális folyamataihoz ez az ábrázolásmód szolgáltatja a legkevesebb vizuális kulcsot, ezért ezt neveztük el **CUE-min** filmnek.

Az *Invention of Love* című filmben a szereplők arcáról kapunk közeli beállításokat, viszont a film árnytechnikájából adódóan a szereplőknek nincs külön szem rajzolva. A szereplőket mindig profilból látjuk, a film nem alkalmaz nézőponti beállítást. A szereplők mentális folyamataihoz az arcközeli alkalmazásával ez az ábrázolásmód a CUE-min filmhez képest több információt, a CUE-max filmhez képest kevesebb vizuális információt szolgáltat, ezért ezt neveztük el **CUE-med** filmnek.

A *Lavatory – Lovestory* és a *Lettin’go* című filmekben a szereplők arca és a mozgó tekintete is közeli képekben kerül ábrázolásra. A szereplők tekintete kidolgozott, a nézés iránya, irányváltoztatása kivehető, követhető. A nézőponti beállítás eszköze több helyen megjelenik a film során, és mindig a szereplő arcközeliéről indul. Arcközeli képek a nézőponti beállítástól függetlenül is megjelennek. A két film közel egyenlő számú arcközeli, és nézőponti beállítást használ. A szereplők mentális folyamatairól ezeknek a filmeknek a vizuális ábrázolásmódja nyújtja a legtöbb információt, ezért ezt neveztük el **CUE-max** filmnek.

A 11. táblázatban összefoglaltuk a vetített filmek vizuális stratégiájára vonatkozó komponenseket.

	Father and Daughter	Invention of Love	Lettin’go	Lavatory Lovestory
Arcközeli	Nincs	Van	Van	Van
Reakció kép	Nincs	Van	Van	Van
Tekintetábrázolás	Nincs	Nincs	Van	Van
Tekintetkövető	Nincs	Van	Van	Van

vágás				
Nézőponti beállítás	Csak tárgykép	Nincs	Van	Van
Sorrend	CUE-min	CUE-med	CUE-max	CUE-max

11. táblázat: A belső fokalizáció vizuális kódjainak megjelenése a vetített filmekben

Mérőeszközök

1. Nézői válaszok mérőeszközei

ÉRZELMI ELKÖTELEZŐDÉS A KARAKTERREL

A filmélményre vonatkozó dimenziók megragadásához Tal-Or és Cohen (2010) kérdőívének Identifikáció skáláját, valamint Buselle és Bilandzic (2009) Narratív Bevonódás kérdőívének Érzelmi bevonódás skáláját használtuk fel. A két skála tételeiből képeztük meg a hét tételes 7 fokú Likert-skálán mérő Karakterrel való érzelmi elköteleződés skálát.¹² A jelen mintán a Cronbach-féle alfa mutató 0.823-0.877 közötti eredményt adott a Női karakterrel való érzelmi elköteleződés alszáján, és 0.645-0.901 közötti eredményt a Férfi karakterrel való érzelmi elköteleződés alszáján a négy vetített filmre vonatkozólag. A vizsgálatban csak a női karakterrel való érzelmi elköteleződést vontuk be, a női karakter minden film esetében a főszereplő karakter is egyben.

Az érzelmi elköteleződést mérő skála tételei:

1. A film közben igazán bele tudtam helyezkedni a női szereplő gondolatvilágába.
2. A film közben úgy éreztem magam, mint a film női szereplője.
3. Azt hiszem értem, hogy miért tette a film női szereplője azt, amit tett.
4. Azt hiszem, hogy nagyon is jól megértem a női filmszereplőt.
5. Nem igazán éltem át a női szereplő érzelmeit.
6. Nem igazán értettem meg a női szereplőt.
7. Ugyanolyan módon értelmeztem a film eseményeit, ahogy a film női szereplője.

SZEREPLŐVEL VALÓ MENTALIZÁCIÓ

¹² A kérdőíveknek korábban nem létezett magyar fordítása. Az eredeti kérdőívek tételeit három független, magas szintű angol nyelvtudással bíró személy magyarra fordította. A három fordítás verzióból egy negyedik független személy választotta ki tételenként a legmegfelelőbbet a disszertáció szerzőjével együttműködésben. Az így elkészült végső verzió angolra való visszafordítása megfelelő mértékű egyezést mutatott a kérdőív eredeti változatával.

A szereplővel való mentalizáció mértékét a vizsgálati személyek által elmondott filmtörténetek tartalomelemzésével állapítottuk meg. A filmek történetére vonatkozó verbális válaszokat digitális hangrögzítővel gyűjtöttük (Olympus VN-8500PC). A szövegeket a szószerinti legépelés után a kutatásban alkalmazott két független kódoló először szegmentálta. A szegmentálás egysége a predikátum volt. A filmek elbeszélte történetét pszichológiai tartalomelemzésnek vetettük alá. A tartalomelemzés során két független kódolót alkalmaztunk. A kódolókat a disszertáció szerzője tanította be, és az ő kódolásával összevetve a gyakorlás (gyakorlási órák száma kb. 6) során a kódolók 0.8 feletti Cohen Kappát értek el. A kódolóknak minden egyes szegmentumról el kellett döntenie, hogy tartalmaz-e az adott egység *karakterre vonatkozó mentalizációt* (a szereplő azt gondolta, azt érezte, azt akarta, arra gondolt). A jellemző szófordulatokban megjelenő mentális kifejezések nem kapták meg ezt a kódot (pl. gondolt egyet; boldogan éltek, amíg meg nem haltak).¹³

A kódolók közötti megbízhatóságot a teljes mintán, filmekre lebontva Freelon (2010) alapján számoltuk ki. Az eredmények alapján megállapítható, hogy a 'Karakterre vonatkozó mentalizáció' tartalomelemzési kategória kódolása során a független kódolók megbízhatóan jutottak ugyanarra az eredményre, a konzervatív mutatók (Cohen Kappa) 0.71-0.76 közötti eredményt adnak. 346 egység esetében a kódolók különböző eredményre jutottak a kódolás során. A kritikus egységek bekegategorizálásával egy harmadik független szakértőt bízunk meg (Lombard és mtsai. 2002).

A filmek elmesélt történeteinek hosszából származó különbségeket kontrolálandó, a mentalizációs kifejezések számát elosztottuk az adott beszámoló szószámával. Az így képzett változó gyakorisági eloszlása eltért a normál eloszlástól, ezért az értékekből négyzetgyököt vonva transzformálást hajtottunk végre, ami a gyakorisági eloszlást normál eloszlásúvá alakította.

ÉRZELMI AROUSAL

A szimpatikus idegrendszeri aktivitás intenzitására utaló arousalválaszt az elektrodermális aktivitás mérésén keresztül ragadtuk meg (Andreassi 2006, Bouscein 2011, Dawson, Schell, Filion 1990). Az elektrodermális válasz háttérben komplex idegrendszeri működés áll, amit az idegrendszeri aktivitásért felelős *formatio reticularis*, az érzelmi

¹³ A *Father and Daughter* c. filmnél a várni kifejezés többször előkerült, ami egyaránt utalhat a filmben látható fizikai cselekvésre (ott áll a tóparton és vár), illetve mentális tartalomra (hiányzott neki, visszavárta). Az instrukció alapján a kódolók csak ez utóbbi értelemben kódolták találatnak a nyelvi kifejezést.

válaszokat szabályozó limbikus struktúrák és a lokomóciós válaszokat irányító motoros kéreg együttes hatása határoz meg (Bouscein 2011). A vizsgálat során a bőr ellenállásszintjének értékével dolgoztunk.

2. Nézői személyiségjellemzők mérőeszközei

KÖZELI KAPCSOLATOK ÉLMÉNYE SKÁLA

(The Revised Version of the Experiences in Close Relationships, a továbbiakban: ECR-R):

A felnőtt interperszonális kapcsolatokban megmutatkozó kötődési mintázat azonosítására az ECR-R skálát alkalmaztuk (Fraley, Waller és Brennan 2000, magyarra adaptálta Nagy 2005; a fordítást módosította Gervai, Lakatos, Tóth 2008). A 36 tételes skála a Kötődési Elkerülés és a Kötődési Szorongás dimenzióiból áll. A 18 tételből álló Kötődési Elkerülés dimenziója azt mutatja meg, hogy az adott személy mennyire jellemezhető az interperszonális függéshez és intimitáshoz kapcsolódó félelemmel, az önfeltárástól való tartózkodással és a függetlenségre való törekvéssel. A Kötődési Szorongás dimenziója pedig azt tárja fel, hogy a személy mennyire hajlamos aggódni azon, hogy őt az intim partnere elhagyja, elutasítja, milyen mértékben van szüksége a folyamatos interperszonális megerősítésre, és milyen mértékben él át feszültséget akkor, amikor partnere éppen nem elérhető. A jelen mintában mindkét dimenzió Cronbach-féle alfa mutatója elérte a 0,9-et.

FELÚJÍTOTT SZEMBŐL OLVASÁS TESZT

(Reading the Mind in the Eyes Test Revised Version): A másik ember érzelmi állapotának felismerési képességét a Szemből olvasás teszt felújított magyar változatával mértük (Baron-Cohen, Wheelwright és Hill 2001, Tóth 2008). A teszt 32 képből áll, a vizsgálati személynek négy érzelmi címke közül kell kiválasztania azt, amelyik a legpontosabban leírja a képen látható személy mentális állapotát. A teszt egyenlő arányban mutat férfi és női tekinteteket. A jelen mintában a 32 tételre kiszámolt Cronbach-féle alfa mutató 0.470 volt. Az item-totál statisztika alapján 8 tétel (Item 3, 9, 10, 11, 15, 20, 23, 28) kihagyásával a Cronbach-alfa eléri a 0.657-et. A nagyobb megbízhatóság érdekében az adatok feldolgozása során ezt a 24 tételes skálát alkalmaztuk.

ÉRZELMI INTELLIGENCIA VONÁS KÉRDŐÍV (RÖVID VERZIÓ)

(Trait Emotional Intelligence Questionnaire – Short Form, a továbbiakban: TEIQUÉ-SF): Az érzelmi intelligenciát mint átfogó vonásjellemzőt a TEIQ 30 tételes rövidített változatával mértük (Petrides és Furnham 2006).

INTERPERSZONÁLIS REAKTIVITÁSI INDEX

(Interpersonal Reactivity Index, a továbbiakban: IRI): (Davies 1983, magyar fordítás Kulcsár 1998). A teszt felvételre került, de az eredményeket nem értékeltük.

Vizsgálati eljárás

Az adatfelvétel 2011 áprilisa és júniusa között zajlott az MTA Pszichológiai Kutatóintézetének laborszobájában. A vizsgálat vezetője (a továbbiakban vv.) minden esetben a disszertáció szerzője volt. A vizsgálati ülések időtartama kb. másfél óra volt.

Az adatfelvétel egyéni helyzetben történt. A vizsgálat megkezdése előtt a résztvevők rövid és egyszerű eligazítást kaptak a kutatás céljával kapcsolatosan, miszerint a vizsgálat a filmbefogadási folyamat pszichológiai és biológiai folyamatait igyekszik feltárni. Ezen a ponton lett röviden bemutatva a pszichofiziológiai mérőeszköz működése is. Ezek után az esetlegesen felmerülő kérdésekre a vizsgálat vezetője válaszolt. Valamennyi résztvevő aláírta a Beleegyező nyilatkozatot, melynek szövege a Mellékletben megtalálható.

A személyek a laborszobában egy monitor elé lettek leültetve. A vizsgálatvezető elmagyarázta a Medialab szoftver működését, elmondva, hogy a filmek és a kérdőívek tételei a monitoron fognak megjelenni, a kérdőívekre adott választ a számítógép egerével tudják majd kijelölni. Egyik vizsgálati személynek sem okozott problémát a számítógép kezelése. A vizsgálatvezető a vsz. látóterén kívül ugyan, de végig a teremben maradt annak érdekében, hogy esetleges technikai problémákat elhárítsa, és a hogy a pszichofiziológiai eszközök működését felügyelje.

A vizsgálati személyek először az alapadatokra vonatkozó kérdéseket töltötték ki. Miután ezzel végeztek, a vizsgálatvezető (továbbiakban: vv.) felszerelte a pszichofiziológiai szenzorokat a vsz. nem domináns kezének ujjaira. A pszichofiziológiai jelek gyűjtését a *ProComp Infiniti* (SA7900, 5.1.0. verzió, Thought Technology) multimodális fiziológiai monitorozásra alkalmas készülékével végeztük. A biológiai jelet a filmet megelőző három perces baseline periódusban és a filmek teljes ideje alatt gyűjtöttük. A vizsgálat valamennyi résztvevője három rövid animációs filmet tekintett meg. A filmek

megtekintési sorrendjét a Medialab algoritmusával randomizáltuk a résztvevők között, minden egyes vizsgálati személy a hatféle filmsorrend egyikével találkozott. Valamennyi film után a vsz.-ek kitöltötték a film befogadás élményére vonatkozó skálákat. A résztvevők egy HP L1908 típusú, széles képernyőjű, 19 inch széles (446 x 59 x 301 mm), 1,440 x 900 pixeles felbontású LCD monitor előtt ülve nézték meg a filmeket. A három film megtekintése után a pszichológiai kérdőívek felvétele következett. A kérdőívek tételeit a Medialab v2010 (Empirisoft) kísérletszerkesztő szoftver felhasználásával prezentáltuk, és a válaszokat is ezen keresztül gyűjtöttük, ami lehetővé tette a vizsgálati körülmények nagyfokú sztenderdizációját. A tesztek egymásra hatását kiküszöbölendő a kérdőíveket a személyek közötti random sorrendben exponáltuk. A vizsgálat záró szakaszában a vsz.-ek feladata az volt, hogy elmondják valamennyi film történetét, úgy ahogy az számukra a képernyőn megjelent. A történetmondás sorrendjét a következőképpen irányítottuk: először mesélje ez azt a filmet, ami őt a legjobban megérintette, majd azt, amelyik a legkevésbé érintette meg, végül a harmadikat. A válaszokat diktafonra rögzítettük. Végül megkérdeztük, hogy a vsz. látta-e már valamelyiket a vetített filmek közül, illetve, hogy mit gondol mi a vizsgálat hipotézise. Az utolsó kérdésre adott válaszból kiderült, hogy a vizsgálati személyek számára nem vált nyilvánvalóvá a vizsgálat független változója (a fokalizáció eltérő vizuális stratégiája). A vizsgálatot a további kérdések megválaszolásával és a könyvjutalom átnyújtásával zártuk. Néhány esetben a vizsgálati személyek erősebb érzelmi érintettsége volt megfigyelhető, számukra a vv. felajánlotta annak lehetőségét, hogy ráadásként egy vidám kisfilmet megtekintsenek. A megkérdezettek közül valamennyien éltek ezzel a lehetőséggel.

A bőrellenállás pszichofiziológiai adatait Biograph Infiniti (Thought Technology), Matlab és Ledalab programokkal dolgoztuk fel.

Eredmények

		Mentalizáció*		Főszereplővel való érzelmi elköteleződés		N
		Átlag	Szórás	Átlag	Szórás	
CUE-min (Father and Daughter)	férfi	0.11	0.05	5.20	1.35	10
	nő	0.11	0.04	5.30	1.01	38
	Össz	0.11	0.05	5.28	1.08	48

CUE-med (Invention of Love)	férfi	0.15	0.06	5.11	1.21	10
	nő	0.14	0.04	5.15	1.12	38
	Össz	0.14	0.04	5.14	1.12	48
CUE-max 1 (Lavatory – Lovestory)	férfi	0.03	0.01	4.60	0.96	6
	nő	0.06	0.01	4.28	1.41	18
	Össz	0.17	0.06	4.36	1.30	24
CUE-max 2 (Lettingo)	férfi	0.15	0.04	4.18	1.66	4
	nő	0.16	0.04	4.70	1.23	20
	Össz	0.16	0.04	4.61	1.28	24

12. táblázat: A mentalizációs válaszok gyakoriságának és a főszereplővel való érzelmi elköteleződés mértékének leíró statisztikája nemi elkülönítésben és a teljes mintában.

*A mentalizáció értékei a négyzetgyökös transzformáció értékeit mutatják.

Elővizsgálatok

A főszámítások elvégzése előtt megvizsgáltuk, hogy a filmek vetítési sorrendjéből eredő hatásokat. A filmek sorrendjének hatását egyváltozós ANOVA próbával ellenőriztük. Sem a mentalizáció, sem a főszereplővel való érzelmi elköteleződés mértékében nem bizonyult szignifikáns tényezőnek az, hogy a vsz. milyen sorrendben látta a filmeket, F -értékek (5,47) < 1, ns.

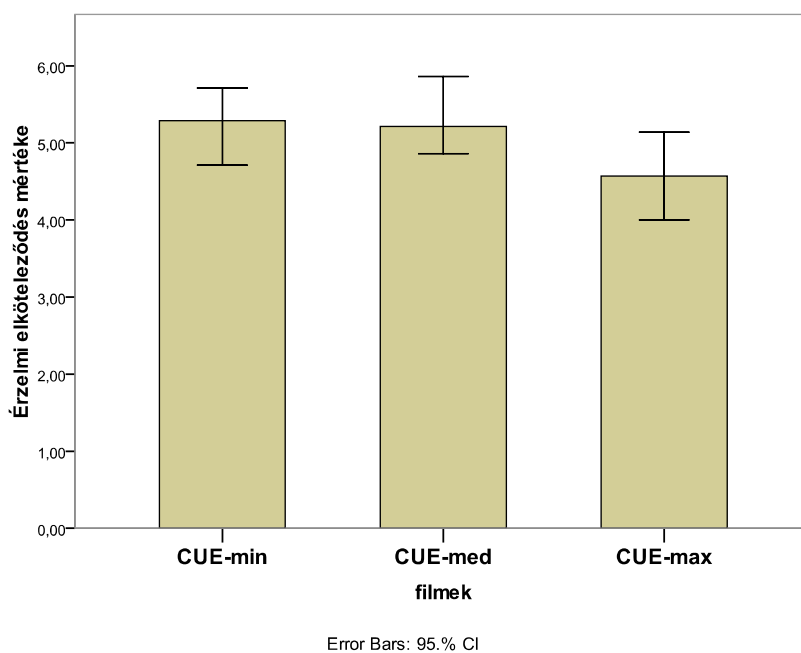
Független mintás t -próbával megvizsgáltuk a férfiak és a nők közötti különbséget a mentalizációban és az érzelmi elköteleződésben. A főszereplővel való érzelmi elköteleződésben nem volt eltérés feltárható. A mentalizációban a CUE-max filmre vonatkozólag mutatkozott eltérés ($t(46)=-2.315$, $p=,025$), a nők ($M= 0,18$, $s = 0,05$) szignifikánsan több mentalizációs kifejezést használva mesélték el a film történetét a férfiakhoz képest ($M= 0,14$, $s = 0,03$).

Független mintás t -próbával megvizsgáltuk, hogy a CUE-max-1 és a CUE-max-2 filmekre vonatkozó válaszokban feltárható-e szignifikáns különbség. A mentalizáció, $t(46)=,864$, $p=,392$), a női karakterrel való érzelmi elköteleződés ($t(46)=-.687$, $p=,495$), a férfi karakterrel való érzelmi elköteleződésben ($t(46)=1.906$, $p=,073$) és az érzelmi arousal válaszokban, $t(46) = 4,563$, $p=,686$, nem mutatkozott különbség a két csoport között. A vizsgálat során a két filmre vonatkozó eredményeket emiatt összevontan kezeljük.

Belső fokalizáció és a szereplővel való érzelmi elköteleződés (Hipotézis 1)

Az első hipotézisben azt feltételeztük, hogy a belső fókuszáció vizuális stratégiája hatni fog a filmszereplővel való érzelmi elköteleződés mértékére. Kevert típusú ANOVA próbát alkalmaztunk a három film főszereplője által kiváltott érzelmi elköteleződés mértékének egyéni belüli összehasonlítására. A látott film sorrendjét, és a vizsgálati csoportot egyének közötti változóként alkalmaztuk, hogy kontroláljuk az esetlegesen felmerülő torzító hatásokat.

A fókuszációs szint szignifikáns főhatást mutatott, $F(2,72)= 5.976$, $p=,004$, parciális $\eta^2 =,142$. Ez arra utal, hogy a fókuszáció egyes szintjei eltérő mértékű érzelmi elköteleződéssel jártak együtt (27. grafikon). A főhatás lebontásából megállapítható, hogy a CUE-max főszereplőjével való érzelmi elköteleződés ($M = 4,6$ $s = 0,2$) szignifikánsan alacsonyabb, mint a CUE-med főszereplőjével való érzelmi elköteleződés mértéke ($M = 5,1$ $s = 0,16$), $F(1,47)=9.355$, $p=,004$, parciális $\eta^2 =,133$. A CUE-med és a CUE min ($M = 5,3$ $s = 0,2$) által kiváltott érzelmi elköteleződés mértéke között a próba nem mutatott szignifikáns különbséget, $F(1,36) = 1,444$, $p=,237$, parciális $\eta^2 =,039$. A sorrend, $F(5,36)=,469$, $p=,469$, és a vizsgálati csoport $F(1,36)=1,093$, $p=,303$, esetében a próba nem jelzett szignifikáns egyének közötti különbséget.

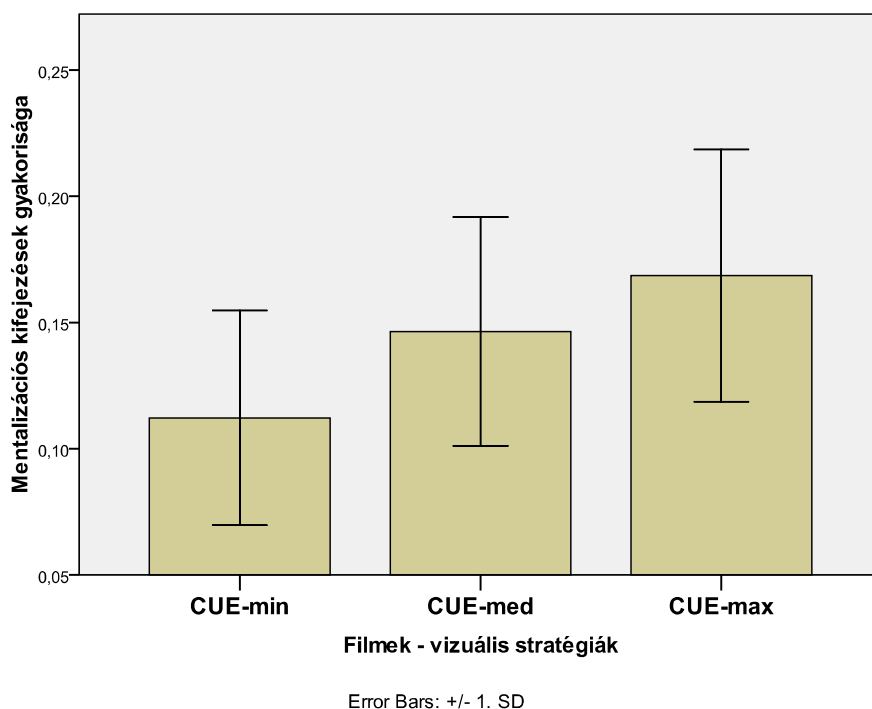

27. grafikon: A főszereplővel való érzelmi elköteleződés mértéke a különböző szintű belső fókuszációt alkalmazó filmek esetében

Belső fókuszálás és mentalizációs válasz (Hipotézis 2)

A második hipotézisben azt feltételeztük, hogy a filmek eltérő fókuszálási stratégiája hatással lesz a mentalizációs válaszok gyakoriságára. Kevert típusú ANOVA próbát alkalmaztunk a mentalizációs válaszok egyéni belüli gyakoriságának összehasonlítására. A látott film sorrendjét, és a vizsgálati csoportot egyének közötti változóként alkalmaztuk, hogy kontroláljuk az esetlegesen felmerülő torzító hatásokat.

A belső fókuszálás mértéke nagy hatásméretű, szignifikáns főhatásként jelentkezett, $F(2,80) = 23,786$, parciális $\eta^2 = ,373$. Ez arra utal, hogy a belső fókuszálás egyes szintjein eltérő gyakoriságú mentalizációs válasz jelent meg (28. grafikon). A válaszok variabilitása 37%-ban a fókuszálásnak tulajdonítható. A kontrasztok vizsgálata rávilágít, hogy a CUE-max szereplőjével való mentalizáció ($M = 0,169$ $s = 0,007$) szignifikánsan magasabb a CUE-med szereplőjére érkező mentalizációhoz képest ($M = 0,145$ $s = 0,007$), $F(1,40) = 6,818$, $p = ,013$, parciális $\eta^2 = ,146$. Valamint a CUE-med szereplője által kiváltott mentalizáció szignifikánsan magasabb a CUE-min ($M = 0,113$ $s = 0,006$) szereplője által kiváltott mentalizációs válasz gyakoriságához képest, $F(1,40) = 20,776$, $p < ,001$, parciális $\eta^2 = ,342$. A filmvetítési sorrend, $F(1,40) = 400$, $p = ,846$, és a vizsgálati csoport, $F(1,40) = 0,270$, $p = ,605$, esetében a próba nem mutatott ki szignifikáns egyének közötti különbséget.

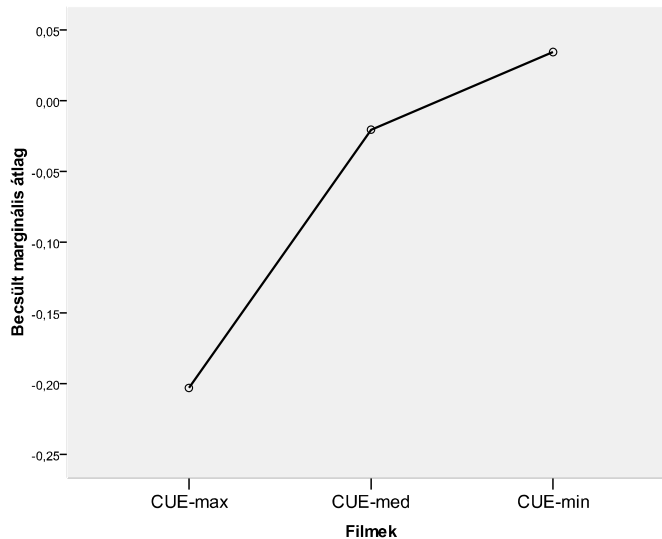

28. grafikon: A főszereplővel való mentalizáció mértéke a különböző szintű belső fokalizációt alkalmazó filmek esetében

Belső fokalizáció és érzelmi arousal válasz (Hipotézis 3)

A harmadik hipotézisben azt feltételeztük, hogy a filmek eltérő fokalizációs stratégiája hatással lesz az érzelmi arousal válaszok mértékére. Kevert típusú ANOVA próbát alkalmaztunk az arousal egyénen belüli mértékének összehasonlítására. A látott film sorrendjét, és a vizsgálati csoportot egyének közötti változóként alkalmaztuk, hogy kontroláljuk az esetlegesen felmerülő torzító hatásokat.

A belső fokalizáció mértéke nem mutatott szignifikáns főhatást, $F(2,72) = 1,776$ $p=,177$, parciális $\eta^2 =,047$. Ez arra utal, hogy a belső fokalizáció egyes szintjein hasonló mértékű arousal válasz jelent meg (29. grafikon). A legnagyobb arousalszint változást a CUE-min film váltotta ki ($M = 0,03$ $s = 0,1$), majd ezt követte a CUE-med film ($M = -,02$ $s = 0,091$), végül a CUE-max film ($M = 0,03$ $s = 0,1$). A filmek vetítési sorrendje, $F(5,36) = 0,848$, $p=,525$, és a vizsgálati csoport, $F(1,36) = 1,980$, $p=,186$, nem okozott szignifikáns egyének közötti különbségeket.

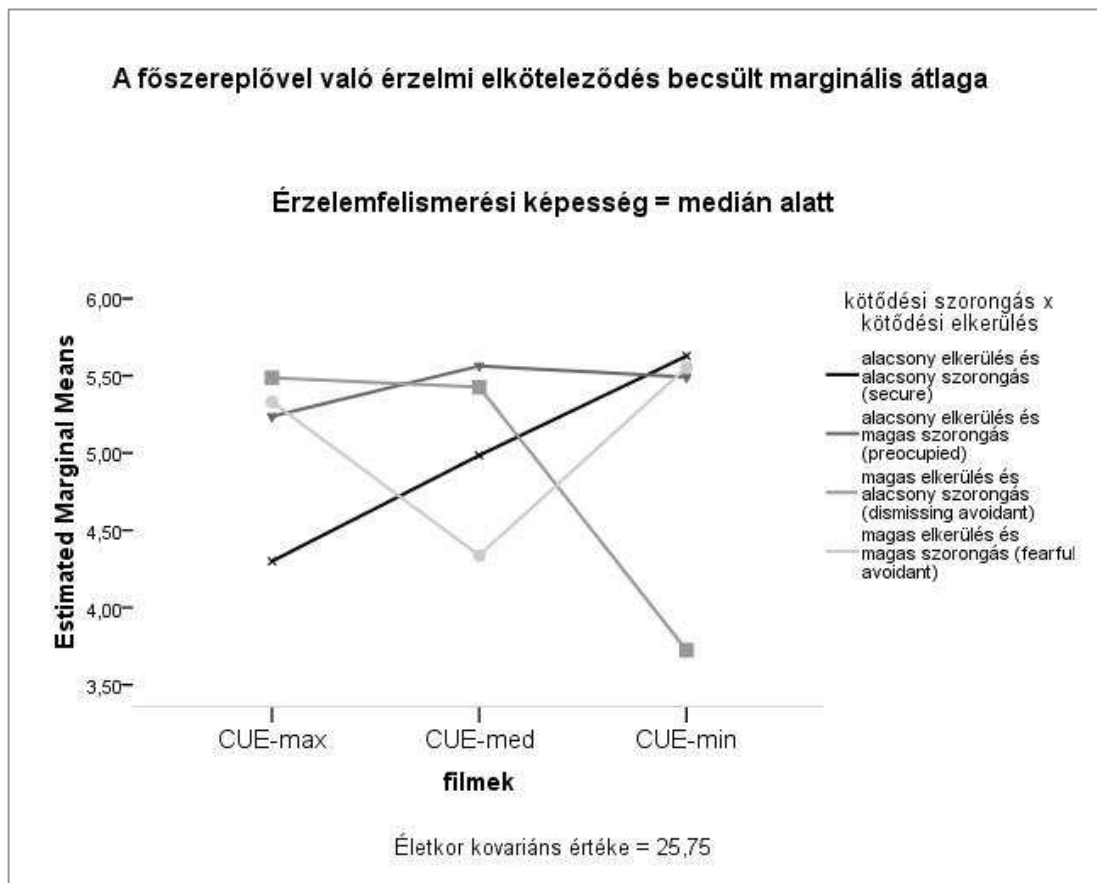
29. grafikon: A bőrellenállásszint-változás mértéke az egyes filmeknél

Belső fokalizáció és személyiség jellemzők interakciós hatása az érzelmi elköteleződés válaszokra (Hipotézis 4)

A negyedik hipotézisünk feltételezése szerint az érzelmi elköteleződés válaszait a film fokalizációja és a befogadó személyisége interakcióba lépve fogja meghatározni. A hipotézis ellenőrzésére kevert ANOVA próbát alkalmaztunk. Az egyénen belüli változó a személyek három főszereplőre vonatkozó érzelmi elköteleződés értéke volt. Egyének közötti változóként pedig a vizsgált személyiségváltozókat alkalmaztuk (kötődési szorongás és elkerülés (ECR-R), érzelmi intelligencia (TEIQ-SF), érzelmi állapotok felismerésének képessége (Szemből olvasás)). A személyiségtesztek folyamatos skáláiból a minta mediánja mentén képzett dichotóm változókat képeztünk. A próba során az életkorból adódó különbségeket kontroláltuk.

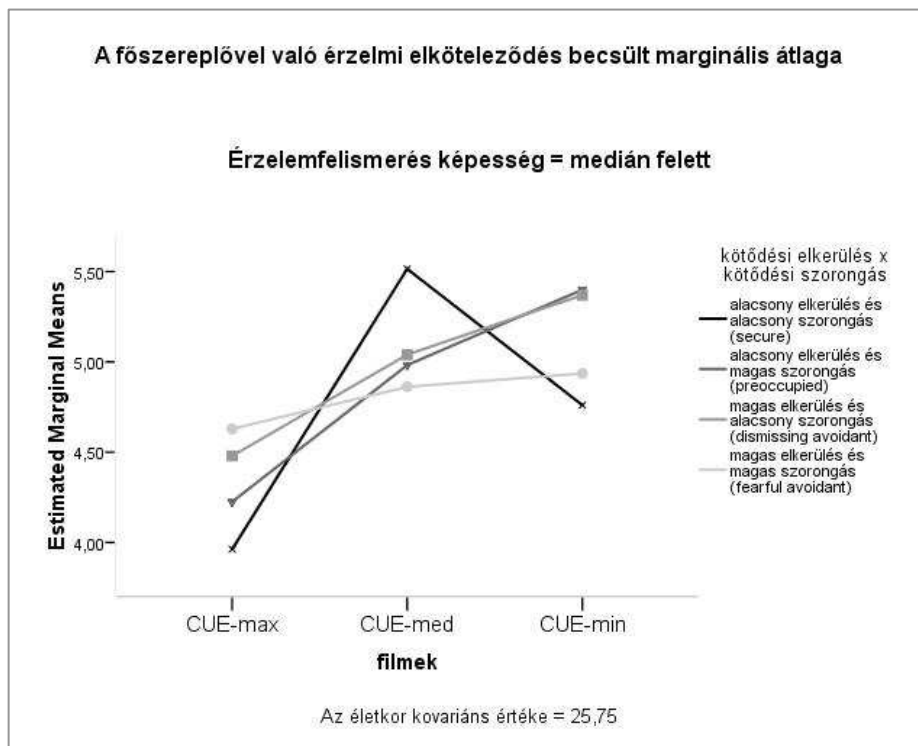
A kötődési elkerülés és a kötődési szorongás (ECR-), valamint az érzelemfelismerési képesség (Szemből olvasás teszt) interakciója tendenciaszerű egyénen belüli különbségeket okozott a három film főszereplőjével való érzelmi elköteleződés mértékében, $F(2,64) = 2,627$, $p = ,080$. A kontrasztok rávilágítanak, hogy az interakciós hatás a CUE-max és CUE-med filmek között nem volt szignifikáns hatású, $F(1,32) = 0,006$, $p = ,939$, míg a CUE-med és CUE-min filmek között szignifikánsnak bizonyult, $F(1,32) = 4.579$, $p = ,040$, parciális $\eta^2 = ,125$.

Az interakciós grafikonokról leolvasható, hogy az alacsonyabb érzelem-felismerési képességgel rendelkező csoporton belül igen eltérő volt az egyes kötődési csoportok érzelmi elköteleződési mintázata (30. grafikon). A főszereplőt közepes gyakoriságú fókuszációs stratégiával bemutató film (CUE-med) főszereplőjével való érzelmi elköteleződés mértéke nagyon változatos képet mutat. A legerősebb érzelmi elköteleződést az alacsony kötődési elkerülésről és magas kötődési szorongásról beszámoló egyének mutatták ($M = 5,6$ $s = 0,4$), majd a magas elkerüléssel és alacsony szorongással jellemezhető csoport tagjai ($M = 5,4$ $s = 0,4$). Ezután következtek az alacsony kötődési elkerülésről és alacsony szorongásról beszámoló személyek ($M = 5,1$ $s = 0,4$), majd a leggyengébb érzelmi elköteleződést a magas kötődési elkerüléssel és magas kötődési szorongással jellemzhető csoport tagjai ($M = 5,1$ $s = 0,642$). A belső fókuszáció vizuális kódjait legkisebb mértékben alkalmazó film (CUE-min) esetében más mintázattal találkozhatunk, három kötődési csoport erős érzelmi elköteleződésről számol be, míg a magas kötődési elkerüléssel és alacsony kötődési szorongással bíró egyének viszonylag gyenge érzelmi elköteleződést élnek meg a film főszereplőjével kapcsolatban ($M = 4,5$ $s = 0,391$)

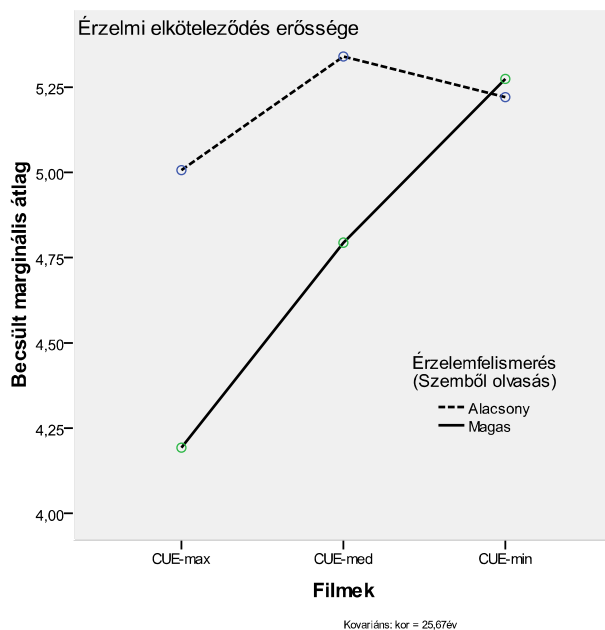
30. grafikon: A három film, különböző fókuszálási stratégiával bemutatott főszereplőjével való érzelmi elköteleződés mértéke a gyengébb érzelemfelismerési képességgel rendelkező kötődési csoportok esetében.

A magasabb érzelemfelismerési képességgel rendelkező csoporton belül a kötődési csoportok érzelmi elköteleződése kevésbé szór (31. grafikon). A belső fókuszálási vizuális kódját leggyakrabban alkalmazó film főszereplőjével kapcsolatban valamennyi kötődési csoport gyengébb érzelmi elköteleződésről számolt be. A belső fókuszálási vizuális kódjait közepes mértékben alkalmazó film is elég egységes mértékben váltott ki elköteleződést a vizsgálati személyekből, a legmagasabb érzelmi elköteleződésről az alacsony kötődési szorongással és alacsony kötődési elkerüléssel jellemezhető egyének számoltak be ($M = 5,3$ $s = 0,8$). A CUE-min film esetében az alacsony elkerüléssel és magas szorongással ($M = 5,6$ $s = 0,4$), valamint a magas elkerüléssel és alacsony szorongással ($M = 5,2$ $s = 0,5$) jellemezhető egyének számoltak be a legnagyobb érzelmi elköteleződésről. Az alacsony kötődési elkerülésről és alacsony szorongásról beszámoló csoport ($M = 4,8$ $s = 0,7$), valamint a magas elkerüléssel és magas szorongással jellemezhető csoport ($M = 4,8$ $s = 0,4$) hasonló mértékű érzelmi elköteleződést élt meg a főszereplővel.

31. grafikon: A három film, különböző fókuszálási stratégiával bemutatott főszereplőjével való érzelmi elköteleződés mértéke az jobb érzelemfelismerési képességgel rendelkező kötődési csoportok esetében.

Az érzelemfelismerési képesség és a filmek fókuszálása szignifikáns interakciós hatást mutatott a CUE-max és a CUE-min filmek összevetésében, $F(1,32) = 3,450$, $p = ,071$, parciális $\eta^2 = ,087$. A 32. interakciós grafikonról leolvasható, hogy az alacsonyabb érzelemfelismerési képességgel rendelkező egyének érzelmi elköteleződés válaszain kevésbé érezhető a fókuszálási stratégia hatása, míg a magas érzelemfelismerési képességgel rendelkező csoport tagjai jelentősen eltérő érzelmi elköteleződésről számoltak be a három film során, legerősebben a CUE-min ($M = 5,3$ $s = 0,2$), aztán a CUE-med ($M = 4,8$ $s = 0,3$), majd a CUE-max film ($M = 4,2$ $s = 0,3$) főszereplőjével köteleződtek el.

32. grafikon: A különböző fókuszációs stratégiát alkalmazó filmek főszereplőivel megélt érzelmi elköteleződés mértékének mintázata az alacsony és a magas érzelmfelismerési képességgel rendelkező csoportoknál.

Az érzelmfelismerési képesség kis hatásméretű szignifikáns egyének közötti hatásként jelentkezett, $F(1,32) = 5,524$, $p = ,025$, parciális $\eta^2 = ,147$. Ez az eredmény arra utal, hogy a különböző mértékű érzelmfelismerési képességgel rendelkező egyének eltérő mértékű érzelmi elköteleződésről számoltak be. Az eredmények megmutatják, hogy a kisebb érzelmfelismerési képességgel rendelkező csoport nagyobb érzelmi elköteleződést élt meg ($M = 5,2$ $s = 0,1$) a nagyobb érzelmfelismerési képességgel rendelkező csoporthoz képest ($M = 4,7$ $s = 0,2$). Az érzelmi intelligencia közepes hatásméretű, szignifikáns egyének közötti hatásként jelentkezett, $F(1,32) = 6,663$, $p = ,015$, parciális $\eta^2 = ,172$. Ez az eredmény arra utal, hogy a különböző mértékű érzelmi intelligenciával rendelkező egyének szignifikánsan eltérő mértékű érzelmi elköteleződésről számoltak be. Az adatokból arra lehet következtetni, hogy nagyobb érzelmi intelligenciával rendelkező egyének ($M = 5,2$ $s = 0,2$) nagyobb érzelmi elköteleződést éltek meg a kisebb érzelmi intelligenciával rendelkező egyénekhez képest ($M = 4,7$ $s = 0,2$), a film fókuszációs stratégiájától függetlenül.

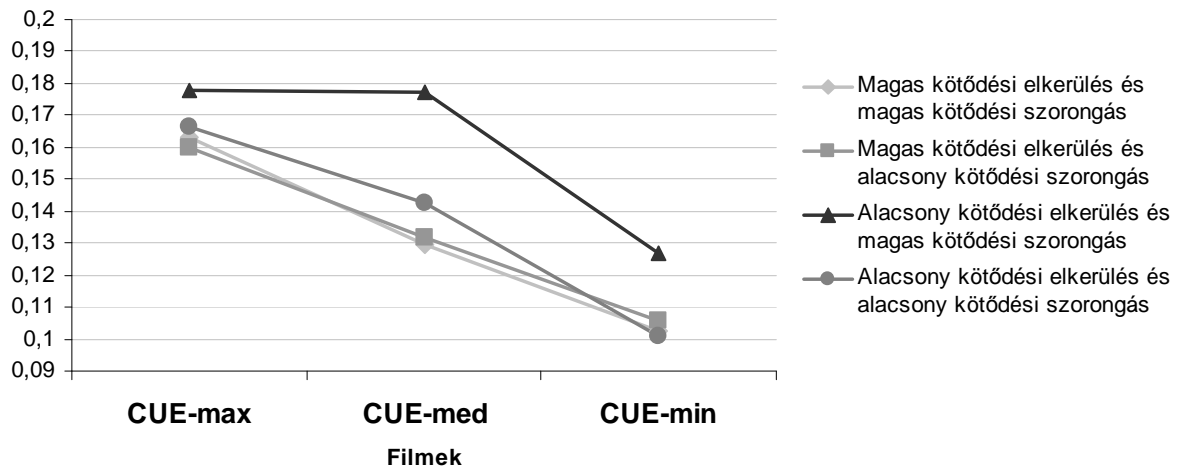
Belső fokalizáció és személyiség jellemzők interakciós hatása a mentalizációs válaszokra (Hipotézis 5)

Az ötödik hipotézisünk feltételezése szerint a filmek eltérő fokalizációs stratégiája és a befogadó személyiségjellemzői interakcióba lépve fogják befolyásolni a mentalizációs válaszokat. A hipotézis tesztelése érdekében kevert típusú ANOVA próbát alkalmaztunk. Egyénen belüli változóként a három szereplőre vonatkozó mentalizáció gyakorisági értékét alkalmaztuk, egyének közötti változóként pedig a személyiségváltozókat alkalmaztuk (ECR-R, IRI, TEIQ-SF, Szemből olvasás) a minta mediánja mentén képzett dichotóm változók formájában. A vizsgálati személyek életkorának különbségeiből adódó hatások kontrollálására az életkort kovariáló változóként állítottuk be.

A látott film fokalizációs stratégiája nem volt szignifikáns hatással a mentalizációs kifejezések egyénen belüli gyakoriságára, $F(2,32)=1.542$, $p=,228$. A próbák nem tártak fel szignifikáns egyének közötti különbséget a személyiségváltozók mentén.

A kötődési szorongás és a kötődési elkerülés (ECR-R) szignifikáns interakcióba lépett a film fokalizációs stratégiájával, ami arra utal, hogy a szereplőkre vonatkozó mentalizáció egyénen belüli gyakorisága a különböző vizuális stratégiát követő filmek esetében elérő mintázatot követett a kötődési dimenziók mentén képzett csoportokban, $F(2,32) = 4.527$, $p=,019$, parciális $\eta^2 =,221$. Az interakció hatása a CUE-max és a CUE-med filmek összehasonlításában tendenciaszerű, $F(1,16)=3.513$, $p=,079$, parciális $\eta^2 =,180$, a CUE-med és a CUE-min filmek összehasonlításában nem szignifikáns, $F(1,16)=0,988$, $p=,335$, parciális $\eta^2 =,058$.

Mentalizációs kifejezések becsült marginális átlaga (kor = 25,67 év)

33. grafikon: A kötődési szorongás, a kötődési elkerülés (ECR-R) és a film fokalizációja közötti interakciós hatás a szereplővel való mentalizáció válaszgyakoriságára

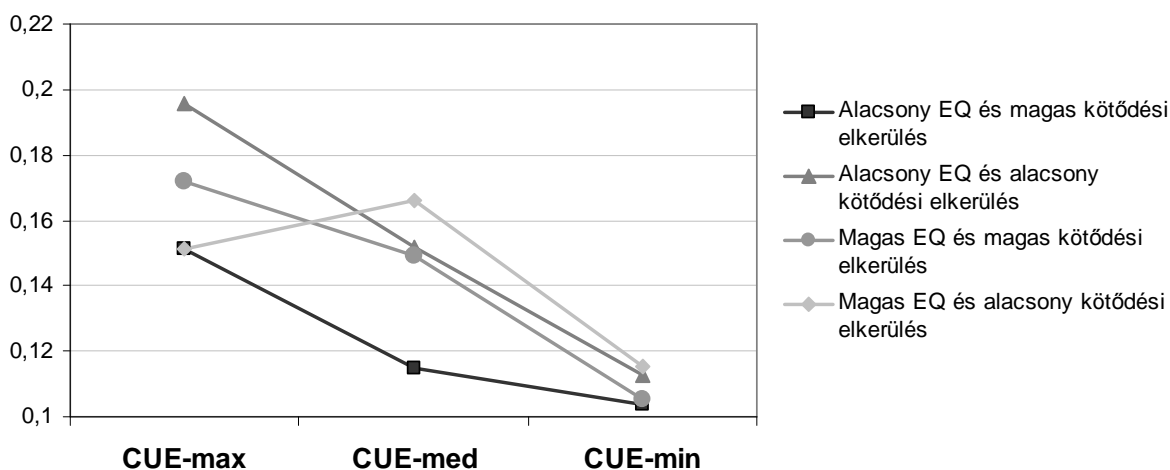
A 33. grafikonról leolvasható, hogy a szereplő mentális állapotáról több vizuális információt nyújtó film (CUE-max) valamennyi kötődési csoportban több mentalizációs választ váltott ki a vizuális információt nem nyújtó filmhez képest (CUE-min). A mentalizáció előfordulási gyakorisága az alacsony kötődési elkerülésű és magas kötődési szorongással jellemezhető csoportban volt a legmagasabb. A másik három csoport között a mentalizációs kifejezések gyakorisági sorrendje a CUE-max és a CUE-min film összehasonlításában átrendeződik. A nem szorongó – nem elkerülő csoport a CUE-max és a CUE-med filmet a legmagasabb, a CUE-min filmet a legalacsonyabb mentalizációs fokon mesélték el. Az elkerülő – nem szorongó csoport a CUE-max filmet a legkevesebb, a CUE-min filmet a legtöbb mentalizációs kifejezéssel mondta el. Az elkerülő-szorongó csoport mindhárom film esetében keveset mentalizált a sorrendben elfoglalt helye keveset változott.

		CUE-max		CUE-med		CUE-min	
Kötődési elkerülés	Kötődési szorongás	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás
alacsony	alacsony	0,17	0,02	0,14	0,01	0,10	0,01
alacsony	magas	0,18	0,02	0,18	0,01	0,13	0,01
magas	alacsony	0,16	0,02	0,13	0,01	0,11	0,01
magas	magas	0,16	0,02	0,13	0,01	0,10	0,01

13. táblázat: A mentalizációs válaszok gyakorisága a kötődési jellemzők és a film fokalizációs stratégiájának interakciójában

A kötődési elkerülés, az érzelmi intelligencia és a film fokalizációs stratégiája tendenciaszerű interakcióba lépett a mentalizációs válaszok gyakoriságának meghatározásában, $F(2,32)=2.888$, $p=,070$, parciális $\eta^2 =,153$. Ez arra utal, hogy az elkerülés és az EI alapján képzett csoportok eltérő mértéű mentalizációs választ adtak a három film során. Ez az interakció csak a CUE-max és a CUE-min filmek páros összehasonlításában szignifikáns, $F(1,16)=5.062$, $p=,039$, a CUE-max vs. CUE-med filmek páros összehasonlításában nem szignifikáns, $F(1,16)=2.270$, ns (34. grafikon).

A mentalizációs kifejezések becsült marginális átlaga (kor = 25,67 év)

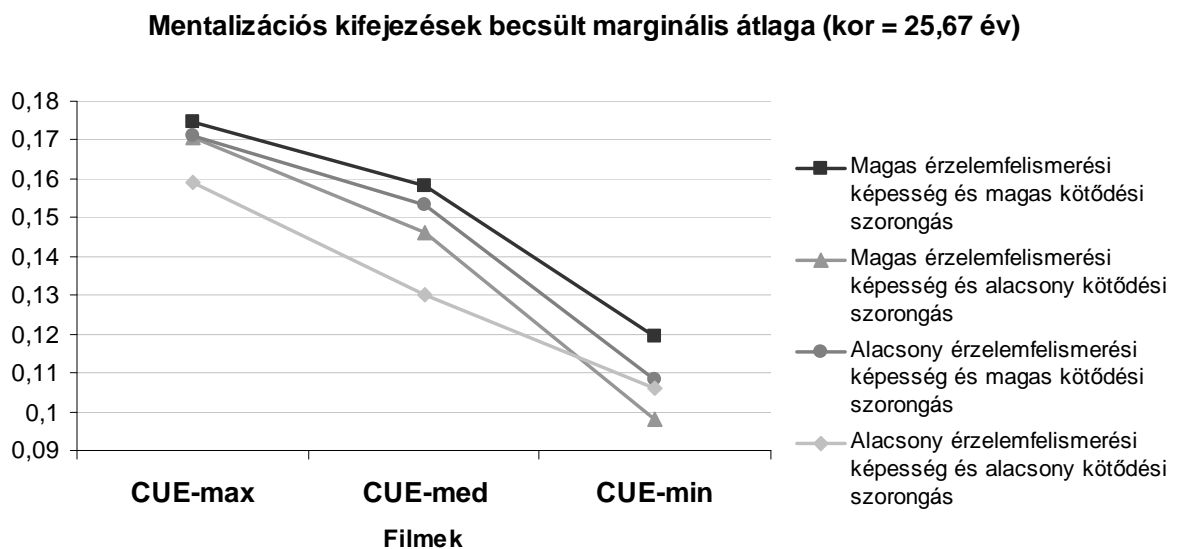
34. grafikon: Az érzelmi intelligencia (TEIQ-SF), a kötődési elkerülés (ECR-R) és a filmek fokalizációs stratégiájának interakciós hatása a mentalizációs válaszokra

A CUE-max filmre vonatkozó történetmesélések mentalizáltsági foka minden csoportnál magasabb volt a CUE-min film történeteihez képest. A négy csoport közül a magas érzelmi intelligenciával és alacsony kötődési elkerüléssel jellemezhető csoporttól származó történetek mintázata tér el leginkább: a CUE-max filmről a legkevesebb ($M = 0,2$ $s = 0,02$), a CUE-med ($M = 0,2$ $s = 0,01$) és CUE-min filmekről ($M = 0,1$ $s = 0,01$) a legtöbb mentalizációs kifejezéssel beszéltek a többi csoporttal való összehasonlítva. Megfigyelhető, hogy a CUE-max film történeteiben a mentalizációs kifejezések előfordulási gyakorisága nagyobb különbségeket mutat a csoportok között, míg a CUE-min filmnél a különbség mértéke lecsökken, bár az azonos kötődési elkerülés csoportba tartozó tagok egymáshoz hasonló értékeket mutatnak.

		CUE-max		CUE-med		CUE-min	
Kötődési elkerülés	Érzelmi intelligencia	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás
alacsony	alacsony	0,20	0,02	0,15	0,01	0,11	0,01
magas	alacsony	0,15	0,02	0,12	0,01	0,10	0,01
alacsony	magas	0,15	0,02	0,17	0,01	0,12	0,01
magas	magas	0,17	0,02	0,15	0,01	0,11	0,01

14. táblázat: A mentalizációs válaszok gyakorisági táblázata a kötődési elkerülés (ECR-R), az érzelmi intelligencia (TEIQ-SF) és a filmek fókuszálási stratégiájának interakciójában

A kötődési szorongás, az érzélemfelismerés képessége és a fókuszálás szignifikáns interakcióba lépett a mentalizációs válaszok mintázatának befolyásolásában, $F(2,32)=3.570$, $p=,040$, parciális $\eta^2 =,182$. Az interakció (35. grafikon) hatása a CUE-max és a CUE-med filmek összehasonlításában nem szignifikáns, $F(1,16)= 0,119$, $p=,735$, parciális $\eta^2 =,007$, a CUE-med és a CUE-min filmek esetében nagy hatásméretű és szignifikáns, $F(1,16) = 9,104$, $p=,008$, parciális $\eta^2 =,363$.

35. grafikon: Az érzélemfelismerési képesség (Szemből olvasás), a kötődési szorongás (ECR-R) és a filmek fókuszálási stratégiájának interakciós hatása a mentalizációs válaszokra

A CUE-max film azoknál a csoportoknál hívott elő több mentalizációt, ahol az érzelemfelismerési képesség és/vagy a kötődési szorongás medián feletti pontszámot ért el. Az alacsonyabb érzelemfelismerési képesség és az alacsonyabb kötődési szorongás együtt a mentalizáció kisebb gyakoriságát okozta a CUE-max film esetében. A CUE-min filmre vonatkozó történeteket vizsgálva eltérő mintázatot találunk: az alacsonyabb érzelemfelismerési képességű csoport a szorongás mértékétől függetlenül hasonló mentalizáltsági fokon mondja el a film történetét, míg a magasabb érzelemfelismerési képességgel rendelkező egyének mentalizációjának mértéke a kötődési szorongás erőssége mentén eltérést mutat. A magasabb kötődési szorongású egyének több, az alacsonyabb kötődési szorongású egyének kevesebb szereplőre vonatkozó mentalizációval mondták el a film történetét.

		CUE-max		CUE-med		CUE-min	
Kötődési szorongás	Érzelemfelismerési képesség	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás
alacsony	alacsony	0,16	0,01	0,13	0,01	0,11	0,01
magas	alacsony	0,17	0,02	0,15	0,01	0,11	0,01
alacsony	magas	0,17	0,02	0,15	0,01	0,10	0,01
magas	magas	0,17	0,02	0,16	0,01	0,12	0,01

15. táblázat: A mentalizációs válaszok gyakorisági táblázata a kötődési szorongás (ECR-R), az érzelemfelismerési képesség (Szemből olvasás teszt) és a filmek fokalizációs stratégiájának interakciójában

Belső fokalizáció és személyiség jellemzők interakciós hatása az arousal válaszokra (Hipotézis 6)

A hatodik hipotézisünk feltételezése szerint a filmek eltérő fokalizációs stratégiája és a befogadó személyiségjellemzői interakcióba lépve fogják befolyásolni az érzelmi arousalszintjének változását. A szakirodalmi adatokra alapozva ebben az esetben kifejezetten csak a kötődési jellemzőktől vártunk el jelentős hatást. A bőrellenállásszint-változás és a kötődési dimenziók kapcsolatának feltárására 3x4x6-os kevert típusú ANOVA próbát alkalmaztunk. Az egyénen belüli változó a három látott film alatt megjelenő bőrellenállás szintjének változása volt. Ezt a mutatót a film alatt megjelenő bőrellenállás szint átlagának és az adott film előtt vetített 2 és fél perces baseline periódus

bőrellenállás szint átlagainak különbségéből hoztuk létre. Két egyének közötti faktort alkalmaztunk: a) a kötődési dimenziók négy csoportja, amiket a kötődési elkerülés és a kötődési szorongás dimenziók (ECR-R) mintában mutatott mediánjai mentén képeztünk meg (magas szorongás x magas elkerülés; magas szorongás x alacsony elkerülés, alacsony szorongás x magas elkerülés, alacsony szorongás x alacsony elkerülés); b) a látott filmek sorrendje, a három film hatféle sorrendben került levetítésre, az egyes csoportokba random módon soroltuk be a vizsgálati személyeket. Az életkori különbségekből adódó esetleges hatást az életkor kovariáló változóként való beállításával szűrtük ki.

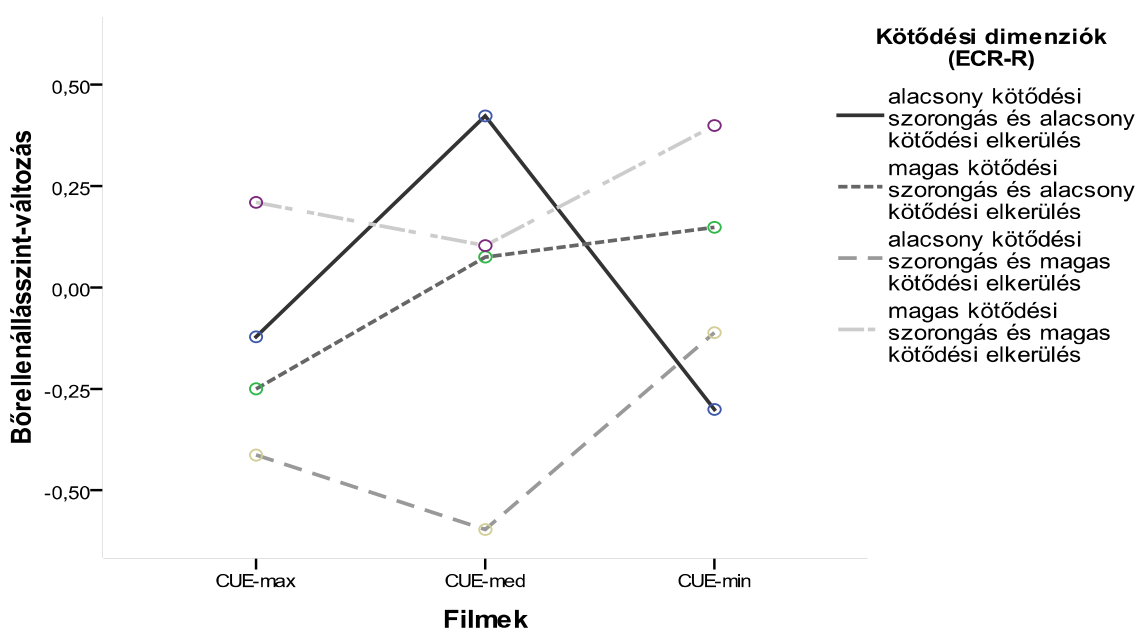
Kötődési dimenziók		CUE-max		CUE-med		CUE-min		Össz		N
szorongás	elkerülés	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás	
alacsony	alacsony	-0,08	0,64	0,37	0,55	-0,19	0,75	0,03	0,30	13
magas	alacsony	-0,23	0,71	0,08	0,75	0,27	0,60	0,04	0,25	14
alacsony	magas	-0,27	0,65	-0,46	0,59	-0,02	0,57	-0,25	0,22	13
magas	magas	0,16	0,84	0,04	0,66	-0,13	0,92	0,02	0,15	12
Teljes minta:		-0,11	0,71	0,01	0,69	-0,01	0,72	-0,04	0,07	52

16. táblázat: Bőrellenállás-szint eredmények gyakorisági táblázata a kötődési dimenziók (ECR-R) és a film fokalizációs stratégiájának interakciójában

A látott film főhatása nem szignifikáns $F(2,50)=1,25$, $p=,293$, parciális $\eta^2 = ,048$, ami arra utal, hogy a három film hatására tapasztalható bőrellenállásszint változás hasonló mértékű volt. A látott filmek és a kötődési csoportok szignifikáns interakcióba léptek egymással (36. grafikon) , $F(6,50)=2,551$, $p=,031$, parciális $\eta^2 = ,234$. A kontrasztokat megvizsgálva megállapítható, hogy a CUE-max és a CUE-med film összevetésében az interakció nem szignifikáns, $F(3,25) = 1,990$, $p=,141$, viszont a CUE-med és a CUE-min film összehasonlításában szignifikáns a különbség, $F(3,25)=5.035$, $p=,007$, parciális $\eta^2 = ,377$. A kötődési csoportok egyének közötti különbségként nem jelentkeztek, $F(3,25) = 1,572$, $p=,221$.

Egyponτος varianciaanalízissel megvizsgáltuk, hogy a kötődési csoportok között melyik film esetében mutatkozik szignifikáns különbség (37. grafikon). A CUE-med film esetében mutatkozott szignifikáns különbség, $F(3)=3.711$, $p=,018$. A post-hoc tesztek során Bonferroni-korrekciót alkalmaztunk, ami a CUE-med filmen belül az alacsony szorongás x alacsony elkerülés ($M = 0,4$ $s = 0,6$) és az alacsony szorongás x magas elkerülés csoportok ($M = -0,5$ $s = 0,6$) között tárt fel szignifikáns különbséget, $p=,012$.

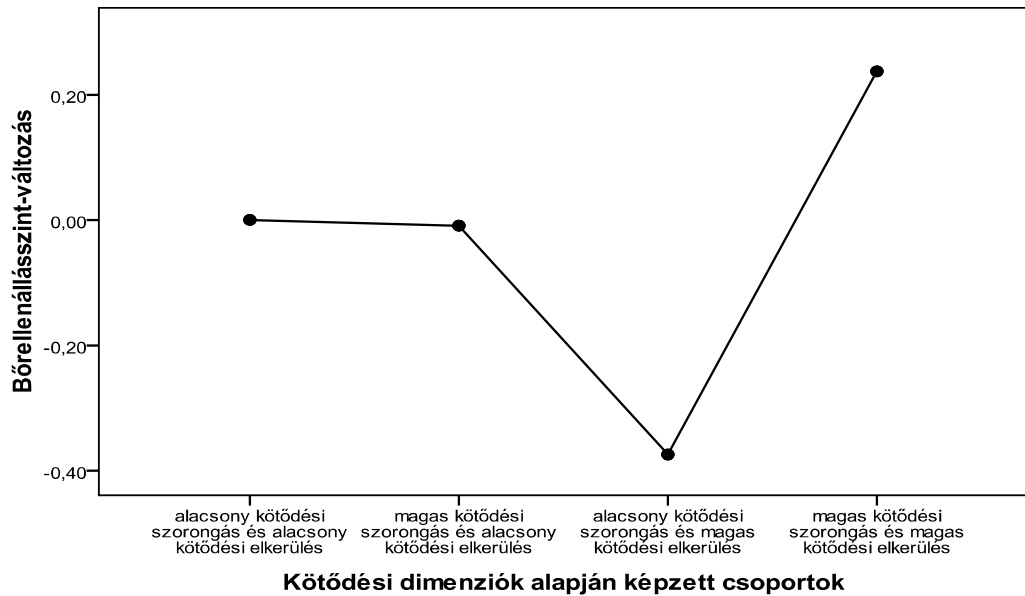
Kötődési dimenziók hatása a bőrellenállásszint-változására (becsült marginális átlag)

A modellben megjelenő kovariáns: életkor = 25,67év

36. grafikon: A kötődési elkerülés, a kötődési szorongás és a filmek fokalizációjának interakciós hatása a bőrellenállásszint változásának mértékére

Becsült marginális átlagok

A modellben alkalmazott kovariáló változó értéke: életkor = 25,67 év

37. grafikon: A kötődési szorongás és a kötődési elkerülés dimenzió mentén képzett csoportok három film alatt mutatott összesített bőrellenállásint-változás értéke

A kötődési csoportok bőrellenállásint változásának összesített értékeit is megvizsgáltuk post-hoc összehasonlításban Bonferroni-korrekcióval. Az eredmények alapján megállapítható, hogy a négy csoport értékeinek összehasonlításában az alacsony kötődési szorongásról és magas kötődési elkerülésről beszámoló egyének ($M = -0,4$ $s = 0,2$) tendenciaszinten kisebb érzelmi arousalt éltek meg a filmek alatt összehasonlítva a magas kötődési szorongással és magas kötődési elkerüléssel jellemezhető csoport tagjaival ($M = 0,2$ $s = 0,2$), $p = 0,098$.

A vizsgálat eredményeinek értelmezése

A vizsgálat első három hipotézisének tesztelésével a nézői válaszok és a film fókuszálási stratégiája közötti kapcsolatot vizsgáltuk meg. A vizsgált nézői választípusokra más-más adatgyűjtési formát találtunk megfelelőnek. A szereplővel való nézői elköteleződés konstruktumát kérdőívvel igyekeztünk megragadni, mérve a befogadó által megélt érzelmi közelséget, a néző szereplővel való együttérzését, hasonlóságérzését, a szereplő megértését.

A vizsgálat első hipotézise, miszerint a belső fokalizáció vizuális kódjainak gyakorisága hatással lesz a filmszereplővel való érzelmi elköteleződés mértékére, részben igazolódott. Viszont az a feltételezés, hogy a belső fokalizáció vizuális kódjainak gyakorisága erősíteni fogja a befogadó érzelmi elköteleződését, nem nyert megerősítést. A belső fokalizáció vizuális kódjainak gyakorisága valóban hatással volt az érzelmi elköteleződés mértékére, az összefüggés iránya viszont az elvárttal éppen ellenkező irányú volt. A legnagyobb érzelmi elköteleződést a belső fokalizáció vizuális kódjait legkevésbé alkalmazó filmalkotás váltotta ki, a legkisebb érzelmi elköteleződésről pedig a belső fokalizáció vizuális kódjait leggyakrabban alkalmazó film kapcsán számoltak be a vizsgálati személyek. A CUE-med (*Invention of Love*) és a CUE-min (*Father and Daughter*) filmek szereplői hasonló erősségű érzelmi elköteleződést eredményeztek. A CUE-med filmben több arcközelit is található, amikről néhány esetben a szereplők arckifejezés is leolvasható. A CUE-min filmben sosem látjuk a főszereplő arckifejezést, a film nem alkalmaz arcközelit a szereplők bemutatásakor. Tehát két markánsan különböző fokalizációs stratégia statisztikailag hasonló erősségű érzelmi elköteleződést váltott ki, ami arra enged következtetni, hogy az érzelmi elköteleződés és a belső fokalizáció vizuális stratégiája nem biztos, hogy egymással közvetlen kapcsolatba hozható.

A fokalizáció vizuális komponenseinek pszichológiai jelentőségére alapozva fontosnak tartottuk, hogy a vizsgálatban a szereplővel való mentalizáció válaszait közelebről is megvizsgáljuk. A mentalizáció fogalmát annak szűken vett értelmében alkalmaztuk, a szereplő mentális állapotainak azonosítását értve alatta. A mentalizációs válasz kapcsán nem arra voltunk kíváncsiak, hogy a vizsgálati személyek képesek-e a szereplő által megjelenített érzelmi állapotot felismerni, hanem az érdekelt bennünket, hogy milyen mértékben jellemzi a vizsgálati személyek elbeszéléseit – a narratív gondolkodás két bruneri (1986) tartománya közül – a *tudatosság mezejének* (landscape of consciousness), a karakterek tudatának, érzelmeinek, szándékainak megjelenése. A szereplővel való mentalizáció megragadására a befogadói szövegek szemantikai szintű tartalomelemzését (Ehmann 2002) választottuk. A vizsgálat második hipotézise, miszerint a belső fokalizáció vizuális kódjainak gyakorisága hatással lesz a filmszereplővel való mentalizációra, megerősítést nyert. Az eredmények igazolták azt a feltételezést, hogy minél gyakrabban alkalmazza a film a szereplők belső fokalizációjának vizuális kódjait, annál gyakrabban jelennek meg a szereplő mentális folyamatait azonosító kifejezések a vizsgálati személyek filmbeszámolóiban. Úgy tűnik, hogy a szereplőről mutatott közelképek, arcközelik, a szereplőhöz kapcsolódó nézőponti beállítás, tekintetet követő vágás a

befogadó intencionális hozzáállását (Dennett) facilitálja, ami azt eredményezi, hogy a befogadó hajlamosabb lesz a film történetét a szereplők tudatállapotai mentén felidézni. Érdekes eredmény, hogy a mentalizáció és az érzelmi közelség mértéke bár nem mutat egyenes irányú összefüggést egymással, de megfigyelhető, hogy a legnagyobb érzelmi elköteleződést kiváltó film (CUE-min, Father and Daughter) előhívott története tartalmazta a legkevesebb mentális folyamatra utaló kifejezést, míg a legkisebb érzelmi elköteleződést kiváltó filmek (CUE-max, Lavatory, Lettingo) előhívott történeteiben szignifikánsan gyakoribbak voltak az ilyen kifejezések. A mentalizációs válasz gyakoriságában szignifikáns különbség mutatkozott a CUE-max (Lavatory-Lovestory, Lettingo) és a CUE-med (Invention of Love) filmek között. A filmek hasonlítanak abban, hogy alkalmaznak arcközelit és tekintetkövető vágást, bár nézőponti beállítás csak a CUE-max filmekben van. A két ábrázolásmód között viszont jelentős különbség, hogy tekintete (szeme, szemgolyója) csak a CUE-max filmek főszereplőinek van. Az, hogy a CUE-max filmekről előhívott történetek mentalizációs foka jelentősen különböző volt a CUE-med filmekétől, kapcsolható a tekintetirány feldolgozása és a mentalizációs tevékenység feltételezhetően közös fejlődéslélektani és neurológiai alapjait elemző vizsgálatokhoz. A két CUE-max stratégiát alkalmazó film összehasonlításakor nem találtunk szignifikáns különbséget sem a mentalizációban, sem az érzelmi elköteleződés mértékében, ami arra enged következtetni, hogy a két film közötti eltérések ellenére a vizuális stratégiák hasonlósága a válaszmintázatokban is tetten érhető volt.

Kutatásunkban fontos cél volt, hogy a komplexebb konstruktumok mellett a filmbefogadás alapvetőbb biológiai folyamatairól is képet kapjunk. A bőrellenállás-szint változásán keresztül a filmélmény érzelmi intenzitását, az átélt érzelmi állapotok erejét tudtuk monitorozni, ami véleményünk szerint a befogadó érzelmi érintettségének, érzelmi bevonódásának jó indexe lehet. A vizsgálat harmadik hipotézisével feltételeztük, hogy a belső fokalizáció vizuális kódjainak gyakorisága hatással lesz az érzelmi arousal mértékére oly módon, hogy a belső fokalizáció vizuális kódjainak gyakoribb használata nagyobb mértékű érzelmi arousal válasszal fog együtt járni. A vizsgálat során vetített filmek melodráma műfajának következtében nagy arousalbeli kilengésekre nem számíthattunk, viszont kíváncsiak voltunk arra, hogy a film érzelmi élményét összességében intenzívebbé teheti-e a belső fokalizációra építő vizuális stratégia. A vizsgálat harmadik hipotézise nem nyert megerősítést, mivel a filmek fokalizációs stratégiájában található különbség nem mutatott szignifikáns hatást a bőrellenállás-szint változására. A legnagyobb arousalválaszt

a legkevesebb vizuális kódot alkalmazó film kapcsán mutatták a vizsgálati személyek, tehát pont ott, ahol a legerősebb érzelmi elköteleződés válasz is jelentkezett.

Az első három hipotézis tesztelésére alkalmazott statisztikai próbák a filmek közötti különbség főhatásának közepes hatásméretére mutattak rá. Az egyénen belüli variabilitás a mentalizációs válaszok esetében 23%-ban, az érzelmi elköteleződés válaszoknál 14%-ban és az érzelmi arousal válaszoknál 4%-ban magyarázható a filmek közötti eltéréssel. Ez az eredmény utólag is indokoltá teszi, hogy a filmből adódó hatásokon túl, a személyiségtényezők elemzését is bevonjuk a nézői válasz vizsgálatába. A kutatás arra vonatkozó hipotézisei (Hipotézis 4, 5, 6), miszerint a filmek narratív tényezője és a befogadók személyiségjellemzői szignifikáns interakcióba fognak lépni az egyénen belüli érzelmi elköteleződés válaszok, a mentalizációs válaszok és az arousalválaszok befolyásolásában, megerősítést nyertek. A statisztikai próbák valamennyi vizsgált válaszforma esetében rámutattak olyan személyiségtényezői konstellációkra, ami a filmhatással interakcióba lépve befolyásolta az egyénen belüli válaszmintázatok alakulását.

A negyedik hipotézis feltételezése, miszerint a szereplőkkel való érzelmi elköteleződésre hatással lesz a film és a személyiség interakciója, részben teljesült. Az érzelmi felismerés képessége és a kötődési jellemzők, valamint a filmek interakciója tendenciaként ($p=,080$) jelentkezett, de a CUE-max és a CUE-med filmekre adott válaszokat nem különítette el szignifikánsan egymástól. A különböző személyiségű csoportok viszont szignifikáns eltérést mutattak az érzelmi elköteleződés válaszok mintázatában a CUE-med és a CUE-min filmek összehasonlításakor. A 30. és 31. grafikon összevetésekor feltűnik, hogy az érzelemfelismerési képesség magasabb mértéke lecsökkenti a kötődési jellemzőkből adódó különbségeket, ami adódhat abból, hogy a gyengébb érzelem-felismerési képességgel rendelkező egyének számára nem áll rendelkezésre az érzelem-felismerés képességéből nyerhető kompenzációs kapacitás, ezért a kötődési jellemzők hatása „tisztábban” meg tud jelenni. Az érzelemfelismerési képesség interakciós hatásként (32. grafikon), és egyének közötti jellemzőként is hatással volt az érzelmi elköteleződés válaszokra. Az érzelemfelismerés jobb képességével rendelkező egyének a szereplőkkel való kisebb érzelmi közelségről számoltak be a gyengébb képességű egyénnel összehasonlításban. A 32. grafikonról leolvasható, hogy ez a különbség a CUE-min film esetében eltűnik, a CUE-max film esetében megnő. Ez az összefüggés arra enged következtetni, hogy minél kevesebb vizuális információt nyújt a film a szereplő érzelmi állapotáról, annál kevésbé fogja az egyén szociális kognícióhoz köthető képessége meghatározni az érzelmi elköteleződés mértékét.

A mentalizáció és a kötődés szoros kapcsolatára rámutató kutatási eredményekre alapoztuk (pl. Fonagy és Target 2003) az ötödik hipotézisünket, mely szerint a szereplőkkel való mentalizációt a film és a személyiségjellemzők interakciója fogja meghatározni. Ez a feltételezés a vizsgálat során megerősítést nyert, mivel a próbák három szignifikáns interakciót tártak fel, amik 15-22%-ban magyarázzák a mentalizációs válaszok egyéni belüli variációját. Mindhárom interakcióban szerepet kapott a kötődési jellemzők valamelyik dimenziója. A 33-35. grafikonról leolvasható, hogy a kötődési elkerülés csökkenti, a kötődési szorongás pedig növeli a mentalizációs válaszok gyakoriságát. A három film közül a személyiségjegyek okozta különbségek leginkább az *Invention of Love* (CUE-med) című film esetében válnak kifejezetté, a másik két film esetében a minta trendjének megfelelően alakul a mentalizációs válaszok gyakoriságának mintázata.

A 34. grafikonról leolvasható, hogy az érzelmi intelligencia vonása (TEIQ-SF) és a kötődési elkerülés (ECR-R) interakciója a CUE-max és a CUE-med film esetében különítette el a csoport tagjait egymástól, a CUE-min film esetében az eltérések kevésbé jelentősek. A szakirodalom alapján feltételezhető, hogy az erősebb kötődési elkerüléssel jellemezhető egyének kevésbé lesznek hajlamosak mentalizált történeteket felidézni, míg a kötődési elkerüléssel kevésbé jellemezhető csoport filmbeszámolóiban gyakoribb lesz a szereplő belső folyamataira vonatkozó utalás előfordulása. A CUE-max film esetében az alacsony kötődési elkerülésű és alacsony EI-jú személyek, valamint a magas kötődési elkerülésű és magas EI-jú személyek történetei tartalmaztak a leggyakoribb mentalizációs kifejezéseket. Az eredmények alapján elképzelhetőnek tűnik, hogy a mentalizálást elősegítő vizuális stratégia (CUE-max) esetében a magas kötődési elkerülést az érzelmi intelligencia képes kompenzálni. Azaz, a magasabb érzelmi intelligencia lehetővé teszi a film azon vizuális jeleinek alaposabb feldolgozását, melyből a szereplő mentális állapotaira lehet következtetni, még akkor is, ha a befogadó erősebb kötődési elkerülése a mentális folyamatok jelzéseinek elhárítására hajlamosítana. Ezt a kompenzációs mechanizmust a CUE-max típusú vizuális stratégiával dolgozó filmek valószínűleg jobban elősegítik az olyan filmekhez képest, amik ábrázolásmódjukban minimalizálják az ilyen típusú vizuális jelzéseket. Ha a film nem mutat közelképeket a főszereplő arcáról, tekintetéről, ott úgy tűnik, hogy a kötődési elkerülés mértékéből bejósolható tendenciák fognak érvényesülni, az elkerülőbbek valamennyivel kevesebbet, a kevésbé elkerülők valamennyivel többet fognak a főszereplővel mentalizálni. Az alacsonyabb kötődési elkerülésű és magasabb érzelmi intelligenciájú személyeknél megfigyelhető mentalizációs mintázat a CUE-max film esetében az egyik legalacsonyabb mentalizációs értéket adja, és csak a másik két film

esetében mutatkozik meg a személyek erős mentalizációs képessége. Úgy tűnik, hogy ezeknek a személyeknek a szereplő mentális állapotáról nyújtott egyértelmű információ csökkentette az arra való hajlandóságát, hogy a történeteket a karakterek belső állapotai mentén idézzék fel, viszont azoknál a filmeknél, ahol a szereplők belső folyamatainak megértése nehezített, ott ez a csoport aktívabbá válik a mentalizációban.

A 35. grafikorról leolvasható, hogy a kötődési szorongás (ECR-R) és az érzelemfelismerési képesség (Szemből olvasás teszt) interakciója szintén eltérő mintázatokat okoz az egyéneken belüli mentalizációs mintázatban. Láthattuk, hogy az erősebb kötődési szorongás gyengébb kötődési elkerülés mellett a filmtörténetek magasabb mentalizációs fokához vezet. Úgy tűnik, hogy az érzelemfelismerési képesség felerősíti a szorongók mentalizációs hajlandóságát, míg az érzelemfelismerés képességének gyengébb foka felerősíti a szorongás hiányából fakadó kevesebb mentalizációt. Elsőre talán meglepő lehet a kötődési szorongás és a mentalizáció pozitív kapcsolata, viszont nem szabad meglepedkeznünk arról, hogy a szakirodalom a mentalizáció alatt egyszerre érti a szelf és a másik mentális állapotainak megértését. Az elmeolvasás tehát kettős fókuszban fejlődik, a másik elméjét olvasva a saját elméjével is folyamatos kapcsolatban áll az egyén. A kötődési szorongás magasabb foka a másik elméjének fokozott monitorozásával társulhat, hiszen a személy az elhagyatástól való félelmében állandó készenlétben áll, követve és kontrollálni próbálva a másik személyt, miközben a saját mentális állapotaival gyengül a kapcsolatal. A magas érzelemfelismerési képesség származhat tehát a kötődési rendszer túlzott aktivitásából, illetve ettől eltérő bázison is kialakulhat. A grafikonon láthatjuk, hogy a kétféle út eltérő mentalizációs mintázathoz vezet. A szorongó – jó érzelemfelismerő csoport tagjai valamennyi filmre vonatkozóan magasán mentalizált történeteket produkáltak, míg a nem szorongó – jó érzelemfelismerő csoport tagjai a szorongó csoporthoz képest kevésbé mentalizált történeteket adtak elő. Megfigyelhető, hogy a két csoport között megmutatózó különbség mértéke a CUE-max filmnél kisebb, míg a CUE-min filmnél jelentősebbé válik. Úgy tűnik, hogy azok az egyének, akik kevésbé szoronganak, de képesek pontosan felismerni a másik ember érzelmi állapotát, azok leginkább a filmben rendelkezésre álló információt használják fel, és nem törekednek a hiányos információ kiegészítésére, azaz ahol nem egyértelmű, ott nem tesznek további erőfeszítéseket a szereplő mentális folyamatainak megértésére. Az érzelemfelismerési képesség és a kötődési szorongás interakciója a CUE-min film esetében különítette el a csoport tagjait egymástól, a CUE-max film esetében az eltérések kevésbé jelentősek. Ez felveti azt az értelmezési lehetőséget, hogy minél kevésbé segíti elő a szereplőkről való

mentalizációt a film, annál inkább a kötődési jellemzők és annál kevésbé a szociális kogníciós képességek fogják meghatározni a mentalizációt.

A hatodik hipotézisünket a különböző kötődési jellemzőkkel bíró egyének biológiai szinten megragadható válaszkülönbségeiről szóló szakirodalmi adatokra alapoztuk, feltételezve, hogy a filmekben ábrázolásra kerülő kapcsolati szeparáció – kapcsolati találkozás tematika a kötődési rendszert aktivizáló hatással lehet. Kíváncsiak voltunk arra, hogy a szakirodalomban leírt hiperaktivációs (kötődési szorongás) és deaktivációs (kötődési elkerülés) tendenciák vajon a filmélmény során is tetten érhetőek-e. A 36. grafikonról leolvasható, hogy a négy csoport érzelmi arousalválasz mintázata nagy variabilitást mutat, amit 23%-ban lehet magyarázni a film és a kötődési jellemzők szignifikáns interakciójával. Az eredmények alátámasztják, hogy az alacsony kötődési szorongással és magas kötődési elkerüléssel jellemezhető személyek jelentősen kisebb arousalválaszt adtak összességében és a három film viszonylatában is. A 36. grafikon alapján látható, hogy az elkerülők deaktivációra való hajlama a *Father and Daughter* című (CUE-min) film esetében kevésbé tudott érvényesülni. A kötődési szorongás hiperaktivációs hatása csak azoknál az egyéneknél jelent meg, akik a kötődési elkerülés dimenzió is magasabb pontszámot értek el (36. grafikon). A magas kötődési elkerüléssel jellemezhető két csoport szignifikánsan különbözik az arousalválasz mértékében, ami kapcsolható Bartholomew (1990) megállapításaihoz, mely szerint a két elkerülő válasz eltérő fejlődési háttéren alakul ki.

III.

Diszkusszió

A disszertáció záró fejezetében összegzem a három kutatásból származó eredményeket. Az összegzés során az elméleti fejezetben felvetett fő kérdésre koncentrálok, a tárgyalt nézői választípusok előfordulási gyakoriságát és a választípusok egyéni belüli mintázatát vizsgálom meg a fókuszáció és a kötődési jellemzők hatásának fényében. Ezt követően összegzem a fókuszációra és a kötődési jellemzőkre vonatkozó megállapításaimat, illetve kitérek a vizsgálatok korlátaira, módszertani kérdéseire, újdonságértékére és a jövőbeni célokra. A vizsgálatok azon részeredményeit, melyek a főkérdéshez közvetlenül nem kapcsolódnak, az adott vizsgálathoz kapcsolódó eredmények részben tárgyalom.

A disszertáció legfőbb célja az volt, hogy a befogadói személyiség és a narratíva sajátosságainak összefüggésében megvizsgálja a filmkarakterre vonatkozó kognitív és emocionális nézői válaszokat. A pszichonarratológia módszertanát követő vizsgálatsorozatban arra a kérdésre kerestem a választ, hogy a konkrét esztétikai formák befogadásában milyen mértékű a narratív megformáltság és a személyiség pszichológiai tényezőinek a hatása. A nézői választípusok gyakorisági mintázatát két tényező függvényében elemeztem: az egyik a szereplőre vonatkozó fókuszációs stratégia mint a narratíva tudásadagolását meghatározó faktor volt, a másik tényező pedig a kötődés (valamint másodlagosan az empátia és az érzelmi intelligencia) mint a néző interperszonális kapcsolatainak érzelmszabályozási mintázatát meghatározó személyiségtényező volt jelen.

A dolgozat első elméleti fejezetében a művészetpszichológiai meglátások, a film- és irodalomelméleti írások, az empirikus irodalomesztétika eredményei, valamint az empátia és a mentalizáció pszichológiai felfogása alapján ismertettem a filmbefogadói válaszok taxonómiáját. Az elemzés középpontjába helyezett empátiás választípusokat a taxonómia alapján elhelyeztem a különböző filmbefogadói választípusok rendszerében (2. ábra). Ez a taxonómia szolgált a pszichológiai tartalomelemzés kategóriarendszereként az egyes vizsgálatokban (1. táblázat). Mark Davis (1983) multidimenzionális empátia felfogására építve a szereplőre irányuló empátia válaszokat nyelviileg megragadható komponensekre – mentalizációra, empátiás törődésre és mimikri válaszokra – bontottam fel, majd a vizsgálatokban ezeknek a komponenseknek az előfordulási gyakoriságát és együtt járási

mintázatát vizsgáltam. A vizsgálatok során a mozi néző affektív folyamataival, érzelemszabályozásával összefüggő választípusokat tanulmányoztam, és nem volt célom a diszkrét emocionális állapotok megragadása. Az adatok elemzése során nem arra törekedtem, hogy a film által kiváltott pozitív és negatív érzelmi állapotokat (pl. szomorúság, düh, stb.) azonosítsam, hanem arra, hogy a megjelenő érzelmi válaszokat a műhöz és a szereplőhöz való viszonyulás alapján komplexebb típusokba soroljam. (Nem különítettem el például, hogy a szereplő negatív vagy pozitív értékelő viszonyulásokat vált-e ki a nézőből, hanem valamennyi értékelő választ egy kategóriába soroltam.)

A dolgozat további elméleti fejezeteiben a fokalizációnak és a kötődésnek a kutatásaim szempontjából releváns aspektusai kerültek bemutatásra. A film szereplőjére vonatkozó tudás mélységét szabályozó narratív eszköz három különböző megjelenési formáját vizsgáltam meg a kutatások során. A vizsgálatok csoportosíthatóak aszerint, hogy a fokalizáció a verbális (1. és 2. vizsgálat), vagy a vizuális (3. vizsgálat) szint által közvetített információmennyiségen keresztül került tanulmányozásra, illetve aszerint is, hogy az egy filmen belül megjelenő több szereplő eltérő fokalizációs stratégiáiból eredő hatást vizsgálta (2. vizsgálat), vagy eltérő fokalizációs stratégiát működtető filmekben megjelenő főszereplő hatását hasonlította össze (1. és 3. vizsgálat). A filmbefogadók verbális és fiziológiai (3. vizsgálat) válaszmintázatainak egyéni különbségeiben elsősorban a kötődés két dimenziójának – a kötődési elkerülésnek és a kötődési szorongásnak – jelentőségét elemeztem, valamint az empátia (2. vizsgálat) és az érzelmi intelligencia (3. vizsgálat) képességeire vonatkozó részeredményeket dolgoztam fel. A disszertáció elméleti fejezetében rávilágítottam a függő és a független változók összefüggéseire: az empátias válaszmintázatok és a kötődés kapcsolatát Fonagy munkacsoportjának (Fonagy és Target 2003) mentalizációval kapcsolatos eredményein keresztül mutattam be, a belső fokalizáció vizuális kódjai és a mentalizációs válasz közötti összefüggést az elmeolvasás fejlődéslélektani és idegtudományi vizsgálatai által támasztottam alá. A fokalizáció vizsgálata kapcsán nem arra törekedtem, hogy a filmek egyes vizuális és verbális komponensei által konkrétan kiváltott választ azonosítsam (pl. konkrét arcközelik, vagy nézőponti beállítások által kiváltott verbális vagy fiziológiai reakciók megragadása), hanem az volt a célom, hogy a befogadók teljes filmre vonatkozó válaszmintázataiban a narratíva egészére jellemző fokalizációs stratégiák hatását elemezzem. A fokalizációs stratégiák tanulmányozásakor nem volt célom a stratégiákat esztétikailag értékelni, azaz a dolgozat nem vállalkozott a „jó stratégiák” leírására, hanem az esztétikai értéktől

függetlenül különböző fokalizációs stratégiák által formált válaszmintázatokat akart tetten érni.

A filmbefogadó választípusait meghatározó pszichológiai és narratív tényezők

A befogadói választípusokat meghatározó narratív és pszichológiai tényezők tanulmányozása céljából elvégzett három pszichonarratológiai vizsgálat eredményeinek összegzése alapján megállapítható, hogy a disszertáció fő kérdését – a narratíva és a személyiség fő- és interakciós hatásának mértéke – érdemes az egyes választípusokra lebontva megvizsgálni.

Diegetikus és non-diegetikus válaszokat meghatározó narratív és pszichológiai tényezők

A kategóriarendszer legfelső szintjén elkülönítettem a film cselekménye által kiváltott *diegetikus válaszokat* a film formája, tárgyiassága által hívott *non-diegetikus* (artefakt) reakcióktól. A diegetikus válaszok előfordulási gyakorisága valójában azt mutatja meg, hogy az adott film történetébe összességében milyen gyakorisággal adott érdeklődés, értékelés és empátia válaszokat a befogadó. Ebből az összesített mutatóból következtethetünk arra, hogy milyen mértékben vonódott be a vizsgálati személy, milyen mértékben jellemezték a megszólalásait a különböző *narratív érzések* (lásd Miall és Kuiken 2002). Az 1. vizsgálat eredményei arra utalnak, hogy a belső fokalizáció egyaránt elősegíti a cselekménybe való bevonódást és a mű esztétikai értékelésére vonatkozó non-diegetikus válaszok megjelenését is. Az 1. vizsgálat eredményei azt mutatták, hogy a szereplő belső fokalizációjának mértéke hatással van a két választípus filmek során megjelenő belső arányára: ha sok információt ad át a film, ott a nézők reakciói inkább fognak a mű tárgyiasságára, mint a cselekményére vonatkozni, ha viszont kevés tudást adagol a narratíva, akkor a nézők inkább a cselekményre reagálnak és kevésbé a megvalósítás módjára. Ez az eredmény összefüggésbe hozható Lang (2009) Mediatizált Üzenetek Motivált Feldolgozásának Korlátozott Kapacitás Modelljével (Limited Capacity Model of Motivated Mediated Message Processing, LC4MP), aminek egyik kiindulópontja, hogy az üzenetek feldolgozására véges mennyiségű, korlátozott figyelmi kapacitás áll az egyén rendelkezésére, amit automatikus (pl. orientációs reflex) és a személy látens igényeit kiszolgáló tudattalan folyamatok egyaránt irányítanak. Ezek alapján elképzelhető, hogy amikor a film sok információt nyújt a szereplőről, akkor a néző

kevesebb figyelmi kapacitást allokál a karakter megértésére, így több ideje marad a műalkotás tárgyiasságának megfigyelésére is. Abban az esetben, ha a film visszatart információkat a szereplőről, és nem ad támpontokat az interperszonális helyzetek értelmezéséhez, akkor a befogadó a figyelmi kapacitásának nagyobb részét fogja a diegézis megértésére szánni, így kevesebb reakció jut a műalkotás megvalósulásának módját feldolgozni. Ennek a feltevésnek a tesztelése a változók szisztematikus és pontos manipulációján keresztül további kutatások tárgyát kell, hogy képezze.

A befogadó személyiségének főhatása önmagában sem a diegetikus, sem a non-diegetikus választípusok gyakoriságát nem befolyásolta szignifikánsan, viszont a két választípus filmekhez kapcsolódó egyéni belüli arányát a kötődési elkerülés tendenciaszerűen alakította. Úgy tűnik, hogy a magasabb kötődési elkerülésű egyének diegetikus válaszainak gyakorisága kitettebb a fokalizációs stratégia hatásának az alacsonyabb kötődési elkerülésű egyénekhez képest. A kötődési elkerülésre hajlamos egyének jóval több diegetikus választ adtak a belső fokalizáció jelenléte esetében, míg a belső fokalizáció hiánya lecsökkentette a diegézisre vonatkozó válaszokat. Ez az eredmény arra enged következtetni, hogy a kötődési elkerülésre jellemző – az érzelmekkel kapcsolatos tartalmak elhárítására törekvő – információfeldolgozási mód az esztétikai alkotás megformáltságával kölcsönhatásban bontakozik ki.

A kategóriarendszer legmagasabb szintjét képező kategóriákról összességében elmondható, hogy mind a diegetikus, mind a non-diegetikus válaszok előfordulási gyakorisága a belső fokalizáció narratív eszközének erőteljes főhatása alatt áll. A non-diegetikus válaszok esetében a személyiségtényezők és az interakciós tényezők hatása nem volt kimutatható, míg a diegetikus válaszok esetében a kötődési elkerülés és a fokalizáció interakcióban alakította a diegézisre érkező válaszok gyakoriságát. Ez az interakciós hatás megjelenik a diegetikus és non-diegetikus választípusok filmek során jelentkező, egyéni belüli arányának mintázatában is. Ez arra világít rá, hogy az elkerülő kötődésű egyének diegetikus válaszainak mintázatán a kevésbé elkerülőkhöz képest hangsúlyosabb nyomot hagy a szereplőre vonatkozó fokalizáció szabályozó funkciója.

A szereplőre vonatkozó válaszokat meghatározó narratív és pszichológiai tényezők

A szereplőre vonatkozó *értékelő és empátiás válaszok*, valamint a fokalizációs stratégia kapcsolatára az első és a második vizsgálatban is sikerült rámutatni. Az értékelő válaszok alatt a befogadó azon válaszait értettük, amivel a látott filmkaraktert morálisan (jó vagy

rossz), esztétikailag, szakmailag, vagy a személyes szimpátia szempontjából értékeli, azaz valamilyen személyes benyomást alakít ki vele kapcsolatban. Az empátiás válaszok alatt a szereplő mentális folyamatainak felismerésére, a szereplő érzelmi állapotának átvételére és a szereplővel való együttérzésre utaló reakciók összességét értettük. Az adatok feldolgozása során nem volt célunk elkülöníteni a pozitív és negatív benyomásra utaló reakciókat, hanem a valenciától függetlenül regisztráltuk a választípusok megjelenését. A két vizsgálat eredményeinek összegzéséből megállapítható, hogy az a filmkarakter, akiről kevesebb tudás áll a befogadó rendelkezésére összességében több értékelő és kevesebb empátia választ fog kiváltani összehasonlítva azzal a szereplővel, akinek belső folyamatai könnyebben megragadhatóak a befogadó számára. Ezek az összefüggések az egy filmen belül megjelenő, eltérő fokkalizációval bemutatott szereplők esetében, illetve a filmek közötti összehasonlításban is megjelentek. A szereplőre vonatkozó választípusok eloszlása a két vizsgálat során eltérő tendenciát mutat: míg az első vizsgálatban a BF0 szereplő hasonló arányban váltott ki értékelő és empátiaválaszokat, míg a BF1 szereplő több empátiaválaszt és kevesebb értékelő választ váltott ki, addig a második vizsgálatban a BF1 szereplő váltott ki hasonló arányban értékelő és empátiás válaszokat, és a BF0 szereplő több értékelő választ és kevesebb empátiás választ váltott ki. A két vizsgálat eredményei abban is eltérnek, hogy az első vizsgálat esetében inkább az empátia válaszok gyakoriságát, míg a második vizsgálat esetében inkább az értékelő válaszok gyakoriságát befolyásolja a narratíva fokkalizációs stratégiája.

Az *értékelő válaszok* gyakoriságát meghatározó befogadói jellemzők közül a második vizsgálatban a befogadó nemének hatására sikerült rámutatni: a férfiak a nőkhöz képest gyakrabban verbalizálják a szereplőre vonatkozó értékelő válaszaikat. Az értékelő válasszal kapcsolatos eredményeket tovább árnyalják az interakciós hatásokkal kapcsolatban feltárt eredmények, amik a befogadó nemének, valamint a kötődési jellemzőinek és a fokkalizációs stratégiának a kölcsönhatására mutatnak rá az értékelő válaszok befolyásolásában. Az értékelő válaszok előfordulási gyakoriságában megjelenő különbség a férfiak és a nők között, valamint az alacsony és magas kötődési elkerülésű egyének között is inkább a belső fokkalizáció hiánya esetében jelentkezett kifejezettebben: a férfiak és az alacsony kötődési elkerülést mutató egyének a belső fokkalizáció hiánya esetében több értékelő választ adtak, míg a nők és a magas kötődési elkerülésű egyének értékelő válaszaikat a film fokkalizációs stratégiájának hatása kevésbé érintette.

Az *empátia válaszok* gyakoriságát meghatározó befogadói jellemzők közül a kötődési elkerülés és fantázia (IRI) szerepére mutattak rá a vizsgálatok. Az első vizsgálat

eredményei arra utalnak, hogy a magasabb kötődési elkerülésű egyének többet empátizálnak, viszont az empátiaválaszok gyakorisága jobban ki van téve a műalkotás fokalizációs stratégiájának az alacsonyabb kötődési elkerülést mutató egyénekhez képest. Ebből az eredményből arra lehet következtetni, hogy az alacsony kötődési elkerülésű egyének a környezeti ingerektől függetlenebbül egyfajta stabil empátiás hajlandóságot mutatnak, míg a kötődési elkerülőket az inger jellegzetességei sokkal erőteljesebben irányítják. A kötődés szakirodalma alapján azt várhattuk volna, hogy a magas kötődési elkerülést mutató egyének kevesebb empátiaválaszt fognak adni (Mikulincer és Shaver 2007), bár Kafetsios (2004) eredményei felhívják a figyelmet arra, hogy az elutasító-elkerülő kötődési stílusú egyének kifejezetten jó érzelem-megértési képességekkel rendelkeznek. Az eredmények mélyebb értelmezéséhez figyelembe kell vennünk a választípusok együtt járási mintázatát is (lásd lejjebb). Az Interperszonális Reaktivitási Index fantázia alsóskáláján elért pontszám 32 %-ban járult hozzá a 2. vizsgálat négy jelenete során megjelenő empátiaválaszok összesített gyakoriságához. A Davis-féle IRI skála fantázia faktora arra kérdez rá, hogy az egyén mennyire hajlamos regény-, színdarab-, filmhősökkel való azonosulásra, fiktív történetekbe való elmélyülésre (pl. „Általában tárgyilagos maradok, ha filmet vagy színdarabot nézek, nem élem bele magam teljesen a cselekménybe.”). Ez az eredmény azért is jelentős, mert megerősítést nyújt ahhoz az előfeltételezéshez, hogy a nyelvi kifejezéseken keresztül megragadhatóak az egyénre jellemző komplex pszichológiai jellemzők: minél inkább úgy tapasztalja meg magát az egyén, mint aki az esztétikai alkotásokba könnyen bevonódik, a filmbefogadás közben adott verbális válaszaiban annál több nyelvi kifejezés fog utalni arra, hogy az egyén valamilyen módon kapcsolódik a szereplő mentális folyamataihoz.

A szereplőre vonatkozó válaszok típusainak eloszlása azt mutatja meg, hogy a néző szereplőre vonatkozó összes válaszmennyiségét milyen mértékben kötötte le az empátia és az értékelés választípusa. Az empátiás válaszok mennyisége arra utal, hogy a befogadó milyen mértékű kapacitást fordított arra, hogy a szereplő szubjektivitása és a saját szubjektivitása közötti kapcsolatot megteremtse azáltal, hogy felismeri a szereplő elmetartalmait és reagál azokra. Az értékelő válaszok mennyisége arra utal, hogy a befogadó milyen mértékű kapacitást fordított arra, hogy a szereplő és a saját értékrendje, preferenciái közötti közelséget és távolságot feltérképezze. Másképpen fogalmazva, az empátiaválasz leginkább arra vonatkozik, hogy mi jár a szereplő fejében és a néző ehhez hogyan viszonyul érzelmileg, míg az értékelő válasz leginkább arra vonatkozik, hogy milyen az a szereplő, akivel a befogadó éppen találkozott. A szereplőre vonatkozó

válaszok típusainak eloszlását a film főhatása mellett, a befogadó személyiségének és nemének hatása egyaránt jelentősen befolyásolta. Összességében megállapítható, hogy az alacsony kötődési elkerülést mutató egyének és a nők empátia és értékelő válaszaik hasonló gyakoriságot mutattak, míg a magas kötődési elkerülésű egyének esetében több empátiaválasz, a férfiak esetében pedig több értékelő válasz volt található a szereplőre vonatkozó reakciók között. Az értékelő válaszok férfiaknál megjelenő dominanciája a fókuszáció hiánya esetében még hangsúlyosabbá vált (2. vizsgálat). Ezek az eredmények annyiban járulnak hozzá az empátiás válaszok nemi különbségeinek vizsgálatához, hogy a korábbi kutatások kérdésvetését kitágítva, nem csak az empátiás válaszok előfordulási gyakoriságát, hanem az interperszonális helyzetek által kiváltott többféle választípust bevonva a választípusok mintázatbeli különbségeit vizsgálja. Az erre vonatkozó eredmények kapcsolódnak Hoffman (1984) empátiaelméletéhez, ami Kulcsár (1998, 179.) megfogalmazásában a személlyel és a helyzettel kapcsolatos „információs háló” függvénye, tehát nemcsak a célszemély aktuális érzelmi állapota, hanem a célszemélyre vonatkozó egyéb attribúciók is meghatározzák.

A harmadik vizsgálatban a nézőnek *a szereplővel való érzelmi elköteleződését* a film levetítése után önbeszámoló kérdőívvel mértük. A skála a szereplővel való érzelmi kapcsolat számos aspektusára rákérdezett (megértés, együttérzés, azonosulás, hasonlóság). A vizsgálat ezen részének fő kérdése az volt, hogy a belső fókuszáció vizuális kódjainak sűrűsége összefüggésben áll-e az érzelmi közelség átfogó mutatójával, ahogy azt a film- és irodalomelméleti meglátásokból bejósolhatjuk. A vizsgálat meglepő eredményt hozott, mivel a belső fókuszáció vizuális kódjai és az érzelmi elköteleződés összefüggése épp ellenkező irányú tendenciára mutatott rá az eddigiek alapján elvárhatóhoz képest. Az a film váltotta ki a legnagyobb érzelmi elköteleződést, amelyik a legkevesebb vizuális kódját alkalmazta a belső fókuszációnak, a legkisebb érzelmi elköteleződést pedig a legtöbb vizuális kódot alkalmazó animáció szereplőjével élték meg a nézők. Láthattuk, hogy a mentalizációs válasz a harmadik vizsgálatban épp ellenkezően működött, mivel a mentalizációs válaszok gyakorisága követte a belső fókuszáció vizuális kódjainak gyakoriságát. Tehát összességében nem igazolódott az a felvetés, hogy a belső fókuszáció vizuális kódjai facilitálnák a néző érzelmi elköteleződését, valószínűleg ezek a kódok leginkább azt segítik elő, hogy a néző megértse a szereplő elméjében zajló folyamatokat. További kutatások tárgyát kell, hogy képezze a mentalizáció és az érzelmi elköteleződés közötti viszony pontosabb megragadása. A harmadik vizsgálat eredményei rámutattak a

fokalizáció, a kötődési jellemzők és az érzelem-felismerési képesség interakciós hatására a néző érzelmi elköteleződésének befolyásolásában. Az érzelem-felismerési képesség tesztjén alacsony és magas pontszámot elérő kötődési csoportok jelentősen eltérő mintázatát mutatták az érzelmi elköteleződésnek. A belső fokalizáció működése szempontjából tanulságos eredmény, hogy azok az egyének, akik pontatlanok a tekintet vizuális jegyeiből kiolvasható érzelem azonosításában (Szemből olvasás teszt), azokból a belső fokalizáció vizuális kódjait gyakran alkalmazó filmek szereplője is magas érzelmi elköteleződés élményt tudott kiváltani. Scheff (1978) esztétikai távolság koncepciója szerint a nézőben egyszerre megjelenő résztvevői és megfigyelői pozíciók belső arányát a mű és a befogadó jellegzetességei egyszerre szabályozzák az optimális intenzitású érzelmi bevonódottság létrejöttét szolgálva. Ezt figyelembe véve felvetődik az az értelmezés, hogy az alacsony érzelem-felismerési képességű egyéneket a CUE-max film megértést segítő vizuális kódjai a résztvevői pozíció felé mozdították, míg a magas érzelem-felismerési képességű egyének befogadói reakcióiban a „túl sok” információ hatására a megfigyelői pozíció került túlsúlyba.

Az empátiaválasz komponenseit meghatározó narratív és pszichológiai tényezők

A befogadói választípusok empirikus vizsgálata során arra törekedtem, hogy a szereplőre vonatkozó nézői folyamatokat alkomponensekre bontsam fel. Az alkomponensek azonosításában Mark Davis (1983) multidimenzionális empátia modelljét vettem alapul, mely egyaránt számol az empátia kognitív és affektív, illetve reaktív (a célszemély érzelmi állapotaira reagáló) és parallel (a célszemély érzelmi állapotával megegyező) folyamataival. A vizsgálatok során az empátiaválasz három komponensét vizsgáltuk: a mimikri válaszokat (parallel, affektív), a mentalizációs válaszokat (reaktív, kognitív) és az empátiás törődés (reaktív, affektív) válaszait.

A *mimikri válasznak* kódoltuk a befogadó saját érzelmi állapotára vonatkozó egyes szám első személyű kifejezéseit abban az esetben, ha az valószínűsíthetően a szereplő által megtapasztalt érzelmi állapot áterjedéseként jelent meg. Fogalmilag az a választípus áll a legközelebb az identifikáció klasszikus felfogásához (Cohen 2001), illetve leképezi a Cupchik által leírt erős azonosulás válaszmódját. A pszichoanalitikus elméletekben egyértelmű (pl. Mulvey 2000), a filmelmélet kognitív paradigmáján belül pedig utalásszintű (Smith 1997) megállapításokat találhatunk a belső fokalizáció vizuális kódjai és a néző erős azonosulása közötti szoros kapcsolatra vonatkozóan. Az első két vizsgálat

lehetőséget teremtett arra, hogy a mimikri válaszokon keresztül megragadható erős azonosulás és a belső fokalizáció verbális kódjai közötti kapcsolatot tanulmányozzuk. A mimikri válaszokkal kapcsolatos legfőbb módszertani tapasztalom az volt, hogy ezek a válaszok nagyon alacsony gyakorisággal jelentkeztek, ami megnehezítette a statisztikai elemzésüket. Ez egyrészt következhet abból, hogy nem minden film képes a személy erőteljes érzelmi reakcióit kiváltani, illetve, hogy ez a választípus valószínűleg nehezen verbalizálható. A második vizsgálatban konkrét interjúkérdés vonatkozott az egyén filmbefogadás közben keletkező érzelmi élményeire elősegítve a megfogalmazást gátló tényezők legyőzését. További kutatások tárgyát kell, hogy képezze egy olyan módszertan kidolgozása, ami hatékonyabban képes a mimikri válaszok torzítatlan megragadására. A mimikri válaszok előfordulási gyakoriságát befolyásoló filmes tényezők közül a szereplők közötti fokalizációs különbségnek és a jelenet valenciájának hatását sikerült tetten érni. A második vizsgálat eredményeiből arra következtethetünk, hogy a fokalizáló szereplő a nem fokalizáló szereplőhöz képest, valamint a negatív érzelmi tónusú jelenetek a pozitív érzelmi tónusú jelenetekhez képest több mimikri választ váltottak ki a nézőkből. A legtöbb mimikri választ a negatív jelenetben szereplő fokalizáló karakter váltotta ki. Az eredmények értelmezésekor nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a vizsgálati mintát pszichológus hallgatók képezték a második vizsgálatban, akik úgy tűnik, hogy nagyobb valószínűséggel produkáltak a páciensével mint a pszichológus élményvilágával parallel érzelmi válaszokat. További kutatások tárgyát képezheti annak eldöntése, hogy a páciensek által kiváltott mimikri válaszok a karakterhez kapcsolódó szerepelvárásoknak, szerephasonlóságoknak köszönhetőek (tkp. az egyetemi hallgatók nagyobb valószínűséggel tapasztalhatták már meg a páciensi mint a pszichológusi pozíciót), vagy a karakter belső fokalizációjának nagyobb mértékéből következnek. Az első vizsgálat eredményei részben segítenek megválaszolni ezt a kérdést, mivel itt a szerepelvárások nem torzították az eredményeket. A mimikri válaszok előfordulási gyakorisága az alacsony kötődési elkerülést mutató egyének esetében megnőtt a belső fokalizációt alkalmazó filmnél és lecsökkent a belső fokalizációt nem alkalmazó filmbefogadás során. Ez az eredmény arra utal, hogy a szereplő mentális folyamataira vonatkozó nézői tudás nagyobb mértéke nagyobb valószínűséggel vált ki a szereplő állapotával parallel érzelmi választ, de csak abban az esetben, ha a befogadó kötődési jellemzőiből fakadó elhárítási módok ezt nem akadályozzák. Tehát a film verbális rétegében kifejeződő belső fokalizáció és a mimikri válaszok közötti kapcsolat feltételezése részben megerősítést nyert.

Mentalizációs válasznak kódoltuk a befogadó minden olyan nyelvi kifejezését, amivel a néző a szereplő mentális állapotainak (érzelmeinek, gondolatainak, szándékainak) felismerésére, azonosítására utalt. Ez a meghatározás azokhoz a meghatározásokhoz áll közel, melyek a tudatelméleti képesség kognitív aspektusát hangsúlyozzák (pl. Baron-Cohen 2001). A mentalizáció pszichodinamikus definíciója egyaránt magában foglalja a saját és mások mentális állapotairól való gondolkodás képességét (Fonagy és Target 2002). A mentalizáció pszichodinamikus meghatározásának két aspektusát – a saját és a másik állapothoz való viszonyt – a jelen disszertációban alkalmazott taxonómia kettébontja: a saját mentális állapotról való gondolkodásként felfogva a 'mimikri' válaszokat, a másik mentális állapotáról való gondolkodásként kezelve a 'mentalizációs' választ. Ebből következően a vizsgálatok során gyűjtött mentalizációs válaszok nem tartalmazzák a Fonagy-féle meghatározás szelf-orientációját.

A három vizsgálat során a mentalizációs válaszok és a fokalizáció kapcsolatát a verbális és a vizuális szinten megjelenő belső fokalizáció viszonylatában egyaránt megvizsgáltuk. Az 1. vizsgálat két film szereplőjének összehasonlításában mutatott rá a belső fokalizációnak a mentalizációs válaszok gyakoriságában megjelenő erőteljes hatására: a belső fokalizációt alkalmazó narratíva szereplője szignifikánsan több mentalizációs választ váltott ki a belső fokalizációt nem alkalmazó narratíva szereplőjéhez képest. A 2. vizsgálat két szereplő összehasonlításában mutatott rá a belső fokalizáció és a mentalizációs válasz tendenciaszerű kapcsolatára: ugyanabban a filmjelenetben megjelenő két szereplő közül az váltott ki a nézőkből valamivel több mentalizációs választ, akiről a narratíva több verbális információt nyújtott a befogadó számára. A 3. vizsgálat három film összehasonlításában mutatott rá a belső fokalizáció vizuális kódjainak eltérő sűrűségű alkalmazásának kapcsolatára a mentalizációs válaszok gyakoriságával: minél gyakrabban alkalmazza a film a belső fokalizáció vizuális kódjait, annál gyakrabban találhatunk a szereplőre vonatkozó mentalizációs választ a nézői beszámolóban. A narratíva fokalizációs stratégiája az 1. vizsgálatban 55 százalékban, a 2. vizsgálatban 11 százalékban, a 3. vizsgálatban 37 százalékban magyarázza meg a mentalizációs válaszok összvariabilitását. A második vizsgálat a fokalizáció hatása mellett rámutatott a filmjelenet valenciájának meghatározó szerepére a mentalizációs válaszok alakulásában: a negatív jelenetek több mentalizációs választ váltottak ki a pozitív jelenetekhez képest.

A mentalizációs válaszokat meghatározó pszichológiai jellemzők közül az első vizsgálat a kötődési elkerülés (ECR-R) nagy hatásméretét vizsgálta meg: a magasabb kötődési elkerülésről beszámoló egyének több mentalizációs választ adtak kötődési elkerüléssel

kevésbé jellemezhető személyekhez képest. A kötődési elkerülés mértékéből adódó különbség 70 százalékban képes megmagyarázni a mentalizációs válaszok összvariabilitását.

A fokalizációs stratégia és a befogadó pszichológiai jellemzőinek interakciós hatására világított rá az első és a harmadik vizsgálat. Az első vizsgálat arra mutatott rá, hogy az alacsony kötődési elkerüléssel jellemezhető egyének mentalizációs válaszainak gyakoriságát a filmek fokalizációs stratégiájának hatása nem kifejezetten érintette, míg a magas kötődési elkerülésről beszámoló személyek a szereplőről több információt megosztó film esetében jelentősen gyakrabban adtak mentalizációs választ, mint a kevés információt nyújtó film során. A harmadik vizsgálatban a kötődési szorongás és kötődési elkerülés, valamint a kötődési szorongás és érzelem-felismerési képesség, illetve a kötődési elkerülés és az érzelmi intelligencia személyiségtényezői léptek interakciós hatásba a filmek fokalizációs stratégiáival. Ezekről az interakciós hatásokról összességében elmondható, hogy közepes mértékben voltak képesek a mentalizációs válaszok fokalizáció által meghatározott mintázatát modulálni. A minta trendjétől két nagyobb eltérés található: 1) az alacsony kötődési elkerüléssel és magas kötődési szorongással jellemezhető egyének jelentősen több mentalizációs választ adtak a minta többi részéhez képest, - úgy tűnik, hogy ennek a csoportnak kevesebb vizuális információ is elég ahhoz, hogy a szereplő belső folyamataira következtessen; 2) az alacsony érzelmi intelligenciával és magas kötődési elkerüléssel jellemezhető személyek jelentősen kevesebb mentalizációs választ adtak a minta többi részéhez képest, - úgy tűnik, hogy ennek a csoportnak radikálisan lecsökkenti a mentalizációs aktivitását a belső fokalizációra vonatkozó vizuális információ hiánya. Ezek az eredmények rávilágítanak arra, hogy az átlagostól eltérő személyiségkonstellációk felülírják a film narratív-fokalizációs stratégiája által potenciálisan kijelölt válaszmódokat. A mentalizációs válaszokról összességében elmondható, hogy a film fokalizációjának főhatása és a személyiség főhatása egyaránt befolyásolja, a két független változó interakcióba lépve alakítja végül a filmbefogadás során megjelenő mentalizációs válaszok gyakorisági mintázatát.

Az *empátiás törődés* válasznak kódoltunk minden olyan reaktív érzelmi választ, amivel a befogadó arra utalt, hogy sajnálatot, együttérzést, szánalmat, aggodalmat érzett az adott szereplő iránt. Ahogy a disszertáció vonatkozó elméleti fejezetéből kiderült, az empátiás törődés az empátiás folyamatokat aktivizáló epizód egyik lehetséges kimenetele (Davis 1983). Az empátiás törődés alapvetően a másakra irányuló empátiás válasz, szemben az énfókuszú mimikri válaszokkal, vagy az empátiás distressz válaszaival (Kulcsár 1998). A

filmelmélet szempontjából az empátiás törődés válasza azért nagyon jelentős, mert több filmelméleti szerző a 'sympathy' fogalma alatt a néző empátiás törődés válaszait értve, ezt a választípust tartja a befogadó legjellemzőbb reakciómódjának (Coplan 2008). Az első és a második vizsgálat tapasztalataiból levonható következtetés, hogy az empátiás törődés nyelvileg a filmbefogadó verbális válaszaiban igen ritkán jelenik meg. Ennek egyik oka lehet, hogy az adatgyűjtés idői módjában keresendő: elképzelhető, hogy az empátiás törődés a narratíva egészének befogadása után összeálló kimeneteli reakció, ami a filmbefogadás közben ritkább, kitüntetettebb helyzetekben kerül csak verbalizálásra. Az első vizsgálat rámutatott az empátiás törődés egyének közötti különbségeire. Az eredményekből arra lehet következtetni, hogy a magasabb kötődési elkerüléssel jellemezhető egyének szignifikánsabb kevesebb empátiás törődés választ adtak a filmek során a fokalizációs stratégiától függetlenül. Az első vizsgálatban ez az egyetlen olyan választípus, aminek gyakoriságát csak a személyiségtényező befolyása határozza meg.

Az empátiaválaszok típusainak eloszlási gyakorisága azt mutatja meg, hogy az adott egyén az adott film során megjelenő empátiás kapacitása hogyan oszlott meg az énfókuszú, affektív mimikri válaszok, a másik fókuszú, kognitív mentalizációs válaszok, valamint a másik fókuszú, affektív empátiás törődés válaszai között. Az első vizsgálat eredményei arra világítottak rá, hogy a fokalizáció és kötődési jellemzők együtt határozzák meg az empátiás választípusok eloszlási gyakoriságát. Összességében megállapítható, hogy a kötődési elkerülés mentén képzett csoportok empátiás választípusainak eloszlása eltérő mintázatot mutat a két film során. Az eltérés legszembetűnőbb jellegzetessége, hogy a magas kötődési elkerüléssel jellemezhető egyének esetében a mentalizációs válaszok mellett nem jelennek meg az empátia affektív válaszai, - az empátiás törődés és a mimikri válasz -, míg az alacsony kötődési elkerüléssel jellemezhető egyének esetében az affektív empátia válaszok is tetten érhetőek. Ez az eredmény egyrészt fontos adalék a kötődés empátiás válaszmintázatot moduláló funkciójához, másrészt felhívja a figyelmet arra, hogy az egyes befogadói választípusokat nem önmagukban érdemes vizsgálni, hanem más választípusok kontextusában.

A filmbefogadó arousalválasza

A harmadik vizsgálatban a néző érzelmi bevonódását és a belső fokalizáció vizuális kódjainak kapcsolatát a befogadó arousalválaszain keresztül figyeltük meg, ami pszichológiai szinten a film által kiváltott általános aktivációs szinttel, általános izgalmi hatással hozható kapcsolatba (Bouscein 2011). A vizsgálat nem mutatott ki jelentős eltérést

a három látott film által kiváltott arousalválaszok mértékében, tehát nem jelenthető ki, hogy a belső fokalizáció vizuális kódjainak sűrűsége szignifikáns hatással lenne a nézőben keletkező izgalmi szint mértékére. A kutatás a kötődési jellemzők filmbefogadás során is megmutatkozó differenciális pszichofiziológiájára világított rá. Az eredmények arra az alapvető tényre világítanak rá, hogy nem minden egyén számára elérhető a műalkotás által felkínált érzelmi élmény: az elutasító-elkerülő kötődési jellemző elhárítási folyamatai fiziológiai szinten is tetten érhetőek.

A mozi nézői válaszok vizsgálatának fő kérdése az volt, hogy a néző szereplőre vonatkozó válaszait milyen mértékben befolyásolják a filmalkotás narratív és a befogadó pszichológiai jellemzői. Általánosságban megállapítható, hogy a narratíva fokalizációs jellemzője a legtöbb esetben erőteljesebb hatással van a nézői válaszok vizsgált típusainak gyakoriságára a személyiségtényezőkhez képest. Ez alól a mentalizációs és az arousal válasz kivétel, ahol a személyiség hatása dominánsabb. A filmbefogadás közben minden bizonnyal a pszichológiai és a narratív tényező interakcióba lépve befolyásolja a szereplőre vonatkozó nézői válaszokat. Ezek az interakciók körülbelül 30 százalékban képesek megmagyarázni a választípusok összvariabilitását.

A fokalizációval kapcsolatos eredmények összegzése

A disszertáció egyik alapkérdése a narratív formának a filmszereplővel kapcsolatos tudást szabályozó működésére irányult. Arra kerestem a választ, hogy a nézői reakciókat hogyan befolyásolja a szereplő mentális folyamataihoz való hozzáférés mértéke. A fokalizáció megvalósulását a narratíva verbális és vizuális rétegében egyaránt tanulmányoztam. A három vizsgálat alapján igazoltnak vehető az a megállapítás, hogy a szereplő belső fokalizációja és az empátiás válaszok mintázata között szoros kapcsolat van. A belső fokalizáció verbális és vizuális jeleivel ábrázolt szereplő alapvetően más mintázatát váltja ki a szereplőre vonatkozó értékelő és empátiaválaszoknak összehasonlítva azzal a szereplővel, akinek bemutatása során a narratíva inkább megmarad a külső fokalizációnál. Ebből az következik, hogy a belső fokalizáció eszközeivel bemutatott szereplőt több kognitív és emocionális tartalommal ruházza fel a néző, több saját érzést fogalmaz meg vele kapcsolatban. Ez úgy vélem, hogy megerősíti a narratív elméletek azon feltevéseit, mely szerint a belső fokalizáció kódjai szubjektivizálják a film terét (Branigan 1984),

illetve, hogy a fokalizált szereplővel kitüntetettebb kapcsolatot alakít ki a befogadó (Bal 1999). A legtöbb klasszikus narratívájú, a jó és a rossz harcára épülő bűnügyi film ezt a befogadói működést aknázza ki: a negatív szereplő mentális folyamatairól kevés információt közvetít, így a befogadó is kevesebb érzelmi és kognitív állapottal ruházza fel a karaktert, aminek következtében a szereplő dehumanizálódik, a végső büntetése így nem fájdalmat, hanem örömet fog okozni a nézőnek (a külső csoport dehumanizációjáról lásd részletesebben Somogyvári és László 2010 tanulmányát). Ezen a pontos igazolni látszódik Stam és szerzőtársainak (1992) azon állítása, hogy a nézőpont (és a karakter szintjén megvalósuló fokalizáció) a manipuláció egyik leghatékonyabb eszköze, ami egyszerre tud pszichológiai (kivel empatizáljon a néző?) és ideológiai (kinek az értékrendjét fogadja el?) funkciókat.

Újra idézzük Perssont (2003, 66.), aki azt állítja, hogy a figyelem tárgyának és a karakter reakcióinak megmutatása lehetővé teszi, hogy a néző elmeállapotokat tulajdonítson a szereplőnek, „ami az első lépés [...] a szereplővel való elköteleződés, empátia és azonosulás felé”. Persson állítását csak részben tudtuk alátámasztani. A belső fokalizáció vizuális kódjai és a mentalizáció speciális válasza közötti szoros kapcsolatot a harmadik vizsgálatnak sikerült bizonyítania. Az eredményekből arra lehet következtetni, hogy az arc és a tekintetirány vizuális ingere együtt az elmeolvasás válaszának hatékony facilitátora. Láthattuk viszont, hogy a belső fokalizáció vizuális kódjai által facilitált mentalizációs válasz nem feltétlenül vezet nagyobb érzelmi elköteleződéshez. Az érzelmi elköteleződés és a mentalizáció válasz között nem sikerült statisztikai kapcsolatot felderítenünk. Ezért Laura Mulveynak (2000) a szereplői aktív tekintet és a nézői azonosulás közvetlen kapcsolatára vonatkozó hipotézise nem nyert megerősítést. A kognitív filmelméletben körvonalazódó meglátások kapcsán állította kontrasztba Choi (2005) a nézőponti beállítást és az erős azonosulás direkt összefüggéseit feltételező szerzőket azzal a hipotézissel, mely szerint minél több információt tud meg a néző a szereplőről, annál kevésbé kell a helyébe képzelnie magát. A harmadik vizsgálat Choi hipotézisét támasztja alá, mivel annak a filmnek a szereplőjével köteleződtek el érzelmileg a legkevésbé a nézők, ahol a leginkább be lettek vonva a karakter perceptuális aktivitásába. A vizsgálati elrendezés nem tette azt lehetővé, hogy a belső fokalizáció egyes vizuális elemeinek hatását külön-külön megvizsgáljuk, tehát nem volt célunk a nézőponti beállítás, arcközeli, stb. technikáinak elszigetelt tanulmányozása. Egyrészt a rendelkezésre álló technikai apparátus nem tette lehetővé a filmek akkora pontosságú manipulációját, másrészt egyetértünk azokkal a filmelméleti szerzőkkel, akik azt állítják, hogy a karakterrel való nézői viszonyt egy

magasabb szintű fokalizációs stratégia határozza meg. „A karakter szubjektivitását nem egyetlen technikai elem határozza meg, hanem a narrációból mint egészről bukkan elő.” (Smith 1995, 158.). Ebből következőleg a fenti megállapításaim is a film egészét jellemző fokalizációs stratégiákra vonatkoznak.

A kötődési jellemzőkkel kapcsolatos eredmények összegzése

A disszertáció kiinduló feltevése, mely szerint az egyén kötődési jellemzői alakítják a filmbefogadási folyamatot, megerősítést nyert. A kötődési elkerülés és kötődési szorongás dimenziója együttesen és külön-külön is számos választípus előfordulási gyakoriságát modulálta. Ezek az eredmények szorosán kapcsolódnak a kötődéskutatás azon eredményeihez, amik arra utalnak, hogy felnőttkorban a kötődési stratégiák mentális működések keresztül manifesztálódnak, amik az egyén érzelemregulációját működtetve meghatározzák, hogy az érzelmeltő élmények milyen módon kerülnek feldolgozásra (Mikulincer és mtsai 2009). A legtöbb szignifikáns vizsgálati eredmény a kötődési elkerülés dimenziójával kapcsolatban jelent meg. A szakirodalmi adatok a kötődési elkerüléssel kapcsolatban az egyénnek azt a törekvését hangsúlyozzák, hogy a kötődési rendszert deaktív állapotban tartsa (pl. Mikulincer és Shaver 2007). A deaktivációra törekvő stratégia többféle „manőverben” megnyilvánul, érinti az élmény feldolgozására, dekódolására és előhívására vonatkozó folyamatokat, különösen akkor, ha az élmény érzelmileg intenzív és a kötődés szempontjából releváns motívumot hordoz.

A kötődési elkerülést jellemző deaktivációs tendenciájára több részeredmény mutatott rá a disszertációban.

A kötődési elkerülés deaktivációs tendenciája a harmadik vizsgálatban a fiziológiai és a verbális válaszok szintjén is tetten érhető volt. Az alacsony kötődési szorongással és magas kötődési elkerüléssel jellemezhető egyének a látott három film alatt összességében alacsonyabb arousalválaszszint-változást mutattak (36. és 37. grafikon) a minta többi csoportjához képest. Az adat a kötődési jellemzők differenciális pszichofiziológiájáról szóló eredményekhez kapcsolhatóak, ahol eltérő eredményeket találunk azzal kapcsolatban, hogy az elkerülő kötődőek csak a szubjektív élmény szintjén, vagy az autonóm idegrendszeri válaszok szintjén is képesek-e az elhárításra (Fraley és Shaver 1997; Dozier és Kobak 1992). További eredmény, hogy a külső fokalizációt alkalmazó CUE-min film (Father and Daughter) esetében viszont az arousal válasz relatíve

megemelkedett, ami értelmezhető úgy is, hogy ennél a filmnél kevésbé volt sikeres a kötődési elkerülők elhárítási stratégiája. Érdekes adalék, hogy ha az említett kötődési konstelláció alacsony érzelem-felismerési képességgel társult, akkor a CUE-min film főszereplőjével való érzelmi elköteleződés ezeknél az egyéneknél radikálisan lecsökkent (30. grafikon). Statisztikailag igazolható kapcsolat egyelőre nem volt kimutatható a két jelenség között, további kutatások tárgyát kell, hogy képezze a fiziológiai és az érzelmi elköteleződés válaszainak egymást kölcsönösen szabályozó működése.

A második vizsgálat az empátia választípusainak eloszlását vizsgálva arra a jelentős különbségre világított rá, hogy az empátiát alkotó kognitív és affektív, illetve szelf és másik fókuszú folyamataiból az elkerülés magasabb fokával jellemezhető egyéneknél nem jelennek meg az affektív, szelfre irányuló (mimikri válaszok) és az affektív, másokra irányuló folyamatok (empátiás törődés), viszont a kognitív, másik fókuszú válaszok jóval gyakoribbak náluk. Tehát a filmkarakterre fókuszáló elmeolvasás – eltérően az elkerülés alacsonyabb fokával jellemezhető egyénektől – nem társul a saját érzések megfogalmazásával, és a másikkal való együttérzés válaszaival, minden bizonnyal ezeknek a választípusoknak a megjelenéséből a kötődési rendszer aktiválódására következtethetünk. A mimikri válaszok és az empátiás törődés válaszai is leginkább a személy egyes szám első személyű (tehát a belső fokalizációt megvalósító) megszólalásaiban érhetőek tetten (pl. Én aggódom, Szomorú lettem, Dühös vagyok, stb.). Elképzelhető, hogy az elkerülésre hajlamos személyek a filmtől függetlenül, beszámolóikban az események külső, egyes szám harmadik személyű leírására törekednek. Ehhez kapcsolódik Berán (2009) kutatása, aki pszichoterápia ülések dialógusaiban vizsgálta a páciens és a terapeuta fokalizációját, és vizsgálatával igazolta azt a feltevést, mely szerint a két beszélgető fél közös érzelemszabályozással alakítják a dialógust, aminek egyik célja, hogy a terapeuta segítségével a páciens megtanuljon az érzelmileg intenzív helyzetekben is belső fokalizáción (saját élete szereplőjeként és nem külső megfigyelőjeként) keresztül megélni élményeket. A fentiek fokalizáció és a mentalizáció több rétegű összefüggéseire mutatnak rá: egyrészt a film fokalizációs stratégiája összefügg azzal, hogy a befogadó milyen mértékben lesz hajlamos olvasni a karakter elméjében (3. vizsgálat), másrészt a filmbefogadó kötődési jellemzői pedig befolyásolják azt, hogy a néző amikor a filmet kommentálja, akkor a saját érzelmi élményeinek (belső fokalizáció) és a filmszereplők mentális állapotainak leírása (külső fokalizáció) milyen arányban jelenik meg egymáshoz képest. Ezek az eredmények azt is igazolják, hogy a nézői válaszok taxonómiájában érdemes volt ketté választani a másik és a saját szelfre vonatkozó elmeolvasás válaszait.

A kötődési jellemzők és a mentalizáció kapcsolatára más irányból világítottak rá a harmadik vizsgálatból nyert eredmények. A látott film elmesélt történeteiben azt vizsgáltuk, hogy a főszereplő milyen mértékben ruházódik fel mentális tartalmakkal, és az elmeolvasásra utaló kifejezések gyakoriságát hogyan befolyásolják a néző kötődési és érzelmi intelligenciával kapcsolatos mutatói. Az eredmények a kötődési jellemzők és az érzelmi intelligenciamutatók kompenzatórikus viszonyára mutatnak rá. Az érzelmi intelligencia mint személyiségvonás (TEIQ-SF) képes a magas kötődési elkerülésből adódó mentalizációs kapacitás deficitjét kompenzálni, ennek hiányában viszont a magas kötődési elkerülők története nagyon alacsony mentalizáltsági fokot mutattak. A 34. grafiknról leolvasható, hogy az alacsony EI és magas kötődési elkerülés konstellációjára jellemző mentalizációs hiány kifejezettebbé válik, ahogy csökken a látott filmben előforduló belső fokalizáció vizuális kódjainak gyakorisága. A következőképpen látom összeköthetőnek a második és a harmadik vizsgálatra vonatkozó eredmények tanulságait: az elkerülő kötődésű egyének filmbefogadói reakcióban nagyon ritkán jelenik meg a személyes érzelmi élmény vonatkozása, amiből arra következtethetünk, hogy bár a filmkarakternek tulajdonítanak mentális állapotokat, de ezek a következtetések nem a saját testi és érzelmi állapotokból származó emocionális szimuláció következtében jelennek meg, hanem kognitív munka eredményeként. Azokban az esetekben viszont, amikor a film kevesebb narratív támpontot ad a kognitív következtetésekhez, akkor a hiányzó belső tapasztalat miatt lecsökken az amúgy működőképes elmeolvasási teljesítmény.

A kötődési szorongás dimenziójával kapcsolatban sokkal kevesebb szignifikáns eredményt hoztak a vizsgálatok. Úgy tűnik, hogy az elkerülés relevánsabb jegy a műbefogadásban. A kötődési szorongás kapcsán leírt hiperaktivációs tendencia a fiziológiai reakciók szintjén azoknál az egyéneknél jelent meg, akiket a magas kötődési elkerülés és magas kötődési szorongás együttesen jellemzett. Ennek a csoportnak a tagjai – akik megfeleltethetőek a minta félelmteli-elkerülő csoportjának – összességében, és az egyes filmek esetében is magasabb arousalválaszt mutattak. Figyelembe véve, hogy valamennyi vizsgálatban szereplő film szeparációs helyzeteket mutatott be, feltételezhető, hogy az arousalválasz aktivitása a kötődési rendszer aktivizálódását is jelzi. Ha a magas kötődési szorongás alacsony kötődési elkerüléssel és alacsony érzelem-felismerési képességgel társult, akkor az egyén mind a három főszereplővel kapcsolatban nagyfokú érzelmi elköteleződésről számolt be, függetlenül attól, hogy a látott film mennyi vizuális információt közvetített a karakter mentális folyamataival kapcsolatban (30. grafikon). A magas kötődési szorongás és alacsony kötődési elkerülés konstellációjával jellemezhető egyének a minta többi

csoportjához képest jelentősen több mentális állapottal ruházták fel a filmszereplőket, az elmesélt történeteik mentalizációs foka magasabb volt. Ez a jelenség értelmezhető a kötődési szorongás magasabb mértékével jellemezhető egyének azon hajlamaként, hogy másik személy elméjét folyamatosan monitorozzák, felkészülve az esetleges fenyegetettségre.

Összességében megállapítható, hogy a kötődési jellemzők és a nézői válaszok közötti kapcsolat több rétege felderítésre került a disszertációban. Az eredmények nagy része köthető a kötődés szakirodalmi eredményeihez, ami alátámasztja azt, hogy az interperszonális helyzetekben aktivizálódó egyéni működések a film mediatizált karaktereinek megélésével kapcsolatban is kifejtik hatásukat. A kötődési jellemzőkkel kapcsolatos eredmények értelmezhetőségét az mindenképpen korlátozza, hogy a mintában az értékek mediánja mentén képzett csoportokkal dolgoztam, tehát csak a mintában megjelenő különbségekre és tendenciákra tudok leginkább rámutatni, amiket csak óvatossággal lehet általánosítani. Az eredmények általánosítása során továbbá azt is figyelembe kell venni, hogy a vetített filmek a szomorúság, gyász, melankólia tónusában lettek megvalósítva, ezért további kutatások tárgyát kell, hogy képezze más érzelmi tónusú filmek befogadói válaszmintázatának tanulmányozása. Az itt bemutatott eredmények felvetik azt a kérdést, hogy vajon a kötődési jellemzőknek a filmbefogadási helyzetben manifesztálódó működéséből mi az, ami speciálisan a művészi alkotással való találkozásnak szól. A fentiek alapján sok minden elmondható arról, ami a kötődési elkerülés magas fokával jellemezhető személyeket megakadályozza abban, hogy belemerüljenek a művészi alkotásba, viszont azt is fontos hangsúlyoznunk, hogy bizonyos – a szereplő belső fokalizációjára építő – narratív stratégiák pedig mintha lehetővé tennék, hogy az elkerülő kötődésűek is érzelmileg telített esztétikai élményt élhessenek át.

A disszertáció újdonságértéke

A disszertáció elméleti és módszertani szinten is megjelenő integratív törekvése mindenképpen újdonságértékkel bír. A pszichonarratológia módszertani keretébe ágyazva filmelméleti és személyiségpszichológiai feltételezéseket tesztelt, és belátásait a forrás tudományokba is visszavezetve integrálta. A pszichonarratológiai vizsgálatok eredményeit gazdagítja, hogy audiovizuális anyagon a narratív eszközök szisztematikus kísérleti manipulációja eddig csak elvétve fordult elő. A disszertáció fel tudta mutatni a nézői

válaszok filmelméleti és pszichológiai kontextusokban is értelmezhető, empirikusan tesztelt taxonómiáját. A komplex folyamatok megragadásához alkalmazott integratív, kvalitatív és kvantitatív, verbális és biológiai válaszokat gyűjtő vizsgálatok módszertani fejlesztései a további kutatásokhoz számos belátással szolgálhatnak. A disszertáció eredményei közelebb vittek annak megértéséhez, hogy az, hogy a konkrét esztétikai formákhoz kapcsolódó befogadói élményben milyen mértékű a megformáltság és a befogadó pszichológiai tényezőinek a hatása. Ennek kapcsán a dolgozat arra is rávilágít, hogy adott narratív esztétikai formák befogadóra tett hatása milyen pszichológiai feltételek mellett tud érvényesülni. Emellett megvilágította maguknak a pszichológiai feltételeknek is a működési mechanizmusát, és értékes belátásokkal szolgált a kötődési jellemzők filmbefogadási helyzetben is manifesztálódó folyamataihoz.

A disszertáció korlátai

A disszertáció vizsgálatának értelmezhetőségét számos tényező korlátozza, melyek közül többet már a *Diszkusszió* részben megemlítettem. A dolgozat legnagyobb módszertani gyengesége a vizsgálatokban használt filmanyagban található. A szisztematikus manipuláció az első vizsgálatban egyáltalán nem, a harmadik vizsgálatban csak részben, a második vizsgálatban sikeresen teljesült. Ebből következően számos narratív hatást nem tudtam kontroll alatt tartani, amik minden bizonnyal nagy mértékben befolyásolták az eredményeimet. A harmadik vizsgálat kompromisszum: lehetővé teszi az egyéni belüli verbális és fiziológiai válaszok vizsgálatát, mivel egy néző több filmet is lát, viszont ezáltal nem tudja a filmes tényező kontrolált manipulációját teljesíteni, mivel egy néző nem láthatja ugyanazt a történetet többször. A jövőben mindenképpen szeretném a vizsgálati inger manipulációját tovább finomítani. A fentiek mellett a vizsgálati minták homogenitása csökkentheti az eredmények széleskörű általánosíthatóságát. Ez a homogenitás főleg a kötődési jellemzők szempontjából kritikus. Több kérdés is felvetődhet a disszertáció interdiszciplinaritása és az integrativitásra törekvése kapcsán, ami az olvasóban remélhetőleg nem az eklektikusság benyomását kelti. Az interdiszciplináris munkákban gyakran előfordul, hogy az egyik tudományterület a másikat maga alá rendeli. Az elméleti bevezető és a vizsgálatok során igyekeztem a film és a pszichológiai relevancia egyensúlyát megtartani, a fókuszáció, empátia és kötődés közötti viszony részösszefüggéseit is megvilágítani, ám valószínű, hogy nem tudtam minden szempontból egyformán alapos lenni. A módszertani sokszínűség felveti továbbá azt a kérdést is, hogy a

különböző vizsgálati módszerekkel nyert adatok hogyan hozhatóak összefüggésbe egymással. Bár a vizsgálatok között a tartalomelemzés módszere kapcsolatot teremt, de az adatgyűjtési módok (hangos gondolkodás, önindította visszaemlékezés és félig strukturált interjú, történetmesélés) eltérőek voltak a vizsgálatok során. A vizsgálatok módszertani apparátusának (minta, adatgyűjtés módja, ingermanipuláció) finomítása, pontosítása, a nem manipulált tényezők kontrolálása szükséges a további kutatások eredményességéhez. A jövőbeni kutatások során szeretném a filmbefogadás fenomenológiai, pszichológiai és biológiai részét minél egységesebb elméleti és módszertani keretben vizsgálni.

Bibliográfia

- Aaron, M. (2007). *Spectatorship: the power of looking on*: Wallflower.
- Adelmann, P. K., és Zajonc, R. B. (1989). Facial efference and the experience of emotion. *Annual Review of Psychology*, 40, 249-280.
- Adringa, E. (1996). Effects of 'narrative distance' on readers' emotional involvement and response. *Poetics*, 23(6), 431-452.
- Adringa, E., van Horssen, P., Astrid, J. és Tan, E. (2001). Point of view and viewer empathy in film. In: Peer, W., és Chatman, S. B. (szerk). *New perspectives on narrative perspective*: State University of New York Press, 133-158.
- Agarwal, R., és Karahanna, E. (2000). Time Flies When You're Having Fun: Cognitive Absorption and Beliefs about Information Technology Usage. *MIS Quarterly*, 24(4), 665-694.
- Ainsworth, M. D. S., és Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: a psychological study of the strange situation*: Lawrence Erlbaum.
- Alexander, M., Lenahan, P., és Pavlov, A. (2005). *Cinemeducation: a comprehensive guide to using film in medical education*: Radcliffe.
- Allbritton, D. W., és Gerrig, R. J. (1991). Participatory responses in text understanding. *Journal of Memory and Language*, 30(5), 603-626.
- Allen, R. (2004). Psychoanalytic Film Theory. In: Miller, T., és Stam, R. (szerk.) (2004). *A companion to film theory*: Blackwell, 123-145.
- Althusser, L. (1996). Ideológia és az ideologikus államapparátusok (Jegyzetek egy kutatáshoz), Ford. László Kinga In: Kovács Sándor és Odorics Ferenc (szerk.) (1996) *Testes könyv I.*, ICTUS és JATE Irodalomelmélet Csoport, Szeged, 373-412.
- Andreassi, J. L. (2006). *Psychophysiology: human behavior and physiological response*: Lawrence Erlbaum.
- Andringa, E., van Horssen, P., Jacobs, A. és Tan, E. (2001). Point of View and Viewer Empathy in Film. In: Willie van Peer and Seymour Benjamin Chatman (szerk.) *New perspectives on narrative perspective*: Suny Press, 133-157.
- Arnheim, R. (2004). *A vizuális élmény. Az alkotó látás pszichológiája. Új változat*: Aldus Kiadó.
- Bailey, R., Wise, K., és Bolls, P. (2009). How avatar customizability affects children's arousal and subjective presence during junk food-sponsored online video games. *Cyberpsychology and Behavior*, 12(3), 277-283.
- Bal, M. (1997). *Narratology: introduction to the theory of narrative*: University of Toronto Press.
- Bálint, K. (2009). The Mysterious World of Persona. Ingmar Bergman's Persona Seen from the Perspective of Psychoanalysis. In: Dimitrijevic, A., Fox, B. and Schwartz, M. (szerk.): *Psychoanalytic Encounters. Interdisciplinary Papers in Applied Psychoanalysis*, University of Belgrade, 181-195.
- Bálint, K. (2010). Are women really focalised? Overlap between the concepts of male gaze

- and focalization in film theory. *PSYART: An Online Journal for the Psychological Study of the Arts*. URL: http://www.psyartjournal.com/article/show/blint-are_women_really_focalized. March 15, 2011.
- Bálint, K. (2011a). A filmszereplő tekintete: a belső fókuszáció befogadástélektani hatása. *Imágó Budapest*, 2011 1(3): 77-94.
- Bálint, K. (2011b). Taxonomy and Empirical Research of Cinema Spectators' Emotional Response - an Integrative Perspective. *Conference of the Society for Cognitive Studies of the Moving Image*. Budapest, 2011. június 8-11.
- Baron-Cohen, S. (2001). *Mindblindness: an essay on autism and theory of mind*: MIT.
- Baron-Cohen, S., és Cross, P. (1992). Reading the Eyes: Evidence for the Role of Perception in the Development of a Theory of Mind. *Mind és Language*, 7(1-2), 172-186.
- Baron-Cohen, S., Jolliffe, T., Mortimore, C., és Robertson, M. (1997). Another advanced test of theory of mind: Evidence from very high functioning adults with autism or Asperger Syndrome. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 38(7), 813-822.
- Baron-Cohen, S., Wheelwright, S., Hill, J., Raste, Y., és Plumb, I. (2001). The Reading the Mind in the Eyes Test Revised Version: A Study with Normal Adults, and Adults with Asperger Syndrome or High-functioning Autism. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 42(2), 241-251.
- Barthes, R. (1996). A szerző halála. In: uő. *A szöveg öröme*: Osiris.
- Barthes, R. (1997). *S/Z*: Osiris.
- Bartholomew, K. (1990). Avoidance of Intimacy: An Attachment Perspective. *Journal of Social and Personal Relationships*, 7(2), 147-178.
- Bartholomew, K., és Horowitz, L. M. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61(2), 226-244.
- Bartsch, A., és Viehoff, R. (2010). The Use of Media Entertainment and Emotional Gratification. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 5(0), 2247-2255.
- Batson, C. D. (1991). *The altruism question: toward a social psychological answer*: L. Erlbaum.
- Baudry, J- L. (2006). A filmi apparátus ideológiai hatásai. *Apertúra*, URL: <http://apertura.hu/2006/osz/baudry>, 2011-05-07.
- Baudry, J-L. (1999). Az apparátus. *Metropolis*, 10-23.
- Berán, E. (2009). A narratív perspektíva szabályozó szerepe a terápiás diskurzusban. Doktori disszertáció, ELTE.
- Berlyne, D. E. (1998). A kollatív változók. In: Farkas A., Gyebnár V. (szerk.) *Vizuális művészetek pszichológiája I.*: Nemzeti Tankönyvkiadó, 23-50.
- Bhugra, D. (2003). Teaching psychiatry through cinema. *Psychiatric Bulletin*, 27(11), 429-430.
- Bollas, C. (1978). The Aesthetic Moment and the Search for Transformation. *Annual of Psychoanalysis*, 6: 385-394.
- Bollas, C. (1978). The Aesthetic Moment and the Search for Transformation. *Annual of*

- Psychoanalysis*, 6:385-394.
- Bordwell, D. (1989). A Case for Cognitivism. *Iris* 9(1), 1-40. [magyarul: Bordwell, D.: Érvelés a kognitívizmus mellett, *Metropolis* 1998-99, 14-33.]
- Bordwell, D. (1996). Contemporary Film Studies and the Vicissitudes of Grand Theory. In: Bordwell, D., és Carroll, N. (szerk.)(1996). *Post-theory: reconstructing film studies*: University of Wisconsin Press, 3-36.
- Bordwell, D. (1996). *Elbeszélés a játékfilmben*: Magyar Filmintézet.
- Bordwell, D., és Thompson, K. (2008). *Film art: an introduction*: McGraw Hill.
- Bornstein, M. H. (1997). A pszichológia és a művészet. In: Farkas András (szerk.): A vizuális művészetek pszichológiája 2.: Nemzeti Tankönyvkiadó, 9-53.
- Bortolussi, M., és Dixon, P. (2003). *Psychonarratology: foundations for the empirical study of literary response*: Cambridge University Press.
- Boselie, F. (1997). Érvék az esztétika központi fogalmaként definiált prototipikusság ellen. In: Farkas András (szerk.): A vizuális művészetek pszichológiája 2.: Nemzeti Tankönyvkiadó, 119-130.
- Bouchard, M.-A., Target, M., Lecours, S., Fonagy, P., Tremblay, L.-M., Schachter, A., et al. (2008). Mentalization in adult attachment narratives: Reflective functioning, mental states, and affect elaboration compared. *Psychoanalytic Psychology*, 25(1), 47-66.
- Boucsein, W. (2011). *Electrodermal Activity*: Springer.
- Bowlby, J. (2009). *A biztos bázis*: Animula Kiadó.
- Branigan, E. (1984). *Point of view in the cinema: a theory of narration and subjectivity in classical film*: Mouton.
- Branigan, E. (1992). *Narrative comprehension and film*: Routledge.
- Brennan, K. A., Clark, C. L., és Shaver, P. R. (1998). Self-report measurement of adult attachment: An integrative overview. In: Obegy, J. H. és Berant, E. (szerk.): *Attachment theory and close relationships*: New York, NY, US: Guilford Press, 46-76.
- Brentano, F. (1994): Az erkölcsi ismeret eredete. Ford. Mezei Balázs, Kossuth Könyvkiadó.
- Britton, P. C., és Fuendeling, J. M. (2005). The Relations Among Varieties of Adult Attachment and the Components of Empathy. *The Journal of Social Psychology*, 145(5), 519-530.
- Brosschot, J. F., és Janssen, E. (1998). Continuous monitoring of affective-autonomic response dissociation in repressors during negative emotional stimulation. *Personality and Individual Differences*, 25(1), 69-84.
- Browne, N. (1975). The Spectator-in-the-Text: The Rhetoric of "Stagecoach". *Film Quarterly*, 29(2), 26-38.
- Bruggemann, J. M., és Barry, R. J. (2002). Eysenck's P as a modulator of affective and electrodermal responses to violent and comic film. *Personality and Individual Differences*, 32(6), 1029-1048.
- Buda B. (1993). *A pszichoterápia alapkérdései*: TÁMASZ Alapítvány, Gondolat.

- Buda, B. (1980). *Az empátia - a beleélés lélektana: Gondolat.*
- Burnette, J. L., Davis, D. E., Green, J. D., Worthington Jr, E. L., és Bradfield, E. (2009). Insecure attachment and depressive symptoms: The mediating role of rumination, empathy, and forgiveness. *Personality and Individual Differences*, 46(3), 276-280.
- Busselle, R., és Bilandzic, H. (2009). Measuring Narrative Engagement. *Media Psychology*, 12(4), 321-347.
- Calder, A. J., Young, A. W., Keane, J., és Dean, M. (2000). Configural information in facial expression perception. *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance*, 26(2), 527-551.
- Calder, A.J., Young, A.W., Keane, J., Dean, M. (2000). Configural information in facial expression perception. *Journal of Experimental Psychology: Human Perception és Performance*, 26(2), 527–551.
- Carpentier, F. R. D., és Potter, R. F. (2007). Effects of music on physiological arousal: Explorations into tempo and genre. *Media Psychology*, 10(3), 339-363.
- Carroll, N. (1990). *The philosophy of horror, or, Paradoxes of the heart*: Routledge.
- Carroll, N. (1993). Toward a Theory of Point-of-View Editing: Communication, Emotion, and the Movies. *Poetics Today*, 14(1), 123-141.
- Carroll, N. (2008). *The philosophy of motion pictures*: Blackwell Pub. Ltd.
- Casetti, F. (1998). *Filmelméletek 1945–1990*: Osiris.
- Cassidy, J. (1994). Emotion Regulation: Influences of Attachment Relationships. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 59(2/3), 228-249.
- Chatman, S. B. (1990). *Coming to terms: the rhetoric of narrative in fiction and film*: Cornell University Press.
- Choi, J. (2005). Leaving It up to the Imagination: POV Shots and Imagining from the inside. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 63(1), 17-25.
- Chrestman, K. R. (1995). Secondary exposure to trauma and self reported distress among therapists In: B. Hudnall Stamm (szerk.): *Secondary traumatic stress: Self-care issues for clinicians, researchers, and educators*. Baltimore, MD, US: The Sidran Press, 29-36.
- Chung, Y. (2007). *Processing Web ads: the effects of animation and arousing content*: Cambria Press.
- Clark, A. J. (2007). *Empathy in counseling and psychotherapy: perspectives and practices*: Lawrence Erlbaum Associates.
- Codispoti, M., Surcinelli, P., és Baldaro, B. (2008). Watching emotional movies: Affective reactions and gender differences. *International Journal of Psychophysiology*, 69(2), 90-95.
- Cohen, J. (1992). A power primer. *Psychological Bulletin* 112, 155–159.
- Cohen, J. (2001). Defining identification: A theoretical look at the identification of audiences with media characters. *Mass Communication és Society*, 4(3), 245-264.
- Coplan, A. (2004). Empathic Engagement with Narrative Fictions. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 62(2), 141-152.
- Coplan, A. (2006). Catching characters' emotions: Emotional contagion responses to

- narrative fiction film. *Film Studies*, 8: 26–38.
- Coplan, A. (2008). Empathy and Character Engagement. In: Paisley Livingston és Carl R. Plantinga (szerk.): *The Routledge Companion to Philosophy and Film*: Taylor és Francis, 97-110.
- Coplan, A., és Goldie, P. (2011). Introduction. In: Coplan, A., és Goldie, P. (2011). *Empathy: Philosophical and Psychological Perspectives*: Oxford University Press.
- Crozier, W. R., Chapman, A. J. (1998): A művészet percepciója. In: Farkas András (szerk.): *A vizuális művészetek pszichológiája I.*: Nemzeti Tankönyvkiadó, 9-22.
- Cupchik, G. C. (1997). Identification as a basic problem for aesthetic reception. In: Zepetnek, S. T., Sywenky, I., S. (1997). *The systemic and empirical approach to literature and culture as theory and application*: Research Institute for Comparative Literature and Cross-Cultural Studies, University of Alberta, 12-22.
- Cupchik, G. C. (2002). The evolution of psychical distance as an aesthetic concept. *Culture és Psychology*, 8(2), 155-187.
- Cupchik, G. C. (2005). Emotion in aesthetics and the aesthetics of emotions. In: Locher, P., Martindale, C. és Dorfman, L. (szerk.): *New directions in aesthetics, creativity and the arts*: Baywood, 209–224.
- Cupchik, G. C., és László, J. (1994). The landscape of time in literary reception: Character experience and narrative action. *Cognition és Emotion*, 8(4), 297-312.
- Cupchik, G. C., Oatley, K., és Vorderer, P. (1998). Emotional effects of reading excerpts from short stories by James Joyce. *Poetics*, 25(6), 363-377.
- Currie, G. (1995). *Image and mind: film, philosophy and cognitive science*: Cambridge University Press.
- Csabai M, Csörsz I., Szili K. (2009): *A gyógyító kapcsolat élménye. Kézikönyv és oktatólemez a kapcsolati készségek fejlesztéséhez*: Oriold és Társai Kiadó.
- Csibra, G. és Gergely Gy. (2007). Társas tanulás és társas megismerés. A pedagógia szerepe. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 62 (1), 5-30.
- Csikszentmihályi, M. (2010). *Flow: az áramlat: a tökéletes élmény pszichológiája*. Ford. Legéndyné Szabó Edit, Akadémiai Kiadó.
- Davis, M. H. (1983). Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multidimensional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44: 113-126.
- Davis, M. H. (1996). *Empathy: a social psychological approach*: Westview Press.
- Dawson, M. E., Schell, A. M., és Filion, D. L. (1990). The electrodermal system. In: Cacioppo, John T. és Tassinari, Louis G. (szerk.): *Principles of psychophysiology: Physical, social, and inferential elements*. New York, NY, US: Cambridge University Press, 295-324.
- de Wied, M., Zillmann, D., és Ordman, V. (1995). The role of empathic distress in the enjoyment of cinematic tragedy. *Poetics*, 23(1–2), 91-106.
- Decety, J., és Jackson, P. L. (2004). The Functional Architecture of Human Empathy. *Behavioral and Cognitive Neuroscience Reviews*, 3(2), 71-100.
- Decety, J., és Svetlova, M. (2012). Putting together phylogenetic and ontogenetic

- perspectives on empathy. *Developmental Cognitive Neuroscience*, 2(1), 1-24.
- Deleyto, C. (1991). Focalization in Film Narrative. *Atlantis*, 13(1-2), 159-177.
- Dennett, D. (1998). Az intencionalitás filozófiája. Ford. Pap Mária, Pléh Csaba, Thuma Orsolya: Osiris Kiadó.
- Detenber, B. H., Simons, R. F., és Reiss, J. E. (2000). The Emotional Significance of Color in Television Presentations. *Media Psychology*, 2(4), 331-355.
- Dewitte, M. (2010). Adult attachment and attentional inhibition of interpersonal stimuli. *Cognition és Emotion*, 25(4), 612-625.
- Dewitte, M., De Houwer, J., Goubert, L., és Buysse, A. (2010). A multi-modal approach to the study of attachment-related distress. *Biological Psychology*, 85(1), 149-162.
- Dewitte, M., és De Houwer, J. (2008). Adult attachment and attention to positive and negative emotional face expressions. *Journal of Research in Personality*, 42(2), 498-505.
- Diamond, L. M. (2001). Contributions of Psychophysiology to Research on Adult Attachment: Review and Recommendations. *Personality és Social Psychology Review (Lawrence Erlbaum Associates)*, 5(4), 276-295.
- Diamond, L. M., Hicks, A. M., és Otter-Henderson, K. (2006). Physiological evidence for repressive coping among avoidantly attached adults. *Journal of Social and Personal Relationships*, 23(2), 205-229.
- Dickerson, S. S., és Kemeny, M. E. (2004). Acute Stressors and Cortisol Responses: A Theoretical Integration and Synthesis of Laboratory Research. *Psychological Bulletin; Psychological Bulletin*, 130(3), 355-391.
- Dixon, P. és Bortolussi, M. (2008). Textual and extra-textual manipulations in the empirical study of literary response. In: Peer, W., és Zyngier, S. (2008). *Directions in empirical literary studies: in honor of Willie van Peer*: John Benjamins Pub. Co, 75-88.
- Dixon, P., Bortolussi, M., Twilley, L. C., és Leung, A. (1993). Literary processing and interpretation: Towards empirical foundations. *Poetics*, 22(1-2), 5-33.
- Djikic, M., Oatley, K., Zoeterman, S., és Peterson, J. B. (2009). Defenseless against art? Impact of reading fiction on emotion in avoidantly attached individuals. *Journal of Research in Personality*, 43(1), 14-17.
- Dozier, M., Cue, K. L., és Barnett, L. (1994). Clinicians as caregivers: Role of attachment organization in treatment. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 62:793-800.
- Dozier, M., és Kobak, R. R. (1992). Psychophysiology in Attachment Interviews: Converging Evidence for Deactivating Strategies. *Child Development*, 63(6), 1473-1480.
- Dziobek, I., Fleck, S., Kalbe, E., Rogers, K., Hassenstab, J., Brand, M., et al. (2006). Introducing MASC: A Movie for the Assessment of Social Cognition. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 36(5), 623-636.
- Egyed Kata és Király Ildikó (2008). Mások viselkedésének megértése és az éntudatosság. In: Csépe Valéria, Győri Miklós, Ragó Anett (szerk.): *Általános pszichológia 3. - Nyelv, tudat, gondolkodás*: Osiris Kiadó, 336-356.

- Ehmann, B. (2002). *A szöveg mélyén. Pszichológiai tartalomelemzés: Új Mandátum.*
- Ehmann, B., Balázs, L., Fülöp, É., Hargitai, R., Kabai, P., Péley, B., et al. Narrative psychological content analysis as a tool for psychological status monitoring of crews in isolated, confined and extreme settings. *Acta Astronautica*, 68(9-10), 1560-1566.
- Ehmann, B., Balázs, L., Fülöp, É., Hargitai, R., Kabai, P., Péley, B., et al. (2011). Narrative psychological content analysis as a tool for psychological status monitoring of crews in isolated, confined and extreme settings. *Acta Astronautica*, 68(9-10), 1560-1566.
- Ellis, R. J., és Simons, R. F. (2005). The Impact of Music on Subjective and Physiological Indices of Emotion While Viewing Films. *Psychomusicology: A Journal of Research in Music Cognition*, 19(1), 15-40.
- Evans, D. (1996). *An introductory dictionary of Lacanian psychoanalysis*: Routledge.
- Farkas, A. (1998). Az újraalkotás mint kísérleti módszer Piet Mondrian-képek vizsgálatára. In: Farkas A., Gyebnár V. (szerk.) *Vizuális művészetek pszichológiája 1.*: Nemzeti Tankönyvkiadó, 159-202.
- Feagin, S. L. (1996). *Reading with feeling: the aesthetics of appreciation*: Cornell University Press.
- Fecskó E. (2008). A filmreceptió és a filmprodukciónak személyiségfejlesztő hatásai: két saját filmélményű alkotóműhely módszertani bemutatása. In: Sallai Éva (szerk.): *Művészetek szerepe a személyiségfejlesztésben*: Vác, Apor Vilmos Katolikus Főiskola.
- Ferenczi, S. (1998). A szimbólumok ontogenezise. In: Bókay A. és Erős F. (szerk.): *Pszichoanalízis és irodalomtudomány*: Filum, 167-169.
- Fónagy P. (2003). A kötődés generációs átvitele: egy új elmélet. *Thalassa*, 14(2-3), 83-106.
- Fonagy, P. (2000). Attachment and borderline personality disorder. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 48(4), 1129-1146.
- Fonagy, P. és Target, M. (1998). A kötődés és a reflektív funkció szerepe a szelf fejlődésében. *Thalassa*, 9(1), 5-43.
- Fonagy, P. és Target, M. (2005). *Pszichoanalitikus elméletek a fejlődési pszichopatológia tükrében*: Gondolat Kiadó.
- Fonagy, P., és Bateman, A. (2007). Mentalizing and borderline personality disorder. *Journal of Mental Health*, 16(1), 83-101.
- Fonagy, P., és Bateman, A. W. (2006). Mechanisms of change in mentalization-based treatment of BPD. *Journal of Clinical Psychology*, 62(4), 411-430.
- Fonagy, P., és Target, M. (2002). Early Intervention and the Development of Self-Regulation. *Psychoanalytic Inquiry*, 22(3), 307-335.
- Fonagy, P., Steele, M., Steele, H., Moran, G. S., és et al. (1991). The capacity for understanding mental states: The reflective self in parent and child and its significance for security of attachment. *Infant Mental Health Journal; Infant Mental Health Journal*, 12(3), 201-218.
- Fonagy, P., Stein, H., Allen, J., és Fultz, J. (2003). The relationship of mentalization and

- childhood and adolescent adversity to adult functioning. Paper presented at the Biennial Meeting of the Society for Research in Child Development, Tampa, FL.
- Forgas, J. P., Bower, G. H., és Moylan, S. J. (1990). Praise or blame? Affective influences on attributions for achievement. *Journal of Personality and Social Psychology; Journal of Personality and Social Psychology*, 59(4), 809-819.
- Fraley, R. C., és Shaver, P. R. (1997). Adult attachment and the suppression of unwanted thoughts. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73(5), 1080-1091.
- Fraley, R. C., és Shaver, P. R. (2000). Adult romantic attachment: Theoretical developments, emerging controversies, and unanswered questions. *Review of General Psychology*, 4(2), 132-154.
- Fraley, R. C., Garner, J. P., és Shaver, P. R. (2000). Adult Attachment and the Defensive Regulation of Attention and Memory: Examining the Role of Preemptive and Postemptive Defensive Processes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79(5), 816-826.
- Fraley, R. C., Waller, N. G., és Brennan, K. A. (2000). An item response theory analysis of self-report measures of adult attachment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78(2), 350-365.
- Francés, R. (1983). Művészet és személyiség. Fordította: Krén Katalin. In: Halász László (szerk.) (1983): *Művészetpszichológia*: Gondolat, 421-434.
- Freelon, D. G. (2010). ReCal: Intercoder reliability calculation as a web service. *International Journal of Internet Science*, 5(1), 20-33.
- Freud, A. (1994). *Az én és az elhárító mechanizmusok*: Párbeszéd Könyvek.
- Freud, S. (2001): A költő és a fantáziaműködés. Ford. Szilágyi Lilla. IX. kötet: Művészeti írások. (Sorozatszerkesztő: Erős Ferenc). Filum, 103-114.
- Freud, S. (2003). Pszichopata alakok a színpadon. Ford. Szántó Judit. In: Erős Ferenc (szerk.): Sigmund Freud: *Válogatás az életműből*: Európa, 784-790.
- Freud, S. (2003). Tömegpszichológia és én-analízis. In: Erős Ferenc (szerk.): Sigmund Freud: *Válogatás az életműből*: Európa, 551-562.
- Frijda, N., és Schram, D. (1995). Introduction. *Poetics*, 23(1-2), 1-6.
- Füzi, I. és Török, E. (2006). Bevezetés az epikai szövegek és a narratív film elemzésébe. In Füzi Izabella (szerk). *Vizuális és irodalmi narráció*. [Digitális tananyag]. URL: szabadbolcsezet.elte.hu, 2011-10-12.
- G. Tóth, K. (2008). Szemekben tükröződő érzelmek. Simon Baron-Cohen Eye-tesztjének felújítása. Pszichometriai házidolgozat. ELTE, PPK, Személyiség-és Egészségpszichológiai Tanszék.
- Gale, A., Spratt, G., Chapman, A. J., és Smallbone, A. (1975). EEG correlates of eye contact and interpersonal distance. *Biological Psychology*, 3(4), 237-245.
- Gallese, V., és Goldman, A. (1998). Mirror neurons and the simulation theory of mind-reading. *Trends in Cognitive Sciences*, 2(12), 493-501.
- Gaut, B. (2006). Identification and Emotion in Narrative Film In: Carroll, N., és Choi, J. (szerk. 2006). *Philosophy of film and motion pictures: an anthology*: Blackwell Pub, 260-270.

- Genette, G. (1996). „Figures III.” Ford. Sepreghy Boldizsár. In: Thomka Beáta (szerk.): *Az irodalom elméletei I.*. Jelenkor Kiadó, 61-98.
- Gerrig, R. J. (1999). *Experiencing narrative worlds: on the psychological activities of reading*: Westview Press.
- Gerrig, R. J. (2001). Perspective as participation. In: Peer, W., és Chatman, S. B. (szerk). *New perspectives on narrative perspective*: State University of New York Press, 303-324.
- Gerrig, R. J., Love, J., és McKoon, G. (2009). Waiting for Brandon: How readers respond to small mysteries. *Journal of Memory and Language*, 60(1), 144-153.
- Gervai, J. (2009). Environmental and genetic influences on early attachment. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 3(1), 1-12.
- Gervai, J., Novak, A., Lakatos, K., Toth, I., Danis, I., Ronai, Z., et al. (2007). Infant genotype may moderate sensitivity to maternal affective communications: Attachment disorganization, quality of care, and the DRD4 polymorphism. *Social Neuroscience*, 2(3-4), 307-319.
- Gholamain, M. (1998). *The attachment and personality dynamics of reader response*. Unpublished doctoral dissertation. University of Toronto, Toronto, Canada.
- Giesbrecht, T., Merckelbach, H., van Oorsouw, K., és Simeon, D. (2010). Skin conductance and memory fragmentation after exposure to an emotional film clip in depersonalization disorder. *Psychiatry research*, 177(3), 342-349.
- Gómez, J-C. (2005). Species comparative studies and cognitive development. *Trends in Cognitive Sciences*, 9(3), 118-125.
- Graesser, A. C., Bowers, C., Bayen, U. J., és Hu, X. (2001). Who said what? Who knows what? Tracking speakers and knowledge in narratives. In: Peer, W., és Chatman, S. B. (szerk). *New perspectives on narrative perspective*: State University of New York Press, 255-274.
- Green, C., és Gilhooly, C. (1996). Protocol analysis: Practical implementation. In: Richardson, J. T. E. (szerk.): *Handbook of qualitative research methods for psychology and the social sciences*: BPS Books, 55-74.
- Green, M. C. (2004). Transportation Into Narrative Worlds: The Role of Prior Knowledge and Perceived Realism. *Discourse Processes*, 38(2), 247-266.
- Green, M. C., és Brock, T. C. (2000). The role of transportation in the persuasiveness of public narratives. *Journal of Personality and Social Psychology*; *Journal of Personality and Social Psychology*, 79(5), 701-721.
- Grewe, O., Nagel, F., Kopiez, R., és Altenmüller, E. (2007). Listening to Music as a Re-Creative Process: Physiological, Psychological, and Psychoacoustical Correlates of Chills and Strong Emotions. *Music Perception*, 24(3), 297-314.
- Griffin, D. W., és Bartholomew, K. (1994). Models of the self and other: Fundamental dimensions underlying measures of adult attachment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(3), 430-445.
- Grodal, T. (1999). *Moving pictures: a new theory of film genres, feelings, and cognition*: Clarendon Press.
- Gross, J. J., és Levenson, R. W. (1995). Emotion elicitation using films. *Cognition és*

Emotion, 9(1), 87-108.

- Gyöngyösiné Kiss E. és Németh A. (2008). Az irodalmi műalkotások befogadásának tranzaktív modellje. Elmélet és gyakorlat. In: Vincze O. és Bigazzi S. (szerk.): *Élmény, történet – A történetek élménye*: ÚMK, 217-227.o.
- Halász L. (1983). Előszó. In: Halász László (szerk.) (1983): *Művészetpszichológia*: Gondolat, 9-46.
- Halász L. (2002). *A freudi művészetpszichológia - Freud, az író*: Gondolat Kiadó.
- Hall, A. (2005). Audience Personality and the Selection of Media and Media Genres. *Media Psychology*, 7(4), 377-398.
- Hargitai R., Naszódi M., Kis B., Nagy L., Bóna A., László J. (2005). A depresszív dinamika nyelvi jegyei az én-elbeszélésekben. A LAS-Vertikum tagadás és szelf-referencia modulja. *Pszichológia*, 25(2), 181-199.
- Hatfield, E., Cacioppo, J. T., és Rapson, R. L. (1994). *Emotional Contagion*: Cambridge University Press.
- Hatfield, E., Rapson, R. L., Le, L. Y. (2009). Emotional contagion and empathy. In: Decety, J., és Ickes, W. J. (szerk.). *The social neuroscience of empathy*: MIT Press, 19-30.
- Hazan, C., és Shaver, P. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(3), 511-524.
- Heider, F., és Simmel, M. (1944). An Experimental Study of Apparent Behavior. *The American Journal of Psychology*, 57(2), 243-259.
- Henderson, J., Williams, C., és Falk, R. (2005). Eye movements are functional during face learning. *Memory és Cognition*, 33(1), 98-106.
- Herman, D., Jahn, M., és Ryan, M. L. (2005). *Routledge encyclopedia of narrative theory*: Routledge.
- Hoeken, H., és van Vliet, M. (2000). Suspense, curiosity, and surprise: How discourse structure influences the affective and cognitive processing of a story. *Poetics*, 27(4), 277-286.
- Hoffman, M. L. (1988). Interaction of emotion and cognition in empathy. In: Carroll E. Izard, Jerome Kagan, Robert B. Zajonc (szerk.): *Emotions, cognition, and behavior*, CUP Archive, 105-131.
- Hoffman, M. L. (2008). Empathy and prosocial behavior. In: M. Lewis and J.M. Haviland-Jones (szerk.): *Handbook of Emotions*: Guilford Press, 440-456.
- Hogan, P.C. (2003). *The Mind and Its Stories. Narrative Universals and Human Emotion*: Cambridge University Press.
- Holland, A. S., és Roisman, G. I. (2010). Adult attachment security and young adults' dating relationships over time: Self-reported, observational, and physiological evidence. *Developmental Psychology*, 46(2), 552-557.
- Holland, N. (1968). *The dynamics of literary response*: Columbia University Press.
- Holland, N. (1998). Az irodalmi interpretáció és a pszichoanalízis három fázisa. In: Bókay A. és Erős F. (szerk.): *Pszichoanalízis és irodalomtudomány*: Filum, 331-342.
- Holland, N. (1998): Az irodalmi interpretáció és a pszichoanalízis három fázisa. In: Bókay

- A. és Erős F. (szerk.): *Pszichoanalízis és irodalomtudomány*: Filum, 331-342.
- Homer, S. (2005). *Jacques Lacan*: Routledge.
- Hood, B. M., Neil Macrae, C., Cole–Davies, V., és Dias, M. (2003). Eye remember you: the effects of gaze direction on face recognition in children and adults. *Developmental Science*, 6(1), 67-71.
- Hooker, C. I., Verosky, S. C., Germine, L. T., Knight, R. T., és D’Esposito, M. (2008). Mentalizing about emotion and its relationship to empathy. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 3(3), 204-217.
- Hubert, W., és de Jong-Meyer, R. (1991). Autonomic, neuroendocrine, and subjective responses to emotion-inducing film stimuli. *International Journal of Psychophysiology*, 11(2), 131-140.
- Ickes, W. (1993). Empathic Accuracy. *Journal of Personality*, 61(4), 587-610.
- Ickes, W. J. (1997). *Empathic accuracy*: Guilford Press.
- Itier, R. J., és Batty, M. (2009). Neural bases of eye and gaze processing: The core of social cognition. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 33(6), 843-863.
- Itier, R. J., Villate, C., és Ryan, J. D. (2007). Eyes always attract attention but gaze orienting is task-dependent: Evidence from eye movement monitoring. *Neuropsychologia*, 45(5), 1019-1028.
- Joireman, J. A., Needham, T. L., és Cummings, A.-L. (2002). Relationships between dimensions of attachment and empathy. *North American Journal of Psychology*, 4(1), 63-80.
- Jones, E. E., és Nisbett, R. E. (1987). The actor and the observer: Divergent perceptions of the causes of behavior *Attribution: Perceiving the causes of behavior*. Hillsdale, NJ, England: Lawrence Erlbaum Associates, Inc, 79-94.
- Jurist, E. L. és Meehan, K. B. (2008). Attachment, Mentalization, and Reflective Functioning. In: Obegi, J. H., és Berant, E. (szerk.). *Attachment Theory and Research in Clinical Work with Adults*: Guilford Press, 71-93.
- Kafetsios, K. (2004). Attachment and emotional intelligence abilities across the life course. *Personality and Individual Differences*, 37(1), 129-145.
- Keen, S. (2007). *Empathy and the Novel*: Oxford University Press.
- Kerr, A. P. (2005). *Towards a therapeutics of reading literature: the influence of aesthetic distance and attachment*. Unpublished doctoral dissertation. University of Toronto, Toronto, Canada.
- Kestenbaum, R., Farber, E. A., és Sroufe, L. A. (1989). Individual differences in empathy among preschoolers: Relation to attachment history. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 44, 51-64.
- Kidd, T., Hamer, M., és Steptoe, A. (2011). Examining the association between adult attachment style and cortisol responses to acute stress. *Psychoneuroendocrinology*, 36(6), 771-779.
- Kim, Y. (2006). Gender, attachment, and relationship duration on cardiovascular reactivity to stress in a laboratory study of dating couples. *Personal Relationships*, 13(1), 103-114.

- Kiss, Sz. (2005). *Elmeolvasás: Új Mandátum*.
- Klein, M. (1998). A csecsemőkori szorongás-helyzet tükröződése egy műalkotásban és a kreativitásban. In: Bókay A. és Erős F. (szerk.): *Pszichoanalízis és irodalomtudomány*: Filum, 110-118.
- Kneepkens, E. W. E. M., és Zwaan, R. A. (1995). Emotions and literary text comprehension. *Poetics*, 23(1–2), 125-138.
- Konigsberg, I. (1996): Transitional Phenomena, Transitional Space: Creativity and Spectatorship in Film. *Psychoanalytic Review*, 83: 865-889.
- Konijn, E. A., és Hoorn, J. F. (2005). Some Like It Bad: Testing a Model for Perceiving and Experiencing Fictional Characters. *Media Psychology*, 7(2), 107-144.
- Kóváry, Z. (2011). Psychobiography as a method. The revival of studying lives: New perspectives in personality and creativity research. *Europe's Journal of Psychology*, 7(4), 739-777.
- Kreitler, H. és Kreitler, Sh. (1983). Elméleti háttér. In: Halász László (szerk. 1983): *Művészetpszichológia*: Gondolat, 543-568.
- Kremar, M., és Kean, L. G. (2005). Uses and Gratifications of Media Violence: Personality Correlates of Viewing and Liking Violent Genres. *Media Psychology*, 7(4), 399-420.
- Kulcsár Zs. (1998): *Egészségpszichológia*: ELTE Eötvös Kiadó.
- Lábadi B. (2011). A megérezett Másik. *Imágó Budapest*, 1(3), 39-50.
- Lacan, J. (1993). A tükörstádium mint az én funkciójának kialakítója, ahogyan ezt a pszichoanalitikus tapasztalat feltárja számunkra. (Fordította: Erdély Ildikó – Füzéressy Éva.) *Thalassa*, 4(2), 5-11.
- Lang, A. (1994). *Measuring psychological responses to media messages*: L. Erlbaum Associates.
- Lang, A. (2009). The limited capacity model of motivated mediated message processing. In: Nabi, R. L., & Oliver, M. B. (szerk. 2009). *The SAGE Handbook of Media Processes and Effects*: SAGE, 193-204.
- Lang, P. J., Greenwald, M. K., Bradley, M. M., és Hamm, A. O. (1993). Looking at pictures: Affective, facial, visceral, and behavioral reactions. *Psychophysiology*, 30(3), 261-273.
- Laplanche, J. és Pontalis, J.-B. (1994): *A pszichoanalízis szótára*: Akadémiai Kiadó.
- László J. és Fülöp É. (2007). The role of attachment patterns in emotional processing of literary narratives. In: Dorfmann, L., Martindale, C. és Petrov, V. (szerk.): *Aesthetics and innovation*: Cambridge Scholars Press, 257-272.
- László, J. (1986). Same story with different point of view. The role of point of view in mental representation of a literary text. *SPIEL: Siegener Periodikum für Internationale Empirische Literaturwissenschaft*, 5(1), 1-22.
- László, J. (1995). The role of affective processes in reading time and time experience during literary reception. *Empirical Studies of the Arts*, 13(1), 25-37.
- László, J. (2008a). Narratív pszichológia. *Pszichológia*, 28(4), 301-317.
- László, J. (2008b). *The science of stories: An introduction to narrative psychology*:

Routledge.

- László, J. (2011). A tudományos narratív pszichológiai tartalomelemzés és a pszichológiai tartalomelemzés hagyományai. *Pszichológia*, 31(1), 3-15.
- László, J., Meutsch, D., Viehoff, R. (1988). Verbal reports as data in text comprehension research: An introduction. *Text*, (special issue), 8(4), 283-294.
- Lazarus, R. S., Opton, E. M., Nomikos, M. S., és Rankin, N. O. (1965). The principle of short-circuiting of threat: further evidence1. *Journal of Personality*, 33(4), 622-635.
- Levenson, R. W., és Ruef, A. M. (1992). Empathy: A physiological substrate. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63(2), 234-246.
- Lewin, B.D. (1946). Sleep, the Mouth, and the Dream Screen. *Psychoanal Quarterly*, 15: 419-434.
- Lim, S., és Reeves, B. (2009). Being in the Game: Effects of Avatar Choice and Point of View on Psychophysiological Responses During Play. *Media Psychology*, 12(4), 348-370.
- Lombard, M., Snyder-Duch, J., és Bracken, C. C. (2002). Content Analysis in Mass Communication: Assessment and Reporting of Intercoder Reliability. *Human Communication Research*, 28(4), 587-604.
- Main, M., és Solomon, J. (1990). Procedures for identifying infants as disorganized/disoriented during the Ainsworth Strange Situation *Attachment in the preschool years: Theory, research, and intervention*: Chicago, IL, US: University of Chicago Press, 121-160.
- Main, M., Kaplan, N., és Cassidy, J. (1985). Security in Infancy, Childhood, and Adulthood: A Move to the Level of Representation. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 50(1/2), 66-104.
- Mar, A. R. (2011). The Neural Bases of Social Cognition and Story Comprehension. *Annual review of psychology*, 62, 103-134.
- Mar, R. A., Oatley, K., Djikic, M., és Mullin, J. (2010). Emotion and narrative fiction: Interactive influences before, during, and after reading. *Cognition és Emotion*, 25(5), 818-833.
- Mar, R. A., Oatley, K., és Peterson, J. B. (2009). Exploring the link between reading fiction and empathy: Ruling out individual differences and examining outcomes. *Communications*, 34(4), 407-428.
- Mar, R. A., Oatley, K., Hirsh, J., dela Paz, J., és Peterson, J. B. (2006). Bookworms versus nerds: Exposure to fiction versus non-fiction, divergent associations with social ability, and the simulation of fictional social worlds. *Journal of Research in Personality; Journal of Research in Personality*, 40(5), 694-712.
- Mar, R.A., Djikic, M. és Oatley, K. (2008). Effects of reading on knowledge, social abilities, and selfhood. In: S. Zyngier, M. Bortolussi, A. Chesnokova, és J. Auracher (szerk.): *Directions in empirical studies in literature: In honor of Willie van Peer*. Amsterdam: Benjamins, 127-137.
- Mares, M.-L., Oliver, M. B., és Cantor, J. (2008). Age Differences in Adults' Emotional Motivations for Exposure to Films. *Media Psychology*, 11(4), 488-511.
- Martindale, C. (1998). Esztétika, pszichobiológia és megismerés. In: Farkas A., Gyebnár

- V. (szerk.) *Vizuális művészetek pszichológiája 1.*: Nemzeti Tankönyvkiadó, 51-72.
- Marton L. M. (1970). Tanulás, vizuális-poszturális testmodell és a tudat kialakulása. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 27, 182-197.
- Maunder, R. G., Lancee, W. J., Nolan, R. P., Hunter, J. J., és Tannenbaum, D. W. (2006). The relationship of attachment insecurity to subjective stress and autonomic function during standardized acute stress in healthy adults. *Journal of Psychosomatic Research*, 60(3), 283-290.
- Mauss, I. B., Levenson, R. W., McCarter, L., Wilhelm, F. H., és Gross, J. J. (2005). The Tie That Binds? Coherence Among Emotion Experience, Behavior, and Physiology. *Emotion*, 5(2), 175-190.
- Mayne, J. (2002). *Cinema and Spectatorship*: Taylor and Francis.
- McNeilly, D. P., és Wengel, S. P. (2001). The "ER" seminar: Teaching psychotherapeutic techniques to medical students. *Academic Psychiatry*, 25(4), 193-200.
- Meins, E., Fernyhough, C., Russell, J., és Clark-Carter, D. (1998). Security of Attachment as a Predictor of Symbolic and Mentalising Abilities: A Longitudinal Study. *Social Development*, 7(1), 1-24.
- Metz, C. (1981). A képzeletbeli jelentő. *Filmtudományi Szemle*, 2: 5-104.
- Miall, D. S., és Kuiken, D. (2002). A feeling for fiction: becoming what we behold. *Poetics*, 30(4), 221-241.
- Mikulincer, M., és Orbach, I. (1995). Attachment styles and repressive defensiveness: The accessibility and architecture of affective memories. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68(5), 917-925.
- Mikulincer, M., és Shaver, P. R. (2007). *Attachment in adulthood: structure, dynamics, and change*: Guilford Press.
- Mikulincer, M., Gillath, O., Halevy, V., Avihou, N., Avidan, S., és Eshkoli, N. (2001). Attachment theory and reactions to others' needs: Evidence that activation of the sense of attachment security promotes empathic responses. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81(6), 1205-1224.
- Mikulincer, M., Shaver, P. R., Cassidy, J., és Berant, E. (2009). Attachment-related defensive processes. In: Obegy, J. H. és Berant, E. (szerk.): *Attachment theory and research in clinical work with adults*: New York, NY, US: Guilford Press, 293-327.
- Mikulincer, M., Shaver, P. R., és Pereg, D. (2003). Attachment Theory and Affect Regulation: The Dynamics, Development, and Cognitive Consequences of Attachment-Related Strategies. *Motivation and Emotion*, 27(2), 77-102.
- Miller, F. C. (1999). Using the movie Ordinary People to teach psychodynamic psychotherapy with adolescents. *Academic Psychiatry*, 23(3), 174-179.
- Miller, J. B. (2001). Attachment Models and Memory for Conversation. *Journal of Social and Personal Relationships*, 18(3), 404-422.
- Mitchell, J. P., Mason, M. F., Macrae, C. N., és Banaji, M. R. (2006). Thinking about Others: The Neural Substrates of Social Cognition In: Cacioppo, J. T., Visser, P. S., és Pickett, C. L. (szerk.): *Social neuroscience: people thinking about thinking people*: MIT Press, 63-82.
- Mosconi, M. W., Mack, P. B., McCarthy, G., és Pelphrey, K. A. (2005). Taking an

- “intentional stance” on eye-gaze shifts: A functional neuroimaging study of social perception in children. *NeuroImage*, 27(1), 247-252.
- Mulvey, L. (2000). A vizuális élvezet és az elbeszélő film. *Metropolis*, 4, 12-23.
- Münsterberg, H. (é.n.). *A film. Pszichológiai tanulmány*. Ford.: Farkas Csaba. URL: <http://www.filmintezet.hu/magyar/filmint/filmspir/20/munster.htm>, 2012-02-02.
- Nagy, L. (2005). A felnőtt kötődés mérésének egy új lehetősége: a Közvetlen Kapcsolatok Élményei kérdőív. *Pszichológia*, 25: 223-245.
- Nichols, K. A., és Champness, B. G. (1971). Eye gaze and the GSR. *Journal of Experimental Social Psychology*, 7(6), 623-626.
- Oatley, K. (1995). A taxonomy of the emotions of literary response and a theory of identification in fictional narrative. *Poetics*, 23(1-2), 53-74.
- Oatley, K. (1999a). Meetings of minds: Dialogue, sympathy, and identification, in reading fiction. *Poetics*, 26(5-6), 439-454.
- Oatley, K. (1999b). Why fiction may be twice as true as fact: Fiction as cognitive and emotional simulation. *Review of General Psychology*, 3(2), 101 – 117.
- Oatley, K. (2010). Theory of mind and theory of minds in literature. In: Leverage, P., Mancing, H., Schweickert, R., és Williams, J. M. (szerk). *Theory of Mind and Literature*: Purdue University Press, 13-26.
- Oatley, K. (2011). Fiction and its study as gateways to the mind. *Scientific Study of Literature*, 1(1), 153-164.
- Oatley, K. és Jenkins, J. M. (2001). *Érzelmek*: Osiris.
- Oliver, M. B. (1993). Adolescents' Enjoyment of Graphic Horror. *Communication Research*, 20(1), 30-50.
- Oliver, M. B. (2008). Tender Affective States as Predictors of Entertainment Preference. *Journal of Communication*, 58(1), 40-61.
- Oliver, M. B., és Green, S. (2001). Development of Gender Differences in Childrens Responses to Animated Entertainment. *Sex Roles*, 45(1-2), 67-88.
- Oliver, M. B., Sargent, S. L., és Weaver, J. B. (1998). The impact of sex and gender role self-perception on affective reactions to different types of film. *Sex Roles*, 38(1-2), 45-62.
- Oudart, J-P. (2005). A varrat. *Metropolis*, 1, 22-31.
- Palomba, D., Sarlo, M., Angrilli, A., Mini, A., és Stegagno, L. (2000). Cardiac responses associated with affective processing of unpleasant film stimuli. *International Journal of Psychophysiology*, 36(1), 45-57.
- Papp-Zipernovszky, O. (2011). A pszichoanalitikus befogadáselméletek empirikus vizsgálata az irodalom és a film területén. *Imágó Budapest*, 1(1), 41-50.
- Papp-Zipernovszky, O. and Kovács, A. B. (2010). Self-readings: The artistic experience on the crossroads between psychoanalysis and narrative theory. *Proceedings of the 26th International Conference on Literature and Psychoanalysis*: 39-47.
- Parsons, C. E., Young, K. S., Murray, L., Stein, A., és Kringelbach, M. L. (2010). The functional neuroanatomy of the evolving parent-infant relationship. *Progress in Neurobiology*, 91(3), 220-241.

- Péley, B. és László, J. (2010). Character functions as indicators of self states in life stories. *Empirical Text and Culture Research* 4, 42-49.
- Pelphrey, K. A., Morris, J. P., & McCarthy, G. (2005). Neural basis of eye gaze processing deficits in autism. *Brain*, 128(5), 1038-1048.
- Pelphrey, K. A., Morris, J. P., Michelich, C. R., Allison, T., & McCarthy, G. (2005). Functional Anatomy of Biological Motion Perception in Posterior Temporal Cortex: An fMRI Study of Eye, Mouth and Hand Movements. *Cerebral Cortex*, 15(12), 1866-1876.
- Pelphrey, K. A., Singerman, J. D., Allison, T., McCarthy, G. (2003). Brain activation evoked by perception of gaze shifts: the influence of context. *Neuropsychologia*, 41, 156-170.
- Pennebaker, J. W., Mayne, T. J., és Francis, M. E. (1997). Linguistic predictors of adaptive bereavement. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72(4), 863-871.
- Pennebaker, J. W., Mehl, M. R., és Niederhoffer, K. G. (2003). Psychological aspects of natural language use: Our words, our selves. *Annual Review of Psychology*, 54, 547-577.
- Persson, P. (2003). *Understanding cinema: a psychological theory of moving imagery*: Cambridge University Press.
- Péter, Á. (1984). *Neurológia. Neuropszichológia*: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Petrides, K. V., és Furnham, A. (2006). The Role of Trait Emotional Intelligence in a Gender-Specific Model of Organizational Variables. *Journal of Applied Social Psychology*, 36(2), 552-569.
- Piaget, J. és Inhelder, B. (1998). *The Child's Conception of Space*: Routledge.
- Plantinga, C. (1999). The Scene of Empathy and the Human Face on Film. In: Plantinga, C. R. és Smith, G. M. (szerk.) *Passionate views: film, cognition, and emotion*: Johns Hopkins University Press, 239-255.
- Plantinga, C. R. (2009a). *Moving viewers: American film and the spectator's experience*: University of California Press.
- Plantinga, C. R. (2009b). Spectatorship. In: Livingston, P., és Plantinga, C. R. (szerk.) (2009). *The Routledge companion to philosophy and film*: Routledge, 249-259.
- Plantinga, C. R., és Smith, G. M. (1999). *Passionate views: film, cognition, and emotion*: Johns Hopkins University Press.
- Pohárnok, M., Naszódi, M., Kis, B., Nagy, L., Bóna, A. és László J. (2007). Exploring the spatial organization of interpersonal relations by means of computational linguistic analysis. *Empirical Text and Culture Research* 3, 39-49.
- Pólya, T., Kis, B., Naszódi, M. and László, J. (2007). Narrative perspective and the emotion regulation of a narrating person. *Empirical Text and Culture Research* 3, 50-61.
- Potter, R. F., és Choi, J. (2006). The Effects of Auditory Structural Complexity on Attitudes, Attention, Arousal, and Memory. *Media Psychology*, 8(4), 395-419.
- Potter, R., és Bolls, P. (2011). *Psychophysiological Measurement and Meaning*: Taylor and Francis.
- Preißler, S., Dziobek, I., Ritter, K., Heekeren, H. R., és Roepke, S. (2010). Social

- Cognition in Borderline Personality Disorder: Evidence for Disturbed Recognition of the Emotions, Thoughts, and Intentions of others. *Frontiers in behavioral neuroscience*, 4(December), 8.
- Raney, A. A. (2002). Moral Judgment as a Predictor of Enjoyment of Crime Drama. *Media Psychology*, 4(4), 305-322.
- Ravaja, N. (2004). Contributions of Psychophysiology to Media Research: Review and Recommendations. *Media Psychology*, 6(2), 193-235.
- Ravaja, N., Saari, T., Salminen, M., Laarni, J., és Kallinen, K. (2006). Phasic Emotional Reactions to Video Game Events: A Psychophysiological Investigation. *Media Psychology*, 8(4), 343-367.
- Rimmon-Kenan, S. (2002). *Narrative fiction: contemporary poetics*: Routledge.
- Rittelmeyer, C. (1983). Dogmatizmus, intolerancia és modern műalkotások megítélése. Ford: Vándor Ferenc. In: Halász László (szerk.) (1983): *Művészetpszichológia*: Gondolat, 435-450.
- Rognoni, E., Galati, D., Costa, T., és Crini, M. (2008). Relationship between adult attachment patterns, emotional experience and EEG frontal asymmetry. *Personality and Individual Differences*, 44(4), 909-920.
- Rottenberg, J., Ray, R. D., és Gross, J. J. (2007). Emotion elicitation using films In: James A. Coan és John J. B. Allen (szerk.): *Handbook of emotion elicitation and assessment*: New York, NY, US: Oxford University Press, 9-28.
- Rózsa S., Kő N., Oláh A. (2006). Rekonstruálható-e a Big Five a hazai mintán? *Pszichológia*, 26: 57-76.
- Schaap, G. (2004). Using protocol analysis in television news research: proposal and first tests. In: Karsten Renckstorf (szerk.): *Action theory and communication research: recent developments in Europe*. Walter de Gruyter, 115- 139.
- Schaap, G. (2009). *Interpreting Television News*: Mouton de Gruyter.
- Scheff, T. J. (1979). *Catharsis in healing, ritual, and drama*: University of California Press.
- Schore, A. N. (2001). Effects of a secure attachment relationship on right brain development, affect regulation, and infant mental health. *Infant Mental Health Journal*, 22(1-2), 7-66.
- Schramm, H., és Wirth, W. (2010). Exploring the paradox of sad-film enjoyment: The role of multiple appraisals and meta-appraisals. *Poetics*, 38(3), 319-335.
- Schuster, M. (2005). *Művészetlélektan*: Panem.
- Seilman, U., & Larsen, S. F. (1989). Personal resonance to literature: A study of reminders while reading. *Poetics*, 18(1-2), 165-177.
- Senju, A., és Csibra, G. (2008). Gaze Following in Human Infants Depends on Communicative Signals. *Current Biology*, 18(9), 668-671.
- Sharp, C., és Fonagy, P. (2008). The Parent's Capacity to Treat the Child as a Psychological Agent: Constructs, Measures and Implications for Developmental Psychopathology. *Social Development*, 17(3), 737-754.
- Shaver, P. R. és Mikulincer, M. (2009). An overview of adult attachment theory. In: Obegi,

- J. H., és Berant, E. (szerk.). *Attachment Theory and Research in Clinical Work with Adults*: Guilford Press, 17-45.
- Simpson, J. A., és Rholes, W. S. (1998). *Attachment theory and close relationships*: Guilford Press.
- Smith, E. R. és Mackie, D. (2005). *Szociálpszichológia*: Osiris Kiadó.
- Smith, G. M. (2003). *Film structure and the emotion system*: Cambridge University Press.
- Smith, M. (1995). *Engaging characters: fiction, emotion, and the cinema*: Clarendon Press.
- Smith, M. (1997). Imagining from the Inside. Pp. 412-431. In: Allen, R., és Smith, M. (1999): *Film theory and philosophy*: Oxford University Press, 412-431.
- Somogyvári, I. és László, J. (2010). A kategoriális empátia hatásai történelmi novella befogadására. *Magyar Pszichológiai Szemle (közlésre benyújtva)*.
- Sparks, G. G. (1991). The Relationship Between Distress and Delight in Males' and Females' Reactions to Frightening Films. *Human Communication Research, 17(4)*, 625-637.
- Sparks, G. G., Pellechia, M., és Irvine, C. (1999). The Repressive Coping Style and Fright Reactions to Mass Media. *Communication Research, 26(2)*, 176-192.
- Sroufe, L. A., és Waters, E. (1977). Attachment as an Organizational Construct. *Child Development, 48(4)*, 1184-1199.
- Stam, R. (2000). *Film theory: an introduction*: Blackwell Publishers.
- Stam, R., Burgoyne, R., és Flitterman-Lewis, S. (1992). *New vocabularies in film semiotics: structuralism, post-structuralism, and beyond*: Routledge.
- Stanovich, K. E. és West, R. F. (1989). Exposure to Print and Orthographic Processing. *Reading Research Quarterly, 24(4)*, 402-433.
- Steele, H., Steele, M., és Croft, C. (2008). Early attachment predicts emotion recognition at 6 and 11 years old. *Attachment és Human Development, 10(4)*, 379-393.
- Storms, M. D. (1973). Videotape and the attribution process: Reversing actors' and observers' points of view. *Journal of Personality and Social Psychology, 27(2)*, 165-175.
- Stotland, E. (1969). Exploratory investigations of empathy. In: L. Berkowitz (szerk.). *Advances in experimental social psychology 4.*, 271-314.
- Suckfüll, M. (2000). Film analysis and psychophysiology: Effects of moments of impact and protagonists. *Media Psychology, 2(3)*, 269-301.
- Suckfüll, M. (2010). Films That Move Us: Moments of Narrative Impact in an Animated Short Film. *Projections, 4(2)*, 41-63.
- Tabachnick, B.G., Fidell, L.S. (2001). *Computer-assisted Research Design and Analysis*: Needham Heights. Allyn és Bacon, MA.
- Tal-Or, N., és Cohen, J. (2010). Understanding audience involvement: Conceptualizing and manipulating identification and transportation. *Poetics, 38(4)*, 402-418.
- Tan, E. S és van den Boom, I. (1992). Explorations in the psychological affect structure of narrative film. In: E. Nardocchio (szerk.): *Reader Response to Literature: The Empirical dimension*. Berlin: Mouton De Gruyter, 57-94.

- Tan, E. S. (1996). *Emotion and the structure of narrative film: film as an emotion machine*: L. Erlbaum Associates.
- Tan, E.S. (2000): Emotion, art and the humanities. In: Lewis, M. és Haviland-Jones, J.M. (szerk.): *Handbook of Emotions*. New York, Guilford Press, 116-136.
- Tan, S.-L., Spackman, M. P., és Bezdek, M. A. (2007). Viewers' interpretations of film characters' emotions: Effects of presenting film music before or after a character is shown. *Music Perception*, 25(2), 135-152.
- Tannenbaum, P. H. (1980). *The Entertainment functions of television*: L. Erlbaum Associates.
- Taylor, M. J., Edmonds, G. E., McCarthy, G., és Allison, T. (2001). Eyes first! Eye processing develops before face processing in children. *NeuroReport*, 12(8), 1671-1676.
- Tellegen, A., és Atkinson, G. (1974). Openness to absorbing and self-altering experiences ("absorption"), a trait related to hypnotic susceptibility. *Journal of Abnormal Psychology*, 83(3), 268-277.
- Thompson, K. (1988). The Formulation of the Classical Style, 1909-1928. In: David Bordwell, Janet Staiger, Kristin Thompson (szerk.): *The classical Hollywood cinema: film style és mode of production to 1960*. London: Routledge, 157-241.
- Thorson, E., és Lang, A. (1992). The effects of television videographics and lecture familiarity on adult cardiac orienting responses and memory. *Communication Research*, 19(3), 346-369.
- Trevarthen, C. (2006). The concept and foundations of infant intersubjectivity. In: Stein Bråten (szerk.): *Intersubjective Communication and Emotion in Early Ontogeny*: Cambridge University Press, 15-46.
- Trusty, J. és Ng, K-M. (2005). Model of Effects of Adult Attachment on Emotional Empathy of Counseling Students. *Journal of Counseling és Development*, 83(1), 66-77.
- Uspenszkij, B. (1984). *A kompozíció poétikája*: Európa Könyvkiadó.
- van der Kolk, B. A., Hostenler, A., Herron, N., és Fisler, R. E. (1994). Trauma and the development of borderline personality disorder. *Psychiatric Clinics of North America*, 17(4), 715-730.
- Vander Wyk, B. C., Hudac, C. M., Carter, E. J., Sobel, D. M., & Pelphrey, K. A. (2009). Action Understanding in the Superior Temporal Sulcus Region. *Psychological Science*, 20(6), 771-777.
- Vigotszkij, L. (1968). *Művészetpszichológia*: Kossuth Könyvkiadó.
- Visch, V. T., és Tan, E. S. (2009). Categorizing moving objects into film genres: The effect of animacy attribution, emotional response, and the deviation from non-fiction. *Cognition*, 110(2), 265-272.
- Vorderer, P., Klimmt, C., és Ritterfeld, U. (2004). Enjoyment: At the Heart of Media Entertainment. *Communication Theory*, 14(4), 388-408.
- Völlm, B. A., Taylor, A. N. W., Richardson, P., Corcoran, R., Stirling, J., McKie, S., et al. (2006). Neuronal correlates of theory of mind and empathy: A functional magnetic resonance imaging study in a nonverbal task. *NeuroImage*, 29(1), 90-98.

- Walter, M., Bureau, J.-F., Holmes, B. M., Bertha, E. A., Hollander, M., Wheelis, J., et al. (2008). Cortisol response to interpersonal stress in young adults with borderline personality disorder: A pilot study. *European Psychiatry*, 23(3), 201-204.
- Wedding, D., és Niemiec, R. M. (2003). The clinical use of films in psychotherapy. *Journal of Clinical Psychology*, 59(2), 207-215.
- Weinfield, N. S., Sroufe, L. A., Egeland, B., és Carlson, E. A. (2008). The nature of individual differences in infant–caregiver attachment. In: Cassidy, J., és Shaver, P. R. (szerk.): *Handbook of attachment: theory, research, and clinical applications*: Guilford Press, 78-101.
- Winnicott, D.W. (1999). *Játszás és valóság*: Animula Kiadó
- Wise, K., Bolls, P., Myers, J., és Sternadori, M. (2009). When Words Collide Online: How Writing Style and Video Intensity Affect Cognitive Processing of Online News. *Journal of Broadcasting és Electronic Media*, 53(4), 532-546.
- Wolf, I., Dziobek, I., és Heekeren, H. R. (2010). Neural correlates of social cognition in naturalistic settings: A model-free analysis approach. *NeuroImage*, 49(1), 894-904.
- Zilber, A., Goldstein, A., és Mikulincer, M. (2007). Adult attachment orientations and the processing of emotional pictures – ERP correlates. *Personality and Individual Differences*, 43(7), 1898-1907.
- Zillmann, D. (1988). Mood management through communication choices. *American Behavioral Scientist*, 31(3), 327-340.
- Zillmann, D. (1991). Empathy: Affect from bearing witness to the emotions of others. In: Jennings Bryant és Dolf Zillmann (szerk.) *Responding to the screen: Reception and reaction processes*: Lawrence Erlbaum Associates, 135-167.
- Zillmann, D., Mody, B., és Cantor, J. R. (1974). Empathetic perception of emotional displays in films as a function of hedonic and excitatory state prior to exposure. *Journal of Research in Personality*, 8(4), 335-349.
- Zuberbuhler, K. (2008). Gaze following. *Current biology: CB*, 18(11), R453-455.
- Zunshine, L. (2006). *Why we read fiction: Theory of mind and the novel*: Ohio State University Press.

Filmográfia

- Michael Dudok de Wit: *Father and Daughter*, 2001
- Alfred Hitchcock: *Marnie*, 1964
- Alfred Hitchcock: *Szédülés*, 1958)
- Huszárik Zoltán: *Elégia*, 1965
- Kézdi-Kovács Zsolt: *Egy gyávaság története*, 1966
- Konstantin Bronzit: *Lavatory – Lovestory*, 2007
- Andrey Shushkov: *Invention of Love*, 2010
- Szimmler Bálint: *Itt vagyok*, 2010
- Malika Whitaker: *Lettin' Go*, 2009

Melléklet

1. vizsgálat mellékletei

1.1. melléklet

Tájékoztató és nyilatkozat a filmnézés közbeni gondolkodási és érzelmi folyamatok vizsgálatához

A gondolkodási folyamatok vizsgálatának célja az adott inger feldolgozásának, megértésének feltérképezése. A gondolkodási vizsgálatokban a vizsgálati személynek különböző nehézségű feladatokat adnak, és azok megoldásából, illetve hangos gondolkodás esetén az így kapott jegyzőkönyvekből következtetnek az elmében zajló folyamatokra. Ezekkel a módszerekkel a gondolkodás jellegzetességeit, lépéseit lehet felmérni. Jelen vizsgálatban ezek mellett a gondolkodásnak a személyiséggel, illetve az érzelmekkel való összefüggéseit is vizsgáljuk. A fenti vizsgálatoknak káros következménye nincs.

Alulírott.....hozzájárok, hogy az Eötvös Lóránd Tudományegyetem, a Pécsi Tudományegyetem, valamint az MTA Pszichológiai Kutatóintézet közös vizsgálataiban 2010..... hó napján részt veszek.

Kijelentem, hogy a vizsgálat céljáról és jellegéről kielégítő tájékoztatást kaptam. A vizsgálatokhoz való hozzájárulásomért anyagi ellenszolgáltatást sem én, sem hozzátartozóm nem kapott.

Tudomásul veszem, hogy a kísérletben általam választott jelige alatt szerepelek, így közvetlen azonosításonra alkalmas személyi adatokat nem tartalmaz a vizsgálat. Hozzájárulok, hogy a vizsgálat során felvett, azonosításra nem alkalmas adatok más kutatók számára is hozzáférhetőek legyenek.

Tudomásul veszem, hogy a vizsgálat jellege megkívánja az elhangzó információk elektronikus rögzítését, és szó szerinti leírását, ezek kutatási célú felhasználásához hozzájárulásomat adom.

Tudomásul veszem, hogy a vizsgálati adatok kutatási és nem diagnosztikai célokat szolgálnak, ilyen jellegű szakvéleményre a vizsgálatok elvégzését követően igényt nem támasztok.

Budapest, 2010.hó.....nap

.....
aláírás

1.2. melléklet: Érzelmi állapotok listája

Az itt szereplő állítások az Ön aktuális érzelmi állapotának megítélésére vonatkoznak. Mivel egyszerre több érzés is kavaroghat bennünk, kérem, hogy mindegyikről ítélje meg egy hétfokú skálán, hogy a jelenlegi pillanatban átéli-e. Ha pontosan ez az érzés jellemzi Önt, akkor az 7-est karikázza be, ha egyáltalán nem jellemzi, akkor az 1-est karikázza be, a kettő között pedig az alábbiak szerint.

Egyáltalán nem jellemező rám	Inkább nem jellemező rám	Kicsit jellemező rám	Közepesen jellemező rám	Nagyjából jellemező rám	Eléggé jellemező rám	Teljesen jellemező rám
1	2	3	4	5	6	7

1. Vidámnak érzem magam.	1	2	3	4	5	6	7
2. Nem érzek magamban elég energiát.	1	2	3	4	5	6	7
3. Kellemes feszültséget érzek.	1	2	3	4	5	6	7
4. Enyhe aggodalmat érzek.	1	2	3	4	5	6	7
5. Meg vagyok illetődve.	1	2	3	4	5	6	7
6. Szomorú vagyok.	1	2	3	4	5	6	7
7. Nagy megrázkódtatás utáni nyugalmat érzek.	1	2	3	4	5	6	7
8. Derűs vagyok.	1	2	3	4	5	6	7
9. Szorongást élek át.	1	2	3	4	5	6	7
10. Elégedettnek érzem magam.	1	2	3	4	5	6	7
11. Félelmet érzek.	1	2	3	4	5	6	7
12. Ingerültnek, dühösnek érzem magam.	1	2	3	4	5	6	7
13. Unatkozom.	1	2	3	4	5	6	7
14. Szégyent, büntudatot élek át.	1	2	3	4	5	6	7
15. Nyugalmat érzek.	1	2	3	4	5	6	7
16. Türelmetlen vagyok.	1	2	3	4	5	6	7
17. Teljesen mások az érzéseim:	1	2	3	4	5	6	7

2. vizsgálat mellékletei

Tisztelt Válaszadó!

Az MTA Pszichológiai Kutatóintézete által végzett kutatásban kérjük részvételét. A kutatás célja a gyógyító kapcsolat összetevőinek, jellegzetességeinek a vizsgálata. Válaszait név nélkül adja. Ezeket kizárólag a kutatás céljaira használjuk, és bizalmasan kezeljük.

A válaszadás önkéntes.

Köszönjük, hogy válaszaival segíti munkánkat.

Dr. Csabai Márta
tudományos főmunkatárs, egyetemi docens
MTA Pszichológiai Kutatóintézet, SZTE Pszichológiai Intézet

3. vizsgálat mellékletei

3.1. melléklet

Tájékoztató és nyilatkozat a filmbefogadás művészetpszichológiai vizsgálatához

A filmbefogadási folyamatok vizsgálatának célja, hogy megértsük az esztétikai élmény feldolgozásának mechanizmusát. A vizsgálat során három rövidfilm kerül levetítésre. A kérdőívekkel a személyiség általános és aktuális állapotáról szeretnénk képet kapni. A pszichofiziológiai mérések alkalmazásával az élmény biológiai mintázatait is szeretnénk megragadni. Ezekkel a módszerekkel a filmbefogadás művészetpszichológiai folyamatáról átfogó ismereteket igyekszünk szerezni. A fenti módszereknek semmilyen káros hatása nincs a vizsgálati személyre nézve.

Alulírott _____ vállalom, hogy a Magyar Tudományos Akadémia Pszichológiai Kutatóintézete által vezetett vizsgálatban a mai napon részt veszek.

Kijelentem, hogy a vizsgálat céljáról és jellegéről kielégítő tájékoztatást kaptam.

Tudomásul veszem, hogy a kísérletben anonim módon veszek részt, így közvetlen azonosításomra alkalmas személyi adatokat nem tartalmaz a vizsgálat. Hozzájárulok, hogy a vizsgálat során felvett adatok más kutatók számára is hozzáférhetőek legyenek.

Tudomásul veszem, hogy a vizsgálat jellege megkívánja a pszichofiziológiai és szóbeli információk elektronikus rögzítését, és szó szerinti leírását, ezek kutatási célú felhasználásához hozzájárulásomat adom.

Tudomásul veszem, hogy a vizsgálati adatok kutatási és nem diagnosztikus célokat szolgálnak, ilyen jellegű szakvéleményre a vizsgálatok elvégzését követően nem támasztok igényt.

Budapest, 2011. _____hó _____nap

.....
aláírás